

KÖNYVTÁRI 2000 4 FIGYELEŐ

A TARTALOMBÓL:

MIÉRT NINC S, HA VAN...? KORSZERŐTLEN
KÖNYVTÁRKÉP ÉS HIÁNYZÓ TERMINUSOK
A SZERZŐI JOGI TÖRVÉNYBEN

AZ ELEKTRONIKUS SZÜRKE IRODALOM ÚJ FORMÁI,
TÉMÁI, FELHASZNÁLÁSA; A SZÜRKE IRODALOM
SZOLGÁLTATÁSA AZ INTERNETEN (SIGLE-PROJEKT);
SZÜRKE IRODALOM – KOMMUNIKÁCIÓS MODELLLEN
ALAPULÓ SZÖVEG STRUKTÚRÁK

A MAGYARORSZÁGI HELYISMERETI TEVÉKENYSÉG
VÁZLATOS TÖRTÉNETE

A SZABAD-EURÓPA RÁDIÓ
HANGDOKUMENTUMAINAK ADATBÁZISA
AZ OSZK INTEGRÁLT RENDSZERÉBEN

MAGYAR OLVASÁSKULTÚRA TÚL A HATÁRON

ÚJ F O L Y A M

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megnevezésű az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben.

FROM THE CONTENTS

- ⑥ WHY ISN'T IT, IF THERE IS...? OUTDATED LIBRARY IMAGE AND LACKING TERMINOLOGY IN THE COPYRIGHT ACT
- ⑥ NEW FORMS, SUBJECTS AND USES OF ELECTRONIC GREY LITERATURE ; GREY LITERATURE ON THE INTERNET (SIGLE-PROJECT); GREY LITERATURE – TEXT STRUCTURES BASED ON COMMUNICATION MODELS
- ⑥ AN OUTLINE OF LOCAL HISTORY ACTIVITIES IN HUNGARY
- ⑥ A DATABASE OF THE SOUND DOCUMENTS OF THE RADIO FREE EUROPE/RADIO LIBERTY IN THE INTEGRATED SYSTEM OF THE NATIONAL SZÉCHÉNYI LIBRARY
- ⑥ HUNGARIAN READING CULTURE OVER THE BORDERS

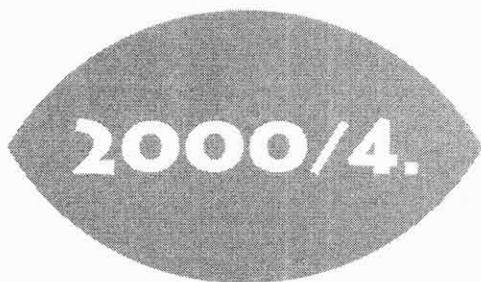
AUS DEM INHALT

- ⑥ EIN UNZEITGEMÄSSES BIBLIOTHEKSBIOD UND DIE FEHLENDEN FACHTERMINI IM NEUEN URHEBERGESETZ VON 1999
- ⑥ NEUE FORMEN, NEUE THEMEN UND DIE BENUTZUNG DER ELEKTRONISCHEN GRAUEN LITERATUR; GRAUE LITERATUR IM INTERNET (SIGLE-PROJEKT); GRAUE LITERATUR – AUF KOMMUNIKATIONSMODELLEN BASIERTE TEXTSTRUKTUREN
- ⑥ KURZE GESCHICHTE DER ORTSKUNDLICHEN TÄTIGKEIT IN UNGARN
- ⑥ DATENBANK DER TONDOKUMENTE DES RADIO FREE EUROPE/RADIO LIBERTY IN DER SZÉCHÉNYI NATIONALBIBLIOTHEK
- ⑥ UNGARISCHE LESEKULTUR ÜBER DIE GRENZEN

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

ÚJ FOLYAM 10. (46.) ÉVFOLYAM 2000. 4. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: Hegedűs Péter **FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES:** Kovács Katalin **SZERKESZTŐK:** Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle), Feimer Ágnes és Novák István (Külföldi folyóirat-figyelő)

Tanácsadó testület: dr. Bényei Miklós, Bobokné dr. Belányi Beáta, Haraszi Pálné, dr. Katsányi Sándor, Moldován István, dr. Pálvölgyi Mihály, Rácz Ágnes, Rády Ferenc, Sándori Zsuzsanna **Borítóterv:** Gerő Éva **Műszaki szerkesztő:** Nagy László **Szerkesztőség:** OSZK-KMK Budapest, Budavári Palota F. épület **Telefon:** 224-3795, 224-3796 **Telefax:** 224-3795 **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu, novak@oszk.hu **Megjelenik:** Negyedévenként. Ára: 500,-Ft+ÁFA és postaköltség. Éves előfizetési díj: 2000,-Ft+ÁFA és postaköltség. Számonként is megrendelhető. **Külföldi előfizetési ára:** 60EUR. **Terjeszti az OSZK-KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár.** Előfizethető a szerkesztőség címén **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár. Felelős kiadó: dr. Monok István. Készítette: ETO-PRINT Nyomdaipari Kft. Felelős vezető: Balogh Mihály ügyvezető igazgató. HU ISSN 0023-3773 INDEX 26408 (Nyomtatott), HU ISSN 1586-5193 (Online)

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

DOBI Dokumentationsdienst Bibliothekswesen adatbázis

HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)

Library Literature Index adatbázis

Library Literature and Information Science

LISA (Library and Information Science Abstracts)

Przegląd Biblioteczny

PASCAL Sciences de l'information documentation

A folyóirat megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatja.

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a <http://www.oszk.hu/kiadvany/kf/index.html> címen érhető el.

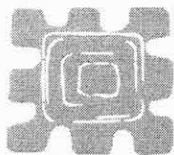
A lapban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik; nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával. A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

TARTALOM

ABSTRACTS	568
INHALTSANGABEN	571

TANULMÁNYOK

Pallósiné Toldi Márta: Miért nincs, ha van...? <i>Korszerűtlen könyvtárkép és hiányzó terminusok a szerzői jogi törvényben</i>	575
Dobó Katalin: Az elektronikus szürke irodalom új formái, témái és felhasználása	581
Salgáné Medveczki Marianna: A szürke irodalom szolgáltatása az interneten. <i>Az európai SIGLE projekt és adatbázis</i>	586
Bakonyi Géza: A digitális szürke irodalom és az olvasói igények	603
Bényei Miklós: A magyarországi helyismereti tevékenység vázlatos története	612
Bánfi Szilvia: A Szabad Európa Rádió hangdokumentumainak adatbázisa az Országos Széchényi Könyvtár integrált rendszerében	631

KITEKINTÉS

Katsányi Sándor: Magyar olvasáskultúra túl a határokon. <i>Rendhagyó könyvszemle</i>	637
Suller Ildikó Tünde: A vajdasági magyarok olvasáskultúrája	647
Lancaster, F. W.: Újabb gondolatok a papír nélküli társadalomról. (Töm.: Mohor Jenő)	655
Lor, Peter Johan: Nemzeti tároló stratégiák a nemzeti könyvtárak szemszögéből. (Töm.: Mohor Jenő)	660
Haines, Margaret: Brit vízió: az Egyesült Királyság Könyvtári és Információs Bizottságának elképzelései a könyvtárak jövőjéről az információs társadalomban. (Töm.: Mohor Jenő)	665
Klopper Ágnes: Képek a francia könyvtárakról. <i>Egy továbbképzés tapasztalatai</i>	670

VÁLOGATÁS AZ OSZK ÚJ KÜLFÖLDI SZERZEMÉNYEIBŐL 673

KÖNYVSZEMLE

<i>Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1994—1998.</i> Szerk. Kovács Ilona. (Ism.: Pogány György)	683
„Az írástudói mesterség jelentette igazi hivatását”. Gondolatok a Szentmihályi-emlékkötetről <i>Szentmihályi János emlékkönyv.</i> Szerk. Nagy Anikó, Kégli Ferenc (Ism.: Sonnevend Péter)	686
Jó tudni...(Az ASLIB Know how guide füzetéről) <i>ASLIB. Know how guide</i> (Ism.: Mohor Jenő)	688

VÁLOGATÁS A KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI SZAKKÖNYVTÁR ÚJ BESZERZÉSEIBŐL 693

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ 345-426	701
Könyvtár- és információtudomány	701
Könyvtár- és tájékoztatásügy	703
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	716
Munkafolyamatok és szolgáltatások	724

Tájékoztatási rendszerek	740
Vezetés, irányítás	742
Felhasználók és használat	749
Információ-előállítás, megjelenítés és terjesztés	754
Könyvtárgépesítés, könyvtáráépület	762
Kapcsolódó területek	768

A számot szerkesztette: Kovács Katalin és Feimer Ágnes

E számunk szerzői és közreműködői:

BAKONYI Géza (Szegedi Tudományegyetem, Központi Könyvtár, Szeged), BÁNFI Szilvia (OSZK), BÉNYEI Miklós (Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár, Debrecen), DOBÓ Katalin (Nyílt Társadalom Archívum (OSI), Közép-Európai Egyetem, Budapest) FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet), FUTALA Tibor (az Országos Műszaki Könyvtár ny. igazgatója), HANGODI Ágnes (Könyvtári Intézet), HARGITAI Gáborné (OSZK), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet), KAIBINGER Károlyné (OSZK), KATSÁNYI Sándor (a FSZEK ny. főosztályvezetője), KLOPPER Ágnes (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), LORÁNT Istvánné (OSZK), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtár ny. főigazgató-helyettese), NAGYPÁL László (Könyvtári Intézet), PALLÓSNÉ TOLDI Márta (Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár, Szombathely), PAPP István (a FSZEK ny. főigazgató-helyettese), POGÁNY György (ELTE TFK Könyvtári Tanszék, Bp.) RÁCZ Ágnes (Könyvtári Intézet), SALGÁNÉ MEDVECKI Marianna (Debreceni Egyetem, Matematikai és Komputergrafikai Intézet, Könyvtár-Informatikai Tanszék, Debrecen), SONNEVEND Péter (Kaposvári Egyetem, Csokonai Vitéz Mihály Pedagógiai Főiskola, Kaposvár), SULLER Ildikó Tünde (József Attila Megyei Könyvtár, Tatabánya), TÖRÖK Sára (OSZK).

ABSTRACTS

INHALTS- ANGABEN

ABSTRACTS

Why Isn't It, If there Is...? Outdated library image and lacking terminology in the copyright act

PALLÓGINÉ TOLDI Márta

The study gives an analysis of the copyright law of 1999 from the point of view of the digital culture in library practice. Since definitions are not included in the law, enumerations (cases, types) are meant to enhance the interpretation, however, the law is not unambiguous even in this form. The copyright workgroup of the Association of Hungarian Librarians and the Alliance of Libraries and Information Institutes has compiled a material for discussion on those parts of the law which are most difficult to explain. Legal regulations, as a matter of fact, have to protect intellectual works, and the rights of authors on the one hand, but they also have to make access easy in the case of free-use material for the sake of the whole community on the other.

The material rights of the author can be limited in the case of free use (i.e. free services), if the law has regulations concerning this. However, owners of related rights represent the interest of the market, and fees are the means of meeting these interests. The concept of „use” (multiplication, distribution, public performance, broadcasting for the public, etc.) is therefore the key issue of the law. Copying and recording on some physical medium are mentioned as multiplication in the law. However, on the basis of the law is impossible to clearly state whether electronic media are considered as independent physical media to be treated in the same way. The concept of public performance was broadened by displaying the piece on the screen, considering all types of transmission as broadcasting. The definition of the electronic data file is also missing, thus it is impossible to say for sure what kinds of databases belong here. There are problems with the interpretation of interactive uses. If libraries have to cover copyright fees for digital services from their budget, then a part of the public collections will not be able to raise the sums. If they have to make their users pay, the function of providing equal opportunities in libraries will be hurt.

It is the interest of librarians to keep digital services in the sphere of free-use for libraries. (575–580)

New forms, subjects and uses of electronic grey literature

DOBÓ Katalin

The older definitions of grey literature all shared some features, namely that grey literature is difficult to access and stays outside the commercial network of publishing and distribution. Mainly documents issued by governments and scientific institutes belonged to this category. Thanks to national and international regulations, the bibliographic control of these documents is not hopeless anymore. Well-organised document supply systems and centres have come into being (e.g. BLDSC, INIST, NTIS, etc.). The problem is not availability, but how one learns about these sources. The databases of grey literature are organised within a discipline or a broader field, e.g. GL Compendium for the grey literature of economy and business, ERIC for that of education and pedagogy, etc. According to a 1993 estimation, the quantity of grey literature is 3 or 4 times that of traditional literature. The genres and the contents of grey documents varies to a great extent according to the intentions of the publishers. An Italian survey of grey literature put on and cited on the web servers of research institutes (D. Luzi) has shown that 61% of the institutes have published grey literature, and meanwhile cited the grey literature and sources prepared by the institute. Technical reports and conference proceedings got the most citations. Researchers are more and more ready to rely on electronically available information, grey literature, as opposed to unaffordable journals or books. Academic institutions make their grey publications available free of charge or at very reasonable prices. The majority of grey literature issued by governments is also available free, and an increasing portion of this literature appears on the Internet for free use. (581–585)

Grey literature on the Internet. The European SIGLE project and database

SALGÁNÉ MEDVECZKI Marianna

Grey literature is an innovative form of scientific communication including significant data on researches, their results, new processes, etc. The EU has established EAGLE (European Association for Grey Literature Exploitation) in order to manage the SIGLE (System for Information on Grey Literature in Europe) project the aim of which is to process European scientific grey literature in the fields of social and natural sciences, applied sciences, medicine, technology and economy. The programme started in 1980 and its most important achievement was an English language multidisciplinary database to which 15 countries contribute.

Member states are represented by their national centres which are responsible for the collection of grey literature

published in the given country, and the database is available through them. The SIGLE database contained 685 thousand bibliographic records at the end of 2000. Economy and natural sciences have the most records. From the genre point of view, research and technical reports, PhD dissertations, theses, conference papers, and materials for discussions constitute the database. Half of the records come from the London centre. The database has the national database of German grey literature (FTN) under its umbrella, too. National centres provide input records with a standardised structure. Each record contains the bibliographic data of the original document: title (in English and/or the original language), authorship, research institute or academic institution, date of publication, type of document, pages, language of the document. The system uses alphanumeric subject codes for subject processing. The database can be accessed online through Blaise or STN International from the EU member states.

The documents that are included in the database are available through the national centres as well. In Hungary the Central Library of the Budapest Technical University is the national centre, but they submit records of technical dissertations defended there only. (586–602)

Grey Literature - text structures based on communication models

BAKONYI Géza

The existence of grey literature can be looked upon as a communication process that goes on between the corporate author and the user. The study considers grey literature as a text, a message, and relates its reading to the prevalence of extensive genres, the strengthening of reading without buying books, and the occurrence of electronic texts. Grey literature is processed in meta-databases. Readers' needs and the special features of grey literature have to be emphasized in the organisation of meta-databases (e.g. the interactivity of the reader and the availability of the texts, etc. has to be ensured). The framework of the description of various types of documents is the MARC format, and Dublin Core and XML-based technology offer themselves as new methods. Metadata has to be defined together with the qualifiers supplementing, or sophisticating the metadata, and the groups of data. Data processing systems need alterations due to the questions and answers raised in connection with the processing of grey literature. In the future traditional document-centred processing must be followed by user (reader) focused processing. Databases, containing any source of information, will be created, making universal availability of information possible. (603–611)

An outline of local history activities in Hungary

BÉNYEI Miklós

The article surveys the main periods of local history activities in Hungary. In the 18th century knowledge of the dwelling place was already a part of primary education. Studies about the native land and the dwelling place remained curriculum requirements. The development of the bourgeois has given great impetus to local history research, and to the conscious gathering of documents of local interest. The collected documents were stored in the library departments of museums or in archives. The first special collection of local studies was established in Budapest, at the Metropolitan Library. It was them who introduced the collection of press clippings. After the Trianon treaty (1920) increased political attention was focused on the remaining and lost parts of the country, and local history/local study researches and bibliographic activities were also subsidised by the state. Systematic collection development characterised only one or two town libraries, the university library of Pécs, and Győr besides the Budapest Collection. The school system kept on motivating the search for local values in schools. Where town libraries did not assume these tasks, school and secondary school libraries played this role. In World War II. the majority of the collections have been destroyed, and the new schools did not consider collection their duty. The new period started in the fifties. The Budapest Collection, having become a department of the Metropolitan Ervin Szabó Library, became the methodological centre of this field, aiding the development of the local history work of other libraries. In the sixties the local study movement had its revival, local history writing had got more vivid, and county libraries were compelled to follow local study work upon a departmental decree. Bibliographies were compiled, methodological guidelines were issued, annual meetings were organised in the field of local history dealing with theoretical issues of collection development, processing, bibliographic work, databank compilation, etc. The enthusiasm in local studies decreased in the eighties, and the work started to develop again only in the new circumstances brought about in the 1990s. In 1994 the organisation of local history librarians was established within the Association of Hungarian Librarians in order to join those involved in this work. The cultural law of 1997 has reinforced that the collection of local history information and documents belongs to the basic tasks of county libraries. (612–630)

A database of the sound documents of the Radio Free Europe/Radio Liberty in the Integrated system of the National Széchényi Library

BÁNFI Szilvia

The establishment of Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL) was justified by international political relations following World War II. The experimental Hungarian broadcast started in 1950 in New York, and in 1951 Munich became the European centre of RFE/RL that had mediated the opinion of those living in emigration until it ceased to work in 1993. After its closing down a copy of the documents of the Hungarian board was given to the National Széchényi Library, while the material of the Research Institute of RFE/RL was donated to the Open Society Foundation (Central European University). The original documents are stored at the Hoover Institute, Stanford University, California. It was a part of the contract that RFE/RL documents have to be processed in a database and made available for the public. Processing takes place in the integrated system of the NSzL (AMICUS) having developed the standards of describing these documents. An analysis of the material already processed (1394 broadcasts) shows that the majority of the copied programmes are from the 1990s, and there are much less from the period of the political change. Considering the types of programmes it was found that informative programmes were preserved mainly. Since documents regarding the activity of RFE/RL can also be found in other Hungarian institutions beside the NSzL, a virtual RFE/RL archive could be established for RFE/RL documents. (631–635)

ABROAD

KATSÁNYI Sándor: Hungarian reading culture over the borders. Review

A summary of the results of research into the reading culture Hungarians living over the borders. The reading culture of Hungarians living outside Hungary can be characterised by their attachment to Hungarian literacy on the one hand, and by multiculturalism on the other. About one tenth of the Hungarian population read more and more frequently in the language of the state they are living in than in Hungarian. So far as the content of their reading is concerned, strong binds with the Hungarian culture can also be felt, and the sources of reading matter are family book collections and loans from friends. Visits to libraries are less important. The frequency of reading is similar to that of Hungary in Transylvania and Southern Slovakia, while in the Sub-Carpathian region and in the countries that once belonged to Yugoslavia reading frequency is less. Readings with high literary value are overwhelming in the regions outside Hungary,

and fewer modern pieces are read It was found that minorities were culturally more active if they had a conscious national identity. (637–646)

SULLER Ildikó Tünde: The reading culture of Hungarians in the Vajdaság

Report of a survey carried out among the adult population of 30 settlements in the Vajdaság (part of Serbia) dealing with language use, reading of books and journals, acquisition of reading matter, library use, and the role of identity. (647–654)

LANCASTER, Wilfrid F.: Second thoughts on the paperless society.

(Abstr.: Mohor Jenő) (655–659)

LOR, Johan Peter: National repository strategies: a perspective from the Conference of Directors of National Libraries.

(Abstr.: Mohor Jenő) (660–664)

HEINES, Margaret: British vision: UK Library and Information Committee on the future of libraries in the information society.

(Abstr.: Mohor Jenő) (665–669)

KLOPFER Ágnes: Pictures of French libraries - experiences of a further training course

(670–672)

Selection from the recent foreign acquisitions of the National Széchényi Library.

(673–682)

BOOK REVIEWS

Yearbook of the National Széchényi Library 1994-1998. (Ed. Kovács Ilona)

(Rev.: Pogány György) (683–685)

He was a man of letters by profession. Thoughts on the Szentmihályi memorial volume
Szentmihályi memorial volume. Ed. Nagy Anikó. (Rev.: Sonnevend Péter) (686–687)

It is good to know... We present the issues of the ASLIB Know How Guide

ROBINSON, Lyn: Installing a local area network; COOTE, Helen – BATCHELOR, B.: How to market your library service effectively; LAMBERT, Jill: Information resources selection. (Rev.: Mohor Jenő) (688–692)

Selected accession list of the Library Science Library

(693–700)

FROM FOREIGN JOURNALS

(Abstracts)

(701–769)

INHALTSANGABEN

Ein unzeitgemäßes Bibliotheksbild und die fehlenden Fachtermini im neuen Urhebergesetz von 1999

PALLÓSNÉ TOLDI Márta

Der Beitrag analysiert das Urhebergesetz aus dem Jahre 1999 aus dem Gesichtspunkt der Praxis der digitalen Kultur in Bibliotheken. Das Gesetz enthält keine Begriffs-erklärungen, so hilft einem in seiner Interpretation bloß die Aufzählung von Fällen und Typen. Die Arbeitsgruppe Urheberrecht des Vereins Ungarischer Bibliothekare und des Verbandes der Bibliotheken und Informationsstellen hat über die schwer verständlichen Stellen des Gesetzes ein Diskussionsmaterial zusammengestellt. Die Gesetzgebung soll die geistige Schöpfung und das Recht des Verfassers schützen, und sie soll auch zur gleichen Zeit (im Falle der freien Benutzung) im Interesse der Öffentlichkeit den Zugang zu den Werken erleichtern. Die Finanzrechte des Verfassers bei freier Benutzung können - wenn es um unentgeltliche Dienstleistungen geht - begrenzt werden, wenn das Gesetz so disponiert. Die Inhaber der benachbarten Rechte vertreten aber die Interessen der Markt, und sie betrachten das Entgelt als Mittel des Interessenausgleichs: deshalb ist der Begriff „Benutzung“ (Multiplizierung, Vertrieb, öffentliche Aufführung, Vermittlung an die Öffentlichkeit durch Sendung usw.) eine der Schlüsselfragen des Gesetzes. Das Gesetz versteht unter Vervielfältigung auch das Kopieren und die Übertragung des Werkes auf ein physisches Medium, es ist aber unklar, ob die elektronischen Informationsträger als selbständige und identisch zu behandelnde materielle Medien betrachtet werden können. Der Begriff der öffentlichen Aufführung wurde mit dem Anzeigen eines Werkes an dem Bildschirm ausgedehnt, und alle Arten des Datentransfers werden als Sendungen betrachtet. Es fehlt die Definition eines elektronischen Files, und deshalb ist es unklar, um welche Datenbanken es eigentlich geht. Die Interpretation der Gesetzregelungen ist auch im Falle interaktiver Benutzung problematisch; wenn die Bibliotheken das eventuelle Entgelt für die digitalen Dienstleistungen aus ihrem Etat auswirtschaften sollten, wären dazu einige öffentlichen Sammlungen

nicht fähig, wenn sie aber das Entgelt auf die Benutzer übertragen hätten, wäre die Funktion des Chancenausgleichs der Bibliotheken verletzt worden. Es steht im Interesse der Bibliothekare, ihre digitalen Dienstleistungen als freie Benutzung zu betrachten. (S. 575–580)

Neue Formen, neue Themen und die Benutzung der elektronischen grauen Literatur

DOBÓ Katalin

In den älteren Definitionen der grauen Literatur (GL) war es ein gemeinsames Element, daß die GL schwer zugänglich ist, und sie ist im Buchhandel und -vertrieb nicht zu beziehen. In dieser Kategorie befinden sich auch die Dokumente, die durch die Regierungen und Forschungsinstitutionen veröffentlicht werden. Dank der nationalen und internationalen Regulierung ist es heute nicht mehr hoffnungslos, die GL nachzuweisen: zu ihrer Erschließung wurden Dokumentenlieferungssysteme und -zentren gegründet (z.B. BLDSC, INIST, NTIS usw.). Das Problem besteht aber weiterhin darin, wie man sich über die Existenz dieser Publikationen informieren kann. Die Datenbanken der GL werden nach Wissenschaftsgebieten oder größeren Themenkreisen organisiert: GL Compendium ist eine die Datenbank der GL der Wirtschaft und Business, ERIC erfaßt die GL der Unterrichts- und der Erziehungswissenschaft usw. Nach einer Schätzung (1993) beträgt die Quantität der GL die drei- bis vierfache der Anzahl der traditionellen Publikationen; ihre Gattung und Inhalte sind nach der Absicht der Herausgeber sehr verschieden. Eine italienische Erhebung (von D. Luzi) hat festgestellt, daß 61% der Forschungsinstitute auf ihren Web-Servern GL, in den meisten Fällen technische Berichte und Konferenzbeiträge, veröffentlichen und zitieren. Statt der Zeitschriften, deren Preis oft kaum zu bezahlen ist, benutzen Forscher immer lieber elektronisch zugängliche Informationen. Die akademischen Institutionen veröffentlichen GL unentgeltlich oder zu ermäßigtem Preis. Auch ein vorwiegender Teil der GL, die durch die Regierung veröffentlicht wird, steht den Benutzern kostenlos zur Verfügung, und ein wachsender Teil der GL kann im Internet frei benutzt werden. (S. 581 - 585)

Graue Literatur im Internet. Das europäische SIGLE-Projekt und -Datenbank

SALGÁNÉ MEDVECZKI Marianna

Graue Literatur (GL) ist eine innovative Form der wissenschaftlichen Kommunikation. Sie enthält wichtige Informationen, Forschungsergebnisse, neue Verfahren usw. Die Europäische Union hat den Verein EAGLE (European Association for Grey Literature Exploitation) ins Leben gerufen, um das System for Information on Grey Literature in Europe (SIGLE) zu organisieren und die wis-

senschaftliche GL auf den Gebieten der Sozial-, der Natur-, der Angewandten, Wirtschaftswissenschaft, der Medizin und Technik zu erschließen. Das Programm wurde im Jahre 1980 gestartet; sein wichtigstes Ergebnis ist die englischsprachige multidisziplinäre Datenbank mit Dateneingaben aus 15 Ländern. Die Mitgliedsstaaten werden durch nationale Zentren vertreten, die für die Sammlung der grauen Literatur des Landes zuständig sind, und Zugang zur SIGLE-Datenbank anbieten. Am Ende 2000 besaß die SIGLE-Datenbank 685.000 bibliographische Einträge (die meisten Einträge gehörten zur Wirtschafts- und Naturwissenschaft). Die erschlossenen Gattungen sind: Forschungsberichte, technische Berichte, Dissertationen, Beiträge, Konferenzmaterialien und Diskussionsbeiträge. Die Datenbank beinhaltet auch die nationale Datenbank der deutschen GL (FTN). Die nationalen Zentren liefern Titelaufnahmen einheitlicher Struktur. Jeder Eintrag besteht aus den bibliographischen Angaben des Originaldokuments (Titel auf Englisch und/oder in der Sprache des Originals, Name des Verfassers, Name des Forschungs- oder Unterrichtsinstituts, Datum seiner Entstehung, Dokumententyp, Umfang und Sprache). Zur Sacherschließung werden alphanumerische Code verwendet. In den EU-Ländern kann die Datenbank durch Blaise und STN International online erreicht werden. Die Texte, die in der Datenbank erschlossen sind, können auch durch die nationalen Zentren bezogen werden. Ungarn ist im SIGLE durch die Zentralbibliothek der Budapester Technischen Universität als nationales Zentrum vertreten, das aber nur die Daten der an der TU verteidigten Dissertationen meldet. (S. 586 - 602)

Graue Literatur - auf Kommunikationsmodellen basierte Textstrukturen

BAKONYI Géza

Das Wesen der grauen Literatur kann als ein Modell der Kommunikation aufgefasst werden, die zwischen der herstellenden Körperschaft oder Institution als Verfasser und dem Benutzer abläuft. Der Beitrag untersucht die graue Literatur (GL) als Text, als „Message“, und verbindet ihr Lesen mit der Dominanz von extensiven Gattungen und mit der Verstärkung der Lesemöglichkeiten ohne das Buch zu kaufen, sowie mit dem Erscheinen des elektronischen Textes. Die Erschließung der GL spielt sich in Meta-Datenbanken ab; bei dem Aufbau dieser Meta-Datenbanken sollte man den Leserwünschen und den Eigentümlichkeiten der GL (z.B. der Interaktivität für die Benutzer, der Zugänglichkeit der Texte usw.) mehr Aufmerksamkeit widmen. Für die Beschreibung der verschiedenen Dokumententypen dient das MARC-Format, und als eine neue Methode, die Dublin Core, sowie eine auf die XML-basierte Technologie kommt in Frage. Die Metadaten, die ergänzenden Qualifikatoren und Datengruppen sollen definiert werden. In-

folge der auftauchenden Fragen und der darauf zu gebenden Antworten stehen die Datenverarbeitungssysteme vor einer Umwandlung. In der Zukunft wird die traditionale, auf das Dokument konzentrierende Erschließung durch eine benutzerorientierte Erschließung abgelöst. Es werden Datenbanken entstehen, die Daten über beliebige Informationsquellen enthalten und einen allgemeinen Zugang zu Informationen ermöglichen werden. (S. 603 - 611)

Kurze Geschichte der ortskundlichen Tätigkeit in Ungarn

BÉNYEI Miklós

Der Beitrag gibt eine Übersicht über die wichtigsten Phasen in der Geschichte der ortskundlichen Tätigkeit in Ungarn. Im 18. Jahrhundert waren schon die Kenntnisse über die Wohnort im Schulunterricht vorhanden. Diese Kenntnisse über Heimat und Wohnort blieben im Lehrplan als Anforderung auch später vertreten. Die bürgerliche Entwicklung gab einen großen Anstoß den ortskundlichen Forschungen, und es erfolgte eine bewußte Sammlung von ortskundlichen Materialien, die in den Bibliotheksabteilungen von Museen oder in Archiven bewahrt wurden. Die erste ortskundliche Sammlung kam in Budapest in der Hauptstädtischen Bibliothek zustande, wo auch eine Sammlung von Zeitungsausschnitten entstand. Nach dem Trianon-Beschluß (1920) wurde auf die gebliebenen und abgetrennten Teile des Landes eine starke politische Aufmerksamkeit gelenkt, und die ortsgeschichtliche-ortskundliche Forschung und die bibliographische Tätigkeit genoß die Förderung des Staates. Außer der Budapest-Sammlung wurde nur in einigen Stadtbibliotheken, in der Universitätsbibliothek Pécs und in Győr bewußte Sammeltätigkeit ausgeübt. Zwischen den zwei Weltkriegen hat das Unterrichtsministerium die Forschung von lokalen Werten in den Schulen weiterhin veranlaßt. Wo diese Tätigkeit von der Stadtbibliothek nicht unternommen wurde, übernahmen diese Rolle die Schulbibliotheken. Im zweiten Weltkrieg war ein bedeutender Teil der Sammlungen vernichtet, und die neu gegründeten Lehrinstitutionen betrachteten diese Sammeltätigkeit nicht als eigene Aufgabe. In den 50-er Jahren hat eine neue Etappe begonnen; in der Hauptstädtischen Bibliothek wurde die Budapest-Sammlung als selbständige Abteilung bald zum methodischen Zentrum dieses Gebietes, das die Entfaltung der ortskundlichen Arbeit mit ihrer Erfahrungen unterstützt hatte. In den 60-er Jahren wurde die heimatskundliche Bewegung neugeboren, die Ortsgeschichtsschreibung hat sich belebt; eine Ministerialverordnung schrieb für die Bezirksbibliotheken die ortskundliche Tätigkeit vor. Als Ergebnis jener wurden Bibliographien zusammengestellt, eine methodische Anleitung veröffentlicht, und jährlich Landeskongressen organisiert, um die theoretischen Fra-

gen der Erwerbung, der Erschließung, der Bibliographie und des Aufbaus von Datenbanken zu klären. Dieser Aufschwung ließ in den 80-er Jahren nach, aber er begann sich nun unter den veränderten Umständen wieder zu entwickeln. 1994 wurde im Rahmen des Vereins Ungarischer Bibliothekare die Organisation der Ortskundlichen Bibliothekare gegründet, um die interessierten Kollegen zusammenzufassen. Das Gesetz CXL von 1997 bestätigte, daß es eine der Grundaufgaben der Bezirksbibliotheken sei, die ortskundlichen Informationen und Materialien zu sammeln. (S. 612 - 630)

Datenbank der Tondokumente des Radio Free Europe/Radio Liberty in der Széchényi Nationalbibliothek

BÁNYI Szilvia

Die Gründung des Radio Free Europe wurde durch die politischen Verhältnisse nach dem zweiten Weltkrieg bestimmt. 1950 begann die experimentale Sendung in New York auf Ungarisch, von 1951 an wurde München das europäische Zentrum des RFE, das bis zu seinem Einstellen (1993) für die ungarischen Zuhörer die Meinung der Emigranten vermittelte. Nach seinem Einstellen wurde eine Kopie der Dokumentation der ungarischen Redaktion an die Széchényi Nationalbibliothek, die Materialien des Forschungsinstituts des RFE an die Stiftung Open Society (Mitteleuropäische Universität Budapest) übergeben. Die Originaldokumente gelangen in das Hoover-Institut (Stanford Universität, Kalifornien). Einen Teil des Vertrages bildete, daß die RFE-Dokumente in einer Datenbank für Zwecke der weiteren Zugänglichkeit zu erschließen sind. Nach der Erarbeitung der Regel der standardisierten Beschreibung werden die Dokumente in der Datenbank der Nationalbibliothek (AMICUS) erschlossen werden. Die Analyse des schon bearbeiteten Bestandes zeigte (es geht um 1394 Programme), daß die Mehrheit der abgeschriebenen Programme aus den 90-er Jahren stammte, und es blieben viel weniger Programme aus der Zeit der Wende zurück. Was die Programmtypen betrifft: eher blieben populärwissenschaftliche Programme erhalten. Da Dokumente über die Tätigkeit des RFE außer der Széchényi Nationalbibliothek auch in anderen Institutionen in Ungarn zu finden sind, wäre es wünschenswert, ein virtuelles RFE-Archiv aufzubauen. (S. 631 - 635)

AUSBLICK

KATSÁNYI Sándor: Ungarische Lesekultur über die Grenzen. Eine Rundschau

Der Autor gibt eine zusammenfassende Übersicht über die Ergebnisse der Forschung auf dem Gebiet der Lesekultur der Ungarn, die über die Grenzen leben, deren

Lesekultur in Verbindung mit der ungarischen literarischen Kultur steht, und die zur gleichen Zeit einen multi-kulturellen Charakter hat. Unter der ungarischen Bevölkerung beträgt der Anteil von jenen, die meistens (und mehr) in der Sprache des betroffenen Staates als auf Ungarisch lesen, ca. 10%. Auch nach dem Inhalt des Lesematerials ist die Verbindung zur ungarischen Kultur sehr stark: die Bezugsquellen sind die Buchsammlungen der Familien und die Verleihungen von Freunden, die Bibliotheksbesuche sind weniger bedeutend. Die Lesefrequenz ist in Transsylvanien und in der Südslowakei ähnlich wie in Ungarn, aber in Karpaten-Ukraine und in den Nachfolgeländern von Jugoslawien sie ist niedriger. Was den Inhalt des Gelesenen betrifft, sind die wertvollen Lesestoffe in einer Mehrzahl in den Regionen über die Grenzen, und es werden weniger moderne Werke gelesen. Es kann festgestellt werden, daß eine Minderheit größere kulturelle Aktivität aufzeigt, wenn eine bewußte nationale Identität im Hintergrund steht. (S. 637 - 646)

SULLER Ildikó Tünde: Lesekultur der Ungarn in der Wojwodina

Bericht über eine Erhebung unter den Erwachsenen in 30 Gemeinden in der Wojwodina (Jugoslawien) über Sprachpraxis, Buch- und Zeitschriftenlesen, Erwerbung von Lesestoffen, Bibliotheksbenutzung und die Rolle des Identitätsbewusstseins. (S. 647- 654)

LANCASTER, Wilfrid F.: Neue Gedanken über die papierlose Gesellschaft

(Zusammenfassung: Mohor Jenő) (S. 655 - 659)

LOR, Johan Peter: Nationale Speicherstrategien: die Perspektive der Nationalbibliotheken

(Zusammenfassung: Mohor Jenő) (S. 660 - 664)

HEINES, Margaret: Die Zukunft der Bibliotheken in der Informationsgesellschaft - Konzeption der UK Library and Information Commission

(Zusammenfassung: Mohor Jenő)
(S. 665 - 669)

KLOPPER Ágnes: Eindrücke über französische Bibliotheken - Erfahrungen eines Weiterbildungskurses

(S. 670 - 672)

Aus den ausländischen Neuerwerbungen der Nationalbibliothek

(S. 673 - 682)

BUCHBESPRECHUNGEN

Jahrbuch der Széchényi Nationalbibliothek 1994-1998. (Red. Kovács Ilona)

Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1994-1998
(Rez.: Pogány György)
(S. 683 - 685)

Festschrift für János Szentmihályi (Red. Nagy Anikó)

Szentmihályi-émlékkötet
(Rez.: Sonnevend Péter)
(S. 686 - 687)

Aslib Know How Guides

ROBINSON, Lyn: Installing a local area network; COOTE, Helen - BATCHELOR, B.: How to market your library service effectively; LAMBERT, Jill: Information resources selection
(Rez.: Mohor Jenő) (S. 688 - 692)

Aus den Neuerwerbungen der Fachbibliothek für Bibliotheks- und Informationswissenschaft

(S. 693 - 700)

AUS AUSLÄNDISCHEN ZEITSCHRIFTEN

(Referate)

(S. 701 - 769)

Miért nincs, ha van ... ?

Korszerűtlen könyvtárkép és hiányzó terminusok a szerzői jogi törvényben

Pallósiné Toldi Márta

Az 1999. évi LXXVI. – a szerzői jogról szóló – törvény a témakör jogászait ösztönözte leghamarabb és legnagyobb számban megszólalásra.¹ Publikációikat olvasva, előadásait hallgatva érdekes megfigyelésre juthatunk. Miközben széles körben felhasználható magyarázatokkal, értelmezésekkel kívánnak szolgálni, nemegyszer egymásnak ellentmondó következtetésekre jutnak. Nem csodálkozhatunk hát azon, ha a könyvtárosok törvénytisztelő igyekezte önhibájukon kívül csorbát szenved.

Jogharmonizáció

A könyvtáros társadalmat nem érte váratlanul az EU-konformitás célját kitűző törvény létrejötte, hisz szakmai szervezeteik továbbképzéseken, konferenciákon jó időben igyekeztek felkészíteni a változásra.² Arra azonban nem számítottak, hogy a tör-

vény szövegének ismeretében éppen az újszerűsége, aktualitása miatt legérintettebb terület – a *digitális kultúra* – rejtőzködésével találják szemben magukat.

A könyvtári gyakorlattól a korábbi rendelkezések szerint is elváratott a szerzői jogi érdekekhez való alkalmazkodás. Legismertebb ezek közül a gyűjtemények dokumentumainak kölcsönzését jogszerűen lehetővé tevő „*haszonkölcsönzés*” alkalmazása, továbbá a zenei könyvtárak másolatszolgáltatásának alapját képező, az üres kazetta árába beépített díjtétel. A 90-es években egyre erőteljesebben divergáló szolgáltatási szabályok ismeretében nem állíthatjuk, hogy teljes volt az egyensúly a szerzői jog és a könyvtári szolgáltatási kínálat között.³ Ezt a csupán többé-kevésbé illeszkedő gyakorlatot azután még több ponton radikálisan meggingatta az 1999-es szabályozás. Ilyen a reprográfiai jogdíjak bevezetése, továbbá a *digitális műkiadás* és az *on-*

line tartalomszolgáltatáshoz kapcsolódó felhasználások.

Az érvrendszer jogfilozófiai oldalról tekintve teljesen egyértelmű. Miután az alkotmányos jogrendek azonos súllyal kezelik az ember alkotáshoz való jogát az információhoz való hozzáférés jogával, a *törvénykezésnek egyidejűleg kettős célt kell teljesítenie*. Ösztönöznie szükséges az alkotást, melyet – mind a személyhez fűződő, mind a vagyoni jogok tekintetében – legkézenfekvőbbben a jogvédelem eszközével oldhat meg. Ugyanakkor, a közjót szolgáló, a hozzáférés megkönnyítése éppúgy kívánatos és erre a célra a törvényes, de nem parttalan jogkorlátozás vehető igénybe. A szerző vagyoni jogai általában csakis az ún. „szabad felhasználás” körében, vagyis díjtalan szolgáltatások esetén korlátozhatók, amennyiben a törvényhozó erről rendelkezik.

Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a szerzők mellé egyre határozottabban felzárkóznak a „szomszédos jogok”⁴ tulajdonosai, vagyis megjelenik a piac, a maga sajátos igényeivel. A profitra törekvés nyílt vállalása helyett persze szelídebb célokat hangoztat. Arra a közgazdasági axiómára hivatkozik, hogy a beruházás megtérülése nélkül nincs fejlődés és a copyright rendszereknek is segíteniük kell a gazdaságot. Ebben a kontextusban az érdekiegyenlítésnek egyetlen eszköze marad: a díjazás.⁵

A díjfizetés előírásában a jogtulajdonosok vagyoni jogának elismerése történik meg, elválaszthatatlannal társulva a felhasználás engedélyezésének jogával, amely jog a szerzőtől és/vagy a „közös jogkezelő szervezet”-től szerezhető meg.⁶ A szerzői jogi törvény – a fentiekből következően – kulcskérdésként kezeli a „felhasználás” fogalmát. Definíálás helyett azonban egy felsorolást ad, felhasználásnak minősítve a *többszörözést, a terjesztést, a nyilvános előadást, a nyilvánossághoz közvetítést sugárzással vagy másként*.⁷

Miért nincs, ha van?

Ne csodálkozzunk, ha a felsorolt tevékenységekben első olvasatban nem leljük azoknak a szolgáltatásoknak a megfelelőjét, amelyeket a **digitális környezet** kihívásaira válaszolva fejlesztettek ki a könyvtárak.

A szövegezés szerint a **többszörözés** fogalomkörébe két tevékenység sorolható: a mű anyagi hordozón való *rögzítése*, továbbá a *másolatkészítés*. Mivel írásomban elsődlegesen a digitális kultúra könyvtári gyakorlatot érintő szerzői jogi megnyilvánulásait kívánom vizsgálni, koncentráljunk most a „*rögzítés*” értelmezésére. A törvény szövegét továbbolvasva bizonyosnak látszik, hogy itt a kiadói tevékenység eseteivel állunk szemben. Közülük egyes technikák, mint a nyomtatás, vagy a mágneses rögzítés, félreérthetetlenek. Másoknál viszont tanácsos elgondolkodni. Hogyan érintheti a könyvtárosokat „*a mű tárolása digitális formában elektronikus eszközön*”? Annak ellenére, hogy a textus sem a CD-ROM kiadást, sem az internetre szánt digitális műkiadást (értsd: szöveg-, kép- vagy hangarchívumok, adatbázisok előállítás) nem nevezi nevén, értelmezésünket célszerű erre az összefüggésre koncentrálni. A körülíró fogalmazás miatt azonban nem lehetünk biztosak abban, hogy az elektronikus formátumú információhordozókat – legyen az CD-ROM, DVD vagy egy számítógép winchestere – önálló és azonosan kezelhető anyagi hordozónak tekint-e a törvény? Kitől és mely módon szerezhető meg a jogosultságok, ha különböző hordozókat választunk többszörözés céljára? Azonos módon védetnek-e a kiadók szomszédos jogai?

A **nyilvános előadás joga** ugyancsak rejteget könyvtárosoknak szóló tudnivalókat. A 24. §. (2) bekezdéséből világossá válik, hogy az *előadás* fogalom általunk ismert tartalma a digitális világban új jelentéssel bővült, mégpedig a *mű képernyőn való megjelenítésével*. Ezt a cselekményt könyvtárak ezekben naponta végzik kollégák és olvasók egy-

aránt. A mi nyelvünkön ezidáig helyben használatról beszéltünk ilyen esetekben, hisz a felhasználó – döntően önálló tevékenységgel – információt keresett, olvasott, függetlenül attól, hogy a mű fizikailag papíron vagy képernyőn vált befogadhatóvá számára. Miután a kulturális törvény⁸ szerint az állampolgárnak alanyi joga, hogy a könyvtár dokumentumait helyben ingyenesen használja, a fenti fogalomértelmezés azért kelt bennünk veszélyérzetet, mert a szerzői jog a művek nyilvános előadását a közös jogkezelő szervezetnek befizetett jogdíjhoz köti.

Alaptalan volna szorongásunk?

A mű nyilvánossághoz való közvetítésének fogalmát ugyancsak gyűjtőfogalomként használja a szerzői jogi törvény, amikor sugárzásként értelmez mindenféle átvitelt: „*Sugárzás a mű érzékelhetővé tétele távollévők számára hangoknak, képeknek és hangoknak, vagy technikai megjelentetésüknek vezeték vagy más hasonló eszköz nélkül megvalósuló átvitelével.*”⁹ Azt gondolhatnánk, hogy a könyvtáraknak, miután sem nem rádió-, sem nem televízió szervezetek, nincs tennivalójuk és felelősségük a sugárzással. Az általunk adatátviteli technikaként ismert internet vagy www említése pedig keresve sem található a vonatkozó paragrafusokban. Olvashatunk viszont egy virágnyelven megfogalmazott jogosítást. Eszerint a szerző „*joga kiterjed különösen arra az esetre, amikor a művet vezeték útján vagy bármely más eszközzel vagy módon úgy teszik a nyilvánosság számára hozzáférhetővé, hogy a nyilvánosság tagjai e hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg.*”¹⁰ Itt bizony már felvetődhet, hogy többek között a könyvtárak által is gyakorolt on-line tartalomszolgáltatások nem tartoznak-e a fenti paragrafus hatálya alá?

A könyvtáros tehát olvas és értelmezni próbál. Keresi az egyszer már megismert terminusokat, de hiába. A törvényhozók, ill. a szakértők szándéka egyre nehezebben érthető. Miközben az egyén és a társadalmak életminőségét jelentősen befolyásoló természeti, gazdasági és politikai környezet mellé egy-

re határozottabban felzárkózik a digitális kultúra, ill. környezet, a magyar fogalmazók erről mintha tudomást sem vennének. Nem tudom mentségül elfogadni a WIPO-szerződésre való hivatkozást sem.¹¹ Egy sokakat érintő, nagyhatású törvény esetén a világos és egyértelmű fogalmazás alapvető kívánalom. Jogkövetés, jogalkalmazás megértés nélkül elképzelhetetlen. Úgy vélem, az Európai Közösség jogszabályaihoz való közelítés, legyen bármennyire dicséretes cél, mégsem pótolhatja az érthetőséget. A magyar törvényhez feltétlenül csatolni kellett volna legalább egy fogalommagyarázatot, amely segíthette volna az Európa-szerte használt újdonságok megismerését, megértését és előmozdította volna a kiterjedt és erősen differenciált jogalkalmazói kör célszerű tájékozódását. E nélkül a találgatásokban könnyen eltévedhetünk és arra is kevés esélyünk marad, hogy a tapasztalható ellentmondások feloldása érdekében kezdett vitákban a parttalanságot elkerüljük.

Vélt vagy valós ellentmondások?

A továbbiakban kísérletet teszek arra, hogy az MKE és az IKSZ közös szerzői jogi munkabizottsága vitaanyagának felhasználásával rámutassak azokra az ellentmondásokra, amelyek kompetens jogértelmezés nélkül permanens bizonytalanságot generálnak a magyar könyvtáros társadalomban a szolgáltatások jogszerűségét illetően.

☉ **A műkiadás digitális hordozón** egyre több könyvtár tevékenységébe beépül, miután CD-ROM kiadással, ill. jogvédett művek digitalizálásával egyaránt foglalkoznak. A szerzői jogi törvény alkalmazását ebből a nézőpontból a 18. és 19. §. ellentmondásai nehezítik meg. A 18. §. (1) bekezdése a szerző kizárólagos jogaként nevesíti a „*mű anyagi hordozón való ... rögzítését*”. Az ebből következő egyértelmű üzenetet – mi-

szerint bármely formátumú digitális műkiadás a szerzővel kötött felhasználási szerződéssel jogszerűen végezhető – felülírja, de legalább megzavarja a 19. §. (1) tartalma. Itt arról értesülünk, hogy „... a multimédia mű létrehozója és az elektronikus adattár összeállítója követelheti, hogy a már nyilvánosságra hozott nem színpadi zeneműveknek és zeneszövegeknek ... multimédia műben vagy elektronikus adattárban való újabb többszörösését ... megfelelő díjazás ellenében számára is engedélyezzék.”¹³ Az engedélyezés jogosultja pedig a felhatalmazott közös jogkezelő szervezet. Tehát egy CD-ROM előállításához, amennyiben ahhoz az irodalmi művön kívül pld. zeneművet is felhasználunk, többféle eljárásrendet kell követnünk: egyes esetekben a szerzőhöz, másokban a közös jogkezelőhöz kell fordulnunk? Jelenlenni-e a „követelheti” kifejezés azt, hogy a leírtaktól eltérő eljárás is eredményezhet jogszerű kiadást? A „már nyilvánosságra hozott”-ság ténye miért csak a zeneművek esetében eredményez kivételes bánásmódot? Az „elektronikus adattár” fogalmának kifejtésével pedig sajnos adós marad a törvény. Így nem tudható, hogy a faktografikus adatokat, bibliográfiai rekordokat tartalmazó, továbbá a teljes szövegű adatbázisok, zenemű- és képparchívumok egyaránt ide sorolhatók-e?

☒ **A mű képernyőn való megjelenítésének „előadássá” minősítése** tovább kuszálja a digitális műkiadás és -felhasználás eseteit. Könyvtárosként természetesnek gondolnánk, hogy egy megvásárolt műpéldány hasznosítása – hordozótól függetlenül – a könyvtári szabad felhasználás körébe tartozik. Aztán megismerjük a 39. §. tartalmát, amely megtiltja a haszonkölcsönbe adást „szoftver” és „számítástechnikai eszközzel működtetett adattár” esetében.¹⁴ Ezt tudomásul véve számunkra még mindig felhasználási lehetőséget kínál a helyben használat. Úgy vélem, az

a szerző, aki művének digitális kiadására felhasználási szerződést kötött, egyidejűleg annak képernyőn való megjelenítését – a törvény szerint „előadását” – is engedélyezte, (ezért díjazásban részesült vagy lemondott arról) hisz ennek hiányában a mű nem juthat el a befogadóhoz és „rögzítése” is értelmetlen. A szerzői jogi törvény azonban más nézőpontot érvényesít, amikor a 25. §. (1) bekezdésében így fogalmaz: „Már nyilvánosságra hozott zenemű és irodalmi mű nyilvános előadásához a szerző engedélyét megadottanak kell tekinteni, ha az irodalmi és zenei művekkel kapcsolatos szerzői jogok közös kezelését végző szervezet által megállapított díjat e közös jogkezelő szervezetnek befizették.”¹⁵ A már eddig feltett kérdéseink száma megint gyarapodhat. Hogyan érvényesülhet a szerző „kizárólagos joga”, ha közös jogkezelő szervezet azt korlátozó feltételt szabhat? Miként biztosítható a nyilvánosság információhoz jutásának joga, ha ennek társadalmi alapintézményeit többszörös fizetési kötelezettség terheli?

☒ Hasonló jogkettőzés okoz bonyodalmat azon **interaktív felhasználások** esetében is, amikor a mű digitális „rögzítése” egy szolgáltató számítógép winchesterére történik, vagyis internetes kiadás készül. Az ilyen műfelhasználásnak ugyan csak nincsen értelme a terjesztés, vagyis tartalomszolgáltatás realizálódása nélkül. Tehát a nem dologi műpéldányt (CD-ROM, DVD) eredményező digitális rögzítéskor a nyilvánossághoz való közvetítés egyidejű engedélyezése is elvárható a szerzőtől és ezt a jogát a fentebb már idézett 26. §. (1) bekezdése kodifikálja is. Ugyanakkor a 27. §. újabb szabályt vezet be: „Az írók, a zeneszerzők és a szövegírók képviselőiben ... a már nyilvánosságra hozott művek sugárzásának ... jogosítására és az említett felhasználásokért fizetendő díjak mértékére vonatkozóan ... a szerzői jogok közös kezelését végző szervezet köt szer-

zódést a felhasználóval.”¹⁶ Ebből következően nem elégséges, ha egy digitális tartalomszolgáltatást végző könyvtár a szerzővel felhasználási szerződést köt művének digitális rögzítésére és nyilvánosságához való közvetítésére, hanem további ráfordításokat is terveznie szükséges. A szolgáltatást végző közgyűjtemények szűkös költségvetésének ismeretében újabb kérdést fogalmazhatunk meg: mely forrásból fedezhető a jogszerűség megduplázott ára?

☒ Forrásszűkítés és kirekesztés

Feltéve, de nem helyeselve, hogy a fentiek alapvetően átalakíthatják a könyvtárak alig kialakult digitális szolgáltatásainak rendjét, további következmények is számba vehetők. Amennyiben a vélelmezhető jogdíjakat a közpénzekből fedezett költségvetésekből kell kigazdálkodni, akkor számos közgyűjtemény „karanténba” kerül és nem tud lépést tartani az információs társadalom kihívásaival. Ha pedig az egyéni felhasználó állítatik újabb súlyos fizetési kötelezettség elé, akkor éppen intézményeink azon esélykiegyenlítő funkciója vesz el, amely legnemesebb társadalmi küldetése.

Valószínűleg kevés eszközünk van arra, hogy a szerzői jogi törvény rendkívül konzervatív, mondhatni elavult könyvtárképét megváltoztassuk. De a hallgatás luxusát semmiképp sem engedhetjük meg magunknak. Minden lehetséges eszközzel arra kell törekednünk, hogy a könyvtári szabad felhasználás köréből a digitális szolgáltatások ne rekesztődjenek ki. Mindez nem csupán a könyvtáros társadalom érdeke, hanem a könyvtárlátogatók jogának elismerése is. Számunkra a kulturális alaptörvényben megfogalmazott küldetés alapkötelezettség: nem tekinthetünk el attól, hogy további anyagi korlátozás nélkül tegyük lehetővé az állampolgárok legszélesebb köre számára alkotmányos jogaik gyakorlását, a dokumentumokhoz és információkhoz való szabad hozzáférést. Úgy vélem, a törvényho-

zóknak nem lehet szándékuk a könyvtárak feladat-terjesztésének ellehetetlenítése, sem a forráshiány miatti szolgáltatáskorlátozás, sem a használóra hárított díjfizetési teher révén.

Az EU-tagállamok könyvtárosai – annak ellenére, hogy nemzeti jogalkotásuk a magyarnál jóval korlátozottabban élhet kivételek és kedvezmények legalizálásával – ugyancsak szót emelnek a szerzői jogtulajdonosok monopolisztikus érdekérvényesítése ellen. A könyvtári szervezetek szakértői figyelemmel kísérik a szerzői jogi tervezeteket és a befolyásolás reményében kifejtik véleményüket. Számunkra sem kínálkozik más út, mint megfogadni az EBLIDA igazgatójának tanácsát, aki erőteljes könyvtárlobbi életre hívása és folyamatos működése mellett érvel.¹⁷

Jegyzetek és hivatkozások

1. FICSOR Mihály Zoltán: Szerzői jogi gondolatok a könyvtárról. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1999. 11/12. sz. 431—435. p. + GYERTYÁNFY Péter: A könyvtárak és az 1999. évi új szerzői jogi törvény. In: Uo. 436—438. p. Ua. <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/konyvtar/copyright/ktarszjt./hun> + KISS Zoltán: Az új szerzői jogi törvény és a könyvtári szolgáltatás összefüggései. In: <http://www.neumannhaz.hu/digital/studies/20000525/kiss.htm>; VEREBICS János: Elektronikus könyvtárak és a szerzői jog. In: <http://www.virnet.org/szam/int/jog/ekvtr.htm>
2. Az MKE, az IKSZ és az EBLIDA szervezésében 1999. máj. 27–28-án tartott szerzői jogi szeminárium előadásait ld. In.: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1999. 11/12. sz. + CSABAY Károly: Világháló és szerzői jog. A szabályozás lehetséges módja? In: Magyar Nemzet, 1999. júl. 15. 7. p.
3. Ismeretes, hogy a könyvtári szabad felhasználás feltételének tekinthető ingyenesség elvét számos könyvtár megszegte, amikor egyes dokumentumtípusok esetében „haszonkölcsönzés” helyett „bérkölcsönzésbe” fogott.
4. Az 1999. évi LXXVI. törvény (továbbiakban: Sztj) több új díjfizetésnek, ill. részesedési jognak is megteremtette az alapjait. Ld. Magyar Közlöny, 1999. 61. sz. 3986–4008. p.
5. A szerzői jogi törvény XI. fejezete ötven évig biztosítja az előadóművészek, a hangfelvétel és filmelőállítók, a rádió-

- és tv. szervezetek felhasználás-engedélyezési, ill. a beszédett díjakból való részesedésének jogát, kivéve azokat az eseteket, amelyekben a mű felhasználásához a szerző hozzájárulása sem szükséges. Ld. Sztj. 83. §. (1), (2).
6. „Közös jogkezelésnek minősül a szerzői művekhez, az előadóművészi teljesítményekhez, a hangfelvételekhez, a sugárzott vagy vezetéken átvitt műsorokhoz, valamint a filmelőállítói teljesítményekhez kapcsolódó és a felhasználás jellege, ill. körülményei miatt egyedileg nem gyakorolható szerzői és szomszédos jogok érvényesítése a jogosultak által erre létrehozott szervezet útján, függetlenül attól, hogy azt a törvény írja elő vagy az a jogosultak elhatározásán alapul.” In: Magyar Közlöny, 1999. 61. sz. 4001. p.
7. Vö. Sztj. 17.§. In: Uo. 3988. p.
8. 1997. évi CXL.tv.a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. In: Művelődési Közlöny, 1998. 3. sz. 180–205. p.
9. Sztj. 26. §. (1.) In: Magyar Közlöny, 1999. 61. sz. 3991. p.
10. Uo. 26. §. (8.)
11. A WIPO-szerződést (WIPO Copyright Treaty 1996) és további információkat a szervezetről (World Intellectual Property Organization (Szellemi Tulajdon Világszervezete) ld.http:// www.wipo.org/eng/general/copyright/wct.htm
12. A szerzői jogi munkabizottság 2000 áprilisában alakult. Tagjai: *Bakos Éva* (Szabadalmi Hivatal Könyvtára), *Egyházy Tiborné* dr. (Veszprémi Egyetemi Könyvtár), dr. *Fodor Péter* (FSZEK), *Moldován István* (OSZK-MEK), *Pallósiné Toldi Márta* (BDMK), *Tószegi Zsuzsa* Ph. D. (Neumann Ház) Külső konzulens: dr. *Kenyeri Katalin* (NKÖM) Valamennyiük kollegális közreműködéséért hálás vagyok. Köszönetet mondok továbbá tanárainknak – dr. Tószegi Zsuzsának és dr. Sebestyén Györgynek – akik posztgraduális tanulmányaim során e dolgozat megszületését a téma iránti érdeklődésem felkeltésével, gondolatébresztő vagy közvetlen segítségnyújtással, ill. a publikálás ösztönzésével elősegítették.
13. In: Magyar Közlöny, 1999. 61. sz. 3989. p.
14. Vö. Uo. 3994. p.
15. Uo. 3991. p.
16. Uo.
17. Vö. SCHLEIHAGEN, Barbara: Kampf für eine ausgewogene Gesetzgebung. Die Reform des Urheberrechts in Europa aus Sicht der Bibliotheken. In: Buch und Bibliothek, 1999. Nr. 9. S. 547–552.

Egy évtizeddel az alapkövetétel után 2001 elején végre megnyitja kapuit a Bibliotheca Alexandrina. A legmodernebb igényeket és ízlést kielégítő épület, mely jól szimbolizálja a tudást szétsugárzó évezredes funkciót, az egyiptomi Alexandriában, a Földközi-tenger partjainál emelkedik. Az Alexandriai Könyvtár újjáélesztése az UNESCO és az egyiptomi kormányzat közös vállalkozása.

A komplexumban elhelyezést nyer a Látássérültek Könyvtára, konferencia központ, planetárium, kalligráfiai és tudományos múzeumok, valamint az információtudomány Nemzetközi Iskolája (ISIS). Mint a térség legnagyobb elektronikus könyvtára, az intézmény jelentős szerepet kíván játszani a távoktatásban, az UNESCO által megfogalmazott élethosszig tartó képzési céloknak megfelelően.

A központi olvasóteremben egyszerre kétezer használó foglalhat helyet. Az állomány nagysága jelenleg kb. 400.000 könyv, 1500 folyóirat és 10.000 elektronikus dokumentum. Folyamatban van az információs rendszer és a szervezeti rend kiépítése és a személyzet képzése külföldi intézményben és egyéb, nemzetközi támogatással zajló programok.

(UNISIST Newsletter, vol.28. 2000. no. 1. 15–16.p.)

Az elektronikus szürke irodalom új formái, témái és felhasználása

Dobó Katalin

A következő három tanulmány a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Társadalomtudományi Szekciója által szervezett „Szürke irodalom – a jelenéségről és jövőjéről az elektronikus környezetben” c. konferencián (Budapest, 2000. november 14.) elhangzott előadások szerkesztett változata.

A szürke irodalom új formáiról és tartalmáról szólva nem lehet elkerülni magának a fogalomnak a definícióját. Az utóbbi két évtized nemzetközi irodalmában tallózva az alábbi meghatározásokat találjuk:

„Olyan anyagok, melyek a szokásos kereskedelmi kiadási csatornákon kívül jelennek meg, ezért nehezen hozzáférhetőek... A szürkeség mértéke változó.” (Japán, 1984)

„Nem üzleti célú, könyvterjesztésbe nem kerülő, korlátozott számban megjelent kiadványok, amelyeket nemzeti bibliográfiákban nem regisztrálnak, bibliográfiai adataik pedig hiányosak” (Norvégia, 1986)

„A szürke irodalomhoz tartozik minden olyan dokumentum, függetlenül a közvetítő médiától, amely a kiadás és a terjesztés szokásos csatornáit elkerüli.” (Kanada, 1989)

„A nem-hagyományos, vagy szürke irodalom olyan irodalom, amely általában nem elérhető a kereskedelmi terjesztési csatornákon, s amelyet nehéz megtalálni.” (INIS, 1993)¹

Mindegyik meghatározásban előfordul két közös elem: a szürke irodalom nehezen hozzáférhető és kívül marad a kereskedelmi kiadási-terjesztési hálózaton. Az 1997-es luxemburgi, 3. nemzetközi konferencián a szürke irodalomról elfogadott definíció viszont már nem tartalmazza a nehéz hozzáférést, mint a szürke irodalom kritériumát.

A meghatározás nehézsége valószínűleg abban rejlik, hogy a szürke irodalmat nem önmagában, hanem a hagyományos irodalomhoz viszonyítva írják le. Így ugyanaz a dokumentum akár országonként változóan minősülhet szürke avagy hagyományos irodalomhoz tartozónak, az adott terjesztési és könyvtári rendszer fejlettségi szintje alapján. Az

alábbi dolgozatban hivatkozott felméréseket és kezdeményezéseket elsősorban angolszász, részben nyugat-európai szakirodalomból idézem.

Mint látni fogjuk, az utóbbi évek erőfeszítései nyomán a tudományos és gazdasági értékkel bíró szürke műfajok nyilvántartása és hozzáférhetősége sokat javult. Ugyanakkor az interneten újonnan felbukkant számtalan kiadó anyagában rendkívül nehéz eligazodni, ezeknek sem számbavétele, sem archiválása nem megoldott.

Több fázist szoktak megkülönböztetni a szürke irodalom életében. Az első időszakot a kormányzati és tudományos intézetek, az üzleti élet szereplői által kibocsátott dokumentumok átláthatatlan tömege jellemezte, amelyek aztán tipográfiaiilag, témájukban és műfajilag is elkülönültek. Egy későbbi szakaszban nemzeti és nemzetközi szinten szabályozták ezeknek a dokumentumoknak a számbavételét, ekkorra tehető a szabványok és speciális tezauszok megjelenése. Miután a szürke irodalom jelentősége, nem utolsósorban az internetnek köszönhetően megnőtt, rendszeressé váltak a szürke irodalomról tájékoztató kiadványok, megjelentek a szürke irodalom keresésére alkalmas adatbázisok, s a szürke irodalom az információtudomány önálló fejezetévé vált. A kutatások nemzetközi fórumai a 2000-tól megjelenő *International Journal on Grey Literature* (<http://www.mcb.co.uk/ijgl.htm>), illetve a *GreyNet* (*Grey Literature Network Service*) által 1993 óta két évente megrendezett nemzetközi konferenciák.

A szürke irodalomnak jól szervezett dokumentum-szolgáltató rendszere és központjai alakultak ki: a BLDSC (British Library Document Supply Centre, <http://www.bl.uk/services/bsds/dsc/>) az Egyesült Királyságban, az INIST (Institut de l'Information Scientifique et Technique, <http://www.inist.fr/>) Franciaországban, az NTIS (National Technical Information Service, <http://www.ntis.gov/>) az Egyesült Államokban és a JST (Japan Science and Techno-

logy Corporation, <http://www.jst.go.jp/EN/>) Japánban.

Az elektronikus szürke irodalom robbanásszerű növekedésével a probléma sokszor nem az, hogyan érhetünk el egy adott dokumentumot, hanem az, hogyan szerezhethetünk tudomást magának a forrásnak a létezéséről. Ezért a szürke irodalom adatbázisai javarészt egy-egy tudományterületen vagy nagyobb témakörön belül szerveződnek. A *GL-Compendium* (<http://www.mcbup.com/glc/Pages/WelcomePage.asp>) például a gazdasági és üzleti szürke irodalom lelőhelyeinek adatbázisa. Az oktatás és neveléstudomány irodalmát teszi hozzáférhetővé az egyesült államokbeli *ERIC* (Educational Resources Information Center, <http://www.accesseric.org/home.html>) adatbázisa, amelyből – új szolgáltatásként – a keresett dokumentum más nyelvekre fordítva is megrendelhető. Ugyancsak az oktatással foglalkozó preprinteket, konferencia anyagokat, elektronikus szövegeket kínálja az *Education-line*, a leedsi egyetem adatbázisa (<http://www.leeds.ac.uk/educol/>), mely az *Electronic Libraries* program támogatásával készült. Ez utóbbi adatbázisból ingyen tölthetők le a dokumentumok.

A hivatkozási és idézettségi mutatók igazolják a tudományos szürke irodalom térhódítását. Minél empirikusabb, gyakorlatibb jellegű egy tanulmány, annál több a benne felhasznált szürke irodalom, míg az elméleti írásokra ez kevésbé jellemző. Egy 1993-as becslés szerint a szürke irodalom mennyisége 3-4-szerese a hagyományos, ill. az üzleti céllal készült kiadványokénak.²

Az elektronikus szürke irodalom műfajilag sokkal változatosabb a hagyományosnál. Példaként említhetnénk az internetes szubkultúrák, speciális érdeklődési körök által megjelentetett magazinokat, elektronikus forrásokat, amelyeknek bibliográfiai feltérképezését a három évvel ezelőtti IFLA-konferencián vetették fel,³ vagy az egyetemek, kutatóintézetek által készített digitális, multimédiás segédletet, videón rögzített előadásokat, bemutatókat.

Ezeknek a felmérését a *Coalition for Networked Information* igazgatója, *Clifford Lynch* kezdeményezte 2000 októberében. Ez utóbbi példa arra is, hogy a hagyományosan szövegalapúnak értelmezett szürke irodalom fogalma képi és hanginformációkat is magába foglalhat. Szürke irodalom helyett akár szürke információnak is nevezhetjük azokat a numerikus adatokat, adatbázisokat, amelyek a természettudományos kutatásokhoz elengedhetetlenek, használatukhoz különleges felszerelés szükséges, s amelyek elérése egy kívülálló számára rendkívül nehéz lenne.

Tartalmuk és közlőik szándéka szerint is változatos a kép. Latin-Amerikában sokszor szürke irodalomként publikálnak olyan műveket, amelyeket a cenzúra nem engedélyezett. Ez a fajta szürke irodalom a mi fogalmaink szerint a szamizdat szerepét tölti be. Fontos tudományos eredmények, így például a régészeti kutatások részletes jegyzőkönyvei csak szürke irodalomként jelennek meg. A Világbank pedig – miután bevezette új információs szabályzatát – gyakorlatilag új szürke műfajt teremtett az ún. *PID*-ek, *Project Information Documents* kiadásával – vagyis honlapjukon közzéteszik az általuk finanszírozott projektek részletes dokumentációját.

Szürke műfajok nem csak keletkezhetnek. Néhány klasszikus formát, mint például a doktori disszertációkat vagy a szabadalmakat többen nem tekintik már a szürke irodalomhoz tartozónak, mivel az adatbázisok segítségével könnyen kereshetővé és elérhetővé váltak. Ezek feldolgozottsága az Egyesült Államokban gyakorlatilag teljesnek tekinthető. Az Egyesült Államokban 1992 óta törvény írja elő a kormány által finanszírozott projektek dokumentálását. Ezek a tudományos-technikai beszámolók elérhetők a *Nemzeti Technikai Információs Szolgálat (NTIS)* adatbázisán keresztül, így ezeket sem sorolják már a szürke irodalomhoz.¹

Egy öt évvel ezelőtt készült egyedülálló, országos felmérésben *Daniela Luzi* az olasz tudományos és kutatóintézetek webservereit vizsgálta a rajtuk kö-

zölt és hivatkozott szürke irodalom szempontjából.⁴ Az intézmények között szerepeltek egyetemek, kutatóintézetek, oktatási központok, alapítványok és konzorciumok; 41% volt az üzleti és magánszféra által működtetett tudományos intézetek aránya. Kevés kivétellel szinte valamennyi intézet bőséges információt közölt céljairól, szervezeti felépítéséről, tudományos tevékenységéről, leírták az intézet projekteit, nemzetközi kapcsolatrendszerét, linkekkel az azonos szakterületen működő intézetek honlapjaihoz. (Meggjegyzendő, hogy az intézetek saját belső gyűjteményüktől eltekintve ritkán hivatkoztak külső könyvtári forrásokra.) A szervereken közzétett anyagokat rendszeresen frissítették és változtatták, ezek nyomtatásban többnyire nem jelentek meg. Az intézetek 61%-a közölt vagy hivatkozott az általa készített szürke irodalomra és forrásokra.

A felmérés kiterjedt arra is, hogy a szürke irodalom műfajonként milyen arányban jelent meg a webservereken. A technikai beszámolók 42%-kal, a konferencia-előadások 24%-kal szerepeltek, míg a periodikák 15, a szabadalmak és preprintek pedig 3-3%-ot tettek ki. A szerző egy új szürke műfajt, az ún. technikai dokumentációt is elkülönített, amely több dokumentumtípus jellemzőit egyesíti magában: összehasonlító elemzést, projektbeszámolót, megvalósíthatósági tanulmányt. Ezek a technikai dokumentációk általában bibliográfiai referenciákat is tartalmaztak, valamennyit teljes szövegében közölték, s a szervereken közzétett tudományos szürke irodalom 14%-át jelentették.

Általános tendencia volt, hogy a szürke irodalom ezeken a szervereken a hagyományos szakirodalommal együtt jelent meg. Jellemző, hogy a hivatkozott nemzetközi konferenciák előadásainak 60%-a nem jelent meg nyomtatásban, ezek csak elektronikus formában voltak elérhetőek. Valószínű, hogy az adatgyűjtés óta eltelt öt évben ez az arány tovább tolódott a digitális publikációk javára. A vizsgálatban nem szerepeltek azok a zárt vitafórumok, ame-

lyek csak egy szűk csoport számára hozzáférhetőek.

Kis kitérőt teszünk a tudományos publikálás és kommunikáció területére, hogy megértsük, miért került az elektronikus szürke irodalom az érdeklődés központjába. Szakmai közhely, hogy a tudományos-technikai folyóiratok árrobbanását nem tudják követni a könyvtárak. A jó esetben szinten maradó költségvetésük egyre kevesebb folyóirat előfizetésére elegendő. A kialakult helyzet korlátozza a tudományos eredményekhez való hozzáférést és veszélyezteti a tudományos fejlődést. Kimutatták ugyanakkor, hogy (szakterületenként változóan) a kutatók egyre kevesebb időt szánnak könyvek és folyóiratok olvasására, egyre inkább az elektronikusan elérhető információkra támaszkodnak.

A tudományos-technikai szakirodalom megjelenítése óriási üzletet jelent a gyakorlatilag monopolhelyzetben lévő nagy kiadóknak. Egy konkrét példa: az Elsevier kiadó eladta a népszerű magazint megjelentető részlegét, hogy a tudományos-technikai folyóiratokra koncentrálhasson. Adataik szerint ugyanis 938 millió dolláros forgalom mellett ez a tevékenységük 378 millió dollár nyereséget jelentett az 1998-as évben.⁵ Nem csoda, hogy egyre nagyobb az igény az alternatív megoldásokra, az elektronikus publikálás kínálta lehetőségekre. Több szakértő úgy véli, hogy a tudományos szürke irodalom egyfajta megoldást jelenthet.

Az akadémiai intézetek a szürke kiadványokat vagy ingyen teszik közzé, vagy az árak kialakításakor inkább tudományos, mint gazdasági szempontokat vesznek figyelembe. A wisconsini egyetem tavalyi felmérése szerint, amelyet a fizikai, gazdasági és neurológiai kiadványok körében végeztek, még azok az intézetek is olcsóbban kínálták publikációikat, amelyek egyébként a profitorientált kiadók árpolitikáját követték.⁶ Gyakori, hogy egy tudományos intézet kiadványát megvásárolja egy kiadó, amely kontrollálni akarja az adott szakterületet; első lépésként általában árat emelnek.

A nem profitorientált tudományos műhelyek nehezen veszik fel a versenyt a nagy kiadókkal, ezért egymással és a tudományos könyvtárakkal szövetségre lépve próbálnak konkurenciát teremteni nekik. Két kezdeményezést emelnék ki ezek közül. Az egyik a stanfordi egyetemi könyvtár szervezésében létrejött *High Wire*, a másik a *SPARC (Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition)*, amelyet 1998-ben alapított az Amerikai Tudományos Könyvtárak Szövetsége.

A résztvevő könyvtárak a gyarapításra fordítható keretüket a kutatóintézetek, tudományos társaságok által kiadott, szakmailag magas színvonalú, elismert kiadványokra költik. Kiadói oldalról olyan partnerei vannak, mint a *BioOne*, amely több tucat non-profit egyesületet és kutatóintézetet tömörít a biológia, ökológia és a környezetvédelem területén. A rendszer hosszú távon is megbízhatóan működik mindkét fél számára; pénzügyileg előnyös és kiszámítható, gondoskodik az elektronikus források archiválásáról, és széles közönséghez közvetíti a kutatási eredményeket. Egy 2000. májusi adat szerint eddig 180 könyvtár csatlakozott a SPARC-hoz. Mivel ezeknek a szövetségeknek kifejezett célja, hogy nyomtatott és elektronikus kiadványaik minél könnyebben, minél szélesebb körhöz jussanak el önköltséghez közeli áron, ezért ezek kikerülnek a klasszikusan értelmezett szürke irodalom köréből. A kormányzat által kiadott szürke irodalom közpénzből készül és többnyire ingyenes. A nyolcvanas évek végén az amerikai kormányzati szervek megpróbálták a kiadványok önköltségi árát megfizettetni a felhasználókkal, de a kísérlet kudarcba fulladt, részben alkotmányos megfontolásból (a közérdekű információkhoz való szabad hozzáférés elve miatt). A kormányzati és közigazgatási szervek által közzétett szürke irodalom egyre nagyobb hányada jelenik meg az interneten szabad felhasználásra, szerzői jog által nem korlátozottan. Ezt a folyamatot az európai uniós ajánlások is támogatják.

A szerzői jogok alkalmazása csak részben múlik a törvényi előírásokon, a szürke irodalom esetében pedig még erőteljesebben befolyásolja a gyakorlatot a létrehozók szándéka, a felhasználók elvárása, az adott ország kultúrája és hagyományai. Amíg a szürke irodalmat csak szűk körben, célzottan terjesztették, és nem tulajdonítottak nagyobb gazdasági értéket neki, a szerzői jog problémája fel sem merült; a kiadványokat többnyire automatikusan szabadon felhasználhatónak tekintették. Más esetekben a szerzők kifejezett szándéka volt, hogy korlátozás nélkül, minél szélesebb körben terjesszék műveiket, pl. a politikai röplapokat, propagandaanyagokat.

Az utóbbi években két folyamatot lehet megfigyelni a szürke irodalomra is vonatkozó szerzői joggal kapcsolatban. Egyrészt a törvényi védettséget kiterjesztették a kéziratos művekre is. Az egyesült államokbeli szabályozás értelmében 1988, a berni konvencióhoz való csatlakozás óta már nem szükséges a copyright-közleményt feltüntetni a kiadványon és regisztráltatni ahhoz, hogy jogilag védett legyen. Az új törvény nemcsak a nyomtatásban megjelent, hanem a kiadatlan műveket is védi, így akár személyes iratot, levelet, vagy egy cikk kéziratos vázlatát is, amennyiben a mű viszonylag állandó formában létezik. Az intézményi vagy ismeretlen szerzőségű művek védettségét ugyanakkor a keletkezéstől számított 95 évre terjesztette ki.

Az elektronikus publikációkra vonatkozó szerzői jognak egyensúlyt kellene teremtenie a szerzők és kiadók jogai, illetve az információhoz való hozzáférés joga között. Az eddigi szabályozás azonban na-

gyon leszűkítette a szabad felhasználás eseteit. Tény viszont, hogy a szürke irodalom előállítói a legritkább esetben élnek törvény adta jogaikkal, mivel céljuk általában nem a profitszerzés, hanem a gyors információcsere és a tájékoztatás.

Jegyzetek

1. CARROLL, Bonnie C.; – COTTER, Gladys A.: A new generation of grey literature: the impact of advanced information technologies. In: *Publishing Research Quarterly*, vol. 13. Summer, 1997. no. 2, p. 10.
2. FARACE, Dominic J.: Rise of the phoenix. A review of new forms and exploitations of grey literature. In: *Publishing Research Quarterly*, vol. 13. Summer, 1997. no. 2. pp. 69–77.
3. HART, Chris; – SHOOLBRED, Michael; – BUTCHER, David: The bibliographical structure of fan information. In: 64th IFLA General Conference, August, 16–21, 1998. <http://www.ifla.org/IV/ifla64/020-123e.htm>
4. LUZI, Daniela: The Internet as a new distribution channel of scientific grey literature: the case of Italian www servers. In: *Publishing Research Quarterly*, vol. 13. Summer, 1997. no. 2, p. 33.
5. BLAAIJ, Cees A. T. de: Intellectual property on the move. Some observations on author's rights, grey literature, publishers and last but not least access to information in a cyberian age. In: *New Frontiers in Grey Literature. Fourth International Conference on Grey Literature*. Kellogg Conference Center, Washington D.C., 4-5 October 1999. Amsterdam: GreyNet, 2000. pp. 143–155.
6. JOHNSON, Richard K.: A question of access: SPARC, BioOne, and Society-Driven Electronic Publishing. In: *D-Lib Magazine*, vol. 6. May, 2000. no. 5. <http://www.dlib.org/dlib/may00/johnson/05johnson.html>

A szürke irodalom szolgáltatása az interneten

Az európai SIGLE projekt és adatbázis

Salgáné Medveczki Marianna

A szürke irodalomról dióhéjban

A szürke irodalom nem új keletű fogalom, hiszen már a nyomtatott dokumentumtípusok körében is létezett, a figyelem középpontjába azonban az elektronikus dokumentumok, az intranetek és az internet térhódításával került. A szürke irodalom problematikája mára fokozatosan az információs társadalom egyik központi kérdésévé nőtte magát. A tapasztalt információs szakemberek szerint a XX. század utolsó évtizedében a szürke irodalom már uralkodó tényező az információszerzés és információkínálat terén, és feltehetően még a XXI. század első évtizedének végét megelőzően a szürke irodalom uralkodni fog az információs igény és kereslet terén is.

A különféle tudományterületeket tekintve számos terminológia használja a szürke jelzőt olyan tevékenység vagy tevékenységcsoport minősítésére és

azonosítására, amely félúton helyezkedik el a formális és informális vagy a legális és az illegális között. Említhetnénk példának a szürke gazdaságot, amely olyan kereskedelmi tevékenységet jelez, amely nincs regisztrálva, nem követhető nyomon a hivatalos statisztikákban, de amely lényegét tekintve nem illegális.

A szürke irodalom (angolul grey literature – röviden GL) nem a hagyományos értelemben vett kiadási tevékenység eredménye. Éppen ez jelenti az alapvető különbséget a szürke irodalom és a publikálás más formái, más módjai között (legyen az akár nyomtatott vagy akár elektronikus forma). A szürke irodalom nem kereskedelmi vállalkozásként jön létre, hanem kommunikációs folyamat részeként, az állami vagy a magán szektor olyan szervei, szervezetei, intézetei stb. révén, amelyeknek feladata elsődlegesen nem a kiadói tevékenység.

A szürke irodalom egyik elfogadott, bár meglehetősen tág meghatározása a következő: szürke irodalomnak nevezzük mindazokat a dokumentumokat, amelyek a kormányzat, a vezetés, a tudományos és üzleti élet, az ipar bármely szintjén jönnek létre akár nyomtatott vagy akár elektronikus formában, azonban hivatásos kiadók által nem ellenőrzöttek, nem szabályozottak és nem felügyelték, azaz kereskedelmi forgalomba nem kerülnek. Fontos momentum az is, hogy ezek az anyagok rendszerint egy szűkebb, korlátozott terjesztésre készülnek, ezért felismerésük és számbavételük nehézkes, bizonyos esetekben szinte lehetetlen.

Az információs anyagok különböző típusainak rendkívül széles és színes skáláját rejtje magában a szürke irodalom fogalma. Ide tartoznak a különféle beszámolók, műszaki és kutatási jelentések, műszaki szabályzatok és ajánlások, dokumentációk, brosrák, ismertetők, értekezések, disszertációk, költségvetési adatok, feljegyzések, konferenciai anyagok, esettanulmányok stb. és ezek elektronikus változatai.

A technológiai fejlesztéseknek köszönhetően, különösen a World Wide Web, a világháló elterjedésével a szürke irodalom napjainkra elfogadottá, figyeltté és követetté vált (ez különösen igaz az elektronikus formában hozzáférhető szürke dokumentumokra). Figyelemmel kísérik a hivatásos kereskedelmi kiadók éppúgy mint az információs szakemberek, kutatók és mindazok, akik felismerték a weben rendelkezésre álló ismerethalmaz gazdagságát és bőségét, és – természetesen – a bennük rejlő információs és piaci lehetőségeket.

Az internet komoly változást hozott a szürke irodalom területén. Megváltozott az információs források tipológiája, forgalma, használata és a hozzájuk fűződő kiadványok nem kevésbé. A szürke irodalom néhány tipikus jellemvonását – mint a gyorsaság, az informális információcseré (amely nagyra becsült főképpen az üzleti életben) – a netben rejlő lehetőségek felerősítették. Pontosabban szólva, az

elektronikus szürke irodalmat tekintve, ezek a jellemvonások kiegészültek az elektronikus és internet dokumentumok és források jól ismert tulajdonságaival, mint például a változékonyság és változtathatóság, a bizonytalanság. A szürke irodalom egy további fontos jellemzője az aktualitás hátlózi környezetben még hangsúlyosabbá vált, hiszen átfutási idővel nem, vagy csak kivételes esetekben kell számolnunk, a szürke dokumentumok elkészülésük pillanatában nyilvánosságra hozhatók a nagyközönség vagy pedig korlátozott felhasználói réteg számára.

Az internet növekedésének és az elektronikus információk elérésének fejlesztésével egyre nagyobb felhasználói kör számára válik elérhetővé a dokumentumok exponenciálisan növekedő tömege. Figyelembe kell venni azonban azt, hogy a szürke irodalom jelentős hányadát – mivel nem kereskedelmi jellegűek – csak korlátozott felhasználói kör számára terjesztik, ezért ezek az információk nehezen feltehetőek és nehezen hozzáférhetőek.

A szürke irodalom egyik melegágya az egyetemi és kutatói környezet, bármely tudományterületet is tekintjük. A napjainkra oly elterjedt multidiszciplináris tevékenység, a nemzetközi teamekben folyó kutatómunka, az egyre másra alakuló és felemelkedő új tudományágak megteremtik a tudományos kommunikáció innovatív formáit, és ehhez szorosan kapcsolódva az információs termékek újabb és újabb változatai alakulnak ki. A tudományos kommunikáció meglévő csatornáit és az új információs csatornák növelik a szürke irodalom vonzását és értékét, és mindez a szürke irodalmat, mint a tudás, a tudományos ismeret egyik fontos tárházát a hozzáférés, a kezelés, a feldolgozás, a használat és az archiválás középpontjába helyezi.

A szürke publikációk konkrét, korszerű és rendkívül fontos adatokat tartalmazhatnak kutatásokról, kutatási eredményekről, új kutatási eljárásokról és így tovább. Nemzetközi vizsgálatok kimutatták, hogy amikor már a szürke dokumentumokat egy

későbbi szakaszban hivatalos formában publikálják, gyakran a részletes információk elmaradnak a kutatás során alkalmazott technológiákról, módszerekről, a mérési eredményekről, holott éppen ezeknek a részleteknek lenne nagy jelentősége az újabb kutatásokban. Az említett okok miatt ezeknek az információknak gyakran a szürke irodalom az első és kizárólagos forrása.

Felismerve ezt a problémát, és felismerve a szürke irodalom iránt egyre fokozódó felhasználói igényt, a világ különböző pontjain megjelentek az információs szakemberek által létrehozott on-line bibliográfiai adatbázisok, amelyek a nyomtatott és elektronikus szürke irodalom felkutatását, feldolgozását, tárolását és szolgáltatását tűzték ki célul. Meg kell azonban jegyezni, hogy a szürke irodalom terjedelme és szolgáltatása a különböző bibliográfiai adatbázisokban erősen változó, elérhetőségük legtöbbször meglehetősen gyenge vagy rossz. Természetesen, találkozhatunk ezek között néhány olyan magas szakmai színvonallal rendelkező kezdeménnyel, amely a szürke irodalom feldolgozását és közvetítését magas szinten végzi.

Az EAGLE és a SIGLE kapcsolata

Az EAGLE (European Association for Grey Literature Exploitation) európai szövetséget 1985-ben az Európai Közösség alapította azzal a céllal, hogy

nonprofit szervezetként vezesse és irányítsa a SIGLE projektet, melynek célja az európai tudományos szürke irodalom feltárása a társadalom-, a természet-, az alkalmazott, az orvos-, a műszaki és a gazdasági tudományok területén.

A SIGLE (System for Information on Grey Literature in Europe) európai együttműködésen nyugvó projekt, amely 1980-ban indult. A SIGLE nemzetköz-

zi program legfontosabb eredménye az az angol nyelvű multidiszciplináris bibliográfiai adatbázis, amely ugyanezt a nevet viseli. Az EAGLE feladatai közé tartozik az adatbázis gyarapításának koordinálása. Jelenleg a SIGLE adatbázist a programban résztvevő 15 ország gyarapítja, amelyek egyúttal az EAGLE nemzetközi szervezet tagjai is.

1985 és 1991 között a projekt hatóköre az EU tagországaira korlátozódott, majd 1992-ben a kelet-európai politikai változásokat követően az EAGLE megszüntette a korlátozásokat, és Európa valamennyi országa számára megnyílt a lehetőség a szervezethez való csatlakozásra. Jelenleg tehát az EAGLE 15 európai országban rendelkezik központtal: Belgiumban, a Cseh Köztársaságban, Dániában, Franciaországban, Hollandiában, Litvániában, Luxemburgban, Magyarországon, Nagy-Britanniában, Németországban, Olaszországban, Oroszországban, Portugáliában, Spanyolországban és Szlovákiában.

A nemzeti központok feladatai

Az EAGLE legfontosabb célkitűzése az európai tudományos szürke irodalom hasznosításának támogatása minden lehetséges módon. Ennek megvalósítása elsősorban a SIGLE program tagországainak együttműködésén nyugszik.

Az EAGLE minden tagja egy-egy nemzeti központon keresztül képviselteti magát, amely felelős az adott országban keletkező szürke irodalom azonosításáért és gyűjtéséért, valamint a szürke dokumentumok bibliográfiai adatainak a SIGLE adatbázis számára történő rendelkezésre bocsátásáért. A rekordok a bibliográfiai adatok mellett tartalmazzák az eredeti dokumentum tartalmi feltárását is.

Ezen kívül a nemzeti központok biztosítják a hozzáférést az adatbázishoz, és valamennyi dokumentum, amelynek bibliográfiai rekordja az adatbázisban fellelhető, ezeken a nemzeti központokon keresztül szerezhető be.

A központok annak biztosításáért is felelősséggel tartoznak, hogy az adatbázis rekordjaiban megadott lelőhely-információk (ez lehet konkrét könyvtári kód vagy URL cím aszerint, hogy hagyományos dokumentumról, illetve helyi vagy távoli elérési elektronikus dokumentumról van szó) naprakészek legyenek, azaz az adatbázis szürke dokumentumaihoz hosszú távon hozzáférhessünk. Emellett gondoskodniuk kell a felhasználók számára információs szolgáltatásokról és termékekről, amelyek részben a szürke dokumentumok archiválását és másolatszolgáltatását is jelentik.

A nemzeti központok további feladata közé tartozik a saját hatókörbe tartozó kutatási eredmények elérhetőségének biztosítása, valamint az európai szürke irodalom nemzetközi megismertetése és elismertségének növelése minél szélesebb körben.

A SIGLE összefogja és egyesíti Európa legjelentősebb információ- és dokumentum-szolgáltató központjait. Bármely európai intézmény (legyen az könyvtár, tudományos, információs, vagy kutatóintézmény) szabadon csatlakozhat az EAGLE tagok sorába. A csatlakozásnak két lehetséges módja van.

Ha a csatlakozni kívánó intézmény országa már tagja az EAGLE-nek, akkor a tagországban működő nemzeti központtal kell felvennie elsőként a kapcsolatot. A nemzeti központ segítségével kialakíthatja az intézmény saját politikáját, a SIGLE adatbázishoz való hozzájárulásának lehető legjobb módját, biztosítva ezzel azt is, hogy saját szürke irodalmához világszerte hozzáférhetnek majd. A másik lehetőség, hogy az adott ország még nem tagja az EAGLE-nek, azaz nemzeti központtal még nem rendelkezik. Ebben az esetben az intézménynek mérlegelnie kell, hogy nemzeti központként milyen formában csatlakozzon az EAGLE közösséghez, hogyan működjön közre a SIGLE programban, és hogyan jelenhet meg saját szakértelme, szakmai tudása a SIGLE adatbázis terjedelmének és kiterjedésének növelésében.

Az 1. táblázatban az EAGLE tagországok és a tagországokban működő nemzeti központok szerepelnek. Megfigyelhetjük, hogy néhány ország esetében a nemzeti könyvtárak vállalták magukra az EAGLE központ szerepét, azonban a nemzeti központok többsége országos hatókörű tudományos szak-

1. táblázat

A SIGLE nemzeti központjai és a kapcsolatfelvételhez szükséges adatok

	Ország	Intézmény	Postacím	Tel. / Fax	E-mail	Web cím	Dok. Rend.*
1.	Belgium BE	Université Catholique de Louvain Bibliothèque G.S.H.	31 Place Cardinal Mercier B-1348 Louvain-la-neuve	T: (+32)(0) 10 474292 F: (+32)(0) 10 474296		www.bib.ucl.ac.be	L, T, F
2.	Cseh Köztársaság CZ	State Technical Library (STL) <i>Bayer, Jan</i>	Marianske, nam. 5 P.O.Box 206 CZ-11001 Praha 1	T: (+420) 2 21663480 F: (+420) 2 22221340	j.bayer@stk.cz techlib@stk.cz	www.stk.cz	F, E
		Main Library of the Academy of Sciences of Czech Republic (MLCAS)	Narodni 3 CZ-11522 Praha 1	T: (+420) 2 24 22 03 84/367 F: (+420) 2 24 24 05 28	asep@lib.cas.cz	www.lib.cas.cz	F, E

	Ország	Intézmény	Postacím	Tel. / Fax	E-mail	Web cím	Dok. Rend.*
3.	Dánia DK	Det Kongelige Bibliotek	P.O. Box 2149 DK-1016 Copenhagen	T: (+45) 33 93 01 11 F: (+45) 33 12 18 76		www.kb.dk	L, T
4.	Francia- ország FR	Centre National de la Recherche Scientifique, Institut de l'Information Scientifique et Technique (CNRS-INIST) <i>Stock, Christiane</i>	2 allée du Parc de Brabois F-54514 Vandoeuvre lès Nancy Cedex	T: (+33)(0) 383 504710 F: (+33)(0) 383 504732	christiane.stock @inist.fr infoclient @inist.fr	www.inist.fr	0
5.	Hollandia NL	Koninklijke Bibliotheek (KB) Publieke Dienstverlening <i>Lopik, Teunis van</i>	P.O. Box 90407 NL-2509 LK Den Haag	T: (+31)(0) 70 3140451 F: (+31)(0) 70 3140450	lopik @konbib.nl	www. konbib.nl	L, T
		Nederlands Instituut voor Wetenschappelijke Informatiediensten (NIWI)	Joan Muyskenweg 25 Postbus 95110 NL-1090 HC Amsterdam	T: (+31)(0) 20 4628628 F: (+32)(0) 20 6639257		www. niwi.knaw.nl	L, T
		Technische Universiteit Delft, Bibliotheek (TU Delft)	Schuttersveld 2NL-2611 WE Delft	T: (+31)(0) 152 785652 F: (+31)(0) 152 158759	hjs.geol.uib.no/hsense/meeting /delft99/tu_home.html		L, T
6.	Litvánia LV	Latvian Academic Library Interlibrary Loan	24 Lielvardes St. LV-1006 Riga	T: (+371)(0) 7 106293 F: (+371)(0) 7 106202	loan@lib. acadlib.lv	www. acadlib.lv	L, T, F, E
7.	Luxemburg LU	Bibliothèque Nationale Luxembourg	37, boulevard F.-D. RooseveltL-2450 Luxembourg	T: (+352) 2297551 F: (+352) 475672		portico.bl.uk/ gabriel/fr/ countries/lux.h tml	L, T, F
8.	Magyar- ország HU	Budapesti Műszaki Egyetem (BME) Központi Könyvtár	Budafoki út 4. H-1111 Budapest	T: (+36) 1 463 1031 F: (+36) 1 463 2440	edit@kkt. bme.hu	www. kkt.bme.hu	L, F
9.	Nagy- Britannia GB, IE, XE	The British Library Document Supply Centre (BLDSC) <i>Smith, Andrew</i>	Boston SpaWetherby West Yorkshire LS23 7BQ	T: (+44)(0) 1937 546044/172 F: (+44)(0) 1937 546453/333	andrew.smith @mail.bl.uk dsc-customer-s ervices@bl.uk	www.bl.uk	L, T, F, TX, E, O, FD

	Ország	Intézmény	Postacím	Tel. / Fax	E-mail	Web cím	Dok. Rend.*
10.	Németország DE FIZ Karlsruhe	Fachinformationszentrum Karlsruhe (FIZ) <i>Marek, Dagmar</i>	Hermann-von-Helmholtz-Platz 1 D-76344 Eggenstein-Leopoldshafen	T: (+49)(0) 7247 808403 F: (+49)(0) 7247 808114	dm@fiz -karlsruhe.de docdel@fiz -karlsruhe.de	www.fiz-karlsruhe.de	L, F, E, O
	TIB Hannover	Universitätsbibliothek und Technische Informationsbibliothek (TIB) <i>Hasemann, Christine</i>	Postfach 6080 D-30060 Hannover	T: (+49)(0) 511 7623428 F: (+49)(0) 511 7624075	christine.hasemann@tib.uni-hannover.de ubtib@tib.uni-hannover.de	www.tib.uni-hannover.de	L, F, E, O
11.	Olaszország IT	Consiglio Nazionale delle Ricerche (CNR) Biblioteca Centrale <i>Di Cesare, Rosa</i>	Pl. Aldo Moro 7 I-00185 Roma	T: (+39)(0) 6 4993 3276 F: (+39)(0) 6 4993 3581 Telex: 610072 CNR RM I	cnr80@irmcnr.ced.rm.cnr.it	www.bice.rm.cnr.it	L, F, TX
12.	Oroszország RU	Scientific and Technical Information Centre of Russia (VNTIC) <i>Pavlov, Leonid</i>	14 Smolnaya St.R U-125493 Moscow	T: (+7) 095 456 8200 F: (+7) 095 456 7521	pavlov@vntic.org.ru	www.vntic.org.ru	L, F, E
13.	Portugália PT	Fundacao para a Ciencia e a Tecnologia (FCT), Serviço de Informação e Documentação (SID) <i>Silva, Gabriela Lopes da</i>	Av. D. Carlos I, 126 P-1200-651 Lisboa	T: (+351) 1 797 2886 F: (+351) 1 796 5622	g.l.silva@fct.mct.pt	www.fct.mct.pt	L, F, TX
14.	Spanyolország ES	Centro de Información y Documentación Científica (CINDOC-CSIC) <i>Hernando, Marisol</i>	Calle Joaquín Costa 22 E-28002 Madrid	T: (+34)(9)1 5635482/87/88 F: (+34)(9)1 5642644	marisol@cindoc.csic.es bib_icytbot@bib.csic.es	www.cindoc.csic.es	L, F, TX, E
15.	Szlovákia SK	Slovak Centre of Scientific and Technical Information (SCSTI) <i>Dranackova, Daniela</i>	Nam. Slobody 19 SK-81223 Bratislava	T: (+421) 7 43420451 F: (+421) 7 43295785	daniela@tbb5.sltk.stuba.sk mvs-mmvs@tbb1.sltk.stuba.sk	www.sltk.stuba.sk	L, F, TX

* Dok. Rend. – a dokumentumrendelés elfogadott formái:

E - e-mail, F - fax, FD - floppy lemez, L - levél, O - online, T - telefon, TX - telex

könyvtár vagy információs intézmény. Néhány ország esetében – például Nagy-Britannia, Franciaország, Németország és a Cseh Köztársaság – a nemzeti központok mögött komoly országos hálózat működik a nemzeti szürke dokumentumok gyűjtésére, számbavételére és szolgáltatására. Sőt, a nemzeti együttműködéssel számba vett szürke dokumentumok bibliográfiai rekordjait nemcsak a SIGLE adatbázis számára küldik meg, hanem ezekből a rekordokból saját nemzeti szürke dokumentumadatbázist is építenek.

A táblázat utolsó oszlopa tartalmazza a dokumentumrendelés azon lehetséges módjait, amelyeket az egyes nemzeti központok elfogadnak. Ezek a módok meglehetősen széles skálán mozognak. Szinte valamennyi központ elfogadja a dokumentumrendelés legegyszerűbb formáit, mint például a hagyományos levélen, telefonon vagy faxon továbbított kéréseket. A dokumentumrendelés **modernebb** formái közül szintén elterjedtek mondható az e-mail, viszont az on-line űrlapos megrendelésekre ma még kevés lehetőség nyílik, mindössze három tagországban találunk erre példát.

Az EAGLE szervezeti felépítése

Az EAGLE szervezetének irányítását a Közgyűlés és a Végrehajtó Testület közösen végzi. Az EAGLE Közgyűlésében valamennyi résztvevő ország képviselteti magát küldöttei révén, a Végrehajtó Testület tagjai pedig az EAGLE elnökéből és két alelnökéből, a Műszaki Bizottság elnökéből és az EAGLE ügyvezető igazgatójából állnak. A Műszaki Bizottság feladatkörébe a SIGLE-vel kapcsolatos fejlesztési és működtetési ügyek tartoznak, ebben a munkában a tagországok képviselői is részt vállalnak. Az ügyvezető igazgató irányításával működik az EAGLE titkársága, és ő az, aki irányítja a napi ügymenetet is.

Az EAGLE Luxemburgban bejegyzett testület, az EAGLE titkársága azonban Hollandiában, Hágában található a székhelye.

EAGLE Titkárság

P.O.Box 90407

NL-2509 LK Den Haag

Tel.: (+31)(0)70 3140281

Fax: (+31)(0)70 3140651

E-mail: wessels@konbib.nl

A SIGLE adatbázist az Adatfeldolgozó Központ irányítja nemzetközi szerződéseknél és megállapodásoknak, valamint nemzetközi szabványoknak megfelelően.

Az Adatfeldolgozó Központ feladatai és szolgáltatásai igen sokrétűek. Feladatai közé tartozik például a nemzeti központok input fájljainak letöltése az EAGLE ftp szerveréről, amelyeket minden hónap 15-ig fogadnak el. Ezt követően átvizsgálják az input adatokat az Adatfeldolgozó Központ által kifejlesztett ellenőrző programok segítségével. Futtatás előtt megbizonyosodnak minden egyes input fájl hibamentességéről, illetve a rekordok szabványosságáról. A hibás rekordokat indoklással és az elkészített hibastatisztikával együtt visszautasítják, és e-mailben csatolt fájlként visszaküldik a megfelelő nemzeti központnak. A hibátlan rekordokból 10 munkanap alatt készülnek el az output fájlok.

Ezen kívül az Adatfeldolgozó Központ havonta a munkafolyamatok ellenőrzéseként általános input/output statisztikákat készít, amelyek információkat szolgáltatnak a beérkezett, az elfogadott és visszautasított rekordok mennyiségéről és arányáról, az előforduló hibák típusairól és így tovább. E statisztikák alapján tudnak éves terveket készíteni az adott évre előre. Ezek a havi statisztikák elérhetőek a BLDSC (British Library Document Supply Centre) ftp szerverén.

Az Adatfeldolgozó Központ feladata továbbá az authority fájlok, az alkalmazott osztályozási rendszer, az országok és nyelvek egységes megnevezésének, valamint az országok és nyelvek kódtáblázatainak

nak karbantartása és frissítése. Gondoskodnia kell az elkészült teljes SIGLE fájlok archiválásáról, és javaslattelevi lehetőséggel bír olyan kérdésekben, mint például az új tagországok támogatását vagy az inputok továbbításának új formáit érintő megoldások kidolgozása. Az Adatfeldolgozó Központ kapcsolatot tart fenn a Műszaki Bizottság elnökével, és részt vesz a Műszaki Bizottság két évente megrendezésre kerülő ülésein, amelyen beszámolási kötelezettséggel tartozik.

Az EAGLE non profit szervezetként a tagdíjából, valamint a SIGLE termékek és szolgáltatások értékesítéséből tartja fenn magát.

1. ábra
Az EAGLE szervezeti felépítése

A SIGLE adatbázis aktualitása és terjedelme

Az adatbázis 2000. október végén 685 000 bibliográfiai rekordot tartalmazott. Az éves gyarapodás átlagosan 45 000 és 60 000 rekord között mozog, bár 1998-ban elérte a 80 000-es rekordszámot. Az adatbázis mennyiségi gyarapodását tekintve növekedő tendencia figyelhető meg, amely elsősorban a szürke dokumentumok mind tervszerűbb követésének és számbavételének köszönhető a nemzeti hálózaton keresztül.

Az adatbázist folyamatosan aktualizálják, on-line elérés esetén a frissítések havonta, CD-ROM esetén pedig félévente (februárban és szeptemberben) jelennek meg.

Multidiszciplináris adatbázisként a SIGLE-ben a rekordok százalékos megoszlása az egyes tudományágak között: gazdaság és társadalomtudományok 37%, természettudományok 28%, műszaki tudományok 23%, biológia és orvostudomány 12%. Ennél az adatbázis egy részletesebb tartalmi megoszlását mutatja be a 3. táblázat, amelyben a legfontosabb tudományterületek aránya az 1999. decemberi adatokat tükrözi.

A bibliográfiai rekordokban tárolt szürke irodalom dokumentumtípusait tekintve a SIGLE gyűjtőkörébe tartoznak a kutatási és műszaki jelentések, doktori disszertációk és értekezések, konferencia anyagok, piackutatási anyagok, műszaki szabályozások, bibliográfiák, vitaanyagok és így tovább. Az adatbázisban legnagyobb számban a kutatási és műszaki jelentések képviseltetik magukat, arányuk mintegy 55%. Második helyen a doktori disszertációk szerepelnek 34%-kal, és a mara-

dék 11%-on osztozik az összes többi szürke dokumentumtípus megközelítően egyenlő arányokat képviselve.

A bibliográfiai rekordok keletkezési helyét vizsgálva megállapítható, hogy az adatbázisban az összes rekordmennyiség felét a londoni központ, azaz a British Libraryn keresztül érkezett rekordok foglalják el. A rekordok másik felének jelentős többsége, több mint 40% az Európai Unió tagállamaiban keletkezett, és a fennmaradó, összesen nem egészen 10%-nyi részesedést tudhat magáénak a többi európai ország (lásd 2. táblázat).

Nagy-Britannia és Írország	UK	50,4%
Németország	DE	25,8%
Franciaország	FR	10,1%
Hollandia	NL	5,5%
Olaszország	IT	2,6%
Oroszország	RU	2,5%
Európai Unió	EU	1,3%
Spanyolország	ES	0,9%
Belgium	BE	0,8%
Egyéb	Egyéb	0,1%

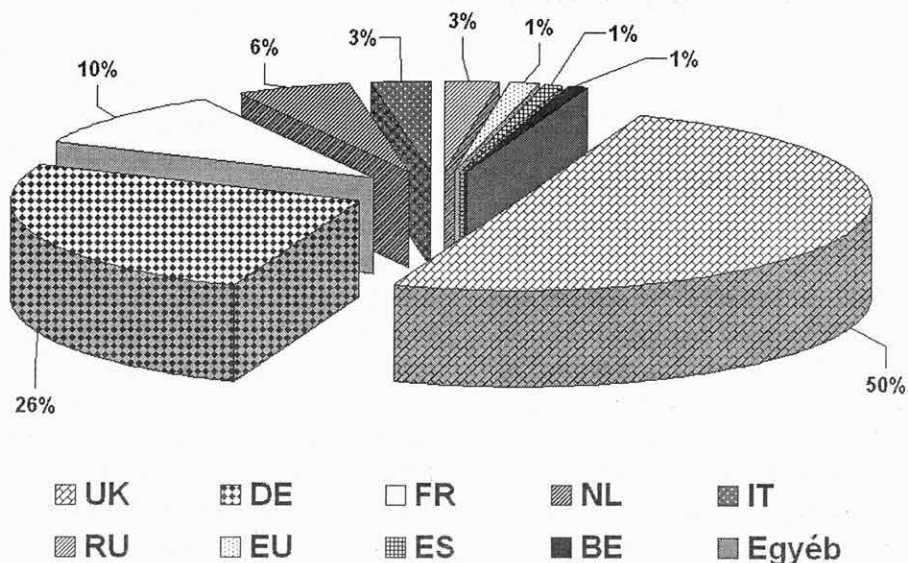
2. táblázat

A SIGLE adatbázis rekordjainak megoszlása a rekordok származási helye szerint (1999. decemberi adatok alapján)

Anyagtudomány	19 016	2,89%
Biológia, orvostudomány	81 269	12,35%
Elektronika, elektrotechnika, informatika	39 479	6,00%
Energiahordozók	24407	3,71%
Fizika	57 823	8,79%
Geológia	30 597	4,65%
Kémia	25 089	3,81%
Környezetvédelem, környezetszennyezés	17 668	2,68%
Matematika	22 775	3,46%
Mezőgazdaság, növény- és állattenyésztés	17 044	2,59%
Műszaki tudományok, Gépészet, gépipar	50 785	7,72%
Társadalomtudományok, pszichológia, közgazdaság	256 657	39,00%
Egyéb	15 533	2,36%

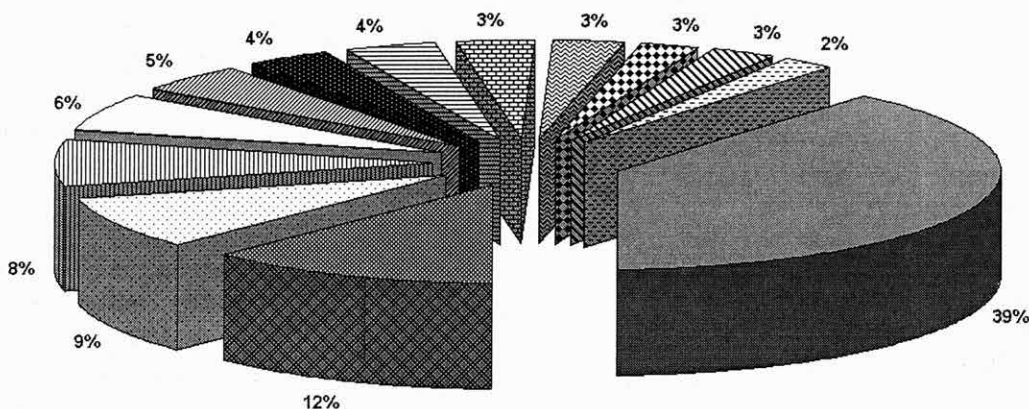
3. táblázat

A SIGLE rekordok megoszlása az egyes tudományterületek között (1999. decemberi adatok szerint)

☒ A szürke irodalom szolgáltatása az interneten ☒

■ Társadalomtudományok, pszichológia, közgazdaság	■ Biológia, orvostudomány
□ Fizika	▨ Műszaki tudományok, gépészet, gépipar
□ Elektronika, elektrotechnika, informatika	▨ Geológia
■ Kémia	▨ Energiahordozók
▨ Matematika	▨ Anyagtudomány
▨ Környezetvédelem, környezetszennyezés	▨ Mezőgazdaság, növény- és állattenyésztés
□ Egyéb	

Az adatbázisban szereplő szürke dokumentumok időbeli kiterjedése: 1976-tól egészen napjainkig.

A SIGLE jelenleg magában foglalja a német szürke irodalom nemzeti adatbázisát, az FTN adatbázist is. Az FTN a Németországban végzett illetve jelenleg folyó tudományos és műszaki kutatásokról készült beszámolók, kutatási jelentések bibliográfiai rekordjait tartalmazta. Most ezek a rekordok a SIGLE adatbázist gazdagítják, és ezen kívül nyomtatott folyóiratban is megjelennek (*Forschungsberichte aus Naturwissenschaft und Technik/Reports in the Fields of Science and Technology*).

A SIGLE a tudományos szürke irodalomra fókuszál tudományterülettől függetlenül, értékes információt szolgáltatva az európai kutatások eredményeiről és módszereiről kiegészítve ezzel az adott tudományterületen hozzáférhető tárgyspecifikus adatbázisokat.

AEROSPACE	- légtér, légügy, repüléstan
BIOSIS	- élettudományok, gyógyszeratan
CA	- mezőgazdaság, biotechnológia, analitikai kémia, szabadalmak, toxikológia, fizika, gyógyszeratan
COMPENDEX	- mérnöki tudományok, fizika

GEOREF	- építészet, épületszerkezettan, anyagtudomány, fizika
INSPEC	- matematika, informatika, fizika, mérnöki tudományok
MEDLINE	- élettudományok, gyógyszeratan

Az EAGLE táblázata (lásd 4. táblázat) áttekintést ad néhány specifikus adatbázis szürke irodalom tartalmáról összehasonlítva a SIGLE adatbázissal a megfelelő tudományterületek vonatkozásában. (A táblázatban közelítő számértékek szerepelnek.)

A szürke irodalom mennyisége a specifikus bibliográfiai adatbázisokban meglehetősen változó, és olykor meglehetősen szegényes. Ennek oka elsősorban a szürke dokumentumok beazonosításának és beszerzésének nehézségeiben rejlik, és ez azt is megmagyarázza miért lehetetlen hiánytalan összegyűjtésük. Azt is meg kell itt jegyezni, hogy a SIGLE adatbázis az EAGLE nemzetközi együttműködésének köszönhetően rendkívül nagy forrásbázisra támaszkodik, ennek eredményeként az európai szürke irodalom magas szintű felfogóképességével rendelkezik.

Adatbázis	Szürke irodalom a világban	Szürke irodalom a SIGLE országokban		SIGLE rekordok mennyisége ezeken a tudományterületeken (Megjelenés éve > 1989)
		(Megjelenés éve > 1989)		
MEDLINE	600	100	16,7%	17.000
BIOSIS	1.200	200	16,7%	32.000
INSPEC	42.500	4.000	9,4%	37.000
COMPENDEX	15.000	150	1,0%	42.000
AEROSPACE	580.000	8.000	1,4%	10.000
GEOREF	120.000	500	0,4%	16.000
CA	290.000	20.000	6,9%	35.000

4. táblázat

A szürke irodalom aránya a tárgyspecifikus adatbázisokban

A SIGLE rekordok felépítése

A nemzeti központok egységes szerkezetű input rekordokat szolgáltatnak az adatbázisnak. A *SIGLE Manual* tartalmazza és foglalja össze mindazokat a szabványokat, szabályzatokat, formátumokat, kódokat és egyéb segédesszközöket, amelyek alkalmazásán és betartásán nyugszik a rendszer. Az ötkötetes kézikönyv 1991 és 1999 között készült el.

SIGLE – 1 Katalogizálási szabályok 4. kiad. 1997.

SIGLE – 2 Osztályozási kódok 4. kiad. 1998.

SIGLE – 3 Műszaki előírások 4. kiad. 1997.

SIGLE – 4 Segédlet a testületi nevek egységesítéséhez 3. kiad. 1991.

SIGLE – 5 Téma analízis 1. kiad. 1999. jún.

A SIGLE rekordformátuma és katalogizálási szabályzatai az *Energy Technology Data Exchange (ETDE)* és az *International Nuclear Information System (INIS)* fejlesztéséhez kapcsolódnak. Az előb-

bi az *International Energy Agency (IEA)* információs programja, a második pedig az *International Atomic Energy Agency (IAEA)* által létrehozott nemzetközi információs rendszer. A SIGLE osztályozási rendszere pedig az amerikai *COSATI (Federal Council for Science and Technology, Committee on Scientific and Technical Information)* fejlesztése, amelyet később a SIGLE erőteljesen revideált, módosított és kibővített a különféle tudományterületek új tudományos eredményeinek megfelelően.

Az EAGLE kiemelt céljai közé tartozik a nemzeti központok támogatása input rekordjaik elkészítésében. Ezért az EAGLE átvette és alkalmazza az INIS által kifejlesztett *FIBRE (Friendly Input of Bibliographic Records)* szoftvert, amelyet tagjai számára is hozzáférhetővé tett.

A SIGLE rekordokban a következő információk állnak rendelkezésre. Minden rekord tartalmazza az eredeti dokumentum bibliográfiai adatait: címadatok (angolul és/vagy eredeti nyelven), szerzőség, kutatóintézet vagy oktatási intézmény megnevezése, a létrehozás dátuma, dokumentumtípus, oldalszám, a dokumentum nyelve.

A dokumentumok tartalmi feltárására a SIGLE alfa-numerikus tárgykódokat használ. Ezen kívül a rekordok többségében találunk kulcsszavakat, valamint angol és/vagy eredeti nyelvű tartalmi összefoglalást (absztraktot), amelyek további segítséget jelentenek a tartalom mélyebb megközelítésében, és segíthetnek később a találatok relevancia vizsgálatánál.

Mező-kód	Megnevezés	Keres-hető	Megje-lenít-hető	Megjegyzés az adatmezőről
AB	Abstract	+	+	A rekordok 1997-től kezdődően tartalmazhatnak rövid tartalmi összefoglalókat. Az angol nyelvű absztrakt szavai és kifejezései kereshetőek.
AD	Academic Degree	+	+	Az adatmező a szerző tudományos fokozatát azonosítja.
AI	Abstract Indicator	+		Kétértékű adatmező. A mező értéke y(es), ha a rekordban szerepel absztrakt, n(o) az értéke, amennyiben nincs a rekordban absztrakt. Nem megjeleníthető adatmező, csak a keresésben játszik szerepet.
AO	Abstract (Other Language)	+	+	1997-től kezdődően tartalmazhatnak ugyancsak a rekordok nem angol nyelvű tartalmi összefoglalókat.
AU	Author(s)	+	+	Szerző(k).
AV	Availability	+	+	Elérhetőség. Az adatmezőben a dokumentumot szolgáltató SIGLE nemzeti központ országkódja szerepel.
CB	Collaboration	+	+	Közreműködő(k).
CD	Conference Details	+	+	Az adatmező a konferencia ill. rendezvény nevét, a rendezés helyét és idejét stb. tartalmazza.
CN	Control Number	+	+	A rekord hívószáma.
CS	Corporate Source	+	+	Testület.
DE	Descriptors	+	+	Deszkriptor(ok). Minden rekordban találunk egy (maximum három) elsődleges deszkriptort és/vagy másodlagos deszkriptor(oka)t. A mezőben szerepel a deszkriptorok megnevezése és a kódja is.
DP	Date of Publication		+	Részletes dátummegjelölés, akár hónap, napra lebontva. Nem kereshető mező. Ha a megjelenés ideje szerint szeretnénk válogatni a rekordok között, akkor a megjelenés éve (PY) mezőben kell keresnünk
DT	Document Type	+	+	Dokumentumtípus. Keresésnél használhatjuk a következő dokumentumtípus megjelöléseket, vagy az azoknak megfelelő egykarakteres betűkódokat: I vegyes U disszertáció K konferencia anyag V számítógép program, dokumentáció N numerikus adatok W szabvány R jelentés, beszámoló Z bibliográfia T fordítás
ED	Edition		+	Kiadásjelzés. Nem kereshető mező.
FO	Funding Organization	+	+	Csak azokban a rekordokban szerepel, amelyeket 1995. januárja után adtak hozzá az adatbázishoz. Az adatmező azonosítja a dokumentumban ismertetett kutatómunkát támogató és/vagy felügyelő szervezetet, szervezeteket.
IB	ISBN	+	+	1997-től létezik az adatmező. Korábban a dokumentum ISBN számát az ISSN (IS) mező tartalmazta.
IS	ISSN	+	+	

Mező-kód	Megnevezés	Keres-hető	Megje-lenít-hető	Megjegyzés az adatmezőről
LA	Language	+	+	Az eredeti dokumentum nyelve.
LS	Language of Summary	+	+	Az adatmező felsorolja azokat a nyelveket, amely nyelveken a rekord tartalmi összefoglalót, azaz absztraktot tartalmaz.
NC	National Centre	+	+	Az adatmező segítségével visszakereshetjük az egy-egy nemzeti központ által szolgáltatott szürke dokumentumok rekordjait. A keresésnél használható a teljes országnév, vagy az ország kétkarakteres kódja (lásd 1. táblázat). Megjegyzés: nem használható a kód szerinti keresés Belgium (BE) és Olaszország (IT) esetében, ugyanis a be és az it angol szavak az adatbázis stoplistáján szerepelnek.
NT	Notes	+	+	Megjegyzés. Kiegészítő információk a dokumentumról.
OT	Original Title	+	+	Amennyiben a dokumentum nem angol nyelvű, az OT mező tartalmazza a dokumentum eredeti nyelvű címét, amely kereshető.
PB	Publisher	+	+	Az adatmező tartalmazza a kiadó nevét és a megjelenés helyét.
PC	Project/Contract Number	+	+	Projekt/szerződés száma.
PN	Pagination		+	Oldalszám.
PY	Publication Year	+	+	Megjelenés éve.
RN	Report Number(s)	+	+	A kutatási jelentések egyedi azonosítója, amely rendszerint a közreadó testület nevének rövidítéséből és egy folyószámból áll.
SE	Series	+	+	Ha a dokumentum sorozat tagja, az SE adatmező tartalmazza a sorozati adatokat és az ISSN számot.
TA	Title Augmentation	+	+	A címben szereplő szavak és kifejezések szinonimáit/szinonim kifejezéseit tartalmazza.
TI	Title	+	+	A dokumentum címe. Ha a dokumentum nem angol nyelvű, akkor az eredeti cím angol nyelvű fordítását tartalmazza.
TO	Topics	+		Az adatmező használatával lehetőségünk nyílik arra, hogy párhuzamos keresést végezzünk a DE és a TA mezőkben a dokumentum tárgya szerint. Amennyiben külön csak a DE mezőre, vagy külön csak a TA mezőre fogalmazzuk meg a keresőkérdésünket, akkor az első esetben csak a deskriptorok, illetve a második esetben pedig csak a kulcsszavak között kereshetünk.

5. táblázat
A SIGLE rekordok adattartalma (CD-ROM)

A dokumentumok tárgyi feltárásának tehát a következő három eszköze áll rendelkezésre a SIGLE rekordokban:

- ☉ az osztályozási kódok, amelyeket kötelezően tartalmaz minden egyes rekord,
- ☉ a tartalmi kivonatok (absztraktok), amelyek előfordulása opcionális, 1997-től tartalmazhatnak a rekordok rövid tartalmi összefoglalókat,
- ☉ a nem kontrollált tárgyszavak/kulcsszavak, amelyek angol nyelvű főcím esetén opcionálisak, egyébként pedig kötelezőek, és a keresés finomítására szolgálnak.

A SIGLE osztályozási rendszere 22 főtárgyszót különböztet meg, amelyek összesen további 246 altárgyszóra oszlanak az egyes tudományterületeknek megfelelően. A főtárgyszavakat numerikus, az altárgyszavakat alfanumerikus jelzetek reprezentálják a rekordokban. Ennek megfelelően a főtárgyszavaknak egy-egy kétkarakteres szám felel meg a 01-22 intervallumból, az altárgyszavak kódolt megjelenítése pedig a főtárgyszavak numerikus kódjához illesztett egykarakteres betűkóddal történik.

A rekordok többségében a tartalmi feltárára két jelzetet találunk, de maximum hármat használnak a tárgyi megközelítésre. Ezek az osztályozási kódok a DE (Descriptors) vagy a CC (Classification Code) mezőben jelennek meg, és használatuknak köszönhetően jelentősen megnövekszenek a keresés lehetőségei.

A rekordok fontos jellemzője még, hogy tájékoztatnak a dokumentumok elérhetőségéről a lelőhelyinformációk megadásával. A fizikai elérhetőséget az AV (Availability) vagy az NC (National Centre) adatmezőből tudhatjuk meg, amely minden bibliográfiai rekord elmaradhatatlan része.

A bibliográfiai rekordok adattartalmáról részletesebb információt szolgáltat az 5. táblázat. Az adatmezők megnevezésén, használatán és az alkalmazott mezőkódokon kívül a különféle adatmezők keresésben és megjelenítésben betöltött szerepéről is tájékozódhatunk a táblázat segítségével. Fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a választott adatbázis-szolgáltatótól függően a megjelenítési formátumok között néhány adatmező megnevezésében, illetve néhány adatmező használatában eltérések mutathatók (lásd 6. táblázat).

Mező-kód	Megnevezés	Keres-hető	Megje-lenít-hető	Megjegyzés az adatmezőről
AO	Abstract (Other Language)		+	Csak az angol nyelvű absztrakt szavai és kifejezései kereshetőek.
AN	Accession Number	+	+	Adattartalma és használata megegyezik a CD-ROM-on elérhető SIGLE rekordok CN adatmezőjével.
CC / CCEN	Classification Code in English	+	+	Osztályozási kódok angol nyelven. Adattartalma megegyezik a DE adatmezővel.
CCDE	Classification Code in German	+	+	Osztályozási kódok német nyelven. A CC mező fordítása német nyelvre.
CCFR	Classification Code in French	+	+	Osztályozási kódok francia nyelven. A CC mező fordítása francia nyelvre.
CY	Country of Publication	+	+	Adattartalma és használata megegyezik a CD-ROM-on elérhető SIGLE rekordok NC adatmezőjével.

Mező-kód	Megnevezés	Keres-hető	Megje-lenít-hető	Megjegyzés az adatmezőről
ED	Entry Date		+	A bekerülés dátuma év, hónap, nap bontásban.
MD	Meeting Date	+	+	A konferencia rendezési dátuma év, hónap, nap bontásban.
MY	Meeting Year	+	+	A konferencia rendezésének éve.
NC	Number of Contract	+	+	Adattartalma és használata megegyezik a CD-ROM-on elérhető SIGLE rekordok PC adatmezőjével.
NR	Number of Report	+	+	Adattartalma és használata megegyezik a CD-ROM-on elérhető SIGLE rekordok RN adatmezőjével.
SO	Source	+	+	A forrás adatmezőben jelennek meg és itt kereshetők: a sorozati cím, az ISBN, az ISSN, a kiadó, a konferencia adatok, a megjelenés éve.
ST	Supplementary Term	+	+	Kiegészítő nem kontrollált angol nyelvű tárgyszavak.

6. táblázat

A SIGLE rekordok adattartalma (STN) – csak az adatmezőket ill. adatmező-használatot érintő eltérések szerepelnek a táblázatban

Bibliográfiai rekord (CD-ROM):

TI Visual display units - possible hazards to health. An overview of the literature
ED 1. ed.
AU Denning, -J.V.
CS Denning, (J.V.), Dorking (GB) (32809M)
DP Mar 1986
PN 50 p.
NT Published in association with London School of Hygiene and Tropical Medicine, Dept. Of Occupational Health
IS ISBN 0-948944-01-3
AV Available from British Library Document Supply Centre-DSC: q89/06325 (Visual)
DT I-Miscellaneous
DE Primary:
 06J-Industrial-or-occupational-medicine;
 Secondary: 09G-Computer-hardware; 05C-Ergonomics-and-human-machine-relations
TA Health hazards of VDUs
CN GB8975732
NC GB United-Kingdom
PY 1986

Bibliográfiai rekord (STN):

TI Investigation of uranium and thorium migration as a natural analogue of radionuclide transport in the cap rock of a radwaste repository. Untersuchung der Uran-Thorium-Mobilisation als natuerliches Analogon fuer den Radionuklidtransport im Deckgebirge eines Endlagers fuer radioaktive Abfaelle.
AU Brassler, T.; Brewitz, W.; Gies, H.; Noseck, U.; Pohl; Schoenwiese, D.
CS Gesellschaft fuer Anlagen- und Reaktorsicherheit mbH (GRS), Garching (DE) Funding Organization: Bundesministerium fuer Bildung, Wissenschaft, Forschung und Technologie, Bonn (DE)
NC BMBF 02E8926
NR GRS-A-2652
SO Jul 1998. 243 p. Availability: Available from TIB Hannover: RN 7660 (2652).
DT Report
CY Germany, Federal Republic of

LA German

AB Uranium and thorium deposits, especially those in the environment of sedimentary rocks, may serve under defined conditions as natural analogues for experimentally assessing the radionuclide migration in the younger geological formations being the actually targeted sites for a radwaste repository. Research work in such natural analogues may ... Abstract in original language: Uran- und Thorium-Lagerstaetten, speziell in der Umgebung sedimentaerer Gesteine, koennen unter bestimmten Randbedingungen als natuerliche Analoga fuer die Radionuklidmigration in den juengeren, die eigentliche Endlagerformation abdeckenden Gesteinen herangezogen werden. Mit der Untersuchung solcher Vorkommen koennen ...

CC *03E Radioactive pollution and control, nuclear waste (1990-) 10E Fission fuels

ST RADIOACTIVE WASTE DISPOSAL; SAFETY ANALYSIS; NATURAL ANALOGUE; UNDERGROUND DISPOSAL; SALT CAVERNS; RADIONUCLIDE MIGRATION; URANIUM DEPOSITS; THORIUM DEPOSITS

www: <http://www.fiz-karlsruhe.de>

e-mail: hlpdesk@fiz-karlsruhe.de

tel.: +49 (0) 7247 / 808-555

Az Európai Közösség tagországaiból a használók a Blaise-en és az STN Internationalen keresztül, az EU-n kívüli használók pedig egyedül az STN Internationalen keresztül, a karlsruhei Fachinformationzentrum szolgáltatásában tudnak on-line módon hozzáférni az adatbázishoz. Magyarországról tehát az STN Internationalhez kapcsolódhatunk.

Az STN (Scientific and Technical Information Network) a tudományos és műszaki információk hálózata. Az STN International teljes körű on-line szolgáltatás, amelyet közösen működtet a Chemical Abstract Service (CAS) Észak-Amerikában, a Japan Science and Technology Corporation (JST) Ázsiában és a németországi FIZ-Karlsruhe Európában. Az említett együttműködő partnerek maguk is állítanak elő tudományos és műszaki adatbázisokat, amelyek az STN termékein keresztül férhetőek hozzá. Ezen kívül az STN szerződésben áll más adatbázis-szolgáltatókkal is, így a két-száz vezető tudományos és műszaki adatbázis elérhető és kereshető az STN-en keresztül. Az STN-ben lehetőségünk van a különböző adatbázisokban történő egyidejű párhuzamos keresésre. A keresés során sok esetben szükség is van a SIGLE kombinálására más adatbázisokkal, mivel a bibliográfiai adatbázisok többsége nem vagy nem jelentős mértékben tartalmaz szürke dokumentumokat.

A SIGLE adatbázis elérése CD-ROM-on a SilverPlatter szolgáltatótól:

SilverPlatter Information Ltd

www: <http://www.silverplatter.com/catalog/sigl.htm>

tel.: +44 (0) 181 995 8242

fax: +44 (0) 181 995 5159

Mint egyetlen multidiszciplináris forrása az Európában keletkezett szürke információknak, a SIGLE szolgáltatja mindazokat a dokumentumokat, amelyek a különféle oktatási és kutatási intézmények, szervezetek ezreiben születtek. A szürke irodalom SIGLE adatbázisban történő közzététele előmozdít-

A SIGLE adatbázis elérése

A SIGLE adatbázis elérhető on-line a Blaise és az STN-International európai adatbázis-szolgáltató központokon keresztül, illetve CD-ROM-on a SilverPlatter szolgáltatótól. A SIGLE nyomtatott formában nem elérhető.

Blaise Information Services

The British Library National Bibliographic Service

Boston Spa Wetherby, LS23 7BQ

www: <http://www.bl.uk>

e-mail: blaiseline-helpdesk@bl.uk

tel.: +44 (0) 1937 546430

STN International

PO Box 2465 D-W-7500 Karlsruhe

ja ezeknek a dokumentumoknak a megismerését, hasznosítását és hozzáférhetőségét világszerte, valamint lehetőséget nyújt arra, hogy felhívja figyelmünket más szervezetekre, akik hasonló területen dolgoznak és kutatnak, mint mi.

A szürke irodalmat előállító intézmények támogatják és biztosítják a szürke dokumentumok szolgáltatását nemzeti SIGLE központjaikon keresztül.

Valamennyi dokumentum, amelynek bibliográfiai rekordja a SIGLE adatbázisban szerepel, hozzáférhető legalább azon a nemzeti központon keresztül, amely az adott bibliográfiai rekordot az adatbázis számára inputként szolgáltatta. A lelőhely-információkat az AV és az NC adatmezőkből tudhatjuk meg. Az AV mező részletes adatokat tartalmaz a hozzáférés módjáról, az NC mező pedig a dokumentumot szolgáltató nemzeti központ országát adja meg, amennyiben az AV mező nem elérhető a rekordban.

A keresett dokumentum bibliográfiai rekordjának megtalálása után kérésünket, azaz dokumentum-rendelésünket közvetlenül annak a nemzeti központnak kell elküldenünk, amelyet az AV, illetve NC mezőből megismertünk. A kért dokumentum fénymásolt vagy elektronikus formában a nemzetközi és nemzeti könyvtárközi kölcsönzési hálózatokon keresztül áll majd a rendelkezésünkre.

A dokumentumok könnyebb azonosíthatósága érdekében rendszerint a nemzeti központok a megrendeléseknél kérik a rekord hívószámának feltüntetését, hiszen ez már tartalmazza a nemzeti központ azonosítását is egyben.

Röviden az árakról. Egységes árképzési módszerekről a szolgáltatások vagy a dokumentumrendelés igénybevételekor nem beszélhetünk. A SIGLE adatbázisban történő keresésnek és a találatok megjelenítésének output formátumokhoz kötődő költségeit az adatbázis-szolgáltatók határozzák meg. A megtalált releváns szürke dokumentumok rendelésének feltételeit és az árait pedig a nemzeti központok állapítják meg.

Magyarország részvétele a SIGLE programban

Magyarország a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárán, mint nemzeti központon keresztül vesz részt a SIGLE programban. A könyvtár munkatársától, *Körmendy Edittől* megtudtam, hogy BME könyvtára 1997-től kezdődően küld rekordokat a SIGLE adatbázisba, amelyek kizárólag a műszaki egyetemen védett disszertációkról készülnek, mint szürke dokumentumokról. A mai napig 728 rekord képviseli Magyarországot a SIGLE adatbázisban, amelyeket a WinFIBRE 2.0 szoftverrel készítették.

A könyvtár a nemzeti szürke irodalmat teljesen esetlegesen gyűjti, kivéve a már említett disszertációkat. Hazánkban eddig nem alakult ki semmiféle együttműködés vagy együttműködési hálózat, amely a nemzetközi SIGLE program égisze alatt a magyar szürke dokumentumok célzott gyűjtésére, beszerzésére, feldolgozására és szolgáltatására szerveződött volna. Mindez azt jelenti, hogy a műszaki egyetem jelenleg egyedül végzi ezt a munkát, más intézménytől egyelőre segítséget nem kap.

A magyar szürke dokumentumok szolgáltatását tekintve a BME Központi Könyvtára ugyanolyan felteteleket alkalmaz, mint állománya többi részére, beleértve a szolgáltatások árait is.

Sajnos, jelenleg a könyvtár anyagi okokból a SIGLE programból való kilépését fontolgatja. Ennek legfontosabb indokaként a szűkös pályázati támogatások említhetőek, amelyekből a könyvtár a munkadíjakat és az egyéb költségeket fedezi, illetve fedezné.

További információk a SIGLE-ről:

EAGLE honlapja: <http://www.kb.nl/infolev/>

SIGLE osztályozási rendszer:

<http://www.fiz-karlsruhe.de/stn/Databases/confclas.html>

EAGLE Secretariat

P. O. Box 90407

2509 LK Den Haag

wessels@konbib.nl

Szürke irodalom – kommunikációs modellen alapuló szöveg struktúrák

Bakonyi Géza

Szürke irodalom és kommunikációs modell

Az információs társadalom, az elektronikus és virtuális könyvtárak, on-line adatbázisok és webes könyváruházak korának egyik legizgalmasabb jelensége, könyvtári kezelési problémája a szürke irodalom, a szürke irodalom feldolgozása. A szürke irodalomnak számtalan meghatározása létezik. Talán az egyik legáltalánosabb a szürke irodalmat a kiadás felől közelíti meg: azokat a nyomtatott és digitális dokumentumokat nevezi így, amelyek elsősorban az egyetemi, kormányzati, üzleti és vállalati szférában keletkeznek, a kereskedelmi kiadók ellenőrzése nélkül. Azaz kereskedelmi forgalomba nem kerülő, sokszor a köteles példányokra vonatkozó törvényt megkerülő és az általános könyvtári feldolgozást is elkerülő dokumentumokról van szó. Napjainkban nyugodtan kiterjeszthetjük ezt a fogalmat

a legtöbb digitális dokumentumra is – a HTML oldalaktól, házi kiadású CD-ROM-októl akár az elektronikus levelező listákon forgalmazott levelek archívumáig. Szélsőséges megfogalmazásban azt is mondhatjuk: az internet egésze szürke irodalomnak minősíthető.

Találkozhatunk olyan meghatározással is, amely azt hangsúlyozza, hogy a szürke irodalom léte nem annyira valamiféle gazdasági modellen, inkább kommunikációs modellen alapul. Létrejöttét nem az anyagi haszon, hanem a kiadó helyébe lépő testületi szerző (egyetemi, kormányzati, üzleti, stb. azaz intézményi szereplő) és az információ végfogasztója közötti kommunikáció határozza meg. A szürke irodalom e meghatározása kiemeli, hogy az valójában „informal communication” azaz egyfajta kötetlen kommunikáció, amelynek erőteljes formai következményei is vannak.

Úgy tűnik – különösen az interneten is feltalálható nagymennyiségű digitális szürke irodalom vizsgálatának fényében, hogy a szürke irodalomnak nevezett dokumentumok halmazának bibliográfiai, feldolgozási és megtalálhatósági kérdéseiről beszélve, fontosnak látszik megvizsgálni a jelenséget a végfelhasználó, az olvasó (a potenciális olvasó), illetve az olvasás szemszögéből is.

Ez természetesen akkor lehetséges, ha a szürke irodalmat nem mint műfajt, vagy mint dokumentumtípust tárgyaljuk, hanem mint szöveget, mint információhordozó üzenetet – azaz a kommunikációs modell „üzenet” részeként vizsgáljuk.

Az elmúlt évtizedekben ennek a modellnek egy másik része is a figyelem középpontjába került: az olvasó, akinek az üzenet szól, aki az üzenetet dekódolja. Persze, számunkra nem annyira az olvasó dekódoló szerepe érdekes. Inkább az az aktív szerep, amelyet a szöveg interpretálásával az olvasó egyre inkább felvállal. Az elmúlt évek irodalomtudományának hermeneutikai, a recepciót vizsgáló, illetve szemiotikai iskolái sokat foglalkoztak ezzel a szereppel. Ennek a szerepnek ugyanis épp az a legfontosabb sajátossága, hogy nem egyszerűen csak egy adott szöveg új és új interpretációját hozza létre, hanem ténylegesen magának a szövegnek egy új (virtuális) verzióját. A mi feltételezésünk az, hogy az információs társadalom világában (s ennek csak egyik eleme a hálózatba kötött számítógép, az in-

ternet szférája) az olvasók interaktivitása, a visszacsatolás válik meghatározóvá. Ennek egyik következménye, hogy a hagyományos és a digitális szürke irodalom szerepe megnövekszik, hiszen ennek létrejöttében éppen az olvasó, a végfelhasználó igénye a meghatározó.

Az olvasó és az olvasás

A hagyományos könyvtártörténetek elsősorban a könyvtárak és a könyv történetével foglalkoztak. Mára már világossá vált, hogy ugyanilyen fontos a befogadás, az olvasás történetével foglalkozni. Egy modern könyvtártörténet egyben az olvasó történetét is magában foglalja. Az olvasónak természetesen hagyományosan is nagy szerepe volt a különböző dokumentumtípusok, műfajok kialakulásában. Ez a szerep azonban nem annyira a kommunikációs modell-

hez, mint inkább a kereskedelmi modellhez kötődött. Gondoljunk a 17. századi *penny chapbooks trade* kereskedelmi formájához tartozó *small books*, *double books*, illetve *histories* nyomtatványokra. Az olvasás „népszerűvé”, „népivé” válása már évszázadok óta új formákat hozott létre. Ez mutatkozott meg az ívek elosztásában, a szöveg tördelésében, a képek, illetve ábrák elrendezésében, használatában, stb. Utalva az előbbi példákra: a *small books* 24 in-octavo oldal, a *double books* 24 quarto oldal, a *histories* 32 és 72 in-quarto vagy in-nono oldal. Igen világos kiadói stratégia volt: élve és visszaélve piaci helyzetükkel, ismeretükkel a kiadók kialakítottak egy merev kiadói formulát. A repertoárt ehhez hasonították: a különböző műfajhoz és hagyományhoz tartozó régi szövegeket

újra felhasználták, adaptálták vagy tetszés szerint rövidítették.

A lovagregény kialakulása és kiadói sikere is hasonló képet mutat: az olvasók tanulságos, szórakoztató történeteket akartak olvasni, a kiadók gyorsan és olcsón akartak megfelelni az igényeknek. Az eredmény: egyetlen ívre vagy in-quarto fél ívre nyomtatott műfaj. S a kiadók ehhez a gyorsan és hatékonyan nyomtatható formához idomították magát a műfajt.

„Új olvasók új szövegeket teremtenek, s ezek jelentései az új formákból erednek.” Az olvasás története a nyugati világban szerzői McKenziének ebből a megfogalmazásából indulnak ki, s ennek alapján igyekeznek kimutatni azokat a legfontosabb különbségeket, amelyek hosszú távon elválasztják egymástól az olvasás különböző formáit. Ha az ő szemszögükből nézzük a szürke irodalmat, akkor az nem más, mint az olvasás egy viszonylag új formájának a tárgyiasulása. Persze csak viszonylag új, mivel egyes elemei már előbb jelen voltak. A szerzők az olvasás legutolsó forradalmának dátumát különben is előbbre teszik: a 20. sz. elejére. Sok szempontból igazuk is van: a képernyőről való olvasás önmagában még nem olyan nagy jelentőségű és hatású cselekvés, mint azt sokan feltételezik. Lássuk egy kicsit részletesebben azokat az olvasási formákat, amelyeknek valamiképpen közük van a szürke irodalom olvasásához.

Az egyik legrégebbi olvasási forma a művelt vagy tudós olvasás. A művelt olvasás koronként változott: előbb kevés számú könyv elmélyült olvasását jelentette, később nagyobb mennyiségű mű ismeretével azonosult. Gondoljunk csak a reneszánsz tudós olvasás emblematikus eszközére, a könyvkerékre, amely egyszerre több mű olvasását tette lehetővé. *Monok István* meglátása szerint ez tulajdonképpen a web elődjének tekinthető. S valóban: lényegében a hipertext olvasás tárgyiasulásáról van szó. (Ne feledjük, hogy az emberiség alapkönyveit, mint pl. a Bibliát is, általában nem lineáris olvasás,

hanem éppen egy hipertext jellegű olvasás jellemezte.)

Bizonyos fokig a szürke irodalomhoz kötődő olvasás elődje egy újabb kori jelenség: a hasznos olvasás. Az olvasás, az olvasni tudás tömegessé válásával (értsd: oktatás intézményesülése) jelent meg az úgynevezett hasznos olvasás a tudós olvasás mellett. Ez eredetileg a társadalmilag kanonizált, legalábbis egyes rétegek számára annak tekintett művek olvasását jelentette. Ez elsődlegesen moralizáló irodalom volt, de jelenleg minket nem annyira a moralizáló irodalom érdekel, bár itt is érdekes párhuzamokat lehetne vonni bizonyos mai olvasási típusokkal (pl. politikai bestseller, ezoterikus művek, stb.). A hasznos olvasás idővel egyfajta kommunikáció- és reflexióorientált olvasássá fejlődött tovább. Akkoriban (a 18. században) a polgárság identitás tudatát erősítette. Ma a szürke irodalom bennfentes irodalom: az információs társadalomban az információ feletti hatalom birtokosainak az identitás tudatát erősíti. A kommunikáció- és reflexióorientáltság megmaradt sajátosságaként. Amennyiben elfogadjuk, hogy a levelezési listák anyaga a szürke irodalom egyik típusa, akkor talán itt láthatjuk a legtisztábban ezt. De kimutatható ez a belső intézményi anyagoknál is. Sokszor olyan formában vagy olyan formában is elkészítik ezeket az anyagokat, hogy elegendő üres hely álljon rendelkezésre a megjegyzések, saját ötletek hozzáfűzésére.

De találhatunk azonosságot egy másik olvasási típusal, az úgynevezett „vad olvasás”-sal is: az olvasás naiv, nem reflektáló módjával. Ez valamikor a műveletlennek tekintett alsó rétegek olvasási módja volt valójában onnan eredt, hogy nem volt elég idejük és anyagi, műveltségi háttérük a valódi, értő olvasásra. Természetesen a szürke irodalom olvasása nem azonos ezzel a klasszikus „vad” olvasással. Mégis, részben ezzel rokonítanám, mert a „vad” olvasásnak volt egy kifejezetten pozitív vonása (már-mint amellet, hogy egyáltalán olvasás volt): jelen-

tős részben kollektív olvasást jelentett. Eredeti formájában közösen olvasták, még pontosabban egy adott közösségben olvasták fel a szövegeket. S szerintem a mai szürke irodalom felhasználóit is erősen jellemzi ez a kollektív olvasás. Ugyan nem hangoz vagy csoportos olvasást jelent (az olasz szakirodalom az *alfabetismo di gruppo* nagyon is kifejező fogalmát használja erre), de a felhasználók egymás figyelmét hívják fel az egyes tételek érdekességére, s sokszor olvasás közben vagy után azonnal meg is beszélnek a tartalmát. Nem véletlen, hogy az elektronikus újságoknál, internet portáloknál szinte mindig megtaláljuk a „csevegő” szobákat (*chat room*).

A mai olvasás jellemzői

A szürke irodalom olvasását a fentiek alapján az alábbi három elemmel hoznám kapcsolatba: a 18. század végétől az extenzív műfajok egyeduralmódóvá válása; a könyvvásárlás nélküli olvasás lehetővé válása és megerősödése (könyvtárak, dokumentumtárak, olvasótársaságok lehet, hogy a mai kiberkávészók is ebbe a sorba tartoznak?); az elektronikus szöveg (elsősorban a kódolt digitális szöveg) megjelenése.

Az extenzív olvasót valóságos olvasói düh keríti hatalmába: „*rengeteg nyomtatványt fogyaszt, különféleket és számos efemert is; gyorsan és mohón falja, és kritikus szemmel nézi őket*”. Tipikusan ilyen a weben való szörfözés is, mint olvasás. A web felhasználók egyik oldalról a másikra ugrálnak, szinte szenvedélyesen követik az utalásokat, linkeket. Előszertetlennel olvassák az *Index*, *Internetto* típusú elektronikus folyóiratokat, használják interaktív szolgáltatásaikat. A híreket általában nem csak egy helyen olvassák függetlenül személyes véleményüktől, ízlésüktől több helyen is utánanéznek (nem véletlen az újságosstand webhely óriási forgalma).

A vásárlás nélküli olvasás meghonosodása lehetővé teszi, hogy a mennyiségben elképzelhetetlenül

megnövekedett dokumentumokat tárolni, hozzáférhetővé és megtalálhatóvá lehessen tenni. Az igazi megoldást persze a számítógépesített könyvtárak és dokumentumtárak jelentik. Az elektronikus könyvtárak, digitális szövegarchívumok is sokat jelentenek az olvasók számára: olyan mennyiségű szöveget képesek így egyszerre elérni, amelyre azelőtt nem volt lehetőségük. Sőt: az ilyen helyekre telepített teljes szövegű keresők segítségével bármilyen szövegrészletet is képesek megtalálni. Elgondolkodtató, hogy ennek következményeként a klasszikus szövegeket is szürke irodalomként használják: a szöveg lényegében csak úgy érdekli őket, mint idézetgyűjtemény.

Az elektronikus szöveg mint az írás és olvasás új reprezentációja mindenekelőtt a kontextus fogalmát módosítja. Az intertextualitás fizikailag is értelmet nyer, hiszen a legkülönbözőbb szövegek kerülhetnek tényleges kapcsolatba egymással. Ugyanakkor az elektronikus szöveg újradefiniálja a művek anyagságát: a szerző helyett az olvasó tördeli a szöveget, a volumen és a kódex jellegzetességeit az olvasás új szintjén összekapcsolja (tekercs-szerű olvasás a kódex szegmentálásának, indexelésének minden előnyével). Az elektronikus szöveg lényegében évezredek kánonokat változtat meg: az alexandriai könyvtár által kialakított szövegszerkezetet egy összetettebb kezdi felváltani. Ez persze nem jelenti azt, hogy az újonnan keletkezett szövegek minőségileg magasabb szinten állnának: a szürke irodalom szövegei általában egyszerű szövegek. Azonban szerkezetük, a hozzá tartozó olvasási technika mindenképpen összetettebb.

Meg kell említenünk a CD-ROM és DVD technikát felhasználó szövegkiadásokat is. Sőt, az egyre újabb és újabb tömörítési eljárásokat felhasználva újabban megjelent a „hangos könyv” elektronikus változata (A félig vagy egészen illegális *Napster* vezető slágere a *Harry Potter* művek mpeg3 változata.). Ezek az olvasás egészen új formáinak kialakulásához vezethetnek el. Nem véletlen az sem, hogy

napjainkban a szürke irodalom egy igen jelentős része CD-ROM-on jelenik.

A szürke irodalom feldolgozása

A szürke irodalom modern feldolgozása, más könyvtári dokumentumokhoz hasonlóan, metaadatbázisokban történik. Módszertani szempontból persze sok különbség van egy, a hagyományos könyvtári dokumentumokat és egy, a szürke irodalom dokumentumait feldolgozó adatbázis között. Az előbbieket, a számítógépes feldolgozásnak legjobban megfelelő különböző MARC formátumokat mindenki ismeri. A disszertációkat, kormányzati adatokat feldolgozó adatbázisok (*GILS = Government Information Locator Service / Kormányzati Információ Kereső Szolgálat; térinformatikai adatbázisok, stb.*) sajátosságai könyvtári környezetben kevésbé ismertek. Pedig az informatikai prognózisok szerint az úgynevezett kormányzati információs rendszerek és különféle, már korábban létrehozott vagy a jövőben létesíteni kívánt rendszerek békés koegzisztenciája fogja majd jellemezni a jövőbeni információ szolgáltatási helyzetet. Ebben a heterogén információs térben, sokféle alkalmazási környezet és sokfajta információforrás esetén kell biztosítani az információhoz való gyors, pontos és könnyű hozzáférést. A rendszerekben feltárt adatokat ugyancsak a heterogenitás jellemzi: a hagyományos könyvtári dokumentumok mellett a szürke irodalom és az internet információ források színes kavalkádja vár a feldolgozókra. A jelenlegi könyvtári, levéltári, stb. informatikai rendszerek minden általánosságuk ellenére is egy viszonylag szűk alkalmazási környezetre kifejlesztett alkalmazási felületek, amelyek mögöttes adatbázisai csak egy behatárolt területen „szegmentálják” az előbb említett teljes, heterogén információs teret. Ezzel szemben a szürke irodalmat feldolgozó információs rendszerek, a hagyományos és elektronikus dokumentu-

moknak arra a körére koncentrálnak, amelyek olyan alkalmazott közigazgatási, kutatási, stb. információkat foglalnak magukba, amelyeknek meghatározott életciklusuk van, nem a kiadói kiadványoknak megfelelő formában kerülnek a felhasználókhoz, s nem a hagyományosan kanonizált formában strukturálják az információt.

A továbbiakban elsősorban arról lesz szó, hogy ezeknek a metaadatbázisoknak a kialakításánál milyen mértékben kell megfelelni az olvasói igényeknek, milyen sajátosságai vannak a feldolgozandó szürke irodalomnak, amelyeket az adatbázis szerkezetének és a keresési lehetőségek kialakításánál is figyelembe kell venni.

Csak néhányat sorolnék fel ezekből a sajátosságokból. Egyrészt a szürke irodalom feltárásánál biztosítani kell a felhasználó nagyfokú interaktivitását. Egyedül ő tudja pontosan megmondani, hogy mire és milyen körben van szüksége, mennyire részletes keresést akar, vagy csak speciális fogalmakra akar keresni, stb. Ráadásul az elektronikus szöveg el is kényeztette a felhasználót, hiszen az olvasó „nemcsak hogy különféle műveleteket végezhet (indexálhatja, annotálhatja, másolhatja, áthelyezheti, újjászervezheti a szöveget), de egyszersmind társzerzőjévé is válhat”. Másrészt a szürke irodalmat feldolgozó adatbázisok szerkezetének kialakításánál (az adatsor szegmentálásánál) messzemenően figyelembe kell venni azokat a jellegzetességeket, amelyek a szürke irodalom tételeihez kapcsolódnak, az adminisztrációs, a formai és a tartalmi feltárás szintjein. Ezek sokszor eltérőek lehetnek a könyvtári bibliográfiai adatbázisokban használt mezőktől és kódoktól, listáktól. Harmadszor pedig nem felejtkezhetünk meg az intertextualitással kapcsolatos igényről. A felhasználó lehetőség szerint azonnal hozzá akar férni az egyes példányokhoz, az egyes szövegekhez. Ez a legtermészetesebb igény részéről, csak azt várja el, amire ténylegesen is szüksége van, a szürke irodalomban található információra.

Az adatbázis szerkezete*

Az elmúlt időszakban, legalábbis a könyvtári szakmában evidenciának tűnt, hogy a különféle dokumentumtípusok leírásának természetes kerete, szerkezete a MARC formátum. A számítástechnikai alapokon történő adatfeldolgozás, a hálózati információforrások elérhetőségének egyre sürgetőbb igénye azonban új módszereket is kifejlesztett. *Williams Y. Arms*, az amerikai Nemzeti Kutatási Program Bizottság tagja jelentette ki 1995-ben („A korábbi információs hálózatok kiépítését műszakiak és hivatások szakmai közösségei kezdeményezték saját igényeik szem előtt tartásával ... A jövő digitális könyvtára azonban már sokkal szélesebb gazdasági, társadalmi és jogi környezetben fog működni.”

Az ehhez szükséges új módszerek közül az egyik, a kezdetekben erősen a könyvtári gyakorlatra építő Dublin Core (DC) metaadatelem készlet. A DC az OCLC és a National Center for Supercomputing Application által finanszírozott műhelytanácskozásból nőtt ki 1995-ben. Eredetileg a metaleírásokban a „lingua franca” szerepét szánták neki, később azonban széles körű érdeklődés középpontjába került a „felső szintű” egyszerűsített forrás (metaadat) leírások fejlesztésében. Úgy jellemezhetjük, mint az információforrások leírására szolgáló egyszerű, leíró jellegű, a keresés céljaira is releváns elemsorozatot, amely mögött bármely objektum leírását lehetővé tevő általános szemlélet áll. Ez az általánosság teszi lehetővé, hogy kiválóan lehessen alkalmazni a szürke irodalomba sorolható heterogén, sokszor amorf dokumentumok leírásánál és adataik kereshetőségénél.

A másik pedig az SGML leíró nyelv nehézségét levetkőző XML alapú technológia. Itt természetesen nem arra használjuk a strukturált szövegképzést, hogy egy információforrás teljes szövegéből automatikusan kivonjuk a fogalmi kulcsszavakat, hanem arra, hogy a tartalmi/formai leírást megadott struktúra szerint végezzük el. Így az adatbázis szerkezete (XML struktúra) teljesen megfeleltethető a felhasználói igényeket figyelembe vevő adatsor (DC) szegmentálásnak, annak minden attribútumával együtt.

Természetesen további tendenciák is láthatók már, de ezek részben ezeken alapulnak: például a tetszőleges típusú hálózati információforrásokat feldolgozó *Resource Description Framework W3* technológián alapuló megoldások – (<http://www.mozilla.org/rdf/doc/>). Ez egy olyan infrastruktúra, amely lehetővé teszi az internet tartalom és a metaadatok egymáshoz rendelését, mégpedig úgy, hogy a metaadatok szabványos szolgáltatásának rugalmas infrastruktúráját hozza létre. Általánosságban jellemezve, az RDF olyan forrás leírási mechanizmus definiálását tűzte ki célul, amely nem tartalmaz sem egyedi felhasználási feltételezéseket, és nem definiálja egyetlen alkalmazási terület szemantikáját sem.

Különösen fontosnak tartom az elmúlt években a metaadatokkal és az egyes elemekkel, a *qualifikerekkel* kapcsolatos tanulmányokat. Ahhoz, hogy megértsük a szürke irodalom feldolgozásának sajátosságait, egy kicsit vissza kell nyúlunk a metaadatok elméletéhez, a bibliográfiai leírás alapjaihoz is.

A problémák első csoportja az információforrásokhoz kapcsolódik, A metaadat adat az adatról, azonban az adatok nem egy légüres térben lebegnek, ha-

* Az adatbázis szerkezetéről, az adatalemek struktúrájáról a továbbiakban leírtak ugyan általánosítások, de kapcsolódnak a Miniszterelnöki Hivatal Elektronikus Kormányzás programjának KIKERES adatbázisa kialakításához. A szerző az adatbázis alapelemeit kialakító csoport vezetője volt. Az adatbázist a Scriptum Rt. dolgozta ki. A KIKERES-t ismertető irodalom igazi szürke irodalom: Bakonyi Géza – Prajczér Tamás: A KIKERES metaadat-szerkezete. Bp., 2000, MeH.

nem minden esetben valamilyen hordozóhoz kapcsolódnak. Ezért is szerencsésebb, ha általában információforrásokról beszélünk és nem adatokról. A szürke irodalom rögtön felveti azt a kérdést, hogy mit is tekinthetünk információforrásnak, milyen adatokat kell leírni?. Gondoljunk az elektronikus levelezéssel kapcsolatos példánkra. Vajon fel kell-e dolgoznunk a hírleveleket, a levélben kapott reklámokat? Mi tartozik a szürke irodalomba? A szakirodalom jelenleg eléggé egyértelmű választ ad erre: mindent fel kell dolgozni, amire igény van. Azaz marketing központú a válasz: amire az információs piacon szükség van, azt fel is kell dolgozni. Ha jól belegondolunk, akkor ennek érdekes következményei vannak a feldolgozásra nézve. Ez már látható volt akkor is, amikor a könyvtárak elkezdték az internet forrásokat feldolgozni számítógépes katalógusaikban. Most még általánosabb források feldolgozásáról van szó: egy AltaVista találati halmaz is feldolgozható információforrás jelenthet. A különböző programok erre elég érdekes megoldást találtak: ezeket az amorf információforrásokat konténer technikával dolgozzák fel. (Azaz a találati halmaz bekerül egy konténerbe és a konténerről készül metaadat leírás, nem az eredeti adatokról.)

A következő terület az adatok csoportja, tehát amelyekről a tényleges metaadat leírás majd elkészül. Ebből a szempontból az adat nem más, mint az információforrás egy absztrahálható sajátossága. Ilyen sajátosságok a következők (csak a szempontunkból legfontosabbakat említem): megnevezés, létrehozó, keletkezés körülményei, időbeli és földrajzi kiterjedés, jogok, megtalálhatóság. A szürke irodalom szempontjából szinte mindegyik problematikus lehet. Már a megnevezés is az, jóllehet a világban létező dolgok legtermészetesebb sajátossága éppen az, hogy valamiképpen nevén tudjuk nevezni őket. A szürke irodalom egy részénél azonban ez nincs így, hiszen a dokumentumok egy részének nincs valódi címe, akár címlapja sem. Éppen ezért az adatszerkezetben célszerű fenntartani egy ele-

met az alternatív címnek, amikor a feldolgozó adhat címet. Hasonlóan problémás a létrehozó is: a szürke irodalomnak hagyományos értelemben nincs kiadója, sőt a legtöbbször szerzője sem. A létrehozónál számítani kell olyan szerepekre is, mint egy adatbázis létrehozója, programozó, ötletgazda. A közreműködők esetében hasonló a helyzet: szerkesztő, összeállító mellett szerepelhet gyűjtő (egy gyűjtemény összeállítója, aki aztán a gyűjteményről kiadványt, tájékoztatót készít), terjesztő (az a személy vagy ügynökség, aki exkluzív vagy osztott jogokkal rendelkezik a tételt illetően), stb. Különös érdekes az a sajátosság, amit jogoknak hívunk. Gondoljunk arra, hogy egy könyvtár által, egy az állományában található ritkaságot illetően hogyan oszlanak meg a különböző jogok. Hagyományos adatbázisban nem vagy csak ritkán tüntetünk fel erre vonatkozó adatot, a szürke irodalom adatbázisaiban azonban ennek különös jelentősége van. Például abban az esetben, ha egy adatbázisról (az adatbázisok egy része a szürke irodalomba tartozik) veszünk fel adatokat, akkor fel kell tüntetnünk az adatbázis jogi tulajdonosát és az adatbázisban feldolgozott adatok tulajdonosait is. Külön bonyolíthatja a helyzetet a jogokhoz rendelt jogosultságok nyilvántartása. Ehhez társul a megtalálhatóság eleme, amely két sajátosságot is rejt: az elérhetőséget és a hozzáférhetőséget. Ez mind a hagyományos, mind az elektronikus dokumentumok esetében fontos: a felhasználó arra kíváncsi, hogy az adott dokumentumhoz hol és hogyan, milyen körülmények között férhet hozzá.

Maga a bibliográfiai leírás ezeknek a sajátosságoknak a számbavétele, s általánosságban három csoportba osztjuk őket: szerzőségi/tulajdoni adatok; szellemi tartalomra vonatkozó adatok és formai/fizikai megjelenés leírására alkalmas adatok összessége. Ezeket a szokásos adatelem csoportokat a szürke irodalom feldolgozásánál ki kell egészítenünk egy adminisztratív csoporttal is, amely nagyjából a MARC fejlécben megadott adatoknak felel

meg, de csak nagyjából. Az ott alkalmazott kódlistákon alapul, de másokat (pl. internet ajánlásokat, RFC-ket is figyelembe vesz).

A mezők szerkezete

A fentiekből is látszik, hogy az olvasó (felhasználó) érdekeinek szem előtt tartása mennyire megváltoztatja az adatbázis szerkezetét, felépítését: ez néha jelentősen eltér a hagyományos adatbázisokban megszokottól, amelyek elsősorban feldolgozás központúak. Ugyanez látszik, ha megvizsgáljuk az egyes elemeket, az egyes mezők szerkezetét. Itt játszanak fontos szerepet a *qualifikerek*, azaz a metaadat elemeket kiegészítő, illetve azok értéket pontosító attribútumok, amelyek lehetővé teszik, hogy az adatelem rekord készítője a használt elemek szemantikáját finomítsa, illetve azok értékeit ellenőrzötten és pontosan megadhassa.

Természetesen az adatelemek komponensei is sokszor elegendően (azaz pl. a cím esetében ilyen komponensek a főcím, alcím, alternatív cím, stb.), de egyes esetekben ennél pontosabb attribútumokat is társítani kell az egyes elemekhez. Ezek az attribútumok kétfélek: az egyik az adatelemek szemantikájának pontosítását (element qualifiers), a másik az adatelem értékének a pontosítását (value qualifiers) szolgálja. Az első eset azt jelenti, hogy bizonyos elemeknél szükséges az adatelem szemantikájának további finomítása az adatelem értéke és az információforrás közti kapcsolat pontosítása érdekében. Például a *kapcsolódó források* adatelem (az információforráshoz tartozó külső és belső önálló egységek, pl. mellékletek, eredeti források, megadása; ennek segítségével lehet összekapcsolni a rekordban leírt információforrást más információforrásokkal) kitöltésénél fontos megadni a kapcsolat típusát is: azon alapul, ahhoz kapcsolódik, annak része, referál arra, verziója vagy alapja, hivatkozni rá vagy hivatkozik rá, stb.

Az adatelem értékének pontosítása esetében ezeken a *qualifikereknek* a segítségével tölthetjük ki a nem szabadszöveges mezőket; listákban vagy adat-és fogalomtárakban (tezauruszok, X500, stb.) megadott értékek kiválasztásával, illetve szabványokban, ajánlásokban rögzített sémák (ISO, URI, ISBN, RFC, stb.) alapján. Ez nagyon hasonlít a könyvtári adatbázisokban használatos *authority controllra*, de annál általánosabb és messzemenően figyelembe veszi a hálózati információforrásokhoz rendelt ajánlásokat.

Következtetés

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a szürke irodalom feldolgozása körül felmerült kérdések, válaszok azt mutatják, hogy a modern adatfeldolgozási rendszerek jelentős változás előtt állnak, illetve részben már el is szenvedték ezt a változást. A hagyományos dokumentum központú feldolgozást egyre inkább felváltja a felhasználói (olvasói) szempontú feldolgozás. Az olvasói igények egyre markánsabban jelennek meg, nemcsak a keresési felületek kiképzésében, hanem az adatbázisok strukturaltságában, szegmentálásában is. Mindez olyan rendszerek kialakulásához fog vezetni, amelyek egyrészt bármilyen információforrásról készített leírásokat tartalmazhatnak, másrészt egyetemes hozzáférést tesznek lehetővé mind az elsődleges, mind a másodlagos információkhoz. Ezek a rendszerek vélhetően alkalmasak lesznek arra, hogy kezelhetővé tegyék az információforrások manapság egyre bővülő tömegét, az osztott rendszerek bővülése következtében növekvő széttagoltságát, a változó minőségű és dinamikus jellegű (azaz rövid ideig érvényes információk folyamatos publikálásával jellemezhető) hagyományos és digitális információforrások kereshetőségét, elérhetőségét.

Irodalom

1. ARMS, William: (Key concepts in architecture of the digital Library. In: D-Lib Magazine, July, 1995. (<http://www.dlib.org/dlib/July95/07arms.html>))
2. BAKER, Thomas: A grammar of Dublin Core. In: D-Lib Magazine, October, 2000. (<http://www.dlib.org/dlib/october00/baker/10baker.html>)
3. dc-agents – Electronic discussion list. In: <http://www.mailbase.ac.uk/lists/dc-agents/>
4. A GILS programokról: <http://GILS.gc.ca/>; <http://asf.GILS.net/index.html>; <http://www.gils.net/>;
5. Dublin Core Metadata Initiative. In: <http://purl.org/dc/>
6. The European Association for Grey Literature Exploitation. In: <http://www.kb.nl/infolev/eagle/frames.htm>
7. KIKERES Közigazgatási Információkereső Mintarendszer munkaanyagai. In: <http://www.itb.hu/fejlesztések/meta/>
8. MILSTEAD, Jessica – FELDMAN, Susan: Metadata Projects and Standards. In: Online, January, 1999. (<http://www.onlineinc.com/onlineimag/OL1999/milstead1.html#projects>)
9. Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban. Szerk.: Guglielmo Cavallo, Roger Chartier. Bp., Balassi Kiadó.
10. The role of grey literature. In: <http://www.cas.org/STNEWS/NOVEMBERDECEMBER99/powerup.html>
11. A syntax for Dublin Core metadata. In: <http://www.dlib.org/dlib/february00/02contents.html>
12. WEIBEL, Stuart L.: The Dublin Core Metadata Initiative. Mission, Current Activities, and Future Directions. In: D-Lib Magazine, December, 2000. (<http://www.dlib.org/dlib/december00/weibel/12weibel.html>)

Az UNESCO felkarolja a szakdolgozatok és disszertációk elektronikus gyűjtését és terjesztését szolgáló kezdeményezéseket (Electronic Theses and Dissertations initiatives) (ETD).

A nemzetközileg is alkalmazható szabványok egyelőre hiányoznak, illetve a megfelelő gyakorlati megoldások is váratnak még magukra, bár világszerte több intézmény fejlesztette ki saját normáit.

Az UNESCO egy nemzetközi kézikönyv összeállításához vár anyagokat a témában.

Ez a segédlet tartalmazná a munkafolyamatok modellszerű leírását, ismertetné a számítógépes feltételeket, a jogi előírásokat és az adatformátumokkal, metaadatokkal, adattárolással, elérési módokkal kapcsolatos egyéb tudnivalókat. Az elektronikus disszertációkkal kapcsolatosan kialakítandó nemzetközi stratégiáról az UNESCO 1999 szeptemberében konferenciát rendezett.

Ennek eredményeképpen született meg az ETD információk cseréjére szolgáló on-line UNIESCO clearinghouse, amely a berlini Humboldt Egyetem honlapján érhető el.

(UNISIST Newsletter, vol 28. 2000. No. 1. 19.p.)

SOROS ÉS A DIGITÁLIS SZAKADÉK – Az OSI (Open Society Institute) a magánszektorhoz fordult azzal a kéréssel, hogy segítsék az átalakulásban lévő országokat a kereskedelmi adatbázisokhoz való hozzáférésben. Tavaly az alapítvány Soros György segítségével támogatta az EBSCO Publishing hat adatbázisát abban, hogy 39 fejlődő ország könyvtáraiban is használhassák azokat. Soros célja az egyes országok közötti digitális szakadék áthidalása.

(M. G.: Forrás: Chronicle of Higher Education, 2000. dec. 15.)

A magyarországi helyismereti tevékenység vázlatos története

Bényei Miklós

Mielőtt mondandóm lényegére térnék, indokoltnak látszik egy részben historiográfiai, részben metodikai probléma felvetése. Széles körben tapasztalható tény, hogy a lokális információk iránti érdeklődés napjainkban igencsak felélénkült, ezért bizonyára sokan elgondolkodtak már azon, vajon hogyan jutott el a hazai könyvtárak helyismereti tevékenysége napjainkig? Mikor és hogyan kezdődött ez a folyamat? Melyek voltak az út fontosabb állomásai, miként formálódtak a gyűjtés, a feltárás és a publikálás szempontjai stb. stb.

Régóta sejtem és mostani búvárkodásaim is arról győztek meg, hogy ezekre az izgalmas és tovább sorjázható kérdésekre egyáltalán nem könnyű válaszolni. Különösen a kezdeti időszakról tudunk keveset, és ennek időtartamát – egy-két szerencsés város és a főváros kivételével – kitolhatjuk a második világháború, sőt a negyvenes évek végéig. Ezt bizonyítja az a próbálkozásom is, amelynek során megkértem a megyei könyvtárakat és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárat, hogy a helyismereti mun-

ka megyei, illetve fővárosi történetével kapcsolatos közleményekről állítsanak össze címjegyzéket és ha lehetséges, a fontosabb cikkeket fénymásolatban is juttassák el hozzám. Ezúton is szeretném megköszönni a segítséget, a sok-sok információt és dokumentumot. A listákból és a különféle másolatokból az derült ki, hogy az utóbbi négy-négy és fél évtized fejleményeiről viszonylag sok forrásértékű iromány maradt fenn, néhány figyelemre méltó feldolgozás is született, ugyanakkor a második világháborút megelőző és közvetlenül követő időszakról jóformán alig találtam a küldeményekben – a már említett kivételeket leszámítva – érdemi adatokat. Az általam korábban megismert és most átnézett történeti publikációkból és forrásokból sem bővíthető számottevően az anyag. Az információ-szegénységnek vélhetően több oka van, ezek közül kettőt máris megnevezhetünk. Az egyik ok alighanem az, hogy a hajdani korokban a könyvtárak életében ez a terület általában háttérbe szorult, sok helyen és sokáig szinte nem is tudatosult, ennél fogva a ko-

rabeli feljegyzésekben, jelentésekben, katalógusokban stb., valamint az egykorú sajtóközleményekben, vagyis a ma kútfőként használható dokumentumokban eleve ritkán fordulnak elő a helyismereti-helytörténeti gyűjtő, feltáró és bibliográfiai tevékenységre vonatkozó kitételek, utalások, netán elemzések. A hiány másik oka historiográfiai természetű: az egyébként is hézagos és esetleges könyvtártörténeti vizsgálódások nem részesítették kellő figyelemben a helyismereti feladatok vállalását, végzését, és rendkívül csekély az ún. célirányos, kifejezetten e szűkebb tárgykörre irányuló kutatások száma. Noha az ötvenes évek elejétől-közepétől a rendelkezésünkre álló források köre tágabb és a történeti dolgozatok is ki-kitérnek témánkra, az utóbbi évtizedekből is sok-sok apróbb részlet lappang a különböző levéltári és irattári aktákban, az újságok hasábjain, s jó néhány országos vetületű fejlemény, probléma is homályban van még: pl. tisztázatlanok a mindenkori könyvtárpolitikai megfontolások indítékai, alig ismerjük a könyvtárak helyismereti-helytörténeti munkájával kapcsolatos társadalmi elvárások konkrét tartalmának változásait, a nemzeti és a helyismereti bibliográfia összefüggéseit az egyes periódusokban stb.

Rajtunk is, sőt elsősorban rajtunk, a helyismerettel foglalkozó könyvtárosokon múlik, hogy a jövőben, remélhetőleg már a közeljövőben kedvezően változzon a ma még igencsak sok fehér folttal éktelenkedő történeti kép. E törekvésünkben nyilván segítségünkre lesznek az országos szaksajtó és a megyei könyvtári lapok szerkesztői, munkatársai. Különösen szép feladat lenne a könyvtár szakos egyetemi és főiskolai hallgatók – mindenekelőtt a levelező tagozaton tanulók – számára, hogy egy-egy szakdolgozat vagy szemináriumi dolgozat témájaként a helyismereti tevékenység múltjának jobb megismerésére mélyfúrásokat végezzenek, felszínre hozzanak rejtőző tényeket, rekonstruáljanak régi állományrészeket, bemutassanak részfolyamatokat stb. S ha már álmodozunk, álmodjunk nagyot: egy-

szer talán egy átfogó történeti monográfia is napvilágot láthat...

A magyarországi helyismereti tevékenység története tehát részleteiben még feltáratlan. Mindazonáltal az eddig megjelent tanulmányok, folyóirat- és hírlapcikkek, továbbá a jelenleg hozzáférhető források megállapításai és szórványadatai alapján e könyvtári munkaág hazai fejlődése fő vonalaiban felvázolható. Erre szeretnék kísérletet tenni és áttekinteni a fontosabb szakaszokat és a kiemelkedő állomásokat.

A helyismereti munka kezdetei

Országunkban a lokalitás iránti érdeklődés és annak felkeltése, a helytörténeti emlékek és a néphagyományok összegyűjtése mintegy kétszáz éve, a felvilágosodás hatására és a nemzeti mozgalom hajnalán kezdődött. Bél Mátyás és követői teremtették meg a XVIII. század közepén, második felében a hazai honismereti, ország- és tájismertető irodalmat.¹ Ekkorra tehető e tárgykörnek az iskolai tananyagban való megjelenése is. *Losontzi István* híres, először 1771-ben közzétett és azután hosszú évtizedeken át használt *Hármas kis tükör* c. elemi iskolai tankönyvében már a szülőföld iránti szeretet felébresztésének és erősítésének szándékával verselt meg a vármegyék, városok jelesebb helyeit.² Az 1777-ben kiadott királyi rendelet, a Ratio Educationis a gimnáziumok első évében előírta az iskolaváros nevezetességeinek és az adott megye földrajzának tanítását.³ A szülőföld- és lakóhelyismeret a későbbi évtizedekben is tantervi követelmény maradt, amiből arra következtethetünk, hogy – bár közvetlen bizonyíték egyelőre nincs rá – a gimnáziumok és a városok nagyobb elemi iskoláinak könyvtáraiba, a dualizmus korában pedig a polgári iskolák tanári gyűjteményeibe bekerülhetett néhány, az oktatást támogató helytörténeti-helyismereti kiadvány. Nem érdektelen szóvá tenni, hogy a

protestáns kollégiumokban már korábban, feltehetően a XVII. században kialakult az a szép szokás, hogy a professzorok és az egykori diákok megjelent műveik egy példányát, netán kézírataikat az alma maternek ajándékozták.⁴ Tehát a mai értelemben vett helyismereti gyűjtés kezdeti, első indítéka az iskolai oktatás, tágabban az iskolai élet volt.

A második motívum későbbi keletű, nagyjából a múlt század második felére, még inkább utolsó harmadára datálható. A polgárosodás és a nemzeti gondolat felélénkülésének, a patriotizmus új tartalommal telítődésének következtében kibontakozott, majd fellendült a helytörténeti kutatás és ennek az áramlatnak a sodrában alakult ki a helytörténeti-helyismereti dokumentumok tudatos könyvtári gyarapítása. A kiegyezést követő eufórikus hangulatban mozgalom indult megyei, városi és tájmúzeumok alapítására, a történelmi, régészeti emlékek felkutatására, összegyűjtésére. E mozgalom élére a Magyar Történelmi Társulat állt, s támogatta azt a Magyar Tudományos Akadémia is. A tervezetet a kiváló régész, *Rómer Flóris* készítette 1871-ben. Egyebek között a következőket írta: „*Különös figyelmet kellene egy olyan könyvtári osztályra fordítani, mely mindazt egybefoglalná a mi akármily nyelven s akárhol a városról írásban vagy nyomtatásban megjelent; ide értendők az eredeti vagy másolt okmányok és egyéb történeti becsű iratok. Gondot kellene fordítani a fővárosban megjelent könyvekre, a ponyva-irodalomra, mindenféle hirdetésekre, jelentésekre, naptárakra, hírlapokra stb.*”⁵ A hetvenes, majd a nyolcvanas években, néhol – kissé megkésve – a századfordulón a lelkes lokálpatriótákból és történetbúvárokból verbuválódott történelmi és régészeti egyesületek, egyéb kulturális társaságok, közigazgatási intézmények, valamint műkedvelő magánszemélyek számos helyi múzeumot létesítettek és a *Századok* c. folyóiratban közölt korabeli híradások tanúsága szerint igyekeztek a rómeri elvek szem előtt tartásával, bár kellő pénzügyi bázis híján meglehetősen esetlegesen gyarapí-

tani a könyvtári részlegeket is (pl. Temesvárott Banatica és Temesvariana néven). A nyomtatott és írott dokumentumokat azonban csak a kutatók és az adományozók használhatták, hiszen ezeket voltaképpen múzeumi tárgynak, műkincsnek tekintették.⁶ A múzeumi szemlélet jellegzetes példája Bars vármegye 1891-ben kelt szabályrendelete a régészeti és történelmi emlékek védelméről. A közgyűlés kimondta: e célra könyvtárt és múzeumot állít, amely „*megszerzi vármegyéje kitűnő férfainak műveit, életrajzát, arcképét, megóvjá az elpusztulástól a vármegye történeti emlékü romjait, műemlékeit, emlékjeleit, felkutatja a vármegyében található régiségeket, történelmi emlékeket, kiadványokat, nyomtatványokat, nemesi címereket, pecséteket s azoknak megoltalmazásáról gondoskodik.*”⁷ A múzeummal közös szervezeti keretben kezdte meg működését 1883-ban a Somogyi Károly esztergomi kanonok által adományozott szegedi Somogyi-könyvtár is, ahol szinte azonnal hozzáfogtak a helyi kiadványok és a lokális tartalmú könyvek beszerzéséhez.⁸ A múzeumi könyvtárak egy része a múlt század végén, e század elején az ún. nagyközönség előtt is megnyílt, nyilvános könyvtár lett, de a helyismereti-helytörténeti anyag többnyire továbbra is kutatói segédeszközként funkcionált.

A múzeumok könyvtári osztályaival lényegében egyszerre, de azokat időben némileg megelőzve felbukkant a helyismereti-helytörténeti gyűjtés egy másik alternatívája is. 1870-ben Pest városa statisztikai hivatalt létesített – ez később az egyesített főváros, Budapest intézménye lett – és ennek vezetője, *Kőrösy József* a statisztikai és társadalomtudományi dokumentáció céljából a szakkönyvtárban őrizte a város fejlődéséről információkat nyújtó XVII-XIX. századi munkákat, és több mint két évtizeden át a városi, majd fővárosi előjáróság ide rendelte az őt megillető köteles példányokat is.⁹ Ez a megoldás azonban egyedi próbálkozás maradt, mert más magyarországi városokban hasonló hivatalt nem szerveztek.

A helytörténeti könyvtári dokumentumok gyűjtésének harmadik modellje a kilencvenes években formálódott, a levéltárakhoz kapcsolódóan. A honfoglalás millenniuma nagy lendületet adott a helytörténeti-helyismereti kutatásnak – kiemelkedő terméke ennek a mindmáig sűrűn forgatott, *Borovszky Samu* által szerkesztett Magyarország vármegyéi és városai c. sorozat –, számos megye és város újjászervezte a levéltárát vagy éppen újat alapított. Némelyik helyen a helytörténeti irodalmat is igyekeztek beszerezni. Két példát közelebről ismerünk. A fővárosban *Toldy László* főlevéltáros már 1893-tól, tehát az alapítás évétől törekedett – meglehetősen következetességgel – a „*Budapest története szempontjából fontos*” művek megőrzésére, mindenekelőtt az immár ide irányított és 1897-ig kapott helyi köteles példányokra támaszkodva. Ily módon „*historiailag [...] úttörő szerepet vállalt és töltött be, [...] és a kilencvenes évektől 1903-ig valóban létrehozta a ma már európai viszonylatban tekintélyes Budapest Gyűjtemény csíráját.*”¹⁰ Győrben a millennium esztendejében jött létre a városi levéltár, majd két évvel később megkezdték az iratok és a könyvtári anyag különválasztását, s az utóbbi keretében Sefcsik Ferenc levéltáros megvetette a helyismereti gyűjtemény alapjait.¹¹ A huszadik század első éveiben aztán a levéltári szakkönyvtárak zöméből is nyilvános könyvtár lett.

A nyilvános közgyűjtemények központi irányító szerve a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége volt. Ma még csak utalásszerűen ismerjük egyik, számunkra igencsak érdekes kezdeményezését: 1900-ban szorgalmazta, hogy néhány nagyobb városban gyűjtsék össze a helyben és az érintett megyében megjelent nyomtatványokat. Az akció Szombathelyen komoly eredményt hozott,¹² és feltételezhető, hogy a szándék másfelé is kedvezően befolyásolta a lokális dokumentumok iránti könyvtári érdeklődést. A Főfelügyelőség rendszeresen beszámolt a hatáskörébe tartozó intézmények tevékenységéről, 1907-től a *Múzeumi és Könyvtári*

Értesítő c. folyóiratában. Az 1912. esztendőről szólva három múzeum vezetője tartotta fontosnak jelentésében feltüntetni, hogy helyi jellegű nyomtatott anyagot is beszereztek könyvtárukba: Debrecen, Keszthely és Nagybánya.¹³ Alighanem közelebb járt az igazsághoz *Szabó Ervin*, aki szerint „*majd minden nyilvános könyvtárban van a helyi (lokális) irodalomnak ha kis gyűjteménye is...*”¹⁴ Valószínűleg több könyvtárkezelő osztotta a hódmezővásárhelyi Székely János véleményét, aki 1912-ben az alábbiakat írta az öt évvel azelőtt megnyílt városi könyvtárról: ennek „*kötelessége mindazokat a nyomtatásban kiadott könyveket, füzeteket és nyomtatványokat is összegyűjteni és megőrizni, amelyek a város kulturális, közgazdasági és közigazgatási életére vonatkozólag adatokat tartalmaznak. Az ide tartozó művek azonban a közkönyvtárban részletesebb szakcsoportokba osztva külön volnának kezelendők, mivel ezekre, rendeltetésük szerint, ritkábban van szükség, a művelődés általános terjesztésére alkalmatlanok s a bűvarkodó szaktudóst vagy történetírót kivéve [...] az olvasóra érdeklődéssel nem bírnak.*”¹⁵ Más források is arra vallanak, hogy ekkor már elég általános a felismerés: a nyilvános (akár múzeumi, akár önálló) könyvtárakban szükség van a helyismereti dokumentumokra, de változatlanul a megőrzés és a kutatói igények kielégítésének szándéka dominált. Az egykorú közlemények arról is árulkodnak, hogy a gyarapítás ritkán volt rendszeres, a kezeléssel összefüggő feladatokat pedig kevesen tudták szakszerűen ellátni.

Az első helyismereti különgyűjtemény Budapesten szerveződött, a Fővárosi Könyvtárban. Mivel ennek története részleteiben ismert, elegendő a legfőbb mozzanatokra utalni. Amikor a közgyűlés 1903. január 21-én határozatot hozott a fővárosi nyilvános könyvtár megalapításáról, egyik célként fogalmazta meg „*a fővárosra vonatkozó mindennemű irodalmi termékeket gyűjteni.*”¹⁶ A döntés nyomán egyesítettek az imént említett statisztikai és levéltári (közigazgatási) szakkönyvtár állományát. Az új, immár

nyilvános és 1904. október 15-én megnyitott intézmény¹⁷ vezetője, a kiváló könyvtárelméleti gondolkodó és gyakorlati szakember, Szabó Ervin világosan látta a helyismereti gyűjtemény jelentőségét és irányításával nagy gondot fordítottak a várostörténeti és városismereti irodalom beszerzésére és feldolgozására. Sikerült elérnie azt is, hogy a Fővárosi Házinyomda termékeiből két-két példányt ingyen kapjanak. A könyvtár kezdte el először hazánkban a lapkivágatok – vagy ahogy itt nevezték: újságszelvények – gyűjtését is. Majd 1913-ban, a könyvtár teljes átszervezése során – angol mintára – külön osztályként kialakították a Budapest Gyűjteményt, amely 1914. május 1-jétől már külön olvasóteremben és külön raktárrészleggel, külön munkatársakkal állt az olvasók rendelkezésére.¹⁸ Kiemelkedő állomás ez, mert a későbbi évtizedek alatt páratlan mennyiségű és roppant értékű, rendkívül differenciált dokumentumanyag gyűlt össze, jórészt sikerült biztosítani ennek feltártságát, a kiadványok egész sora látott napvilágot, az állományt nagyon-nagyon sok kutató, diák, érdeklődő használta. Tehát az ország legrégebb és legnagyobb, módszertani szempontból is mindmáig példaadó helyismereti műhelye.

Csekély mértékű a korabeli könyvtártani irodalom művelőinek érdeklődése a helyismeret akkor még kialakulatlan, voltaképpen alig-alig létező problémaköre iránt. Szabó Ervin cikkeiben is csak egy-két érintőleges megjegyzéssel találkozunk. Jellemző tény, hogy az 1907-ben megrendezett pécsi szabadtanítási kongresszusnak a népkönyvtárakról folytatott igen heves vitájában *Ferenczi Zoltán*, a budapesti tudományegyetem könyvtárának igazgatója, a téma egyik előadója mindössze egy félmondat erejéig utalt – ha egyáltalán annak szánta – a lokális irodalomra: „*a népkönyvtár a maga jól megválogatott olvasmányaival elő akarja mozdítani a szülőfaluhoz, szűkebb hazához ragaszkodást...*”¹⁹ Arról viszont, hogy ezt miként képzei megvalósítani, egy szót sem ejtett, sem ő, sem más. A hivatalos

könyvtárpolitikához közel álló másik kiválóság, *Gulyás Pál* első megnyilatkozásaiban helyeselte a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának szigorúságát a népkönyvtárak helyismereti állományrészének megválogatásában: „*Nagy óvatossággal jár el az ún. szűkebb hazát ismertető művekkel szemben, mert ezek hibás tartalommal és képek nélkül inkább elidegenítenének; de annál nagyobb figyelemmel van az egyes helyek jól megírt történelmével, vagy kiváló egyéneivel foglalkozó művekre.*”²⁰ Híres, 1910-ben közzétett címjegyzékében ajánlásait szinte kizárólag a szépirodalmi művekre korlátozta, ezeket a hazánk területén lejátszódó alkotásokat – német példát követve – földrajzi csoportosításban sorolta fel. Indokolta is eljárását: „*E rész elsősorban a könyvtárkezelőket tájékoztatja afelől, hogy a jegyzékbe fölvetett művek közül melyek jöhetnek elsősorban tekintetbe akár helyi színezetüknél, akár az író származásánál fogva, akkor, amikor könyvtárát a sajátos helyi viszonyoknak megfelelően akarja fejleszteni, kiegészíteni. De jó szolgálatot tehet az olvasóknak is, akik – tapasztalás szerint – majd mindig rendkívül érdeklődnek a saját, szűkebb értelemben vett hazájukhoz fűződő mondák és történetek iránt.*” Ugyanakkor az ismeretterjesztő részben csaknem teljesen mellőzte a helyi vonatkozásokat, csupán a Föld- és néprajz magyarországi alfejezetében említ meg néhány helyismereti témájú művet.²¹ Őt később is foglalkoztatta ez a kérdés. Pár évvel ezelőtt *Sonnevend Péter* hívta fel a figyelmünket arra, hogy *Gulyás Pál* az 1917-ben írt *Könyvtári problémák* c. tanulmányának – amely ugyanabban az esztendőben könyv alakban is megjelent – egyik fejezete *A helyi vonatkozású irodalom a vidéki közkönyvtárakban* címet viseli és ebben ma is aktuális gondolatok olvashatók.²² Valóban érdemes újból kézbe venni a könyvecskét és tüzetesebben tanulmányozni a szóban forgó részletét. Ezúttal csak néhány lényeges elemének felidézésére szoritkozhatunk. Túllépve a népkönyvtári szinten és kifejezetten a városi köz- és főiskolai gyűjteményekre gon-

dolva, Gulyás Pál immár határozottan kijelentette: „Nagyobb vidéki könyvtáraink egyik legfontosabb feladatát a helyi irodalom lehető teljes felgyűjtésében látjuk.”²³ Ezt olyannyira komolyan vette, hogy feltételezte: adott esetben a nemzeti könyvtár lemond a hungarikumok egy részéről és a lokális jelentőségű, efemer értékű kiadványokat a helyi könyvtárak hatáskörébe utalja. A gyarapítás elsődleges forrását az ügyészégi, sajtórendészeti köteles példányok átengedésében jelölte meg, de számított „a helyes értelemben vett lokálpatriotizmus” segítségére is.²⁴ A helyi irodalom decentralizálását három fokozatban javasolta megvalósítani: regionális, megyei és városi szinten. Nyolc régiót jelölt meg; pontosabban kilencet, mert a budapesti és a pestvidéki nyomtatványokat a Fővárosi Könyvtárra bízna. A további központok közül kettőt egyetemi (Debrecen és Pozsony), kettőt múzeumi (Kolozsvár és Kassa), négyet városi (Győr, Szeged, Temesvár, Fiume) könyvtárban képzelt el. Ezek az intézmények tulajdonképpen hármass funkciókat látnának el: a régióra, a megyére és saját városukra vonatkozóan gyűjtenék a dokumentumokat. A megyeszékhelyek könyvtárait kettős feladat várt: a megyei és a városi szerepkör betöltése. A többi városi könyvtár csak a település irodalmára figyelne. A lokális állomány gyűjtőkörét feltűnően tágra határolta körül: a könyvek, időszaki kiadványok, aprónyomtatványok mellett a cikkek különlenyomatait és lapkivágatait, a képes levelezőlapokat, fényképeket és metszeteket is megnevezte, sőt a jelentősebb helyi írók műveit is megemlítette.²⁵

A trianoni trauma hatására a megmaradt és az elcsatolt országrészekre fokozott politikai figyelem irányult, ezért a helytörténeti-helyismereti kutatást és bibliográfiai tevékenységet államilag is támogatták. Meglehetősen népszerűek voltak a többnyire üzleti vállalkozásként közrebocsátott megye-, város- és községmonográfiák, illetve ezek sorozatai.²⁶ A helyi információkat leginkább az egyébként igencsak egyetlen színvonalú helytörténetírás, aztán

a táj-, nép- és falukutatás különböző irányzatai, a közigazgatás-tudomány és a szociográfiai vizsgáldások igényelték.²⁷ Ezeknek az intézményes formái is létrejöttek, amelyekben és néhány lelkes magán-személy erőfeszítései nyomán jeles bibliográfiák születtek. Közülük *Bodor Antal* sokat vitatott, ám sokkal gyakrabban forgatott, 1944-ben közreadott helyismereti könyvészete emelendő ki.²⁸

A sok-sok nehézséggel és bizonytalansággal küszködő, jórészt ekkor is múzeumi keretben rekedt városi közkönyvtárak jelentékeny hányada ezekben az évtizedekben nem tudott vagy nem akart intenzíven bekapcsolódni a helyismereti információközvetítés folyamatába, a falusi népkönyvtárakban pedig fel sem vetődött ennek igénye. Örvendetes kivételek azért ekkor is akadtak. Elsősorban a Budapest Gyűjtemény, amely a székesfőváros vezetésének jóvoltából kedvező helyzetbe került, az 1931. április 21-én átadott Wenckheim palotában is a legszebb termet kapta meg. A könyvtár igazgatósága az önálló és igen tekintélyes beszerzési keretből főleg régi, értékes kiadványokat vásárolt, ugyanakkor az egyidejű aprónyomtatványok és az emigráns irodalom gyűjtését elhanyagolta. Sikeresnek bizonyult az állományra alapozott bibliográfiai és tanulmány-sorozat elindítása.²⁹

Elismerésre méltó, tudatos gyarapító munka folyt még egy-két városi és a pécsi egyetemi könyvtárban, bár helyismereti különgyűjteményt (*Monumenta Jaurensis* néven) csak Győrben szerveztek a harmincas-negyvenes évek fordulóján. Megálmodója és létrehívója, *Bay Ferenc* így számolt be erről: „Ez a gyűjtemény magában foglalja mindazokat a műveket, melyek városunk múltját, intézményeit, művelődésének történetét és mai állapotát, szellemi és gazdasági életét ismertetik. Helyet kap benne a történetírás, földrajz és a statisztika, valamint a napi sajtó és minden győri folyóirat.”³⁰ Volt olyan könyvtár is, mint a miskolci, ahol a minimális dotáció miatt „csak az általánosan használt kézikönyvek és a Miskolcon kiadott, vagy a városra és a me-

gyére vonatkozó könyvek gyűjtését” vállalhatták.³¹ A széles látókörű, tudományosan felkészült könyvtárosok – például a szombathelyi *Pável Ágoston*, a debreceni *Ecsedi István*³² vagy *Bay Ferenc* helyismereti munkássága a mai utódok számára is minta, sok tanulságok kínáló örökség lehet.

Figyelmet érdemel az a tény is, hogy a két világháború közötti magyar tanügyigazgatás az adott történelmi helyzetben a nemzetnevelés eszményének jegyében erőteljesen szorgalmazta a középiskolákban (főleg a gimnáziumokban) a lokális értékek felkutatását és megismertetését. Ennek megfelelően bővült az iskolai könyvtárak gyűjtőköre, illetve a korábbi törekvések újabb megerősítést nyertek.³³ *Kisfaludi Sándor* szerint a régi középiskolai tanári könyvtárakban „tekintélyes állományrész képviselte a ma helytörténetinek minősülő irodalmat, ezért például a helyi sajtó majd mindegyik könyvtárban fellelhető.”³⁴ Amíg és ahol a városi közkönyvtárak nem jöttek létre, vagy nem foglalkoztak a helyismereti dokumentumok gyarapításával, részben a gimnáziumi (vagy más középiskolai) könyvtárak pótolták ezt a hiányt. A szakirodalomból ismert olyan példa is, mint a pápai: az ottani református kollégium könyvtárában 1931-ben *Papensia* néven helyismereti gyűjteményt különített el *Pongrácz József* könyvtáros tanár a városról szóló kiadványokból és az iskolatörténeti dokumentumokból. A máig élő gyűjteménybe a kollégiumi diákok és tanárok alkotásai, levelei, a Pápai született vagy odakötődő írók művei, az intézményre és a városra vonatkozó írott és nyomtatott anyag, valamint képzőművészeti emléktárgyak kaptak helyet.³⁵

A második világháború végén, még inkább az egyházi iskolák államosításakor a középiskolákban őrzött helytörténeti anyag egy része megsemmisült, a gyarapítás esetlegessé vált vagy teljesen megszűnt, a nagy számban létesített új tanintézetek pedig nem tekintették feladatuknak ezeknek a helytörténeti dokumentumoknak a gyűjtését, őrzését. A szocialista kísérlet elején az iskolai tantervekből is ki-

kopott a szülőföld- és lakóhelyismeret, s ezt az oktatáspolitikai által preferált szakköri mozgalom csak részben ellensúlyozhatta.³⁶ Az ún. fordulat éve után a politikai-ideológiai légkör, a népművelési szemlélet túlhajtása nem kedvezett a közkönyvtárak egyre halványuló, mindinkább háttérbe szoruló helyismereti tevékenységének sem. Eklatáns példája ennek a Budapest Gyűjtemény, amelyet az ötvenes évek elején „a tömegektől való elzárkózásra” hivatkozva fokozatosan elsorvasztottak, majd 1952-ben beolvasztották a nyilvános (vagyis az olvasó-) szolgálatba.³⁷

A helyismereti tevékenység kibontakozása

Mindazonáltal az ötvenes évek közepétől a magyarországi könyvtárak helyismereti tevékenységében új szakasz kezdődött. A tényleges okok pontos elemzése még hátra van, a jelesebb események és az eredmények azonban máris számba vehetők. Az előzmények az évtized elejére nyúlnak vissza. Először két egyetemi könyvtár – a szegedi és a debreceni – kezdeményezte az ún. tájanyag feltárását. Az utóbbi 1951-ben hozzáfogott a tiszántúli bibliográfia előkészítéséhez, amelynek három évvel később Módis László által kidolgozott, nagyon igényes, átfogó, bár kissé túlméretezett tervezete jó ideig az elméleti-módszertani viták alapja, kiindulópontja volt.³⁸ 1953-ban a megyei könyvtárak kötelezően előírt működési szabályzata (és egy központi útmutató) az előző hónapokban megszervezett intézmények feladatául szabta a helytörténeti anyag és a megyére vonatkozó kurrens irodalom teljességére törekvő gyűjtését³⁹; e munka azonban a megfelelő személyi és tárgyi feltételek hiányában általában nagyon nehézkesen indult, illetve több helyen ekkor még meg sem indult. Néhány, részben a korábbi múzeumból kivált, önállósult városi, járási, sőt

egy-két nagyközségi könyvtár viszont tovább folytatta, újjáélesztette vagy éppen elkezdte a helyismereti művek gyarapítását (pl. Bácsalmáson, Kiskunhalason és természetesen a szegedi Somogyi-könyvtárban).⁴⁰

Mélyebb vizsgálódást igényelne annak felderítése, hogy a Nagy Imre-féle politikai nyitás és a nemzeti eszme újbóli előretörése hogyan hatott a helyismereti-helytörténeti törekvésekre. Valószínűleg hatott, mert 1955-ben szinte áttörésszerű változást regisztrálhatunk. Az eleinte sok-sok zökkenővel terhelt és az országos vagy helyi vezetők, művelődéspolitikai irányítók részéről gyakran ellenérzéssel fogadott próbálkozások, valamint a többnyire szakképzetlen vagy tapasztalatlan könyvtárosok támogatására 1955-ben több cikk és egy kis módszertani tanácsadó füzet is megjelent, küszködve a terminológiai bizonytalanságokkal is (pl. egyesek a helyismeret, mások – szovjet példát követve – a tájismeret kategóriáját használták). Szorgalmazták a megyei, járási és – némelyek – a kisebb népkönyvtárak, továbbá a fővárosi kerületi könyvtárak helyismereti gyűjtő és feltáró tevékenységét.⁴¹ Hangsúlyozták annak szerepét a hazafias nevelésben és tudományos hozadékát, rámutatva, hogy a könyvtár tudományos műhelyként is működhet.⁴² A tájbibliográfiák kérdéséről országos ankétot rendeztek,⁴³ a *Könyvtári Tájékoztató* c. folyóirat elkezdte a külföldi tapasztalatok megismertetését,⁴⁴ a *Könyvtári elnevezések és meghatározások* c. szabványba bekeverült a helyismereti bibliográfia és katalógus fogalma.⁴⁵ A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban szintén ekkor, 1955. július 1-jétől lett újra önálló osztály a Budapest Gyűjtemény. Ettől kezdve nagy erőket mozgósított az előző évben kapott megbízás, a mindmáig legnagyobb hazai helytörténeti-helyismereti könyvészeti vállalkozás kivitelezésére, a *Budapest történetének bibliográfiája* c. hatalmas opus összeállítására.⁴⁶ Rövid időn belül a szakterület elsőszámú módszertani központjává vált, felhalmozott tapasztalatai jelentékeny mértékben hozzájárultak

a többi könyvtár helyismereti munkájának kibontakozásához.

A lendület az évtized második felében sem tört meg, bár a leküzdendő akadályok nem háruultak el. Néha még el kellett viselni a narodnyikizmus érthetetlen vádját is. Ugyanakkor szaporodtak a biztató jelek: néhány megyei könyvtár túljutott az alapozás stádiumán, 1957-ben megkezdődött a megyei sajtó-bibliográfiák kiadása, ugyancsak ebben az esztendőben hirdették meg először a lokális pályateteleket rendszeresen kiíró országos középiskolai tanulmányi versenyeket, 1959-ben vb-elnöki határozat kötelezte a fővárosi szerveket kiadványaik és nyomtatványaik átadására a Budapest Gyűjteménynek, az ötvenes évek végén tanácsai kezelésbe vették a népkönyvtárakat, a politikai évfordulók ráirányították a helyi tanácsi és pártvezetés figyelmét a lokális gyűjtemények és információk fontosságára, 1960-ban a művelődési miniszter a helyi nyomdák termékeiből köteles példányt rendelt a megyei könyvtárak számára stb.⁴⁷ Lényegében az első esztendőket gyakorlatát foglalta jogszabályba a művelődésügyi miniszter 164/1958. számú utasítása, amely három egyetemi könyvtárt (a szegedit, a pécsit és a debrecenit), a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárt és a miskolci megyei könyvtárt tájkönyvtári funkciókkal bízta meg, és ezt a feladatot a többi megyei könyvtár is megkapta saját területére vonatkozóan. A többféleképpen is értelmezhető rendelkezés bizonytalanságot szült és párhuzamosságokat eredményezett, mert nem vált világossá, ki a felelős a helyismereti gyűjtésért.⁴⁸

Az összehangolás érdekében az 1961-ben megtartott gödöllői országos bibliográfiai értekezlet ajánló bibliográfiai és helyismereti munkabizottsága javasolta, hogy a kulturális kormányzat szabályozza a könyvtárak helyismereti tevékenységét, „*hogy a kurrens helyi vonatkozású dokumentumok folyamatos gyűjtése már 1962. január 1-ével mindenütt beindulhasson. Ehhez a munkához biztosítani kell a személyi feltételeket és részletes útmutatóval egységes*

gyakorlatot kell kialakítani. Mielőbb meg kell kezdeni a retrospektív bibliográfiai munkákat.” A téma előkészítő anyaga megpendítette a járási és a falusi könyvtárak bevonását is a gyarapításba. A jelenlévők viszont arra gondoltak, hogy a gyűjtést és a feldolgozást a megyei könyvtárak végezzék: „A helyismereti gyűjtemény létrehozása és feltárása a megyei könyvtárak elsődrendű feladata. Ebből a célból nemcsak a saját állományuknak helyismereti részéből kell készíteniük kartoték rendszerű bibliográfiát, hanem teljességre törekvően fel kell dolgozni a megyére vonatkozó, másutt megtalálható dokumentumokat is.” A tájkönyvtárak pedig a szervezéssel és a módszertani segítségnyújtással foglalkoznak.⁴⁹ A merev elhatárolás nem volt célszerű és a gyakorlatban is kivihetetlennek bizonyult. A szabályozás ötlete viszont hamarosan megvalósult. Az értekezlet távlatos szakmai ajánlásai nyomán egyébként egy ideig a helyismeret feltáró, bibliográfiai funkciója került előtérbe: néhány megyében megindult a kurrens cikkek katalogizálása, kísérlet történt az együttműködésre, a vitákban jó néhány alapelvet tisztáztak stb.

A hatvanas évek elején megérlelődtek az újabb előrelépés társadalmi feltételei: kiterelvényesedett az úrraéledt honismereti mozgalom, megélenkült a helytörténetírás, az oktatási reform ismét kötelezővé tette a helyi információk tanítását és a tanulók megfigyeléseinek, olvasmányainak megbeszélését stb. Ekkoriban jelentkeztek először nagyobb mennyiségben a helyismereti információkkal kapcsolatos igények, és ekkor szilárdult meg az a felfogás is, hogy a helyismereti gyűjtő és bibliográfiai munkát a megyei könyvtárakra kell alapozni.

A társadalmi szükségletre időben válaszolt és mintegy legalizálta az akkori törekvéseket a művelődésügyi miniszter 146/1964. számú utasítása. A 20/g. és a 39. pont egyértelműen előírta, hogy a megyei könyvtárak kötelessége a helyismereti tevékenység, közelebbről a dokumentumok gyűjtése, feldolgozása és a helytörténeti kutatás segítése. Kimondta azt

is, mit kell beszerezni: „a megye területén [...] megjelent, továbbá a megyére vonatkozó kiadványokat, ide értve a folyóiratokat és egyéb sajtótermékeket (metszeteket, térképeket, aprónyomatványokat stb.) is.”⁵⁰ Az idézett passzussal ismét a gyűjtésre helyezte a hangsúlyt. Tulajdonképpen ekkor, a jogszabály közzétételével zárult le az a fejlődési szakasz, amikor kialakult a hazai helyismereti tevékenység fő elemeiben ma is létező szerkezete, ahol egy-egy megyében (és a fővárosban) e munkaterület elsődleges bázisa, centruma a megyei (a fővárosi) könyvtár.

A megyei könyvtárak többsége a hatvanas évek derekán már képes volt e feladattal is megbirkózni, sőt – mint előbb szó esett róla – számos helyen már évekkel azelőtt megkezdték a gyarapítást és a feltárást. Az utasítás megerősítette ezt a szándékot; megszüntette a feszítő bizonytalanságokat, jogi biztosítékot teremtett, háttérbe szorította a szakmai és ideológiai kételyeket és ily módon előmozdította a munka beindítását a többi könyvtárban is. Több intézményben ekkor alakították ki a helyismereti különgyűjteményt. A jogszabály támaszul szolgált azon városi és járási könyvtárak helyismereti tevékenységének is, amelyek vagy korábban kezdték el ezt, vagy ekkor szánták el rá magukat (pl. Kazincbarcikán, Sárváron, Tapolcán, Baracson, Sarkadon, Baján, Vásárosnaményben stb.).⁵¹ Sokat segített a helyes módszerek elterjedésében *Takács Miklós* 1968-ban közreadott útmutatója, *Csomor Tibor* pár évvel később keletkezett, terjedelmes honismereti bibliográfiája és *Péter László* szép számmal megjelent, éles szemre valló kritikája. Az állomány hézagainak pótlására pedig az Országos Széchényi Könyvtár 1969-ben elindított mikrofilmzési programja kínált igen jó esélyt. *Héthy Zoltán* a témakör 1953-1970 között megjelent közleményeinek bibliográfiáját állította össze 1971-ben. Lokális vonatkozásban is figyelemre méltó, hasznosítható megállapítások láttak napvilágot *Csúry István* kitűnő bibliográfia-elméleti dolgozatában, amely a gyűjtés és a

feltárás problematikáját egyaránt vizsgálta. A helyismereti tevékenység helyet kapott – persze inkább csak az említés szintjén – a korabeli felsőoktatási jegyzetekben és tankönyvekben is.⁵² Noha 1967-ben egy minisztériumi vizsgáló bizottság a szegedi Somogyi-könyvtárt elmarasztalta a „tudományos aspirációi” miatt,⁵³ egyre inkább megerősödött, majd általánossá vált a felismerés, hogy e területen a megyei könyvtár szakkönyvtári teendőket lát el és egyedi jellegű információanyagának birtokában tudományos szintű teljesítményt nyújthat. A tudományos szakkönyvtári funkciót mintegy másfél évtizeddel később elismerte a kulturális kormányzat is, amikor – jórészt a helyismereti tevékenység színvonalát honorálva – hat megyei könyvtárt (és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárt) tudományos könyvtárrá minősített.⁵⁴

A helyismereti információk iránti érdeklődés növekedése, az igények tömeges jelentkezése, erőteljes differenciálódása és földrajzi kiterjedése egyre inkább megkövetelte, hogy a kisebb lakóhelyi közművelődési könyvtárak is folytassanak helyismereti tevékenységet, illetve ahol már volt ilyen, fokozzák annak intenzitását. A hetvenes évek elejétől a könyvtárügy irányító szervei és a megyei könyvtárak – mint hálózati központok – elsősorban az ún. B típusú városi és – az 1983. december 31-ig létező – járási, valamint a fővárosi és nagyvárosi fiókkönyvtárak bekapcsolódását szorgalmazták.⁵⁵ A Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1974-ben egy módszertani füzetet is közreadott.⁵⁶ Néhány lelkes kolléga a C típusú községi könyvtárakban is eredményesen próbálkozott a helyismereti dokumentumok gyűjtésével, feltárással és forgalmazásával.⁵⁷ Bár a könyvtárakról szóló 1976. évi 15. számú törvényerejű rendelet és a végrehajtásáról intézkedő minisztertanácsi rendelet⁵⁸ nem említette a helyismereti funkciót, az 1976-ban megszavazott közművelődési törvény elismerte azt, a közművelődési könyvtárak feladatának tekintette a

helytörténeti kutatás és a honismereti mozgalom segítését, a helyi hagyományok ápolását is.⁵⁹

Közművelődési könyvtárainkban a hatvanas évek második felében és különösen a hetvenes években – ez az időszak egyébként a hazai könyvtárügy egyik felfelé ívelő periódusa – sokrétű és többségében színvonalas helyismereti tevékenység bontakozott ki. A IV. könyvtárügyi konferencia előterjesztése joggal állapította meg: „A helyismereti gyűjtemények számottevően fejlődtek, a rájuk épült szolgáltatások igen széles felhasználói kör igényeit elégítik ki.”⁶⁰ Felgyorsult a gyűjtemények fejlesztése és létrehozása, a feltárás rendszerének kiépítése; gyarapodott a bibliográfiák és más kiadványok száma; elsősorban a megyei könyvtárak keresték a megfelelő szervezeti kereteket; három, igaz sikertelen kooperációs kísérlet is történt az országos sajtótermékek helyismereti feltárássára; a korábbi idegenkedés, elszigetelődés után egyre több szó esett a közgyűjteményi és a határmenti együttműködésről stb.⁶¹ Számos helyen a gyermekkönyvtárak és a zenei részlegek is részt vállaltak a feladatokból.⁶² Közben felnőtt egy markáns könyvtáros-gárda, amelynek tagjai már nemcsak odaadónak, hanem hozzáértéssel is végezték ezt a munkát. Noha gyakran felbukkant az egységesítésre, uniformizálásra való törekvés, a könyvtárak ellenálltak ennek a kísértésnek, és sokszínű, sokféle, a helyi igényekhez és lehetőségekhez alkalmazkodó, az egyéni ötleteket is kiteljesítő helyismereti tevékenység bontakozott ki. Vagyis nemcsak az objektív feltételek tértek el lényegesen, hanem indokolt különbségek mutatkoztak a tennivalók értelmezésében és a megoldások módszereiben is, pl. a helyi személyek és szerzők körének kijelölésében, a helyi nyomdatermékekhez és a kéziratokhoz való viszonyulásban, az aprónyomtatványok szelekciójában stb.

A korábban kezdeményező szerepet vállaló egyetemi könyvtárak sem hagyták abba helyismereti tevékenységüket, sőt a feltárással még többet is produkáltak.⁶³ Néhány újabb felsőoktatási könyvtár is fel-

zárkózott melléjük. A nagy múltú és újonnan alapított iskolai könyvtárak egy része szintén ekkor kezdte el tudatosabb helyismereti gyűjtőmunkáját, a tanári és ifjúsági állományok összevonásával pedig a diákok számára is hozzáférhetővé vált a muzeális anyag.⁶⁴ Az újjáéledő egyházi könyvtárak némelyike is bekapcsolódott e munkába. Természetesen a helyi múzeumok és levéltárak segédkönyvtárai is kimagasló értékű helytörténeti anyagot őriznek, hasznosítanak. A nagyobb, önálló szakszervezeti könyvtáraknak már az ötvenes-hatvanas években ajánlották az üzem történetére és a vállalat életére vonatkozó dokumentumok gyűjtését, és ezt a Szakszervezetek Országos Tanácsának elnökség 1980. szeptember 15-én kelt határozata ismételtén javasolta.⁶⁵

A vázolt periódusban komoly erőfeszítések történtek a gyarapítás és a feldolgozás, a bibliográfia- és az adattár-szerkesztés stb. módszertani – és részben elméleti – kérdéseinek tisztázására. Egyebek között sikerült egy általánosan elfogadott definíciót is kimunkálni.⁶⁶ Bővült azoknak a könyvtárosoknak a köre, akik nemcsak az elvi, metodikai ötletek közzétételére, hanem a gyakorlati tapasztalatok rendszerezésére, elméleti általánosítására is vállalkoztak. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ összefogta, szervezte a kutatásokat, a különféle munkálatokat; felvetődött egy módszertani kézikönyv és egy bibliográfiai kalauz terve is.⁶⁷ A könyvtári szaksajtó következetesen helyt adott a témával foglalkozó közleményeknek.

Különösen jelentősek voltak azok az országos helyismereti tanácskozások, amelyeket eleinte a KMK egyedül, majd 1974-től a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Bibliográfiai Szakbizottságával együtt szervezett. Ezeknek a célja az elméleti problémák megvitatása, az orientálás, a továbbképzés és az újra és újra jelentkező (és megvalósíthatatlan) egységesítő szándék érvényesítése volt. Az évtized elején átfogó tematikával zajlottak (Szombathely – 1970. március 24-25., Eger – 1971. június 24-25.,

Miskolc – 1972. október 19-20.), aztán – éppen az utóbbi helyen jóváhagyott elképzelés jegyében – egy-egy részkérdést tűztek napirendre. Szegeden (1974. március 19-20-án) a megyei sajtóbibliográfiákról, Debrecenben (1974. augusztus 27-28-án) a folyóirat-repertóriumokról, Zalaegerszegen (1975. október 15-16-án) a hírlapcikkék feltárásáról, Szentendrén (1976. november 26-27-én) a képi ábrázolásokról tárgyaltak, majd Kecskeméten (1977. szeptember 27-28-án) ismét a helyismereti munka általános problematikája volt a téma. Ennek az öt konferenciának az anyaga nyomtatásban is hozzáférhető; a két kötetben olvasható gondolatok, tanulságok, megállapítások, ajánlások stb. jelentékeny hányada ma is időszerű.⁶⁸

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ és az MKE Bibliográfiai Bizottságának összejövetelei egy ideig még folytatódtak. A helyismereti munka történetéről Debrecenben rendeztek – 1979. június 14-én – felolvasó ülést, ezután viszont Budapestre tevődött át a helyszín: 1982. szeptember 15-én megint a folyóiratok és hírlapok helyismereti szempontú feltárása, 1983. szeptember 21-én a számítógépes repertorizálás lehetősége, 1985. szeptember 26-án pedig az indexelés került terítékre.⁶⁹ Az ülések azonban egyre rövidebbek lettek, a résztvevők száma megcsappant és a viták elerőtlenedtek. Az évtized második felében pedig csak regionális megbeszéléseket tartottak, elsődlegesen a továbbképzés alkalmaként.⁷⁰

A nyolcvanas években a sokirányú elismertség ellenére egyre inkább érzékelhető volt a megtorpanás. A gazdasági visszaesés, a politikai megmerevedés, majd válság kedvezőtlenül hatott a helyismereti munkára is. A figyelem lankadását jelzi, hogy a lakóhelyi közművelődési ellátás távlati fejlesztéséhez 1984-ben kiadott miniszteri útmutató (211/1984. sz.) részletesen csak az ún. A-típusú intézmények, vagyis a megyei és a nagyvárosi könyvtárak, a fővárosi központi könyvtár és a kerületi főkönyvtárak helyismereti funkciójáról írt: „Teljességre töreked-

ve, valamennyi dokumentumtípusra kiterjedően gyűjti a helyismereti irodalmat. [...] Legalább a helyismereti gyűjteménybe tartozó dokumentumokat archiválja. Gyűjteménye [...] sokoldalúan feltárt.”⁷¹

Ugyanakkor a B-típusú egységeket csak közvetve, a C-típusúakat pedig egyáltalán nem említette meg. A közvetett jelleg azt jelenti, hogy a személyi normatíváknál megjegyzi: „A helyismereti (gyarapítás, feltárás stb.) feladatokra, valamint a rendszeres bibliográfiai tevékenység ellátására az „A” és „B” típusú könyvtáraknál indokolt 1-1 felsőfokú szakmai végzettségű szakalkalmazott foglalkoztatása.”⁷² A szorító anyagi körülmények közepette jobban szembeötlöttek a korábbi, szépíví fejlődés árnyoldalai, hiányosságai: a színvonalkülönbség, a technikai elmaradottság, a kooperációs kísérletek kudarcai, az ellátatlan területek, az elméleti-módszertani közlemények számának csökkenése, a szakmai utánpótlás aggasztó beszűkülése stb.

Mindennek ellenére a könyvtárosok áldozatos munkájával az ún. szintentartás ebben a nehéz időszakban is sikerült. Biztatást adtak az IFLA 1985-ben kibocsátott irányelvei, amelyek a közművelődési könyvtárak feladatai között magától értetődően sorolták fel a helyismereti-helytörténeti szolgáltatásokat.⁷³ A megyei könyvtárak kivédték az 1977-es kötelepéldány-rendeletből fakadó hátrányokat és 1986-ban kivívták annak előnyös módosítását.⁷⁴ A helyismereti dokumentumokat, információkat kereső olvasók és a könyvtárak között nem keletkeztek feloldhatatlan feszültségek. A kísérleti jellegű használói, forgalmi felmérések is bizonyították, hogy a gyűjtemények hajdani exkluzív jellege végképp megszűnt, az igénybe vevők köre igen széles és differenciált, bár a mértékadó csoport továbbra is a kutatóké.⁷⁵ A helyismereti munkában is tért hódítottak az újfajta könyvtári szolgáltatások, megjelenetek az első számítógépek is.

A kilencvenes évek fejleményei

A nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján ismét változtak – mégpedig gyökeresen – a helyismereti tevékenység külső feltételei. Az átfogó politikai-gazdasági-társadalmi fordulat (divatos kifejezéssel: a rendszerváltás) kihívásai újfajta válaszokat követeltek a helyismerettel foglalkozó könyvtárosoktól is. Mindenekelőtt a következő tényezők hatásával kellett és kell számolni: a politikai demokrácia kiszélesedése, a települések tényleges önkormányzatának helyreállítása; a piacgazdaság kiterjedése; a nemzeti öntudat és a lokálpatriotizmus erősödése; a számítástechnika és az elektronikus távközlés felgyorsult fejlődése; a mikrostruktúrák vizsgálatának előtérbe nyomulása a történetírásban és a többi regionális irányú tudományágban; a közoktatás és a felsőoktatás reformja. Az önkormányzatok súlyának növekedésével módosult a megyei és a városi (kisebb részben a községi) könyvtárak viszonya, a hierarchikus fölé- és alárendeltség felett eljárt az idő, jogilag is felbomlottak a régi, hálózati keretek,⁷⁶ az együttműködés mindinkább szolgáltatás-orientálttá válik. A decentralizálódás folyamata, a helytörténeti kutatások újbóli fellendülése, a hazafias nevelés hangsúlyozása stb. lényegesen megnövelte a lokális információk iránti igényt, és az olvasók, a használók a kérdéseikre minél gyorsabb és pontosabb, teljesebb válaszokat várnak.⁷⁷ Röviden úgyis meghatározhatnánk a szükséges teendőket, hogy még több gondot, még több időt és még több energiát kellett és kell erre a munkaterületre fordítani.

Az utóbbi évtized történéseinek már sokan szemtanúi, részesei, cselekvő alanyai voltunk, a történelmi értékelésre pedig még nem érett meg az idő. Éppen ezért megelégedhetünk a közelmúlt fontosabb eredményeinek pusztá felsorolásával.

☒ 1990 augusztusában, a második országos bibliográfiai értekezleten ismét hosszú távra érvé-

- nyes megállapodások születtek a helyismereti feltárás és gyarapítás soron lévő feladatairól.⁷⁸
- ⊗ Noha a megyei könyvtárak és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár centrális szerepe megmaradt, némely városi könyvtár saját területén és közvetlen környékét illetően egyenrangú partnere ezen intézményeknek. Szaporodott a helyismereti tevékenységbe bekapcsolódó községi gyűjtemények száma, erősödik, bővül a városi könyvtárak hatóköre. Lassan-lassan létrejönnek a feltételei, hogy visszatérjünk a Gulyás Pál-féle három fokozat koncepciójához, amit a regionális szemlélet hazai térhódítása is elősegít.⁷⁹
  - ⊗ Az önkormányzati könyvtárak mellett az egyetemi, főiskolai, az intézményi, az iskolai és a történelem viharaiban épen maradt egyházi könyvtárak, valamint a múzeumi és levéltári könyvtári gyűjtemények is egyre nagyobb részt vállalnak a helyismereti-helytörténeti információellátásból. A lokális ismeretek áramlása tehát többcsatornás, és sikerült javítani a csatornák egybehangolását, a zörejek csökkentését is.
  - ⊗ Kibővült a helyismereti gyűjtőkör: immár magától értetődő a hangfelvételek, a videokazetták és újabban a digitális dokumentumok gyarapítása.
  - ⊗ Gyors léptekkel halad előre a számítógép alkalmazása a helyismereti tevékenységben; nem egy helyen a lokális gyűjteményen próbálták ki, tanulmányozták meg a komputer használatát. Egyre több könyvtárban épül bibliográfiai és faktográfiai adatbázis, megkezdődött a szövegek és képek digitalizálása, jó néhány helyismereti-helytörténeti CD-ROM készült. Mind általánosabb az internetre való kilépés, vagyis a helyismereti munka kitör az elszigeteltség állapotából és a lokális dokumentumok, információk az ún. virtuális könyvtár állományának részét képezik.
  - ⊗ A számítógépek és a hálózatok jóvoltából megteremtődtek az elvi, technikai feltételei az országos folyóiratok teljességre törekvő helyismereti feldolgozásának, valamint annak, hogy a helyi lapok arra érdemes közleményei a megyei, netán a városi könyvtárak közreműködésével bekerüljenek az országos cikk-adatbázisba (akár az időszaki kiadványok repertóriumának kitágításával, akár a regionális és az országos közös katalógusok összekapcsolásával).⁸⁰
  - ⊗ A Nemzeti alaptanterv előkészítése során és kibocsátása után az önkormányzati könyvtárak igyekeztek igazodni a dokumentumban megfogalmazott követelményekhez. A NAT arra készítette az iskolai könyvtárakat is, hogy végiggondolják a Hon- és népismeret műveltséganyagának iskolai feldolgozásával és közvetítésével összefüggő feladataikat és megpróbálják – ahol nincs – létrehozni saját és sajátos helyismereti-iskolatörténeti gyűjteményeiket.⁸¹
  - ⊗ A helyismereti tevékenység helyet kapott a felsőfokú könyvtáros-képzésben; napvilágot látott az első helyismereti főiskolai-egyetemi tankönyv, amelyet a gyakorló könyvtárosok is haszonnal forgathatnak.⁸²
  - ⊗ A Magyar Könyvtárosok Egyesületén belül 1994-ben megalakult a helyismereti könyvtárosok szervezete.⁸³ Ez az első olyan közösség, amely tömöríti, összefogja e szakterület művelőit, segíti a közös fellépést, elmélyíti az együvé tartozás érzését.
  - ⊗ A szervezet létrejötté egybeesett az első országos helyismereti konferenciával. Azóta a bibliográfiai szekcióval közösen minden esztendőben megrendezi ezt a – bátran állíthatni: közkedvelt és sikeres – tanácskozást. A sorozat egyrészt folytatása a hetvenes évek említett rendezvényeinek, másrészt új elemekkel is gazdagodott, nagymértékben hozzájárul a látókör tágulásához, az

önképzéshez stb. A konferenciák előadásai füzetekben is hozzáférhetők,⁸⁴ tehát azok is olvashatók, akik nem lehettek jelen egy-egy összejövetelen.

☉ A helyismereti könyvtárosok szervezete mintaszerű együttműködést alakított ki az angol könyvtárosok hasonló egyesületével,⁸⁵ ennél fogva közvetlenül szembesíthetjük saját törekvéseinket, eredményeinket és hiányosságainkat egy olyan ország helyismereti kultúrájával, ahol jóval korábban fejlődött ki ez a munkaág.

☉ S végül: a magyar jogalkotás történetében először a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló, 1997-ben megszavazott CXL. törvény rendelkezett a helyismereti tevékenységről is, kimondva, hogy a községi, városi és megyei könyvtár egyik alapfeladata: „*helyismereti információkat és dokumentumokat gyűjt.*”⁸⁶

A szóban forgó törvényi passzus felfogható úgy is, mint az eddigi, vagyis a több mint száz esztendőös erőfeszítések elismerése. Egyúttal komoly, számon kérhető kötelezettséget, nagy felelősséget hárított a lokális dokumentumokkal és információkkal foglalkozó közkönyvtárakra, könyvtárosokra. Eleget tehetünk-e ennek? Ha megmarad a kitartásunk, a töretlen tenni akarásunk és a lelkesedésünk, akkor igen. Mert hogyan is írta kerek húsz esztendővel ezelőtt az egyik makói kollegina? „...*ezt a munkát csak köteleességből, előírásból nem lehet jól csinálni, mindenképpen át kell érezni a szépségét, tudományos jellegét, fontosságát.*”⁸⁷

Jegyzetek

1. STEINECKER Ferenc: Előszó. = Honismeret könyve. Bp., 1935. 4.p. ; KANYAR József: Honismereti oktatásunk múltja és jelene. In: Honismeret, 1994. 6.sz. 30-31. p.
2. BÍRÓ Sándor: Történelemtanításunk a XIX. század első felében a korabeli tankönyvirodalom tükrében. Bp., 1968. 96., 101-102. p. – Hasonmás kiadása: LOSONTZI István: Hármaskis-tükrök. Horpács, 1999. 156 p.
3. Ratio Educationis. Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása. Ford., jegyz. Mészáros István. Bp., 1981. 98., 120. p.
4. KÖDÖBÖCZ József: Sárospatak a magyar művelődés történetében. Sárospatak, 1991. 43-44. p.
5. RÓMER Flóris: Városi múzeumaink. In: Archaeologiai Értesítő, 1871. máj. 1. 309-315. p. (az idézet: 314. p.)
6. HAMPEL József: Vidéki mozgalom a régészet és történelem terén. In: Századok, 1876. 50-56. p.; Uő: A vidéki régiségi múzeumok. In: Századok, 1876. 308-314. p.; LIPP József: A Vas-megyei régészeti egylet. In: Századok, 1877. 156. p.; BERKESZI István: A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum Temesvárott. In: Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1908. 211. p. Vö. GUSZMANNÉ NAGY Ágnes – BODÓ Boglárka Rita: Helyismereti tevékenység Heves megye közművelődési könyvtáraiban. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 1998. 11.sz. 40. p.
7. Szabályrendelet Bars vármegyei régészeti és történelmi érdekeinek a vármegye felügyelete és gondozása alá vételéről. In: Századok, 1893. 364. p.
8. GYURIS György: Egy megyei könyvtár tudományos tevékenysége a szegedi Somogyi-könyvtár példája alapján. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 1998. 12.sz. 12-13. p.
9. REMETE László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története. Bp., 1966. 29-32., 308. p.
10. Uo. 32. p.
11. JÁSZBERÉNYI Ferencné: A Győri Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár helyismereti gyűjteménye. In: Honismeret, 1977. 6. sz. 58. p.; HORVÁTH József: Adalékok a Győri Városi Közkönyvtár első évtizedeinek történetéhez. In: A Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár jubileumi évkönyve 1898-1998. Győr, 1998. 13-17., 22. p.
12. PALLÓSNÉ TOLDI Márta: A Savariensia-gyűjteményről és a helyismereti szolgáltatásokról. In: A Vas Megyei Könyvtárak Értesítője, 1996. 2.sz. 4. p.

13. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége hatáskörébe tartozó közgyűjtemények fejlődése az 1912. évben. In: Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1913. 137., 144., 148. p.
14. SZABÓ Ervin: A modern könyvtárárpítés némely elvéről, tekintettel a főváros terveire.[1911]. = Szabó Ervin magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye 1900-1918. Bp., 1959. 143. p.
15. SZÉKELY János: A hódmezővásárhelyi városi könyvtárról. In: Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1912. 297. p.
16. REMETE L. i.m. 36. p.
17. Uo. 309. p.
18. Uo. 50., 80., 88., 114. p.; ZOLTÁN József: Különgyűjteményeink időszerű és távlati feladatai. = Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1958-59. Bp., 1960. 109. p.; Faragó Tamás: A Budapest Gyűjtemény: múlt, jelen, jövő. In: Könyvtáros, 1987. 612. p. – Az angol mintára utal: BERZA László: Várostörténeti források föltárása a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest-gyűjteményében. = Tanulmányok Budapest múltjából XXII. Bp., 1988. 568. p.
19. Az 1907. évi szabadtanítási kongresszus naplója. [Reprint.] Bp.-Pécs, 1997. 354. p.
20. GULYÁS Pál: A népkönyvtárak szervezete, fenntartása és kezelése. 2., átd. kiad. Bp., 1912. 128. p.
21. GULYÁS Pál: Népkönyvtári címjegyzék. Bp., 1913. 13. p. – A szóban forgó szépirodalmi rész: 191-205. p.
22. SONNEVEND Péter: Jegyzetek a könyvtárpolitikus Gulyás Pál tevékenységéhez. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 1994. 1.sz. 10-11. p.
23. GULYÁS Pál: Könyvtári problémák. Bp., 1917. 121. p.
24. Uo. 128. p.
25. Uo. 121-128. p. Az írás először a Múzeumi és Könyvtári Értesítő cikkeként jelent meg: 1917. 125-127. p.
26. PÉTER László: Helyismereti munka Csongrád megye könyvtáraiban. [Sokszorosítvány.] Bp., 1976. 1. p.
27. MÁLYUSZ Elemér: A helytörténeti kutatás feladatai. In: Századok, 1923-1924. 544. p.; BODOR Antal: A falu megismerése. In: Budapesti Szemle, 230.köt. 1933. 139-158. p.; Honismeret könyve. Szerk. Bodor Antal. Bp., 1935; MÁLYUSZ Elemér: Népiségtörténet. Bp., 1994. 152. p.
28. PÉTER László: A helyismereti bibliográfiai munka helyzete hazánkban. In: A Könyvtáros, 1956. 660. p.
29. REMETE L. i.m. 248., 251., 270-271., 286-289. p.; ZOLTÁN J. i.m. 109. p.; CSOMOR Tibor: Budapest helytörténetének bibliográfiai műhelye. In: Könyvtári Figyelő, 1990. 550. p.; FARAGÓ T. i.m. 613. p.
30. BAY Ferenc: A győri Városi Könyvtár évkönyve I. 1898-1938. Győr, 1939. 30. p. Idézi Jászberényi F.-né i.m. 58. p., MÓNUS Imre: Dr. Bay Ferenc. = Győri tanulmányok, 19. Győr, 1997. 213. p.
31. ZSEDÉNYI Béla: Miskolc szellemi élete és kultúrája. Miskolc, 1929. 87. p.
32. TAKÁCS Miklós: Pável Ágoston könyvtári öröksége. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 2000. 9.sz. 48-53. p.; SÓREGI János: Dr. Ecsedi István (1885-1936). Debrecen, 1937. 21., 23., 27. p.
33. MÉSZÁROS István: Iskolai könyvtárak a magyar neveléstörténetben. In: Módszertani Lapok (Könyvtárhasználat), 1994. 1-2.sz. 12. p.
34. KISFALUDI Sándor: A muzeális értékű iskolai könyvtárakról. In: Könyvtári Figyelő, 1972. 2.sz. 185. p.
35. P. KOVÁCS Imre: Híres iskolai könyvtárak. Gyűjtemények a pápai kincsházban. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 1995. 2. sz. 54. p. További példák: KÖDÖBÖCZ J. i.m. 43-44. p. (Sárospatak), BALOGH MIHÁLY: Könyvtáros? Tanár? Könyvtárostanár? In: Módszertani Lapok (Könyvtárhasználat), 1994. 1-2.sz. 24. p. (Kunszentmiklós)
36. DARVAS József: Hazafias nevelés iskoláinkban. In: Pedagógiai Szemle, 1952. 298-299. p.; BÉNYEI Miklós: Helytörténet, iskola, könyvtár. Bp., 1997. 14. p.
37. ZOLTÁN J. i.m. 111. p.; FARAGÓ T. i.m. 612-614. p.; SÁNDOR Tibor: Fényképgyűjtés és ikonográfiai feltárás a várostörténeti dokumentáció szolgálatában. = Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1991-92-93. Bp., 1994. 71. p.
38. MÓDIS László: A Tiszántúli bibliográfia s általában a tájbibliográfiák kérdései. Vitaanyagul szánt tervezet. = A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1954. Debrecen, 1955. 53-107. p.; rövid értékelése: BERZA L. i.m. 573. p. – A szegediekről: PÉTER László: A helyismereti bibliográfiai munka helyzete hazánkban. In: A Könyvtáros, 1956. 661. p.
39. A megyei könyvtárak működési szabályzata. 865-43-166/1953. In: Népművelési Közönlöny, 1953. 22-23. sz. dec. 20. 167. p.

40. GERŐ Gyula: Egy járási könyvtár 1961-ben. In: A Könyvtáros, 1962. 386–388. p. (Bácsalmás); MARTONOSI Pál: Gyűjtőmunka egy járási könyvtárban. In: A Könyvtáros, 1959. 163–164. p. (Kiskunhalas)
41. Elsőként SEBESTYÉN Géza foglalta össze röviden a tudnivalókat: A helyismereti gyűjtemény. In: A Könyv, 1955. 405–407. p. Szinte egyidős ezzel RÁCZ Aranka módszertani útmutatója: A tájismereti anyag gyűjtése és feldolgozása. Bp., 1955. 11 p. és cikke: A megyei könyvtárak tájismereti anyaga. In: Magyar Könyvszemle, 1955. 178–191. p. Fontosabb közlemények még: PÉTER László: Népkönyvtáraink bibliográfiai feladatai. In: A Könyv, 1955. 137–138. p.; SUGÁR Jenőné: Helyismereti gyűjteményeket a budapesti kerületi könyvtárakba! In: A Könyv, 1955. 11. sz. 523. p.; SZŐLŐSY Tibor: A megyei könyvtárak cikk-katalógusairól. In: Magyar Könyvszemle, 1956. 332–335. p. – ORDAS Iván még 1958-ban is cikket írt a falusi könyvtárosok kurrens gyűjtőmunkájának szükségességéről: A falusi könyvtárosok és a helyismereti kutatás. In: A Könyvtáros, 1958. 668. p.
42. FÜLÖP István: Vidéki könyvtáraink tudományos munkája. In: A Könyv, 1955. 211–212. p.; Pár évvel később: PÁLDY Róbert: A tudományos munka kialakítása a Veszprém Megyei Könyvtárban. In: Magyar Könyvszemle, 1958. 289–291. p.
43. MÓDIS László: A magyarországi tájbibliográfiák ügye. A tájbibliográfiai ankét tanulságai. = A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1955. Debrecen, 1956. 91–122. p.; DURZSA Sándor: Ankét a tájbibliográfiák készítéséről. In: Magyar Könyvszemle, 1956. 87–88. p.
44. BOROVOJ, Sz.: A tájbibliográfia kérdései. In: Könyvtári Tájékoztató, 1955. 2.sz. 6–12. p.; OZEROVA, G. A.: A helyismereti irodalom bibliográfiájának szükségessége. In: uo., 1955. 9.sz. 21–26. p.; CARTER, G. A.: Könyvtárak és helytörténet. In: uo., 1957. 4.sz. 11–22. p.; BRIGADIROV, N.: Táj- és helyismereti munka a könyvtárban. In: uo., 1958. 5.sz. 15–22. p.
45. MSZ 2155-55 Könyvtári elnevezések és meghatározások. = A könyvtári munka szabványai. 1., bőv. kiad. Bp., 1960. 56. p.
46. REMETE L. i.m. 313. p., ZOLTÁN J. i.m. 111. p.; CSOMOR T. i.m. 551–553. p.
47. A megyei sajtóbibliográfiákról: FÜGEDI Péterné: A helyismereti bibliográfia helyzete és feladatai. In: Könyvtáros, 1972. 725. p.; az iskolai változásokról: EPERJESSY Géza: A történelemtanítással kapcsolatos órán- és iskolán kívüli munka. In: A történelemtanítás módszertana. Egyetemi jegyzet. 8. kiad. Bp., 1976. 139. p.; SZEBENYI Péter: Történelemtanításunk a korszerűsítés útján. Bp., 1978. 155. p.; a budapesti döntésről: FARAGÓ T. i.m. 612–614. p., SÁNDOR T. i.m. 71. p.; az évfordulók hatásáról: GYURIS Gy. i.m. 14. p.; a megyei könyvtárakat illető köteles példányokról: 2/1960. (V.25.) M.M. számú rendelet a sajtótermékek köteles- és tiszteletpéldányairól. = Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1960. Bp., 1961. 496. p.
48. A művelődésügyi miniszter 164/1958. (M.K. 15.) M.M. számú utasítása az általános tudományos és tudományos szakkönyvtárakról. = A könyvtári szolgálat jogi szabályozása. Bp., 1958. 93. p.
49. Országos Bibliográfiai Munkaértekezlet. Gödöllő, 1961. szeptember 18–19. Bp., 1962. 280–281. p. Ismerteteti: Az országos bibliográfiai munkaértekezlet. In: Könyvtáros, 1961. 650. p. – Az előtervezetről: BERZA László: A helyismereti bibliográfiai tevékenység aktuális problémái. Bp., 1961. 7. p.
50. A művelődésügyi igazgatás kézikönyve. 2. köt. Bp., 1970. 101., 103. p.
51. SZITA Ferenc: A korszerű járási könyvtár. In: Könyvtáros, 1968. 260. p.; KLUGER Lászlóné: Helyismereti tevékenység megyénk könyvtáraiban. In: Borsodi Könyvtáros, 1966. 19.sz. 8–9. p.; BENEDEK Miklós: Várostarténet a könyvtárban. In: Könyvtáros, 1967. 25. p.; KOVÁCS József: A barcsi járási könyvtár helyismereti gyűjteménye. In: Somogyi Könyvtári Híradó, 1970. 2.sz. 67. p.; URBÁN László: A sárvári gyűjtemény. In: Könyvtáros, 1978. 267–268. p.; KÉPÍRÓ Sándor: Helytörténeti gyűjtőmunka a sarkadi könyvtárban. In: Könyvtári Jegyzékek, 1972. 3.sz. 32–33. p.; ANTAL Miklós: Helyismereti munka a vásárosnaményi nagyközségi-járási könyvtárban. In: Szabolcs-Szatmár Megyei Könyvtári Híradó, 1974. 1.sz. 28–33. p.; KERTÉSZ Károly: Életrajzi szempontok, személyi megközelítések a tapolcai könyvtár helyismereti gyűjteményében. In: Helyismereti könyvtárosok III. országos tanácskozása. Tata, 1996. július 17–19. Szentendre, 1997. 93. p.; ONIKA Olga: Helyismereti munka a nagyobb közművelődési könyvtárakban. In: Horizont, 1979. 2.sz. 35. p.; SÁFÁR Sándorné: A helyismereti gyűjtemény alapjainak lerakása egy községi könyvtárban. In: Könyvtáros, 1973. 726–727. p. (Fehérvár-csurgó)
52. TAKÁCS Miklós: Útmutató a helyismereti gyűjtemények kezeléséhez és a helyismereti bibliográfiai munkához. Bp., 1968. 44 p.; CSOMOR Tibor: Magyarország. Honismereti

- bibliográfia. 1. köt. Bp., 1972. 955 p.; HORVÁTH Viktor: A magyar hírlapok mikrofilmzésének első öt éve az Országos Széchényi Könyvtárban. In: Könyvtáros, 1974. 74–77. p.; HÉTHY Zoltán: Helyismereti tevékenység a könyvtárakban. Bibliográfia. Bp., 1970. 56 p.; CSÜRY István: Válogatás és teljesség. In: Könyv és könyvtár IV. Bp., 1964. 5–36. p., V. Debrecen, 1966. 7–37. p.; SALLAI István-SEBES-TYÉN Géza: Könyvtárban a tanítóképző intézetek I. évfolyama számára. 1. rész. A gyűjtemény szervezése. Bp., 1967. 284. p., GERŐ Zsoltné-VARSÁNYI Endréné: A közművelődési könyvtári munka ismeretei. Bp., 1965. 40. p.
53. GYURIS Gy. i.m. 16–17. p.
54. Egyes könyvtárak tudományos könyvtárrá minősítése. In: Művelődési Közlöny, 1981. 1. sz. jan. 4. 8–9. p., 1984. 16. sz. aug. 24. 750. p.
55. Néhány példa: NÉMETH Gábor: A helyismereti gyűjtemények. In: Bács-Kiskun Megyei Könyvtáros, 1974. 1. sz. 62–67. p.; GAÁL Sándor: Helyismereti tevékenység a Tiszafüredi Városi Könyvtárban. In: Együtt, 1984. 3.sz. 10–19. p.; KERESZTURI József: Gyűjtés és feltárás Szigetvárott. In: Könyvtáros, 1978. 269–271. p.; BELLON Tiborné: Kunok és kazahok. In: Együtt, 1984. 3.sz. 31–32. p. (Karcag); BELOVÁ CZ József: A Tabi Városi Könyvtár a helytörténeti munka műhelye. In: Somogyi Könyvtárak, 1989. 2. sz. 18–19. p.; SZITA Ferenc: Emlékezés és vallomás. A somogyi könyvtárhálózat kiépítéséről és fejlődéséről 1949–1992. Kaposvár, 1999. 91–93., 203–207. p.; PÁSZTOR Andrásné: A kisvárdai városi könyvtár helyismereti gyűjteményéről. In: Szabolcs-Zsoltmár Megyei Könyvtári Híradó, 1985. 1–2. sz. 85–89. p.
56. BÉNYEI Miklós: Helyismereti munka „B” típusú könyvtárakban. Módszertani útmutató. Bp., 1974. 71 p.
57. Például: HEGEDŰS Annamária – SZIKSZAI Mária: Írások, képek, hangok a múltból. Egy városi és egy nagyközségi könyvtár helyismereti gyűjteményének bemutatása. In: Együtt, 1984. 3.sz. 20–30. p. (Mezőtúr, Jászapáti); MÁRTON Károlyné: Helyismereti munka a makói terület könyvtáraiban. In: Csongrád Megyei Könyvtáros, 1980. 86–89. p.; SÁFÁR Sándorné: A helyismereti gyűjtemény alapjainak lerakása egy községi könyvtárban. In: Fejér Megyei Könyvtáros, 1973. 2.sz. 11–13. p.
58. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1976. évi 15. számú törvényerejű rendelete a könyvtárakról. – A Minisztertanács 17/1976. számú rendelete a könyvtárakról szóló 1976. évi 15. számú törvényerejű rendelet végrehajtásáról. = A kulturális igazgatás kézikönyve. Bp., 1977. 11–22. p.
59. 1976. évi V. törvény a közművelődésről. = A kulturális igazgatás kézikönyve. Bp., 1977. 336. p.
60. A magyar könyvtárügy helyzete és fejlesztési programja. Készült a IV. országos Könyvtárügyi Konferenciára. Bp., 1981. 16. p.
61. A kooperációs kísérletekről: LISZTES László: Hogyan oldható meg az országos folyóiratok retrospektív helyismereti feltárása? In: Könyvtáros, 1970. 347–349. p., Sajtóbibliográfiák és sajtórepertóriumok szerkesztése, a hírlapok feltárása. Helyismereti tanácskozások. Bp., 1976. 101., 106–112. p.; az együttműködés fejlődéséről: KONDOR Istvánné: A közgyűjteményi együttműködés felé. In: Könyvtári Figyelő, 1971. 4.sz. 271–273. p., FOGARASSY Miklós: Könyvtárak, levéltárak, múzeumok és a helyismereti kiadványügy. In: Könyvtári Figyelő, 1971. 4.sz. 278–287. p., Uő.: A közgyűjteményi együttműködés alapelvei. In: Könyvtári Figyelő, 1973. 3.sz. 254–265. p., Uő.: Szempontok a közgyűjtemények együttműködéséhez. In: Könyvtári Figyelő, 1983. 5.sz. 525–528. p., TUBA László: Testvérgyűjtemények háza táján. A múzeumi és a levéltári könyvtárakról. In: Könyvtáros, 1982. 638–644. p.; a határmenti kapcsolatokról: V. K. [Vajda Kornél]: Magyar és jugoszláv könyvtárosok helyismereti tanácskozása. In: Könyvtáros, 1976. 267–269. p., PÉTER László: Magyar-jugoszláv helyismereti tanácskozás Újvidéken. In: Könyvtáros, 1983. 90–92. p.
62. SKALICZKI Józsefné: Helyismereti kutatások a közművelődési könyvtárak zenei részlegeiben. In: Könyvtári Figyelő, 1976. 1–2. sz. 121–122. p.; PÁPAYNÉ KEMENCZEY Judit: A gyermekkönyvtári állomány feltárása. In: A gyermekkönyvtári munka. Bp., 1979. 83. p.
63. CSÜRY István: A nagykönyvtárak helyismereti feladatai. = A helyismereti munka kérdései. Helyismereti tanácskozások. Bp., 1979. 49–54. p.
64. Történelemtanítás és könyvtár. Az 1978. évi konferencia rövidített anyaga. Bp., 1979. 55–56., 93. p.; Könyv és könyvtár az általános iskolában. Bp., 1980. 46. p.; A művelődési miniszter 128/1981. (M.K. 16.) MM számú utasítása az iskolai könyvtárak működési szabályzatáról. In: Művelődési Közlöny, 1981. 16. sz. aug. 18. 683. p.; BALOGH M. i. m. 24. p.
65. NÉMETH Pál: Szakszervezeti könyvtáros mint honismereti kutató. In: A Könyvtáros, 1958. 672. p. (Szerencs); GERŐ Zsoltné – PAPP István: A szakszervezeti könyvtárosok kézikönyve. 2., átd. és bőv. kiad. Bp., 1971. 183–185. p.; A SZOT elnökségének határozata a szakszervezeti közművelődési könyvtárak tartalmi fejlesztésének alapelveire, szerve-

- zeti és működési rendszerére. 1980. IX. 15. = A magyar szakszervezeti mozgalom határozatai. 2.köt. Bp., 1981. 446. p. – Az üzemi könyvtárak vonatkozó feladatairól KENYÉRI Kornélia egy elméleti-módszertani eszmefuttatást is közölt, segítő a szakszervezeti könyvtárosokat: Helyismereti gyűjtemény az üzemi könyvtárban. In: Könyvtáros, 1982. 2.sz. 75–78. p.
66. BÉNYEI Miklós: Kísérlet a helyismeret fogalmának meghatározására. In: Könyvtári Figyelő, 1976. 1–2.sz. 24–34. p. – A fontosabb elméleti cikkek: KÉGLI Ferenc: A helyismereti munka gondoljai. In: Könyvtáros, 1973. 721–725. p., VAJDA Kornél: Helyismereti tevékenység, helyismereti kutatások. In: Könyvtári Figyelő, 1976. 3.sz. 232–236. p., Uő.: Szempontok a helyismereti gyűjtemények kialakításához. In: Könyvtáros, 1976. 463–465. p.; valamint később KERTÉSZ Gyula: A falu- és városbibliográfiák szerkesztésének módszertani kérdései. In: Könyvtáros, 1983. 522–526., 576–579. p.
67. FOGARASSY Miklós: A helyismereti kutatás kézikönyvének tervezete. In: Könyvtáros, 1972. 727–730. p.
68. Sajtóbibliográfiák és sajtórepertóriumok szerkesztése, a hírlapok feltárása. Helyismereti tanácskozások. Összeáll., szerk. Vajda Kornél. Bp., 1976. 115 p.; A helyismereti munka kérdései. Helyismereti tanácskozások. Összeáll., szerk. Vajda Kornél. Bp., 1979. 78 p.69.
- K. M.: Konferencia a helyismereti munka történetéről. In: Könyvtáros, 1979. 455. p.; K. M.: A folyóiratok helyismereti szempontú feltárása. In: Könyvtáros, 1982. 744–747. p.; Könyvtáros, 1983. 665. p.; KOROMPAI Gáborné: Tanácskozás az indexelés kérdéseiről. In: Könyvtáros, 1986. 138–139. p.
70. BELOVÁZ József: „Legyenek a könyvtárak helyismereti műhelyek is!” Helyismereti könyvtárosok továbbképzése Tengelicen. In: Somogyi Könyvtárak, 1986. 2.sz. 11–16. p.; Helyismereti munka az észak-dunántúli régió megyei könyvtáraiban. In: A Vas Megyei Könyvtárak Értesítője, 1987. 2.sz. 3–5. p.; SIPOS Csaba: Helyismereti könyvtárosok találkozója Tabon. In: Somogyi Könyvtárak, 1989. 2.sz. 19–20. p.; ugyanerről SZITA F. i. m. 207–212. p.
71. A művelődési miniszter 211/1984. (Műv.K. 23.) MM számú útmutatója a lakóhelyi közművelődési ellátás távlati fejlesztéséhez. In: Művelődési Közlöny, 1984. 23.sz. dec.1. 898. p.
72. Uo. 890. p.
73. Az IFLA irányelvei közművelődési könyvtárak számára. Bp., 1987. 20., 32. p.
74. 5/1977. (VIII.28.) KM számú rendelet a sajtótermékek köteles- és tiszteletpéldányairól szóló 2/1960. (V.25.) MM számú rendelet módosításáról és kiegészítéséről. = Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1977. Bp., 1978. 662. p.; GYURIS György: Visszalépés a helyi kötelespéldány-szolgáltatásban? In: Könyvtáros, 1978. 200. p., MOHOR Jenő: Nincs visszalépés a helyi kötelespéldány-szolgáltatásban! In: Könyvtáros, 1978. 401. p., M. TÓVÁRI Judit: Mikor válik visszalépéssé? A helyismereti gyűjtemények és az új kötelespéldány-szolgáltatási rendelet. In: Könyvtáros, 1978. 586–588. p. – A művelődési miniszter 17/1986. sz. rendelete a sajtótermékek köteles- és tiszteletpéldányairól, valamint a hozzá csatlakozó 7001/1986. MM. számú irányelv vonatkozó pontjai: Művelődési Közlöny, 1986. 18.sz. 1010., 1062. p.
75. TÓVÁRI Judit: A helyismereti gyűjtemény, mint lehetséges tudományos műhely. In: Könyvtáros, 1982. 79. p. (Miskolc); GUBICZ Pálné: Kutatások a „Móricz Zsigmond” Megyei és Városi Könyvtár helyismereti gyűjteményében. In: Szabolcs-Szatmár Megyei Könyvtári Híradó, 1986. 1–2.sz. 59–65. p.; SIPOS Csaba: Helyismereti gyűjtemény a használók szemével. In: Somogyi Könyvtárak, 1988. 1. sz. 27–29. p.
76. A Kormány 20/1992. (I.28.) Korm. rendelete a helyi önkormányzatok egyes szerveinek és a köztársasági megbízottaknak a közművelődési, közgyűjteményi, művészeti, továbbá más kulturális tevékenységekkel kapcsolatos államigazgatási feladat- és hatásköréről. In: Magyar Közlöny, 1992. 10.sz. jan.28. 167. p.
77. BÉNYEI Miklós: Hogyan tovább a helyismereti munkában? In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 1993. 7.sz. 25–27. p.; MENNYEINÉ VÁRSZEGI Judit: Töprengések a helyismereti gyűjtemény funkcióváltozásairól. In: Kisalföldi Könyvtáros, 1994. 2.sz. 13. p.
78. A II. Országos Bibliográfiai Értekezlet ajánlásai. Debrecen – 1990. augusztus 21–23. In: Könyvtári Figyelő, 1990. 5–6. sz. 406–409. p. (1., 6/g, h., j., 7/c. és 11/6. pont). – Szempontunkból a legfontosabb előadás: KOROMPAI Gáborné: A helytörténeti, honismereti bibliográfia sorsa Magyarországon. In: Könyvtári Figyelő, 1990. 5–6. sz. 535–549. p.
79. BÉNYEI Miklós: A helyismereti dokumentumok gyűjtésének lehetőségei, forrásai és feltárása. = Helytörténet és könyvtárosok I. országos tanácskozása. Vác, 1994. július

- 27–29. Bp.-Szentendre, 1995. 94–96. p.; GYURIS György: Regionalitás a helyismeretben. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1999. 2.sz. 15–17. p.
80. VAJDA Erik: Időszaki kiadványok válogatott cikkeinek online adatbázisa a kooperációs partnerek közreműködésével (megvalósíthatósági tanulmány). Bp., 1994. 26., 28., 31. p.; Uő.: Közös (osztott) katalogizálás közös (központi) katalógus. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2000. 2.sz. 36. p.
81. A Kormány 130/1995. (X.26.) Korm. rendelete a Nemzeti alaptanterv kiadásáról. In: Magyar Közlöny, 1995. 91.sz. okt.26. 5306. p. Melléklete: A Nemzeti alaptanterv – 5307–5548. p. – a Hon- és népismeretre vonatkozó passzusok: 5311. p.; LOVÁSZI Józsefné: A községi könyvtárak helyismereti munkája. In: Negyedévi Értesítő (Somogyi-könyvtár), 1996. 4. sz. 4–5. p., BÉNYEI Miklós: A Nemzeti alaptanterv és a helyismereti tevékenység. In: Hajdú-Bihar Megyei Könyvtári Téka, 1998. 1.sz. 33–34. p. – Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum elsősorban az iskolai könyvtárosok és a pedagógusok számára egy módszertani tanácsadó füzetet is közreadott: BÉNYEI Miklós: Helytörténet, iskola, könyvtár. Bp., 1997. 112 p.
82. BÉNYEI Miklós: Helyismereti tevékenység a könyvtárakban. Nyíregyháza, 1994. Bessenyei György K. 232. p.
83. Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1994. 12. sz. 70. p. – A szervezet Vácott, 1994. július 27-én alakult meg.
84. Helytörténeti könyvtárosok I. országos tanácskozása. Vác, 1994. július 27–29. Bp.-Szentendre, 1995. 99 p.; Helytörténeti könyvtárosok II. országos tanácskozása. Sopron, 1995. július 26–28. Bp.-Szentendre, 1996. 121 p.; Helyismereti könyvtárosok III. országos tanácskozása. Tata, 1996. július 17–19. Szentendre, 1997. 142 p.; Helyismereti könyvtárosok IV. országos tanácskozása. Miskolc, 1997. július 23–25. Szentendre, 1998. 121 p.; Helyismereti könyvtárosok V. országos tanácskozása. Kiskunhalas-Kalocsa, 1998. július 15–17. Szentendre, 1999. 82 p.
85. Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1995. 9.sz. 59. p.
86. Magyar Közlöny, 1997. 112.sz. 8391. p. – A megyei könyvtárak immár törvényben biztosított joga és kötelessége, hogy a köteles példányokkal kapcsolatos feladatokat ellássa: uo. 8381. p.
87. MÁRTON Károlyné: Helyismereti munka a makói területi könyvtáraiban. In: Csongrád Megyei Könyvtáros, 1980. 89. p.

KÖNYVTÁROSOK A BÍRÓSÁGON – A Maine-állambeli könyvtárosok szövetsége pert indított az új szövetségi törvény miatt, amely kötelezi a közkönyvtárakat, hogy zárják el a felhasználókat a pornográfiától. Az ALA (Amerikai Könyvtáregyesület), az ACLU és a People for the American Way Foundation a gyermekvédelmi törvény egyes rendelkezései ellen is tiltakozott. Állításuk szerint a szabályozás közel van ahhoz, hogy korlátozza a szólásszabadságot, a kiskönyvtárak viszont előbb mondanak le a támogatásról, mint autonómiájukról. Brian M. Duprey képviselő szerint az aggodalmak feleslegesek, mert a benyújtott törvény minden iskolát és könyvtárat kötelezne arra, hogy a kiskorúak által is használt számítógépekre szűrőket telepítsenek.

(M. G.; Forrás: Associated Press, 2001. február 8.)

A Szabad Európa Rádió hangdokumentumainak adatbázisa az Országos Széchényi Könyvtár integrált rendszerében

Bánfi Szilvia

A Szabad Európa Rádió¹ megalakulását a második világháborút követő nemzetközi politikai viszonyok indokolták. A Szovjetunió kiterjesztette hatalmát Kelet-Közép-Európára és ráerőltette saját társadalmi rendszerét a meghódított népekre. Ennek következményeként sokan hagyták el a térséget és kértek menedéket Nyugaton, leginkább az Egyesült Államokban. Az amerikai kormány miközben diplomáciai kapcsolatot tartott fenn a kelet-közép-európai kommunista kormányokkal, aközben nem lehetett közömbös ezen országok emigrációba kényszerült demokrata politikusaival szemben. Az Egyesült Államok kormánya a szovjet terjeszkedés feltartóztatása érdekében, a hidegháború megindulását követően (1947) egy olyan magánszervezet létrehozását kezdeményezte, amely a szovjet befolyás alá került kelet-közép-európai lakosság számára a polgári demokrácia értékeit kívánta közvetíteni.

1949. május 17-én New York Államban bejegyezték a Szabad Európa Bizottságot (Committee for a Free Europe), amelynek osztályaiként megalakultak a Nemzeti Bizottmányok (1949. július 21-én a Magyar Nemzeti Bizottmány) és 1949 decemberében a Szabad Európa Rádió. New Yorkban megkezdődött a Magyar Osztály megszervezése, munkatársainak kiválasztása. 1950. augusztus 4-én kísérleti jelleggel megindult a magyar nyelvű adás. A New Yorkból sugárzott műsor naponta kétszer jelentkezett, s főleg híreket közvetített. 1951. májusában a SZER európai központja München lett. 1951. október 6-án már Münchenből adta magyar nyelvű egész napos műsorprogramját a Szabad Európa Rádió. 42 éven át, 1993. október 31-i megszűntetéséig közvetítette a magyar hallgatók számára az emigrációban élők véleményét. A Szabad Európa Rádió megszűnését követően tárgyalások kezdődtek a rá-

dió dokumentumainak megfelelő elhelyezéséről. Legfontosabb szempont az állomány megőrzése és az érdeklődők számára a minél szélesebb nyilvánosság biztosítása volt. Ennek megfelelően a magyar szerkesztőség dokumentumainak másolatát az Országos Széchényi Könyvtár, míg a SZER kutatóintézetének anyagát (benne a magyar anyaggal) a Nyílt Társadalom Alapítvány/Közép-Európai Egyetem kapta meg.

1997. május 22-én a Szabad Európa Rádió/Szabadság Rádió (Delaware, USA) és az Országos Széchényi Könyvtár szerződést kötött az 1951-1993 között Münchenben működő rádió magyar nyelvű adásai és a kapcsolódó dokumentumok egy részének a nemzeti könyvtárba történő elhelyezéséről. Egy jövőbeni magyarországi SZER Archívum létrehozásáról. A különböző típusú hordozókon rögzített archív anyagokat az OSZK másolatban kapta meg. Az eredeti dokumentumok a kaliforniai Stanford Egyetem Hoover Intézetébe kerültek.

A Szabad Európa Rádió magyar adásainak dokumentumai a nemzeti könyvtárban az alábbi hordozókon találhatóak:

- ☉ Az 1951-1972 között készített műsorok forgatókönyveit rögzítő eredeti mikrofilmgyűjteményről az Országos Széchényi Könyvtárban készített mikrofilmmásolatok.
- ☉ Az 1951-1993 között készített műsorok eredeti gépelt forgatókönyveiről, 1973-tól megmaradt adásnaplóról és egyéb a műsorokkal kapcsolatos dokumentumokról az Országos Széchényi Könyvtár által készített mikrofilmmásolatok.
- ☉ Az egykori magyar adások hangszalagon rögzített másolata. Ez az állományrész a hazaszállításakor összekeveredett az ún. monitoring anyaggal, amely az 1956-os forradalom időszakában a magyarországi rádióállomások által sugárzott adásoknak a müncheni Szabad Európa Rádióban hangszalagra rögzített és archivált hangdo-

kumentumait tartalmazza. A 4500 db-ot meghaladó hangszalag-gyűjteményből első lépésként ki kellett válogatni a SZER magyar adásainak hangzódokumentumait. Az eddig elvégzett kiválasztás és az integrált számítógépes rendszerben történő feltárásuk eredményeképpen 538 óra terjedelemben 1394 műsor hanganyaga áll a kutatók és az érdeklődők rendelkezésére a másolatban kapott stúdiószalagról átirrt 165 db VHS kutatókazettán.

Cikkemben ez utóbbi dokumentumtípusnak az Országos Széchényi Könyvtár integrált adatbázisában történő számítógépes feldolgozásáról, kutathatóvá tételéről, valamint a feltárt állományrészről kívánok szólni.

Feldolgozás

A szerződés része volt a Szabad Európa Rádió dokumentumainak adatbázisban történő feldolgozása, a nyilvánosság számára biztosítva ezzel a SZER Archívum hozzáférését. Az immár VHS kutatókazettára átirrt SZER hangzóanyagának az OSZK integrált rendszerében történő számítógépes feldolgozásához elkészítettük a szabványos leírást rögzítő szabályzatot.²

A SZER dokumentumok főtételeinek első besorolási adata mindig az adott műsor címe. Gondolva a nemzetközi érdeklődésre – elsősorban az emigrációban született másod-, illetve harmad-generációs magyarokra, akik már nem beszélnek szüleik anyanyelvét – fölvevük a műsorok angol nyelvű címváltozatát is. A bibliográfiai leírás kötelező melléktétele a műsor létrehozásában közreműködő munkatársak, a műsorban megszólalók, továbbá a műsor tárgyakként említett személyek, vagy testületek neve. A leírás tartalmazza az adásba kerülés időpontját, illetve, ha volt az ismétlés dátumát is. A feldolgozó munka során az adatok kigyűjtéséhez nem volt ele-

A SZER hangzódokumentumok évenkénti megoszlása

ÉV	Műsorok száma	%
1959-1985 között	71	0,05
1986	126	0,09
1987	94	0,07
1988	68	0,05
1989	84	0,06
1990	219	0,16
1991	278	0,20
1992	240	0,17
1993	214	0,15

gendő csak a leírandó műsort teljes egészében meghallgatni, hanem szükségessé vált a mikrofilmre átmásolt, egykori műsorleírásnak (ún. scripteknek) a megismerése is. Éppen ezért a bibliográfiai tétel tartalmazza a hangzódokumentumhoz tartozó műsorleírás mikrofilmjelzetét is. Itt kell megemlítenünk, hogy a földolgozás során kiderült, nem minden hangdokumentumhoz maradt meg a műsor leírását megőrkítő mikrofilm, miközben a SZER adások többsége mikrofilmen rögzített dokumentumon kutatható. Találkoztunk olyan anyaggal,³ amikor többrészes adássorozat egy része csak mikrofilmen, folytatása pedig hangzódokumentumon őrződött meg. A nagyszámú mikrofilmes SZER dokumentum egységes feldolgozása érdekében – elkerülendő egy adott műsornak többféle, esetleg párhuzamos földolgozása, ha annak bibliográfiai számbavétele már elkészült – figyelembe kell venni a földolgozásnál leírt adatokat és tapasztalatokat. A földolgozás szempontjainak a dokumentumhordozótól függetlenül egységesnek kell lennie.

A színvonalas tájékoztatás és a kutatói munka könnyítése érdekében a SZER hangzódokumentumokat tartalmuk alapján tárgyszavaztuk, amely ugyancsak része a bibliográfiai rekordnak.

SZER hangzódokumentumok már föltárt állományáról

1999. áprilistól 2000. áprilisáig 1394 műsor bibliográfiai leírását rögzítettük az OSZK integrált adatbázisában. Bár a SZER hangdokumentumok között 1959-től⁴ kezdődően található rádióműsor, mégis döntő részét az 1986 és 1993 közötti időszakban sugárzott adások teszik ki.⁵

A táblázat adatai jól szemléltetik, hogy a hangszalagon megőrzött és eddig átmásolt műsorok döntő része – 68 %-a – az 1990-es esztendőkből való. Meglepő ugyanakkor, hogy a magyar történelem jelentős közelmúltjából, az ellenzéki mozgalmak kezdetének és kibontakozásának korszakából nem őrződött meg semmi. A SZER naprakészen követte a magyarországi szamizdat irodalom születését és fontos szerepe volt a „második nyilvánosság” politikai szereplői véleményének szélesebb magyarországi megismertetésében. Az 1986-1987-es időszakból megmaradt adások között azonban ilyen hanganyag nem található. A rendszerváltozás időszakából, az 1988-1989-es évek eseményeit dokumentáló műsorok a teljes SZER hangzódokumentum gyűjteménynek csupán 11%-át alkotják. Az 1988-as év műsorait tételesen megvizsgálva kiderül, közöttük egy olyan sem található, amely a születendő pártok valamelyikéről, az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalások eseményeiről, vagy a Magyar Köztársaság kikiáltásáról tudósítanának. Az 1989-es esztendőből nagyobb részt a magyar történelem középkori eseményeit népszerűsítő adássorozat, kisebb számban az 1956-os eseményeket értékelő, il-

letve az 1956-os forradalmat követő megtorlásokat ismertető néhány műsor, valamint a karácsonyi ünnepkörrel kapcsolatos irodalmi összeállítás és szórakoztató műsor került gyűjteményünkbe. Ezen esztendőnek fontos eseményeit megőrkítő kordokumentumként csupán az első szabadon megünnepelt március 15-i eseményről a helyszínen készített tudósítás, valamint Orbán Viktornak június 16-án, Nagy Imre és mártírtársai újratemetésén elmondott beszéde kapcsán az őt ért bírálatokra adott válasza maradt meg.

Az 1990-es első szabad parlamenti választással az 1990-es műsoroknak (0,16%) mindössze 0,02%-a foglalkozik. Az MDF és a Magyarországi Zöldek Pártjának választási progjamját ismertető adások mellett az SZDSZ-ről véleményt közvetítő műsor képviseli a rendszerváltásnak e fontos eseményét.

Az őszi helyhatósági választással kapcsolatban az önkormányzatiság fogalmát, működési modelljét ismertető többrészes sorozatnak a 2., 4. és 6. része, Antall Józsefnek a helyhatósági választások első fordulója után adott interjúja, valamint a piliscsabai önkormányzati választásról sugárzott helyszíni közvetítése került gyűjteményünkbe.

A 90-es évekből megmaradt műsorok jelentős része az ún. aktuális műsor, amelyek egy-egy időszérűnek tartott témát – oktatás, egészségügy, ifjúsáspolitiká, szociális kérdések stb. – jártak körül a nyugat-európai és kelet-európai, valamint a magyarországi gyakorlatot összehasonlítva.

A SZER hangzódokumentumok műfaj szerinti megoszlása

Műfaj	%
Aktuális műsor	0.16
Dokumentum műsor	0.002
Életút interjú	0.03
Emlékműsor	0.008

Műfaj	%
Interjú	0.17
Irodalmi műsor	0.007
Ismeretterjesztő műsor	0.22
Megemlékezés	0.03
Memoár	0.001
Rádiójáték	0.002
Rádiójegyzet	0.11
Riport	0.002
Szórakoztató műsor	0.008
Visszaemlékezés	0.10

Műfaji megoszlás szerint vizsgálva a SZER adásokat megállapítható, hogy a legnagyobb csoportot az ismeretterjesztő műsorok alkotják. Közöttük is mennyiségben a legtöbb Held Józsefnek⁶ a magyar történelmi múltat az emigrációban született újabb nemzedékekkel megismertető adássorozata *Történelmünk Útja* címmel. Jelentős számban készült interjú neves közéleti személyiségekkel. A meginterjúvoltak között található: a rendszerváltozás folyamatában közreműködő politikus,⁷ vezető egyházi személy,⁸ a művészeti és tudományos élet jeles képviselője⁹, valamint a magyar sport hírnevét öregbítő sportoló és sportvezető.¹⁰ Az aktuális műsorok mellett említést kell tenni a fontos kor- és irodalomtörténeti dokumentumokat rejtő rádiójegyzetekről. *Hazai Levél* címen a 20. század végi magyar irodalom jeles képviselői olvasták föl saját írásait rendszeresen.¹¹ Ugyanakkor utalnunk kell arra a sajnálatos tényre, hogy a SZER hangzódokumentumok közül hiányoznak a hírműsorok, a kommentárok. Az Országos Széchényi Könyvtár vezetősége reméli, hogy a hiányt pótolni lehet a SZER egykori munkatársainak hagyatékából.

A SZER működésével kapcsolatos dokumentumok a nemzeti könyvtár mellett más hazai intézményekben is megtalálhatók. (Magyar Rádió, Nyílt

Társadalom Alapítvány/Közép-Európai Egyetem, Magyar Országos Levéltár Petőfi Irodalmi Múzeum stb.). A magyar emigráció és az anyaország kapcsolatában fontos szerepet betöltő egykori véleményformáló rádió működésének pontos megismerése érdekében szükséges lenne ezen intézményeknek az együttműködése. Az Országos Széchényi Könyvtár AMICUS integrált számítógépes rendszere lehetővé teszi a SZER dokumentumokat őrző intézményeknek arra, hogy közösen létrehozzák a „virtuális” SZER Archívumot.

Jegyzetek

1. BORBÁNDI Gyula: Magyarok az Angol Kertben. Bp. 1996. 601 p. című monográfiájában dolgozta fel a Szabad Európa Rádió részletes történetét.
2. A Szabad Európa Rádió hangzó anyagának katalógizálása. Házi szabályzat. Bp. OSZK 1999.
3. A SZER 1959-ben hét részes sorozatot készített Lazar Brankovval, a Rajk-perben megvádolt és elítélt egykori jugoszláv diplomatával. A Rákosi korszak törvénytelenégeit bemutató és dokumentáló sorozatból az 1., 2., 3. és a 7. rész hanganyaga maradt meg. A sorozat többi része csak mikrofilmen kutatható.
4. Az 1956-os eseményeket követően az Egyesült Államok és a német kormány vizsgálatot indított, amelynek tárgya a SZER magyar szerkesztőségének forradalom alatti tevékenysége volt. Ennek során az eredeti hangszalagokat Washingtonba, míg a központi adóteremben rögzített ún. 24 órás hangszalagokat Bonnba szállították. Ez utóbbi a Német Szövetségi Archívumban megmaradt. A SZER vezetősége el kívánta érni, hogy az Országos Széchényi Könyvtárban is kutathatóak legyenek a Szabad Európa Rádió eredeti 1956-os (október 23-november 4. közötti) adásai. A Ross Johnson, a Szabad Európa Rádió/Szabadság Rádió washingtoni vezetője lemásoltatta a SZER 1956-os forradalom alatt sugárzott hangzódokumentumait. 2000. október 5-6-án a Szabad Európa Rádió szerepéről rendezett konferencián ünnepélyesen adta át az 1956. október 23-i adást tartalmazó 15 db hangkazettát.
5. A SZER 42 éves működése alatt sugárzott műsoroknak csupán töredéke maradt meg. Ennek egyik oka az a szemlélet volt, amely a műsorkészítést fontosabbnak tartotta azok archiválásánál. Másik ok a helyhiány volt, amely miatt rendszeres selejtezés történt. Rajki László előadása alapján. Elhangzott: a Szabad Európa Rádió szerepéről a XX. századi magyar történelemben című konferencián (2000. október 5.)
6. Held József történész 1956-ot követően az Egyesült Államokban telepedett le. A Szabad Európa Rádió magyar történelmi sorozatának 1984-1991 között ő a szerzője. Borbándi Gyula: Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia. Bp. 1992: 153.
7. Antall József, Boros Péter, Demszky Gábor, Duray Miklós, Fodor Gábor, Fodor István, Göncz Árpád, Horn Gyula, Konrád György, Magyar Bálint, Pető Iván, Pozsgay Imre, Rác Sándor, Surján László, Torgyán József stb.
8. Tempfli József, Tőkés László, Várszegi Asztrik stb.
9. Művészek: Béres Ferenc, Cseres Tibor, Csoóri Sándor, Durkó Zsolt, Határ Győző, Illés György, Kántor Lajos, Kátai Mihály, Király Tamás, Lator László, Legény Péter, Mensáros László, Szikora János, Sütő András, Tolnay Klári, Varga Imre stb. Tudósok: Balogh István, Csányi Vilmos, Fejtő Ferenc, Glatz Ferenc, Györfly György, Ormos Mária, Teller Ede, Újfalu József stb.
10. Gál József, Grosics Gyula, Mezey György, Schmidt Pál stb.
11. Örömmel nyújtottunk segítséget Cseres Tibor műveinek kritikai kiadásához, amikor pótolni tudtuk a Szabad Európa Rádióban elhangzott jegyzetének dokumentumát.

NAPILAPOK

HETILAPOK

HAVILAPOK

IDŐSZAKI

KIADVÁNYOK

TERJESZTŐK

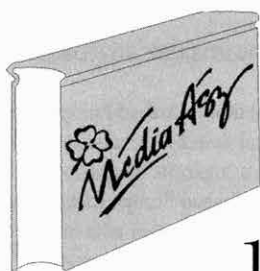
TELEKOM-
MUNIKÁCIÓ

KÖZTERÜLETI
REKLÁMOK

ELADÁSHELYI
REKLÁMOK

KIÁLLÍTÁSOK ÉS
VÁSÁROK

ÜGYNÖKSÉGEK,
NYOMDÁK

ENCIKLOPÉDIA

18. kiadás 2001. március

HAZÁNK EGYETLEN MÉDIA ADATTÁRA
félévente bővítve és aktualizálva

KÖNNYŰ KEZELHETŐSÉG

900 oldalon közel 4000 média adatai

10 tartalomjegyzék és 4 regiszter segítségével

SOKSZÍNŰSÉG

média adatok + média adatbanki jelentések
kivitelezők minden szakterületről
szövetségek és újságírók részletes adatai

BARÁTSÁGOS ÁR

könyv 1 Ft-os médiánkénti áron

CD 0,5 Ft-os médiánkénti áron

ingyenes faxbanki és felvilágosítási lehetőségek

Megrendelhető

S&S Karakter Kft.® • 1055 Bp. Honvéd u. 40.

Telefon: 302-7288, 475-0802 Fax: 475-0803

E-mail: mediaasz@hungary.net

Magyar olvasáskultúra túl a határokon.

Szemle

Katsányi Sándor

Szemlénk azoknak a kutatásoknak az eredményeiről ad összegező áttekintést, melyek a határon túl élő magyarság olvasási szokásaival foglalkoztak. E kutatások beszámolóit gyakran tágabb vagy más témájú (a kultúra, az identitás, a vallás kérdéseit elemző) könyvek részeként láttak napvilágot, ez is indokolta összegyűjtésüket. A jelen írás teljességre nem törekedve csak az átfogó érvényű, nagyobb területre kitékintő, szisztematikus kutatásokra terjed ki. Folyóiratcikkekre csak akkor, ha a cikk információit könyvben még nem összegezték.

Szemlénk csak az olvasási szokások áttekintésére vállalkozott. Az olvasási kultúra más fontos területei (pl. a kétnyelvűség problémája, az iskolai olvasásitanítás, a könyvet közvetítő csatornák: a könyvkiadás, a könyvkereskedelem, a könyvtárak helyzete) itt és most kényszerű okokból maradtak el.

A kutatások története

1990-ig a határon túli magyarok olvasási szokásait csak az érintett országokon belül lehetett vizsgálni, s ott is csak korlátok között. Bár nemes szándékú egyéni kezdeményezések során sok felmérés született, ezek azonban szűk körre korlátozódtak és nem voltak összehasonlíthatók. Szisztematikus, hivatásos intézményekre támaszkodó vizsgálat kevés folyt: a CSEMADOK 1964/65-ös, 1100 főre kiterjedő kulturális felmérése, a pozsonyi *Kultúra- és Közvéleménykutató Intézet* 1974-es, 2000 főre kiterjedő adatfelvétele a dél-szlovákiai magyarság kulturális helyzetéről, az erdélyi Maros megyei falvak

népességét feltérképező, 1260 személyt érintő vizsgálat. A magyarországi olvasáskutatók e téren csak passzív megfigyelők lehettek. Bár a 70-es és különösen a 80-as években már megnyíltak a sorompók a magyar-lengyel, magyar-francia, magyar-finn összehasonlító olvasásvizsgálatok előtt, de szigorúan zárva maradtak a magyar-(határon túli) magyar vizsgálódás előtt. Ilyen körülmények között az OSZK-KMK-ban a 80-as évek első felében program indult, mely – Mezey László Miklós közreműködésével – végigszemlélte a cseh-szlovákiai, romániai, jugoszláviai periodikumok olvasásszociológiai adatközléseit. Ennek anyagából az OSZK-KMK-ban egy kötetet állítottak össze, melyet többszöri leállítás után 1885-ben sikerült közreadni *A határon túli magyarság olvasáskultúrája* címmel. Ez az úttörő kiadvány volt a témakör első nagyobb lélegzetű magyarországi publikációja.

A politikai változások után megnyílt lehetőségeket azonnal kihasználva 1991 május-júniusában az OSZK-KMK olvasáskutatói mintegy ezer kérdőív kitöltésével felmérést végeztek a szlovákiai Csallóközben (Dunaszerdahelyen és három környező faluban) valamint Erdélyben (Székelyudvarhelyen és szintén három közeli faluban). Magyarországi kontrollként Hatvan városát és környékét mérték fel. Egyrészt a felnőtt lakosság olvasási szokásait vizsgálták (régióként 150–150 fővel), másrészt a középiskolásokat (régióként 100–100 fővel). Szorosan kapcsolódott ezekhez a pedagógusképző intézetek hallgatóinak felmérése (Székelyudvarhelyen, Nyitrán és Jászberényben, közel 100-100 fős mintákkal.)

A kutatás mindenekelőtt arra keresett választ, hogy milyen irányban és mértékben módosítja a kisebbségi helyzet az olvasási kultúrát, s ezen túl mi a szerepe az egyes régiók sajátos arculatának és hagyományának. Az eredményeket könyvben publikálták. (*Magyar olvasáskultúra határon innen és túl. 1993.*)

A vizsgálat érdeme az úttörő szerep vállalása volt a problémák megfogalmazásában, az összefüggések bemutatásában, a hipotézisek felállításában. Gyengéje a minta szűkössége és a reprezentativitás bizonytalansága. „*Anyagi kereteink behatárolták megismerési vágyainkat: viszonylag szerény méretű mintákkal dolgoztunk.*” A felmérés gyakorlati okokból olyan vidéken folyt, ahol a magyar etnikum túlnyomó többségben él, ezért a kutatás adós maradt a szórványban élők sajtóságainak feltárással. Másrészt a reprezentativitás bizonytalansága (pl. az értelmiség mindkét mintában messze meghaladta a tényleges arányokat) gyengítette az adatok általános érvényét is.

Az 1991-es felmérés után – immár annak eredményeire alapozva s annak bevált kérdés-struktúráját alkalmazva – számos erőfeszítés történt a vizsgálat körének kiszélesítésére.

A felnőtt lakosság vizsgálata ekkor már (1998-ig) a Közép-Európai Intézet keretében folyt, a fiataloké továbbra is a KMK keretei közt történt. A felnőttek vizsgálata „*ahogy újabb és újabb pénzeket tudtunk szerezni, egyre gyarapodó hólabdaként gördült végig a kilencvenes éveken és a Kárpát-medencén ... Az időbeli eltolódás nem jelent igazi longitudinális vizsgálatot, inkább csak egy elnyújtott pillanatfelvételt.*” A pillanatfelvétel 1991-től 1995-ig tartott s végül már 7 ország 120 településén 2414 magyar nemzetiségű felnőtt adataira épült. Románián és Szlovákián túl kiterjedt Kis-Jugoszláviára (Vajdaság), Ukrajnára (Kárpátalja), valamint csekély, 105 fős mintával Szlovéniára (Mura-vidék) és a vizsgálat egészétől eltérő mintavétellel az ausztriai emigráns magyarság egy részére is. A vizsgálatot vezető Gereben Ferenc időközben számos résztanulmányt jelentetett meg, ezek adatai később beépültek összefoglalásába, mely *Identitás, kultúra, kisebbség. Felmérés a közép-európai magyar népesség körében* címmel a témakör jelenlegi legteljesebb összefoglalását nyújtja.

A felnőtt népesség vizsgálatával párhuzamosan a határon túli magyar fiatalok olvasására vonatkozó ismereteink is gyarapodtak. Az Erdélyen és Dél-Szlovákián túl a Kárpátalja és a Vajdaság középiskolásaira is kiterjedő kutatásokat Nagy Attila, a KMK osztályvezetője szervezte és publikálta művelődéspolitikai és könyvtári folyóiratokban.

Kiegészült – ugyancsak a KMK kutatásainak keretében – a pedagógusjelöltek vizsgálata is. Az olvasásra nevelés kérdései – s bennük a pedagógusok szerepe – különösen nagy hangsúlyt kapott a *Magyar Olvasástársaság*, a HUNRA tevékenységében. Ez a szervezet megalakulása óta intenzíven foglalkozik – konferenciáin, kiadványaiban – a határon túli magyar olvasáskultúra problémáival.

Bár az 1991–1995 között hólabdaként bővülő adatfelvételek a probléma az első megfogalmazásánál gazdagabb és árnyaltabb bemutatást tettek lehetővé az *Identitás, kultúra, kisebbség* c. kötetben, az adatok még mindig nem reprezentálták pontosan egy-egy ország magyar kisebbségét. „*Felmérésünk adatai elsősorban a különböző régiók összevetésével nyerik el információs értéküket, és nem az egyes régiókon belüli megoszlásokkal.*” A reprezentáció kérdése sajátosan oldódott meg. Egy nemzetközi vallás-szociológiai vizsgálat (az „Aufbruch” kutatás) nyomán a *Kerkai Jenő Egyházszociológiai Intézet* 1998 tavaszán megismételte a kutatást, s ehhez Erdély egész népességét reprezentáló csaknem ezer fős mintát használt. A kérdéseket az identitás, a kultúra és az olvasás területére is kiterjesztették. Ennek jóvoltából ma már Erdély magyar lakosságának olvasáskultúrájáról pontos, reprezentatív adatokat olvashatunk – egy egyházszociológiai intézet kiadványában, *Vallásosság és nemzettudat. Vizsgálódások Erdélyben* címmel.

Mi több: egy év múltán, 1999-ben Kárpátalján is ugyanilyen reprezentatív felmérés történt, hasonló keretben, az erdélyi vizsgálat főbb kérdéseit megismételve. A 30 különböző településen megkérdezett 500 magyar nemzetiségű felnőtt pontosan tükrözi

a kárpátaljai magyarság összetételét, ezzel tovább bővült az a terület, melyen a magyarság olvasási kultúrájáról friss és minden szempontból megbízható ismeretekkel rendelkezünk.

Magyar kultúra? — Multikultúra?

Természetesen mindkettő. A határon túli magyarság olvasáskultúráját egyrészt a magyar irodalmi műveltséghez és olvasáskultúrához való kapcsolódás jellemzi, másrészt a kettős (nemzetiségi és állampolgári) kötődésből következő multikulturális jelleg. Kérdés: milyen erős a magyar kultúrához való kapcsolódás? Leegyszerűsítve: milyen nyelven milyen műveket olvasnak?

A vizsgálatok egybehangzó tanúsága szerint a határon túli magyarság döntő többsége, mintegy kilenc tizede gyakrabban olvas magyarul, mint más nyelven. Sőt, háromnegyedük szinte kizárólag magyar nyelvű könyvet választ. A magyar népességen belül tehát egy tized körül mozog azok aránya, akik többször, többet olvasnak az állam többségi nyelvén, mint magyarul.

Ezt az általános képet egyaránt megerősítették a legfrissebb reprezentatív mérések (ezek szerint az erdélyi magyarok 93%-a gyakrabban olvas magyarul, mint románul) és a Csehszlovákiában, Romániában a pártállam idejében végzett vizsgálódások is. (Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a fenti megállapítások a nyugati emigráns magyarság csoportjaira, például a Bécsben és más osztrák városokban élőkre nem érvényesek. Körükben a rendszeresen magyarul olvasók aránya lényegesen alacsonyabb.)

Az olvasmányok összetétele a szórványban élőknél és a szellemi foglalkozásúaknál tolong el leginkább a többségi nyelv felé, tehát ott, ahol a beszélt nyelv is szükségszerűen kevésbé kötődik az anyanyelvhez. Az eltolódás azonban csak viszonylagos: a szórványnépesség és az értelmiség is nagyobb

arányban olvas magyar, mint nem magyar nyelvű műveket.

Ha az olvasmányokat tartalmilag vizsgáljuk, ugyancsak a magyar kultúrához való kötődés a meghatározó. A legutóbbi olvasmányok szerzőjét tekintve a legnagyobb csoportot, az olvasmányok mintegy felét a magyar szerzők teszik ki, más közép-kelet-európai szerzők viszont (köztük a többségi nyelv írói is) csak 7-10%-ot. A legemlékezetesebb olvasmányélmények között még nagyobb a magyar művek aránya. Az egyik kutató a fiatalok kedvelt íróival kapcsolatban meg is jegyzi: „*Tegyük szóvá a nemzeti kultúrák közötti hidak itt tapasztalt gyengeségét, a pallók keskeny és törékeny mivoltát: a kedvelt és értékelt szerzők 247 székelyudvarhelyi említéséből mindössze 6 esett román, a 248 dunaszerdahelyi említésből pedig 17 cseh és/vagy szlovák szerzőre.*” (Nagy Attila.) „*A román irodalom megszerettetése a Székelyföldön*” (ez egy székelyudvarhelyi tanár Magyarországon tartott előadásának a címe) bonnyolult feladat.

A fenti adatok fényében megalapozott a kutatók megközelítési módja, mikor a határon kívüli magyarság olvasási kultúrájáról mint *a magyar kultúra regionális változatáról* igyekeznek adatokat gyűjteni. A másik megközelítés az adott térség együtt élő népeinek multietnikus vizsgálata lehetne. (Részben ilyen jellegű volt a pozsonyi Kultúra- és Közvéleménykutató Intézet 1974-es vizsgálata, melynek keretében a szlovák megkérdezettektől kapott válaszok összehasonlítási alapot nyújtottak az adatok értelmezésénél.)

Az olvasmányok forrásai

A határon túli magyarok leggyakrabban a házi könyvgyűjteményekből jutnak olvasmányhoz, saját családi könyvtárukból vagy baráti kölcsönzés útján. Különösen fontos a családi könyvtár léte a szórványban élők számára. (Ott közel kétszer akko-

ra családi gyűjteményekkel találkoztak a felmérők, mint az egy tömbben élő magyarság településein.) Érdekes lenne pontosan tudni, hogy évtizedeken keresztül miféle csatornákon: hivatalos kanálisokon, szűrőkön, gátakon és réseken keresztül szivárgott át mindaz, ami ma az olvasmányok meghatározó alapja.

Bár a családi könyvtárak kötetszáma a határon túli magyaroknál általában alacsonyabb, mint Magyarországon, (talán Erdély kivétel, erről a különböző felmérések ellentmondó adatokat hoznak), a meglevő könyvgyűjtemények használata azonban sokkal intenzívebb. Magyarországon a könyvhöz jutás leggyakoribb módja, hogy a könyvet megvásárolják, az erdélyi magyarok leggyakrabban barátaitól kapják kölcsön. Minél kevésbé gazdag egy ország, annál ritkábban tudják megvenni az éppen kívánatos könyvet. Az utoljára olvasott könyvet vásárlással szerezte meg Kárpátalján az olvasók 10%-a, Erdélyben 23%, Dél-Szlovákiában és Magyarországon 30%, Ausztriában 59%. Ezzel szemben a kevésbé gazdag országokban sokkal intenzívebben használják a meglevő családi könyvtárakat, a sajátot és a barátokét. Ilyen úton jutott utoljára könyvhöz a Kárpátalján az olvasók 55%-a, Erdélyben 40%, Magyarországon 33%, Dél-Szlovákiában 29%, Ausztriában 8%. Az adatokat úgy is értelmezhetjük, hogy a Kárpátalján minden megvásárolt könyvet később még ötször-hatszor újraolvasnak, Erdélyben kétszer-háromszor, Magyarországon egyszer. (Ausztriában a vásárolt könyvek 9 tizede újraolvasatlan marad.)

Többről van itt szó, mint valamely gazdaságossági mutatószámról. A vázolt skála a segítőkész, kollektív magatartásmódtól (baráti kölcsönzés!) a fogyasztói társadalom individualistább magatartásáig húzódik. Szélsőségesen fogalmazva: a könyv az előbbiben a közösség (családi, baráti közösség) szellemi tulajdona, az utóbbiban egyszeri használatra rendelt árucikk. Ha viszont ezt a jelenséget az információáramlás szempontjából nézzük: a skála

egyik végpontját az új könyvek gazdag áramlása, tehát a friss információkhoz való jutás gazdagabb lehetősége jellemzi, a másik végpontot a szerényebb könyvválaszték s azok gazdagabb utólagos felhasználása, tehát egyfajta konzerválódás.

Ebben a situációban a könyvtárra fontos szerep várna: ideális esetben ez az intézmény lenne képes mérésélni a friss információtól való viszonylagos elzártság hátrányát. A vizsgált területeken azonban ez nincs így. A könyvtárak látogatottsága (Dél-Szlovákia kivételével) alacsonyabb a magyarországinál. Súlyosabb gond ennél, hogy ezek a könyvtárak elsősorban a klasszikus irodalmi értékeket közvetítik, a modern irodalmat kevésbé, az ismeretközlő irodalom beszerzése pedig a lakosok könyvvásárlására hátrál, a közkönyvtárak ezt az igényt csak igen kevésbé képesek kielégíteni. A könyvtárak itt elsősorban értékőrző és nem szolgáltató-informáló intézmények. Így azon sem csodálkozhatunk, hogy a hagyományos könyvkölcsönző szerep dominál bennük. (Míg Magyarországon az olvasók 1/4-e mondta, hogy a könyvtárba *csak* kölcsönözni jár, Erdélyben és Dél-Szlovákiában 3/4-ük.)

A könyvtárak információs szerepének gyengeségét mutatja a helybenolvasás csaknem teljes hiánya. (Magyarországon minden második látogató helyben is olvas, Erdélyben és Dél-Szlovákiában csak minden hetedik, Kárpátalján minden huszadik..) A könyvtárakban tehát a Máté-effektus érvényesül: a szegényebb könyvvásárló régióknak szegényebb könyvtár adatott.

Könyvolvasás: Mennyit? Hogyan?

Az olvasás gyakoriságát jelző mutatószám Erdély és Dél-Szlovákia esetében csekély elmaradással közel jár a magyarországihoz, Kárpátalja és Jugoszlávia utódállamainak magyar olvasói nagyobb mértékben maradtak le.

Az olvasás gyakoriságát határon innen és túl, – mint bárhol másutt is – az életkor, a nem, az iskolai végzettség és a munkakör differenciáltsága befolyásolja. Ezekhez az alapvető és jól ismert indikátorokhoz azonban a kisebbségi helyzetben egy új is csatlakozik: a szórványban élők következetesen többet olvasnak, mint azok a magyarok, akik egy tömbben élnek, lakóhelyükön erős többségben vannak. (A vizsgálatoknak erre az egybecsengő és nagyon fontos megállapítására más vonatkozásban még visszatérünk.)

Különleges Erdély esete. Az 1991–94 közötti felmérések szerint ez volt a legszorgalmasabban olvasó régió, az olvasás gyakoriságában fölülmúlva Magyarországot is. Az 1998-as reprezentatív felmérés viszont sokkal rosszabb adatokat állapított meg. (Pl. a könyvet egyáltalán nem olvasók száma 10%-ról 31%-ra emelkedett.) Kétségtelen, hogy az 1991–94-es adatok némileg „fölelhordtak”, (ezt a kutatási beszámoló már akkor korrektil jelezték és viszonylag pontosan bemérték), de nem ennyire. A jelek szerint Erdélyben egy fél évtized alatt jelentősen csökkent az olvasási kedv. Az ottani megfigyelők közönyössé válásról beszélnek. Más kutatók a jelenséget több okra vezetik vissza:

- ☉ 1991-ben még igen visszafogott volt a tévzés, azóta viszont megnövekedett az anyanyelvi televíziózás lehetősége, részben a Duna TV, nagyobb részben a műholdas kereskedelmi csatornák révén.
- ☉ Több téren megváltozott az erdélyi magyarok életmódja.
- ☉ Ugyancsak változások történtek az erdélyiek értékrendjében is.

Az olvasási kedv lelohadaása Erdélyben mindenesetre fontos figyelmeztetés: a modernizáció kétarcú hatása előbb-utóbb át fogja rajzolni a magyar kisebbségek olvasáskultúrájának most felvázolt térképét.

A „mennyit?” kérdésénél jelentősebb különbség mutatkozik az olvasás „hogyan?”-jában. *Gereben Ferenc* ennek mérésére eredeti módszert dolgozott ki és alkalmazott vizsgálati során. Ezek szerint *aktívabban* (elmélyültebben, „ráérősebben”) olvasunk, ha időközben vissza-visszalapozunk, olvasás közben megállunk, elgondolkozunk, részeket megjelölünk, jegyzetelünk, naplót vezetünk. (Az olvasáslelektan ezt „elidőző olvasás”-nak, ill. intenzív olvasásnak nevezi.) Kevésbé aktívan (felületesebben, sietősebben, „információ-éhesebben”) olvasunk, ha az olvasott regény egyes részeit kihagyjuk, átugorjuk, a regény befejezését előre megnézzük.

Az *aktivitási mutatók* a határon kívüli magyarokat egyértelműen „másként olvasónak” mutatják. *„Az anyaországi társadalom olvasói – feltehetően pragmatikusabb, haszonelvűbb értékszemlélettől, pergőbb életritmustól is vezéreltetve, kevésbé hajlamosak az elmélyültebb olvasásmódra, mint a tradicionális értékrendet (és a tradicionális olvasási szokásokat) jobban őrző határon túli magyarság, mely erősebben ragaszkodik a hatékonyabb és intenzívebb olvasási metódushoz.”*

Mit olvasnak? – Olvasásválasztás, értékrend

Egy-egy régió olvasmányainak jellemzésére, a többiekkel való összehasonlításra standard arányszámok szolgálnak:

- ☉ A régi irodalmat vagy a kortárs (az utolsó másfél évtizedben publikált) műveket kedvelik, olvassák nagyobb arányban?
- ☉ A magyar irodalmat vagy a külföldi szerzők műveit (s azon belül melyik nyelvterület irodalmát) olvassák nagyobb arányban?
- ☉ Az értékes szépirodalmat vagy a szórakoztató bestsellereket olvassák nagyobb arányban?

A határon túliak olvasmányválasztása (a legutóbb olvasott művek számbavételének alapján) mindhárom tekintetben karakterisztikusan eltér a magyarországi olvasókéttől.

☉ Magyarországon az olvasmányok többsége kortárs szerző műve. A határon túli magyarság régióiban – Erdélyben, a Vajdaságban, Kárpátalján) a régebbi szerzők művei az olvasottabbak, a mai szerzők aránya az olvasmányok 30–40%-a között mozog. (Dél-Szlovákiában ennél valamivel magasabb, de ott sem éri el a magyarországi arányt.)

☉ Magyarországon jóval több külföldi szerzőt olvasnak, mint magyart. (Az arány a kétharmad-egyharmad felé közelít.) A külföldi szerzők legnépesebb csoportját – a magyart már-már megközelítve – az amerikaiak képezik. Ezzel szemben valamennyi határon túli régióban a magyarországinál jóval nagyobb arányban olvasák a magyar szerzőket, az olvasmányoknak itt több mint a fele (Erdély, Vajdaság) vagy csaknem a fele magyar író műve. A külföldi szerzőktől származó olvasmányaik is különböznek: kétszer-háromszor annyi közöttük az európai, mint az amerikai.

☉ Magyarországon a bestseller/lektúr típusú olvasmányok abszolút többségben vannak. A határon túli régiók magyar olvasóinál ezzel szemben a valódi irodalmi értéket jelentő olvasmányok képezik a többséget, a szórakoztató, kommersz művek az olvasmányoknak csak negyedét-harmadát teszik ki.

A fenti teoretikus megállapítások konkrét érzékeltesére álljon itt két névsor: a legtöbbet olvasott szerzőké, gyakorisági sorrendben:

Erdély (1998. június): 1. Jókai M.; 2. Wass Albert; 3. Biblia; 4. Mikszáth K.; 5. Móricz Zs.; 6. Gárdonyi G.; 7. Rejtő J.; 8. Petőfi S.; 9. Steel, D.; 10. Sütő A.
Magyarország (1996 június): 1. Lőrincz L.L.; 2. Cook, R.; 3. King S.; 4. Steel, D.; 5. Rejtő J.; 6.

Mitchell, M.; 7. Moldova Gy.; 8. Biblia, 9. Jókai M., 10. Merle, R.,

A határon túli magyar olvasáskultúra sarkalatos kérdéséhez érkeztünk. Tény, hogy az egyre jobban kommercializálódó magyarországgal szemben ez az olvasáskultúra határozottan érték-konzervatív. E jelenség elsősleges okát a kutatók a *kisebbségi identitástudatban* látják, mely önmaga megerősítése céljából erőteljesebben támaszkodik a hagyományokra, a *nemzeti kulturális örökségre*. (A „megerősítést, öngazolást” mint az olvasás motívumát Erdélyben háromszor annyian említették, mint Magyarországon.) A kétszeresen kisebbségi helyzetben, a szórványban élők a többiekénél is jobban ragaszkodnak a régi magyar irodalom értékeihez. Ezen túl a konzervatív olvasmányválasztás oka lehet a környező társadalmak modernizáció előtti, átmeneti állapota, a perifériális helyzet és a determinált könyvválaszték is.

A legsúlyosabb kérdés: merre vezet a jövő útja, hogyan fognak alakulni a határon kívüli magyarok olvasási szokásai? A lehetséges forgatókönyvek között van egy jól ismert változat: a magyarországi olvasáskultúra története. Ennek változási tendenciáit Gereben Ferenc a *Könyv, könyvtár, közönség*-ben, Nagy Attila a *Modernizáció: globalizáció, amerikanizáció?* c. tanulmányában (Könyvtári Figyelő, 1997. 3. sz.) gazdag tényanyagra támaszkodva foglalta össze. A magyarországi olvasók az 1960/70-es években megközelítőleg ugyanolyan arányban olvastak régi irodalmat, magyar szerzőket és értékes irodalmi alkotásokat, mint ma a határon túliak. Azóta évtizedről-évtizedre pontosan kimutatható az új, a külföldi s egyben a kommersz felé közeledés útja. Hasonló tendenciának lehetünk tanúi a határon túl is. (*Szócs István* a kolozsvári *Helikon* hasábjain már 1992-ben az irodalmi érdeklődés társadalmi, politikai súlyának csökkenését, a tömegkultúrával elárasztott olvasók közönyössé válását diagnosztizálta.) Vajon a modernizáció szükségszerű velejárójaként a „Nagy Szébtömlés” (hogy *Fukuyama* te-

libe találó definícióját idézzük) vár a határon kívüli magyarság olvasáskultúrájára is, vagy van a meglévő értékek átmentésének valamilyen sajátos útja is?

Az egyes régiók sajátosságai

A legegényibb arculatot *Erdély* mutatja. Itt az olvasás célja is különbözik a megszokottól: máshol a könyvet többnyire a kikapcsolódás, szórakozás, pihenés céljából veszik kézbe, Erdélyben az olvasástól tanítást, megerősítést, öngazolást várnak, az olvasás mintegy erkölcsi feladat, az identitás megvédésének eszköze. Más régiókhoz képest kemény, puritán világ ez: itt olvassák legkevésbé a csak szórakoztatást nyújtó irodalmat, itt ragaszkodnak legjobban az irodalmi értékhez, a nemzeti hagyományhoz. Az irodalmat a közösség kincsének tekintik: a hiányos könyvellátást, a gyenge könyvtári szolgáltatást sűrű baráti könyvkölcsönzéssel pótolják. Seholyan könyv nem érkezik baráti kézen át családtól családig, mint e tájon.

„Erdélyben lassabban járnak az órák.” Megőrződött a múlt, s csak vonakodva bontakozik ki a jelen. Többé-kevésbé mentes maradt a modernizáció árnyoldalától, a kommersz gáttalan térhódításától. Az olvasmányválasztás alapjaiban értékorientált, centrumában a nemzeti klasszikusok és általában a klasszikusok, valamint az erdélyi magyarság sorsát vállaló és ábrázoló írók állnak. A legolvasottabb könyv Jókai és a Biblia (és nem Cook, King és Steel, mint Magyarországon.) Népszerűek, olvasottak Tamási, Sütő, Wass Albert is. De a lassan járó óra következtében a modernizációnak nemcsak a szemete maradt el, hanem hiányoznak vitathatatlan értékei is: rendkívül alacsony a friss, kortárs irodalom iránti kereslet, s nagyon szűk a non-fiction érdeklődésűek tábora.

Dél-Szlovákia magyar olvasótáborának arculata élesen eltér az erdélyiektől. Kevésbé kemény, sokkal

oldottabb. Erre a régióra a polgári hagyományok erőteljesebb jelenléte nyomja rá a bélyegét, a vizsgálat során legfontosabbnak mondott értékek itt: a lelkiismeretes munka, az érvényesülés, a kultúra öröme, a tolerancia. Lágyabb, hajlékonyabb világ ez, mint az ostromlott várra emlékeztető Erdély. Az olvasást itt nem morális feladatnak, hanem az örömszerzés forrásának tartják.

A könyv Dél-Szlovákiában szabadabban és gazdagabban áramlik, mint máshol, a régiók között itt a leggyakoribb a könyvvásárlás és a könyvtárhasználat. Az olvasott művek megosztása minden szempontból közel áll a magyarországihoz: többségében mai szerzőt olvasnak, és több külföldit, mint magyart. Az olvasott lektűrök száma eléri az értékes művekét (de nem haladja meg, mint Magyarországon.) A könyvpiacot – legalább is a felmérések idejéig – még nem öntötték el az amerikai bestsellerek. A gyakorlati célú ismeretközlő irodalom kedvelőinek aránya valamivel alacsonyabb, mint Magyarországon. E régió magyar lakói mind a kommercializálódásban, mind a gyakorlatias haszonelvűségben hátrább tartanak a magyarországiaknál.

Kárpátalján a magyarság túlnyomórészt falun él, s ott erős etnikai közösségeket alkot. Ez a legzordabb, legmostohább régió, lakói elhagyatottnak érzik magukat. „Némi túlzással azt mondhatjuk, hogy a kárpátaljai magyaroknak – sokuk érzése szerint – nincs hazájuk, csak szülőföldjük.” – „Mindkét hazából kiárvulva” élnek, ahogy azt egy kutatási beszámoló címe mondja.

Az ellátottság – a könyvvel való ellátottság is – szegényes. Itt a legalacsonyabb a vásárolt könyvek száma, a könyvtárak szolgáltatásai ugyancsak gyengék (beleértve az iskolaiakat is: a középiskolások felemmilyen könyvtárat nem látogat), következésképp nem meglepő, hogy itt olvasnak a legkevesebben rendszeresen.

A haza fogalmát a kulturális értelemben vett nemzet pótolja. Az olvasmányok nyelve 83%-nál kizárólag magyar. Olvasmányválasztásuk hagyományör-

ző (bár korántsem olyan értékcentrikus, mint az erdélyieké) kommersz elemekkel vegyítve (bár távolról sem olyan mértékben, mint Dél-Szlovákiában.) A friss irodalom lassan ér el ide, a népszerű lektűrök is tegnapiak-tegnapelőttiek: Szilvási, Dumas, Mitchell, Berkesi szerepelnek az 1999-ben legolvasottabb írók listáján. Az érték még régebbi: Jókai, Mikszáth, Gárdonyi.

Nem minden régióról tudunk határozott kontúrú képet rajzolni. A háború-közeli *Vajdaságról*, a kis lélekszámú *szlovéniai* magyarságról vannak ugyan adatok, de nem elégségesek messzebb menő következtetések levonására.

Ausztriában a Bécsben, Linzben és Wellsben élő magyar emigránsok egy részének olvasási szokásairól készült felmérés. E csoport kulturális háttere gyökeresen eltér az őshonos kisebbségektől (magyarországi iskoláskor, nyugati nagyvárosi környezet, a generációváltás meghatározó szerepe stb.) A többi régióval ellentétben az ő olvasmányaik között nem a magyar, hanem az idegen nyelvűek vannak többségben. (Egy korábbi ausztriai felmérés szerint: döntő többségben.) Olvasmányválasztásukban nem a hagyományörző szépirodalom dominál, de nem is a lektűrök, hanem az ismeretközlő irodalom, főleg nyugat-európai szerzőktől. Más világ ez, mint a többi régió.

És ami közös ...

Ha a különböző életkereteket nyújtó államokban élő magyar kisebbség olvasáskultúrája régióként ennyire eltér egymástól, vannak-e egyáltalán olyan közös vonások, melyek általános érvénnyel következnek a kisebbségi létből? Ki tudtak-e mutatni a kutatások olyan jellegzetességeket, melyeket egyértelműen és bizonyíthatóan a kisebbségi szituáció hozott létre?

A felmérések során megkülönböztették az egy tömbben élőket (ahol a magyarság a lakóhelyén be-

lül erős – legalább 90%-os – többségben van) és a szórványban (lakóhelyükön is kisebbségben) élőket. E két csoport helyzete között igen nagy a különbség. Az egy tömbben élők az adott állam kisebbségei ugyan, lakóhelyükön azonban többségben vannak, helyzetük tehát megosztott, velük szemben a szórványban élők abszolút kisebbségi helyzetben vannak. A felmérések e két csoport kulturális magatartása között markáns és következetesen érvényesülő különbséget mutattak ki. E ponton váltak a legjobban megragadhatóvá a kisebbségi lét sajátosságai.

Feltételezhetnénk, hogy a hátrányosabb szórvány helyzet, tehát az idegen nyelvi környezet, a fokozott kisebbségi lét csökkenti az anyanyelvi kulturális aktivitást. A vizsgálatok egyértelmű tanúsága szerint éppen ellenkezőleg történik, ugyanis fokozta:

- ☛ a szórványban élők sokkal többet (kétszer annyit) áldoznak házi könyvtárak gyarapítására;
- ☛ lényegesen többet olvasnak és elmélyültebben, nagyobb aktivitással,
- ☛ olvasmányválasztásuk igényesebb: több esztétikailag értékes művet olvasnak és kevesebb bestsellert, mint az egy tömbben élők,
- ☛ konzervatívabbak és értékörzők: ragaszkodnak ifjúkori irodalmi normáikhoz, úgy is, mint emlékhöz, de úgy is, mint a mindennapi olvasmányok kiválasztó elvéhez.

Ezt a jelenséget, a kisebbségi szituáció fokozódásával együtt járó kulturális aktivizálódást a számos felmérés során minden régióban megfigyelték, s a reprezentatív mérések is alátámasztották. A kisebbségi helyzet bizonyítottan erős és maradandó nyomokat rajzol az emberek szellemi arculatára.

Tegyük azonban hozzá: nem minden esetben és nem szükségszerűen. A megvalósulás más tényezőin is múlik: a résztvevők értékrendjén, világké-

pén, sorsvállalásán. (A kutatások minden esetben egybekapcsolódtak a vallott értékrend és a nemzeti identitástudat vizsgálatával, mint ezt a publikációk címei is mutatják. Szemlénkben ezek behatódott ismertetésére nem volt mód.)

Akik számára a magyarság a kisebbségi létben mindenekelőtt feladatvállalást jelent (a „*Mit jelent az Ön számára magyarnak lenni?*” kérdésre adott feleletük tanúsága szerint), azok bizonyultak a legaktívabb és a legigényesebb olvasónak. Követik őket, bár kissé lemaradva azok, akik számára a magyarság a valahová tartozás jó érzése, öröme, természetes adottság. Ők kevésbé kreatív olvasók. Végül azok, akik számára a magyar identitás közömbös, vagy semmi jót nem jelent, olvasóként is közömbösök a magyar irodalom értékeivel szemben.

A kisebbségi lét tehát csak akkor gyöngyözik nagyobb kulturális aktivitást, ha tudatosan vállalt nemzeti identitás áll mögötte. Az elutasított, közömbös identitástudat általában passzívabb és értékhiányos olvasáskultúrával jár együtt. S a sorrendet megfordítva: a magasabb szintű olvasáskultúra kisebbségi helyzetben az identitástudat egyik pillére.

Az ismertetett művek jegyzéke

A határon túli magyarság olvasáskultúrája. Összeállítás olvasásvizsgálati és művelődésszociológiai felmérések eredményeiből. Az előszót írta Fekete Gyula, szerk. és bev. Gereben Ferenc. Bp. 1985. OSZK–KMK, 205 p.

Csehszlovákia 17–36.p.; Stumpf Benedek András: A kárpát-ukrajnai magyar lakosság és a könyv 38–44.p.; Románia 45–132.p.; Jugoszlávia 133–158.p.; Ausztria 159–174.; Kabdebó Tamás: Mit olvasnak a nyugati magyarok? 176–194. p.

Kiegészítő publikációk:

Egyed Péter: A tudományos könyv mindennapjainkban. In: A hét (Bukarest) 1990. nov. 8. 8–9.p. (A romániai magyar értelmiség olvasási szokásairól.) - Szabó Ágnes Kinga, Kelemen Hunor: Fiatalok sajtóképe: olvasásszociológiai felmérés. In: Korunk (Kolozsvár) 1992. júl. 50–58.p. - Szűcs István: Irodalmi élet – kontra irodalom. Helikon (Kolozs-

vár) 1992. szept. 1–2.p. – Csáky Piroska: Az olvasás öröme. In: Híd (Újvidék) 1995. 10–11.sz. 718–724.p.

Magyar olvasáskultúra határon innen és túl. Bp. Közép-Európa Intézet, 1993. 180 p. (Hungari Extra Hungarum 2.)

Gereben Ferenc: Értéktrend, identitástudat, olvasás. Felmérés három ország felnőttkori magyarsága körében. 9–74.p. Nagy Attila: Olvasási kultúra és nemzeti azonosságtudat. Középiszólások hármastükörben. 75–121.p. Vidra Szabó Ferenc: „Most van szükség jó tanárookra...!” 123–148.p. Lőrincz Judit: A bennünk élő könyvek. 149–163.p.

Kiegészítő publikációk:

Nagy Attila: Olvasási szokások és nemzeti azonosságtudat. In: Kortárs, 1992. 8.sz. 101–110.p.; Nagy Attila: „Mindkét hazából kiárvulva...?” Kárpátaljai és vajdasági magyar középiszólások olvasáskultúrájáról. In: Könyv Könyvtár Könyvtáros, 1994. 12.sz.; W. Péterfi Rita: Kárpátaljai pedagógusjelöltek olvasáskultúrája In: Iskolakultúra, 1997. 1. sz.; Gereben Ferenc: A magyar olvasáskultúra határon túli régiói. In: Könyv, könyvtár, közönség Bp. OSZK, 1998. 197–210. p.

Olvasásra nevelés és pedagógusképzés. HUNRA konferenciák előadásai. Szerk. Nagy Attila. Bp. OSZK. 1994.132 p. – (Az OSZK Füzetei 7.)

Lanstyák István: Kétnyelvűség és anyanyelvi nevelés 56–63.p.; Borbáth Erzsébet: A moldvai csángó gyermekek

kétnyelvűsége 64–67.p.; Lukács István: Olvasásra nevelés és történelem 76–79.p.; Szallós-Kis Ferenc: A román irodalom megszerettetése a Székelyföldön. 80–83.p.; Babi Móricz Tünde: Olvasásra nevelés – könyvtáros szemmel 114–118.; Tavasz Hajnal: „...én is olvasó vagyok.” avagy olvasótáborok meghonosodása Erdélyben, 119–123.p.

Gereben Ferenc: Identitás, kultúra, kisebbség. Felmérés közép-európai magyar népesség körében. Bp. Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely 1999. 278 p. – (Kisebbségek Kelet-Közép-Európában 1.)

Ebből: Művelődési és olvasási szokások. 166–219.p.

Kiegészítő publikáció:

Gereben Ferenc: Hogyan olvasunk határon innen és túl? In: Olvasásfejlesztés iskolában és könyvtárban. 69–74.p. Sárospatak, Városi Könyvtár, 1999.

Gereben Ferenc – Tomka Miklós: Vallásosság és nemzetudat. Vizsgálódások Erdélyben. Bp. Kerkai Jenő Egyházzociológiai Intézet, 2000. 107 p. (Kerkai Könyvek)

Ebből: Gereben Ferenc: Kulturális identitás 84–106.p.

Kiegészítő publikáció:

Gereben Ferenc: Nemzeti és kulturális identitás a Kárpátalján. Kutatási gyorsjelentés. In: Pro Minoritate 2000/Tavasz 166–170.p.

MEGBÍZHATATLANOK A SZŰRŐK – A Consumer Reports lesújtó értékelést jelentett meg az internetes tartalomszűrők megbízhatóságáról. Hat szoftvert és az America Online szolgáltatását vizsgálták 86 kábítószerral, erőszakkal, szexszel kapcsolatos témájú honlap segítségével. Legjobban az America Online szerepelt, a kifogásolható tartalom 86%-át kiszűrte.

Utána a Norton Internet Security 2001 Family Edition következett 80%-kal, majd a Cyberssitter 2000 (78%), a Cyber Patrol (77%) az Internet Guard Dog (70%), a Net Nanny (48%), végül a Cyber Snoop (10%). Az első helyezett azonban blokkolta az ártalmatlan honlapok 63%-át is, például a szexuális felvilágosításról, vagy a leszbikus politikáról szólókat.

Judith Krug az Amerikai Könyvtáregyesület képviselőjeként elmondta, hogy a tanulmány felhívja a figyelmet a szűrők megbízhatatlanságára és arra, milyen fontos, hogy a gyerekek magabiztosan tudják kezelni az internetet.

(M. G. ; USA Today, 2001. február 15.)

A vajdasági magyarok olvasáskultúrája

Suller Ildikó Tünde

Vajdaság – napjainkban

Vajdaság, Kis Jugoszlávia önállóságát veszített tartománya etnikailag és kulturálisan rendkívül heterogén. Ma hozzávetőlegesen 21 népcsoport él e területen, ahol szerb jellegű és dominanciájú vajdasági érdekazonosság, mentalitás és életforma jellemző, amely azonban közelebb áll a magyarhoz, mint a szerbhez.¹

A magyarok aránya a kisebb térségekben (Bácska, Bánát, Szerémség) egyenetlenül oszlik meg, számuk a második világháború óta fokozatosan csökken. Természetes és mesterséges asszimiláció (azaz alacsony születési arányszám, kivándorlás, vegyes házasság, tervszerű szerb betelepítés), a magyar nyelvű oktatás háttérbe szorítása, a „szellemi elit” hiánya említhető a csökkenés okaként.

A délszláv háborúk óta Szerbia lakosságának élet-színvonala óriási mértékben romlott.

A kisebbségi oktatás lehetőségei is egyre inkább beszűkülnek. A középfokú oktatásban a szerb nyelv dominál: ha indítanak is magyar nyelvű osztályt, bi-

zonyos tárgyakat csak szerbül tanítanak az anyanyelvű tanárok hiánya miatt. Felsőfokú képzésben, anyanyelvi szinten mindössze két intézményben – a szabadkai Tanárképző Főiskolán és az Újvidéki Bölcsészettudományi Kar magyar tanszékén – tanulhatnak a diákok. Épp ezért több száz vajdasági magyar fiatal Magyarországon próbál felsőfokú szakképesítést szerezni.

A vizsgálat köre, módszerei

A kérdőíves felméréssorozat 1998 nyaratól 1999 tavaszáig készült a vajdasági magyar felnőttek körében,² 30 település lakóit érintve a szórványból és a tömbmagyarságból.

A vizsgálatban részt vevők lakóhelyük szerint

Bezdán	Tótfalu	Gunaras
Zombor	Felsőhegy	Feketics
Moravica	Zenta	Temerin

Szabadka	Csóka	Újvidék
Gábric	Ada	Vrbica
Völgyes	Mohol	Kisorosz
Martonos	Péterréve	Törökbecse
Kanizsa	Becse	Nagybecskerek
Orom	Bácstopolya	Muzslya
Oromhegyes	Kishegyes	Tornyos

A vizsgálatban a vajdasági felnőtt lakosság olvasási szokásairól és az ezzel kapcsolatban is megnyilvánuló identitástudatokról kívántunk képet nyerni.

A 112 megkérdezett személy 63%-a nő, 37%-a férfi. Életkori megoszlásukat nézve, a 30 év alatti korosztály képviseli a többséget (49%); a többi korosztály (31–40, 41–50, 51–60 év közöttiek) megközelítőleg egyenlő arányban szerepel (14-, 17-, 13%); s szerény számban (7%) 60 évnél idősebbek is részt vettek.

Az iskolázottságot tekintve legnagyobb a középiskolát végzettek száma, közülük kerülnek ki az egyetemisták, főiskolások és az egyéb szellemi foglalkozásúak. A második legmagasabb arányszámot a szakmunkások alkotják. Alacsony az értelmiségi foglalkozásúak aránya, amely jól tükrözi a vajdasági magyar társadalom összetételét is.

Foglalkozásuk szerint szakmunkás 34,8%, egyetemi vagy főiskolai hallgató 18,8%, értelmiségi 16,1%, értelmiségi, középszintű szakember, illetve egyéb szellemi foglalkozású 9,8%, egyéb fizikai dolgozó 8%, nyugdíjas 6,2%, háztartásbeli 3,6%.

Nyelvhasználat

A nyelvhasználatot háromféle megvilágításban vizsgáltuk a felmérésben. Egyrészt, hogy milyen nyelven beszélnek a családban, munkahelyen, üzletekben; másrészt milyen nyelven végezték tanulmányaikat; harmadrészt milyen nyelven olvasnak. Az adatok mindhárom esetben ugyanazt mutatták: az élet minden területén csökkent az anyanyelv szere-

pe. A Vajdaságban egyébként igen elterjedt jelenség a kétnyelvűség (bilingvizmus). Társadalmi vonatkozásában vizsgálva a fogalmat, beszélhetünk elit- és népi kétnyelvűségről. Az előbbinél a nyelvtanulást, szakmai előrehaladást vagy a művelődést szolgálja, az utóbbinál viszont ez a jelenség a kisebbségi csoportok sajátja, akik számára a kétnyelvűség létszükséglet.³

Az, hogy milyen nyelven beszélnek az emberek az üzletekben, a magyar lakosság arányának függvényében változik. A tömbmagyarságban élők többé-, a szórványban élők kevésbé használhatják anyanyelvüket.

Iskoláit a megkérdezettek 25%-a két nyelven, 5,4%-a csak szerbül végezte, ami veszélyes lehet. Többségi környezetben az anyanyelvi képzés hiánya miatt a képzés nyelveként egy idegen nyelv nyújt keretet. Ezért szakmai kérdéseknél a kétnyelvű egyén az anyanyelve helyett a képzés nyelvére nyilatkozik meg szívesebben, míg az anyanyelvi gondolkodás megreked a „konyhanyelvi” szinten. Ezzel az anyanyelvi kulturáltság szenved csorbát.⁴

A két nyelven olvasók aránya 41,9%. Többségük az iskolázottabb rétegből került ki, és mindannyiuknál feltételezhetjük az elit kétnyelvűséget, hiszen akinek létszükséglet a többségi nyelv használata, nem jellemző, hogy szerb nyelvű irodalom után nyúl. Szerbül olvas a megkérdezettek 2,3%-a, magyarul csupán 55,4%.

A kétnyelvűségnek megvannak a veszélyei, hiszen előbb csak épségében, majd létében fenyegeti a kisebbségek anyanyelvét,⁵ de vannak, akik a beolvadáshoz vezető út első lépéseként tartják számon.⁶

Sajtótermékek olvasása

Az egyes dokumentumtípusok olvasási gyakoriságát vizsgálva megállapítható volt, hogy a kérdezettek zöme (93%) könyvet és sajtóterméket egyaránt olvas. A csak könyvet (sajtóterméket egyáltalán

nem) olvasók aránya 2,5%, míg a csak sajtóterméket (könyvet egyáltalán nem) olvasóké 3,5%.

A különböző sajtótermékek olvasóinak az összes megkérdezetthez mért százalékos aránya

Napilapot olvas	58,9%
Hetilapot olvas	78,6%
Havi lapot olvas	37,5%

A kedvelt sajtótermékekből összeállított lista az említések számával

Családi Kör	49	Élet és Irodalom	2	Új Symposion	1
Magyar Szó	43	Élet és Tudomány	2	Blic	1
7 Nap	19	Valóság	1	Tordai Újság	1
Nők Lapja	14	Édes Anyanyelvünk	1	Hitélet	1
Kisegyed	12	Csók és könny	1	Házi Praktika	1
Képes Újság	5	Temerini Újság	1	Tina	1
Subotičke Novine	5	Bazar	1	Naša Borba	1
Jó Gazda	3	Moć Prirode	1	Üzenet	1

A lista élén a vajdasági magyar nyelvű lapok helyezkednek el, majd vegyesen a magyarországi és a szerb nyelvű lapok, ez utóbbiból 5 db. A szaklapok iránti érdeklődés is kimutatható.

A két legkedveltebb lap egyike a *Családi Kör*, a szóragoztató jellegű független hetilap, amely tudományos jellegű ismeretterjesztő és irodalmi cikkeket is közöl. A *Magyar Szó* a demokratikus közvélemény napilapja, magyar nyelvterületen a legnagyobb terjedelmű (bár a háborút megelőző hónapokban is akadozott már a megjelenése).

A könyvolvasás

A könyvolvasás gyakoriságát összehasonlítva egy korábbi, 1991–94 között zajló vizsgálattal, az eredmények meglepően jók.⁷

	1991-94-es adatok	1998-99-es eredmények
Nem olvas	34,1 %	3,6 %
Nagyon ritkán	14,4 %	15,2 %
Időnként	29,7 %	28,6 %
Rendszeresen	21,8 %	52,6 %

Visszatérő tapasztalat, hogy a legnagyobb olvasói aktivitást mutatók nagy része városi és magasabb iskolai végzettségű. Az értelmiségiek, egyetemisták, főiskolások aránya 52,5%, a szakmunkásoké 18,6%. Ebben a vizsgálatban is bizonyítást nyert, hogy az életkor növekedésével csökken az olvasói kedv.

A „mit olvasnak” témakörben első helyen a romantikus regények állnak (a válaszolók több mint fele nő!). Ezt követően a hagyományos értelemben vett szépirodalom, majd a foglalkozáshoz kapcsolódó szakirodalom kap helyet (ld. főiskolások, egyetemisták nagy aránya), tehát a könyv nem csupán szórakozási lehetőség, hanem munkaeszköz is.

A versek szintén vezető helye azt igazolja, hogy a határainkon túl élő magyarok versek iránti affinitása nagy, mert hiányérzetet kompenzál, mert valahová tartozást jelez.⁸

A történelmi tárgyú művek kedveltsége bizonyítja, hogy a határon túli magyaroknak nagyobb a történelmi tudatuk, s ennek kapcsán történelmi műveltségük is mélyebb annál, mint ami az átlagos magyarországiét jellemzi.

Az elmúlt idők olvasmányai rendkívüli adathalmazzal eredményeztek, mivel az aktív olvasók több művet is felsoroltak – igaz ugyan, hogy 24%-uk nem válaszolt erre a kérdésre, mert nem olvasott semmit ebben az időben, vagy már nem emlékezett rá. Éppen ezért csak a leggyakrabban említett szerzők bemutatására szorítkoztunk (az említések számával).

Mikszáth K. 6	Christie, A. 2
Jókai M. 5	Kenneth, R. 2
Szilvási L. 4	Garcia Marques, G. 2
Zilahy L. 4	Lawrence, L. L. 2
Steel, D. 4	Sheldon, S 2
Móricz Zs. 3	Cronin, A. J. 2
Ady E. 3	Gárdonyi G. 2
Dumas, A. 2	Proust, M. 2
Mann, T. 2	Németh L. 2

A szerzők nemzetisége szempontjából vizsgálva a válaszokat, láthatjuk, hogy jóval kisebb érdeklődés mutatkozik a magyar szerzők iránt, nagy az érdeklődés viszont a nyugat-európaiak és az amerikaiak iránt.

A vajdasági kétnyelvűség bizonyítékaként 6 szerb nyelvű irodalom is bekerült a válaszokba.

Az olvasmányok jellegét tekintve nagy az érdeklődés a szórakoztató irodalom és az ismeretközlő irodalom iránt, majd a romantikus, modern (esztétikailag értékes) és a klasszikus művek következnek.

Az olvasói ízléstípusok (a kedvenc olvasmányok alapján) konzervatívabbak, mint amilyen képet a kurrens olvasmányok mutatnak. Bár még mindig a klasszikus ízléskategória foglalja el a vezető pozíciót, az 1991-94-es vizsgálathoz képest csökkent ez az arány. Sokan kötődnek a modern és a romantikus irodalom irányában, elhanyagolható a bestseller és a lektúr „rajongótábora”.

Az olvasmányok beszerzése

Az olvasmányok beszerzésének vizsgálatakor azt láttuk, hogy a családi könyvtárból szárazik a legtöbb olvasmány. A legtöbb könyvvel rendelkezők természetesen az értelmiségiek, egyetemisták/főiskolások, legkevesebbel a földművesek, egyéb fizikai dolgozók rendelkeznek.

Könyvtári kölcsönzésből származik az olvasmánya a megkérdezettek 51,8 %-ának, baráti kölcsönzésből 45,5 %-ának.

A vásárlás a 4. helyre szorult vissza, ami nem meglepő, ismerve a terület gazdasági helyzetét. Az infláció miatti magas árak visszaszorították a vásárlási kedvet a könyvek iránt. Az interjúalanyokkal folytatott beszélgetések során kiderült, hogy ezt a keveset is főleg Magyarországról viszik azon ritka alkalmakkor, amikor nálunk járnak. (Ritkán, ugyanis 1992-ben bevezették a határátlépesi illetéket – minden jugoszláv állampolgár meghatározott összeg fejében lépheti át az országhatárt.)

A vásárlást nemcsak a magas könyvárak gátolják, hanem a könyvesboltok szerény magyar nyelvű választéka is.⁹

Helyzetkép a vajdasági magyar könyvtárak ellátottságáról, olvasóiról

1945-ben, a második világháború után azonnal megindult a könyvtárak magyar nyelvű állományának felülvizsgálata, hogy a könyvtárak minél előbb megnyithassák kapuikat az olvasók előtt. Fel kellett frissíteni az elavult szépirodalmi, szakirodalmi állományt, annak érdekében, hogy lépést tarthassanak a tudományokkal a lehetőségekhez mérten.

A könyvtárak nagy része kultúregyletek mellett működött; a kisebb falvak, tanyák olvasóit vándorkönyvtárak látták el. Az új gyarapodást magyar nyelvű könyvekből csak a jugoszláviai könyvkiadás

biztosította, mivel a könyvbehozatal szegényes volt, majd teljesen megszűnt és csak 1958-ban indult újra.

1972-ben felmérés készült a könyvtárak állományára vonatkozóan, valamint abból a célból, hogy képet kapjanak az olvasó és a könyv viszonyáról, s arról, hogy mit tesz a könyvtár az irodalom népszerűsítése érdekében.

Ma a községek lakosságának etnikai összetételéhez igazodva, a könyvtárak állománya sem egynyelvű. Némileg elmaradnak ugyan a kívánatos 1 könyv - 1 olvasó arányától (0,92%), mégis jobb a helyzet itt, mint az ország más részein (0,40 - 0,80%). Az 1000 lakosra jutó olvasók száma 91, ami szintén jónak mondható országos viszonylatban. Tehát a Vajdaság területén a magyar lakta községekben jelen van a magyar könyv is a könyvtárakban, néhol azonban az ellátottság nem áll arányban a lakosság számával.

A jugoszláviai könyvkiadás nem tudja teljes mértékben ellátni a könyvtárakat, ezért behozattal oldják meg a problémát. (Az importált könyvek címét, esetleg tartalmát szerbre fordítva központi ellenőrzés alá vetik. Ezen a szűrőn sok könyv elakad, utána pedig nehézkes a szétosztása.) 1958 óta számbeli és minőségi gyarapodás is észlelhető az állományokban.

A közművelődési könyvtárak mellett a régióknak két egyetemi és főiskolai könyvtára van. A szabadkai Tanárképző Főiskola könyvtára, valamint az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Tanszékének könyvtára. Ez utóbbi 1959 őszén alakult, s 1973-ban már 3000 kötet könyvtári egységet számlált. Egyike a legnagyobb, legjelentősebb tudományos jellegű könyvtáraknak.

Az újvidéki Matica Srpska Könyvtár állományában - amely egyben Tartományi Központi Könyvtár is - helyet kapnak a nemzetiségi, így a magyar nyelvű könyvek is. A vajdasági hungarika gyűjteménye még hiányos, bár igyekeznek pótolni.

A könyvtárak a dokumentumokat legtöbbször szisztematikusan, a Fórum Kiadó könyvesboltjaiban szerzik be, ám bizonyos esetekben csak ritkán tudnak vásárolni. A közművelődési és iskolai könyvtárak között sajátos együttműködés alakult ki. Az iskolák a költségvetésükkel együtt átadták könyvállományukat a helyi közművelődési könyvtárnak. Ez utóbbi szerzi be és dolgozza fel az új könyveket, s a kölcsönzést is itt bonyolítják le a diákokkal. Előnye, hogy a gyerekek időben odaszoknak a közművelődési könyvtárba, hátránya, hogy a könyv elszakad az iskolától.

A közművelődési könyvtárak olvasóinak nagy része diák és nyugdíjas - legkevesebb a földműves és a munkás. Leggyakrabban szépirodalmat olvasnak, regényeket, verseket. Ezután az iskolai kötelező olvasmányok következnek, majd a történelmi vonatkozású művek. Kevesebbet olvassák, mert kevesebb van belőlük, az ismeretterjesztő irodalmat. A közkönyvtárakban a szakirodalom Vajdaság-szerte nagyon kis számban található meg. A helyi kiadású dokumentumok megtalálhatók a könyvtárakban, de aránylag kevesebben olvassák őket.

A könyv, az olvasás népszerűsítése érdekében tett törekvések:

- ☉ kiállítások rendezése;
- ☉ a legújabb könyvek, a legújabb folyóiratok, a Fórum Kiadó termékeinek bemutatása;
- ☉ eseményekhez kötődő tematikus előadások (író - olvasó találkozók);
- ☉ ifjúsági és gyermekirodalmi pályázatok szervezése;
- ☉ ifjú könyvtárosok csoportjainak létrehozása;
- ☉ irodalmi vitaklubok;
- ☉ házi olvasmányok csoportos feldolgozása.

Az iskolai könyvtárak állománya sajnos szegényes, gyakran csak a házi olvasmányokat tartalmazza, s így kevésbé felel meg az anyanyelvi oktatás, az

anyanyelvi kultúra megismeréséhez szükséges követelményeinek.¹⁰

Könyvtárhasználat

A könyvtárhasználatra vonatkozó adatok összesítésekor a következő eredményt kaptuk: az interjúalanyok 47%-a tagja, 53%-a viszont *nem* tagja egyetlen könyvtárnak sem.

Az olvasmányok beszerzésénél azt tapasztaltuk, hogy a vizsgált kör 51,8%-ának könyvtári kölcsönzésből származik az olvasmánya. Ez azonban – ha kevéssel is – több, mint a ténylegesen könyvtárba járók aránya. Az okot a látens könyvtárhasználatban találjuk meg. A könyvtárhasználók mögött ugyanis közvetett könyvtárhasználók állnak. Egy beiratkozott családtag lényegében több kölcsönző családtagot jelent, illetve lát el.

A látens könyvtárhasználat a kevésbé fejlett olvasói ízlés kifejezője, egy olyan olvasói rétegé, amely ma már előnyben részesít más olvasmánybeszerzési formát.¹¹

Megfigyelhető az adatok vizsgálatánál, hogy az életkor előrehaladtával csökken a könyvtárhasználói arány. Míg a 30 év alattiak 64,8%-a tagja valamely könyvtárnak, addig a 31-40 évesek 35,3%-a, a 41-50 évesek 33,3%-a, az 51-60 évesek 37,5%-a mondhatja magát könyvtári tagnak. (A 60 évesnél idősebbek között egyáltalán nem akadt ilyen, ám ők elenyésző arányt képviselnek a felérésben).

Az egyetemisták/főiskolások 90%-a, az értelmiségiek 61,1%-a, a szakmunkások mindössze 28,2%-a tartozik ebbe a kategóriába, azaz az iskolai végzettséggel nő a könyvtárhasználat iránti igény.

A nemek arányát tekintve a nők 60,6%-a, a férfiak 24,4%-a jár könyvtárba.

Erre a rétegre általában nagy olvasói aktivitás jellemző, többségük az értékebb irodalmat, kisebb részüket a bestsellert olvasók közül kerülnek ki. Sokan rendelkeznek meglehetősen nagy házi könyv-

tárral : 35,8%-nak van 200–500 kötet közötti; 20,8%-nak 500 kötet feletti saját könyve.

Ha a könyvtárhasználat célját vesszük alapul, megállapítható, hogy 34,5% munka, 84,5% szórakozás, 25% tanulás céljából keresi fel a könyvtárat. Munka és tanulási céllal természetesen az értelmiségiek, egyetemisták/főiskolások érkeznek.

Identitástudat

A nemzeti identitás feladását serkentő jogi és politikai intézkedések kiegyesülve bizonyos pszichológiai tényezőkkel, a Vajdaságban is a magyar és egyéb nemzetiségű kisebbség számának drasztikus csökkenéséhez vezetnek. Ilyen körülmények között azonban aktualizálódik a nemzeti identitástudat – egyfajta ellenállás a kényszerítő körülményekkel szemben.

Ma, túl a régió autonómítását eltörlő rendelkezésen, túl a délszláv háborúkon, e dolgozat munkálatainak időszakában is hadban álló ország magyar etnikumának identitástudata a következőképpen alakul:

A tartalomelemzéssel feltárt válaszmotívumokat százalékos arányban összehasonlítottuk egy korábbi, több régiót érintő vizsgálattal. Döbbenetes és szomorú, hogy mennyivel rosszabbak az eredmények a többi régióhoz mérten, de helyi viszonylatban is a korábbiakhoz képest.

Meglepő volt, hogy a jelen vizsgálatban milyen magas a választ megtagadók száma. Ennek több oka lehet. Találtunk példát az asszimiláció átmeneti formájára: pl. egy 51 éves völgyesi háztartásbeli jugoszlávnak vallja magát. Akadtak vegyes házasságban születettek, akik se magyarnak, se szerbnek nem érzik magukat. A bizalmatlanság is erősen rányomta bélyegét az eredményekre, ugyanis a kérdés „Milyen érzés az Ön számára magyarnak lenni?” - elhangzásakor nem igazán tudták eldönteni, ártanak-e maguknak a megválaszolásával, vagy sem.

Előfordult, hogy azért válaszoltak, mert anyaország-beli a kérdező, máskor pont azért nem.

Szintén magas volt azok száma, akik negatív érzéssel viseltetettek, de sokan viszonyultak közömbösen is a kérdéshez.

Illusztrálásként néhány válasz: „*Idegennek lenni itt is, ott is.*” – mondta egy 30 éves oromhegyesi keramikusnő. „*Szerencsétlenség.*” – válaszolta a 38 éves becsei adminisztrátornő.

Az a bizonyos illúzió, amit az anyaország magyarjával szemben (kulturális, tanultsági, emberiességi összefüggésben) tápláltak¹², már kevésbé él. „*Nagyobb magyarnak érzem magam, mint bármelyik anyaországi.*” – válaszolta egy 30 éves becsei kerékszövő.

Gereben Ferenc megállapításából kiindulva vizsgáltuk az azonosságtudat különböző típusai és az olvasáskultúra szintjei közötti kapcsolatot is. Érthetetlen, hogy vizsgálatunkban az iskolázott, aktív, igényes, fiatal olvasóknál is a „nincs válasz”, „nincs értelmezhető válasz”, „negatív érzés” falaiba ütközünk. Ezen érzések általában vagy gyenge, vagy rendszeres olvasói aktivitással járnak együtt, de nem karakteres olvasói ízléstípussal. Azoknál, akik magyarságukat természetes adottságként élik meg, a két véglet közötti különböző átmeneti ízléstípusok lehetnek fel, ám gyakori a klasszikus ízléskategória. A „valahová tartozás érzése”, a „pozitív érzés”, a magyarságukat felvállaló identitástípus a rendszeresen olvasóknál jelentkezett, ízlésvilágukat a klasszikus, a modern és a romantikus bestseller jellemzi.

A vallás és az identitástudat vizsgálatakor abból indultunk ki, hogy a kisebbségi identitástudat egyik fontos ápolója és támogatója lehet az anyanyelvi vallásgyakorlás. A vizsgálandói kör 64,3%-a mondta vallásosnak magát, 35,7%-a nem sorolható ebbe a kategóriába. Felekezeti megoszlásuk szerint: 88,4%-uk római katolikus, 4,4%-uk református, 3,6%-uk pravoszláv és 0,9%-uk Jehova tanúja. Hipotézisünk csak részben igazolódott, ugyanis a val-

lások mindössze 47,2%-ának jelent pozitív érzést, büszkeséget, felvállalást, vagy kulturális hagyományt.

A megkérdezettek jövőképe összhangban áll a magyarságtudatukkal, vagyis elvándorlást és asszimilációt látat. Okai jelen pillanatban is kitapinthatók.

Összegzés

E dolgozat célja a megmaradásra irányuló törekvések egyik lehetséges változatának, az olvasáskultúrának és – ehhez kapcsolódva – az identitástudatnak vizsgálata volt.

A feldolgozott adatokból megállapíthatjuk, hogy ami az olvasáskultúrát illeti, nem az a kérdés, hogy mit és mennyit, hanem hogy milyen nyelven olvasnak? A válaszolók összetételét iskolázottságuk tekintetében jónak minősíthetjük. A megkérdezettek több mint fele rendszeresen olvas, ízlésviláguk főleg klasszikus és modern, nagy részük vallásos.

Mi hát a probléma? A nyelvhasználat és az identitástudat az, ami a legtöbb aggodalomra okot ad. Tekinthetjük-e megmaradásra irányuló törekvésnek a szerb nyelven való olvasást? Hová vezet a kétnyelvűség ilyen zavaros identitásdimenziók mellett? Tudnunk kell, hogy erre a rétegre jelentenek a legnagyobb veszélyt a mesterséges asszimilációs törekvések.

Milyen nemzetiségűnek vallja majd magát az a fiatal, aki szerbül tanul szakmát, mert magyar tagozatos osztályt nem indítanak, vagy, mert szülei így látják a legjobban biztosítottnak gyermekük boldogulását az életben? Ha megverik az utcán, mert hangosan beszél magyarul, ha tíz fiatal akár egy szerb jelenlétében is szerbül kezd beszélni?

Hogyan maradjon magyar a szórványvidéken élő földművelő, vagy munkás, magyar értelmiség nélkül?

A magyar nyelvű írásbeliség problematikája az ellátottságban is keresendő, hiszen kevés a magyar

könyv és nagyon drága is egyben. Amíg luxuscikknek számít, nem fogja megvenni az a munkás, aki nem kap fizetést, ezért éjjel-nappal a megélhetésért dolgozik. S ami még rosszabb, kézbe sem fogja venni azt. Nem lesz ideje könyvtárba menni érte, és ha mégis bemegy, kérdés, talál-e az érdeklődésének megfelelő szakirodalmat?

A könyvtárak ellátottságának hiánya felülről jövő tényező. Az államhatalom ellenőrző tevékenysége megnehezíti a behozott dokumentumok szétáramlását a könyvtárakba. Elakad, elvész, évekig holt álmányt képezve. Éppen ezért az OSZK már évek óta nem küld dokumentumokat.¹³ Hiába a könyvtárosok áldozatos könyvnepszerűsítő munkája, ha nincs, illetve nem lesz *mit* népszerűsíteni.

E borúlátó helyzetkép ellenére bízunk kell abban, hogy a vajdasági magyarok érdekeiért harcolók eredményeket érnek el, s az anyaországi és vajdasági magyarok együttes törekvései nyomán megállíthatók e káros folyamatok, hogy idővel a fejlődés jelei mutatkozzanak mind az identitástudat, mind az anyanyelvi kultúra területén.

Hivatkozás és jegyzetek

1. Jelentések a határon túli magyar kisebbségekről. Budapest: ELTE, 1988.
2. Az anyaggyűjtés 10 nappal a háború kezdete előtt fejeződött be.
3. GÖNCZ Lajos: A vajdasági magyar szerbhorvát kétnyelvűség pszichológiai kutatásai. In: Kétnyelvűség a Kárpát-medencében. Budapest: Széchenyi Társaság, 1991. 1. köt. p. 88–99.
4. HÓDI Sándor: A nemzeti identitástudat zavarai. Újvidék: Fórum, 1992.
5. Ld. a 3. sz. jegyzetet.
6. Ld. az 1. sz. jegyzetet.
7. GERE BEN Ferenc: Az olvasáskultúra és az identitástudat kapcsolata. In: Új Pedagógiai Szemle. 46. évf. 3. sz. (1996), p. 82–91.
8. TÓTH József: A környező országok magyarságának kulturális földrajza. In: Tóth József: A magyarság kulturális földrajza. Pécs: Pro Pannónia, 1997. p. 167–184.
9. Pl. Bécsein, - 58,2%-os magyar többség - egy városközpontbeli könyvesboltban 45-50 címet találtunk a Fórum Kiadó termékeiből, s mindössze 12-t magyarországi kiadóktól!
10. CSÁKY S. Piroška: Könyv, könyvtár, olvasó. In: Csáky S. Piroška: Könyv, könyvtár, olvasó: művelődéstörténeti tanulmányok. Újvidék: JMMT. M. Tanszék, 1997. - p. 226–234.
11. GERE BEN Ferenc: Miért nem jár ön könyvtárba? In: Könyvtáros. 33. évf. 6. sz. p. 318–325.
12. Ld. a 8. sz. jegyzetet.
13. Az adai könyvtárossal folytatott beszélgetés alapján.

MEGÚJULT AZ OSZK ON-LINE OLVASÓI KATALÓGUSA.

Az on-line olvasói katalógus adatait az AMICUS integrált számítógépes rendszer tárolja és szolgáltatja a LibriVision szoftveren keresztül. A LibriVision lehetővé teszi a keresést az Országos Széchenyi Könyvtár és a Könyvtártudományi Szakkönyvtár közös on-line olvasói katalógusában, párhuzamos keresést a hazai Z39.50 szerverrel rendelkező könyvtárak katalógusaiban, valamint a világ nagy könyvtárainak katalógusaiban; lehetőség van a keresési történet megőrzésére, a találati fájlok eltárolására (egy bejelentkezésen belül), böngészésre az AMICUS indexekben, illetve más könyvtárak indexekben. A találatok letölthetők, levélben elküldhetők MARC vagy HTML formátumban.

(Katalist, 2000. dec. 21.)

Újabb gondolatok a papír nélküli társadalomról

Wilfrid F. Lancaster

Lancaster, F. W.: Second thoughts on the paperless society (Library Journal, 1999. September 15. pp. 48–50.) c. írását Mohor Jenő tömörítette.

Figyelemre méltó cikk jelent meg a *Library Journal* egyik múlt évezredbeli számában, *Second thoughts on the paperless society* címmel.¹ Hogy miért második (vagy maradjunk egy magyarul jobban hangzó, és a címadásban szokásosabb megoldásnál: újabb) gondolatokról van szó, azt – csakúgy, mint a cikk mindenképpen figyelemre méltó voltát – a szerző személye magyarázza, aki szakmánk emblematikus alakjai közül való, akinek nevével a „papír nélküli társadalom” éppen úgy egybeforrt, mint mondjuk McLuhanéval a „Gutenberg galaxis”. A lexikon szerint F. Wilfrid Lancaster könyvtáros tanár (nem iskolai könyvtáros, hanem könyvtárosok tanára értelemben), az információs rendszerek és a könyvtári szolgáltatások értékelésének szakértője, aki nagy mértékben járult hozzá az információkereső rendszerek intellektuális problémáinak és konceptuális kereteinek kimunkálásához. (1933-ban született az angliai Durhamben, szakmai pályáját Newcastle közkönyvtáraiban kezdte, majd az USA-ban folytatta, 1970-től az Illinois Egyetem könyvtári tanszékén, melynek ma nyugalmazott egyetemi tanára.)

Egyébként a *Library Trends* szerkesztője, tucatnál több könyv szerzője, ám feltehetőleg leginkább 1978-ban megjelent *Towards a paperless information society* (Egy papír nélküli információs társadalom felé) című könyve nyomán ismerik világszerte a könyvtáros szakmában. (Ennyi talán indokolja, hogy – miután a külföldi folyóirat-figyelő rovatban már referáltam a cikket – úgy gondoltam, érdemes részletesebben is megismertetni vele az olvasót. M. J.)

Az 1950-es évektől napjainkig a könyvtárak drámaibb és gyorsabb változáson mentek át, mint bármikor eddigi történetük során. A változást, persze, a számítástechnika és a távközlési technika alkalmazása hozta... A falak nélküli könyvtár immár valóság, hiszen ma sok ember tud könyvtári konzorciumok katalógusaiban keresni, egyes esetekben távolról könyveket kölcsönözni más könyvtárakból, vagy fénymásolatokat rendelni ezektől, ami ezután közvetlenül hozzájuk jut el, levélben, kézbesítővel, vagy elektronikus úton. A könyvtárak felkészültek arra, hogy olvasóik kezébe elektronikus adatbáziso-

kat adjanak, akár CD-ROM formában megvásárolva, akár a fizikailag jelen nem lévőkhöz hálózati hozzáférést nyújtva. Néhány könyvtár ezeket a forrásokat kiválasztott olvasóknak nyújtott folyamatos egyéni tájékoztatás céljára is használja. A technológiailag legjobban álló könyvtárak figyelmük nagy részét távoli használókra fordítják, akiket elektronikus úton látnak el, és akiknek soha nincs szükségük a könyvtár személyes felkeresésére. Így a technológia megoldotta minden problémánkat, s rózsát ont minden a könyvtári kertben – kezdi írását Lancaster, majd felteszi a kérdést: Vagy mégsem?

Egy vízió megvalósul

Több mint húsz éve írta le egy finnországi konferencián a „papír nélküli társadalom” vízióját, egy széles kört átfogó papír nélküli, hálózati alapú kommunikációs rendszert, amelynek sok jellemzője nagyon hasonló volt a jelenlegi, interneten alapuló környezethez. Ez a forгатókönyv azután könyvekben teljesedett ki, s e könyvek sokat foglalkoztak a könyvtár és a könyvtáros szerepével egy elektronikus korban. Ezek az írások, és más nézetek is, a papír-alapúról az elektronikus alapúra való átmenetet igen kívánatosnak tartották. Ahogy azonban az átmenet megvalósult, kevésbé vagyok lelkes a fejlemények iránt, s az utóbbi néhány évben ellenérzéseim vannak – írja. A jelenlegi technológia talán leginkább kedvezőtlen hozadéka a dehumanizálódás folyamata. Az USA-ban legalábbis egyre nehezebb a telefon másik végén emberi lényt találni. A telefonáló az esetek többségében egy üzenetrögzítőt vagy egy számítógépet ér csak el, s ami még rosszabb, egyre többször kap az ember hívást számítógépektől. (Ide tartozik persze a bankjegykiadó automata a bank pultja helyett, és az internetes vásárlás az áruház felkeresése helyett.)

Kritikátlan könyvtárosok

A technológiának nem csak áldásai, „áldatlanságai” is vannak a könyvtárak számára. Sajnos, túl sok olyan könyvtáros van, aki teljesen kritikátlan az információs technológiákkal szemben. Úgy tűnik, megbabonázta őket a számítógép, s azt szinte magának a célnak tekintik, nem pedig a kívánt cél eléréséhez használható eszköznek. Az Európai Bizottság (EB) egy 1997-ben kiadott jelentésében (*Public libraries and the information society*) a szerzők azt mondják, hogy a könyvtárak végső célja az információs társadalom kontextusában, hogy bárkinek, bárhol, bármikor hozzáférést biztosítsanak az információhoz. A technológia már képes erre... Tényleg? Mivel tudhatnak igazolni egy ilyen vad állítást? Úgy látszik, azt hiszik, hogy ha egy bizonyos információ valahol létezik egy elektronikus adatbázisban, akkor azt egyszerűen meg lehet találni. Ám semmi sem lehet ennél távolabb az igazságtól.

Keresve, de nem találva

Szerzőnk az utóbbi néhány év folyamán részese volt több olyan vizsgálatnak, amelyek ezt a mítoszt illusztrálják. Az egyikben viszonylag felkészült könyvtárhasználók CD-ROM adatbázisokban végzett keresési eredményeiket vetették össze egy „profi” könyvtáros, és egy ugyanilyen csoport eredményeivel. A használók csak kb. egyharmadát találták meg azoknak a tételeknek, amelyeket – utólag – a leginkább relevánsnak ítélték. A használók általában nagyon meg voltak elégedve az eredményükkel, amíg meg nem tudták, hogy mennyit és mit nem találtak meg. De ami még rosszabb, a „profi” könyvtárosok is majdnem ugyanannyi tételt hagytak ki, mint a használók, és a csoportok is sok releváns tételt mulasztottak. Minden résztvevő talált olyan fontos tételeket, amiket a másik kettő nem ta-

lált meg. Mások² vizsgálati eredményei szerint különböző könyvtárosok (mind gyakorlott információkeresők) meglehetősen más megközelítéseket, más stratégiákat és fogalmakat alkalmaztak azonos témákban, és gyakran jutottak különböző eredményhez. Itt is megmutatkozott, hogy az egyik kereső egészen más releváns tételeket kapott, mint a másik. Egy ideális világban, aki keres, az egy bizonyos könyvtár katalógusában képes kell, hogy legyen megtalálni a legjobb anyagot, amivel az adott témában a könyvtár rendelkezik. Az Illinois Egyetemen végzett vizsgálat ezzel szemben azt mutatta, hogy még az on-line katalógus legtapasztaltabb használója is csak egy kis részét kereste vissza annak a releváns anyagnak, amit valójában a katalógus tartalmazott. S mi több, ezt a kis részt is több száz, teljesen irreleváns tételből kellett kiválogatni.

Tökéletlen katalógusok

A tipikus könyvtári katalógus a tárgyi hozzáférés szálmas eszköze. Az a könyvenkénti átlag 2,5 tárgyi besorolási adat, ami az USA könyvtári katalógusait jellemzi, teljességgel elégtelen elkülönítési eszköz egy néhány millió tételt tartalmazó katalógus esetén. Csak egészen marginális javulást jelent a cédula-katalógusok elektronikus formára konvertálása, ugyanis a tárgyi hozzáférési pontok száma a konverzió során gyakorlatilag alig növekszik. Hasonlóképpen nem jelent sok segítséget, hogy a címben lévő kulcsszavakra, és szakszámokra is kereshetünk: Lancaster egy diákja doktori értekezésében világosan kimutatta, hogy a címszavak, a tárgyszavak és a szakszámok inkább egymást duplikálják, mintsem alternatív megközelítést nyújtanának. Az bizonyos, hogy a technológia sokat javított a publikált szövegek és ábrák fizikai hozzáférési lehetőségén, de vajmi keveset (ha egyáltalán) a szövegek tartalmának hozzáférésén. Talán van egy „konstans hozzáférhetőség”, és a keresés eszközeinek ja-

vítása nagyjából ugyanazon a szinten hagyja a tárgyi hozzáférés lehetőségét, ezzel mintegy kompenzálva az irodalom gyarapodását, terjedését és növekvő sokféleségét. Más szavakkal: a mai kutató rendelkezik a tárgyi hozzáférés lehetőségeinek nagyjából azonos szintjén áll, mint, mondjuk az 1950-es években, ha a létező és elérhető információk mennyiségéhez viszonyítunk.

Szaktánk alaposan eltúlozza a technológia áldásait, pedig ha elektronikus adatbázist adunk az olvasó kezébe, nem jelenti feltétlenül azt, hogy hatékonyan használja is tudja. A cédulakatalógus átalakítása on-line elérhető elektronikus adatbázissá önmagában nem hoz létre jobb tárgyi kereső eszközt. Több katalógust egy nagyobbá egyesítve lehet, hogy a tárgyi hozzáférés szempontjából rosszabb eszközünk lesz, mint az egyes elemek voltak. Ráadásul a könyvtárhasználók jelentős része véli úgy, hogy automatizált katalógusainkat rosszabb (nehézesebb, bonyolultabb) használni, mint a cédulakatalógust, amelyet felváltott.

A búzát, nem az ocsút

Sajnos, a könyvtárosok többsége – úgy tűnik – azt hiszi, hogy a több hozzáférés egyúttal jobb hozzáférést jelet, ez azonban nem feltétlenül igaz. A kutatók harminc éve következetesen mutatják ki, hogy az információs szolgáltatások használói a legjobb információhoz akarnak hozzájutni. Olyan eszközöket, vagy olyan személyeket igényelnek, akik el tudják választani a búzát az ocsútól. A felhasználók minőségi szűrést igényelnek. A szakma, úgy látszik, szem előtt téveszti ezt. Mi mással lehetne magyarázni azt, hogy oly sok könyvtáros szerelmes fülig az internetbe, egy olyan monstrumba, amelyből a tartalmi kontrol minimuma is hiányzik? Sokan azt hiszik, hogy a technológia javíthat a könyvtárosok képén, elismertségén, talán még keresetén is, ám erre igen kevés bizonyíték van. Valójában a technológia

igen komolyan veszélyeztetheti a szakmát. Harris³ szerint a technológiára koncentráló megközelítés az egyéb szaktudás leromlását okozza. Deprofesszionizáció („elszakmátlanodás”) akkor jön létre, ha egy szakma elveszti a kontrollt saját tudásalapja felett, és Harris szerint pontosan ez történik. A szakképzett katalogizálókat a hálózatról való rekordmácsolás váltja fel, és a „végfelhasználó” által végzett keresés a CD-ROM-okon egyre kevésbé teszi szükségessé az adatbázis-kezelő (kereső) specialistákat.

Ne feledjük a köz szolgálatát

Közel ötven éve könyvtárosként és könyvtárosok tanáraként dolgozva Lancaster arról győződött meg, hogy nemcsak az említett tudásalapot veszítjük el, hanem – ami rosszabb – elveszítjük a köz(önség) szolgálatának etikáját is. Az említett EB jelentés a közkönyvtárak felemelkedésének akadályát az információtechnológiai jártasság hiányában, az elégtelen képzésben, a stratégiai bizonytalanságban, az információtechnológiai termékekkel szembeni belső ellenállásban, a változástól való általános félelemben, a menedzsment-készségek hiányában látja. A Library Journal kolumnistája⁴ pedig az új millennium készségeit sorolja, amelyek digitális könyvtári gyűjtemények és szolgáltatások létesítéséhez és üzemeltetéséhez szükségesek, az optikai karakterfelismeréstől a metaadatokon, indexelésen, adatbázis-technológián és a felhasználói felület tervezésén, a programozáson át a web-technológiáig és a projekt-menedzsmentig. Lancaster szerint zavarba ejtő és lehangoló listák ezek, hisz szinte kivétel nélkül a technológia ismeretéről és felhasználásának képességéről szólnak. De mi szól a használó ismeretéről, az ő szükségleteiről és viselkedéséről, az interperszonális készségekről és a köz szolgálatának etikájáról? Ha valóban ezek a technológiai jártasságok a legfontosabban a modern könyvtáros számára,

akkor tényleg a könyvtárak teljes dehumanizációját bátorítjuk.

Az ismeretlen olvasó

Hasonló jelenséget figyelhetünk meg a szakirodalomban. Az ötvenes évek közepén még embernek tekintettük a könyvtár használóját (nem pedig egy távoli számítógépes helynek). Hány éve írt utoljára könyvet egy könyvtáros a könyvtárhasználókról? Az LA 1999-es publikációinak jegyzéke 39 könyvet sorol fel „információtechnológia” címszó, és csak négyet „olvasói igények” alatt. Hasonló trendet mutat az ALA friss kiadványjegyzéke is. Ma egy könyvtáros-konferencia egyre inkább hasonlít egy számítógépipari összejövetelhez, s egy egész konferencia elmúlhat anélkül, hogy a *user*, *patron*, vagy *costumer* szavak elhangzanának. (Nálunk sem sokkal jobb a helyzet; magam is, ha referálok, tömörítetek, szolgálai módon átveszem a „használó”, „felhasználó” kifejezést, a *patron*-t kerülni, vagy körülírni szoktam, és élek néha a „fogyasztó” vagy az „ügyfél” megnevezéssel is, pedig – és ígérem, ezentúl figyelni fogok erre – a könyvtárnak leginkább mégis olvasója, esetleg látogatója van, legfeljebb az információnak, vagy az információs szolgáltatásnak van felhasználója, fogyasztója). Lancaster úgy tapasztalja, hogy a szolgálat eszménye érzékelhetően hanyatlak. Annak esélye, hogy egy referenz kérdésre teljes és pontos választ kapjunk, kisebbnek tűnik ma, mint negyven éve volt. És ami még fontosabb, túl sok az olyan könyvtáros, akit nem is érdekel, hogy a válasz korrekt volt-e.

Nem elég, hogy sok könyvtáros szeretett bele magába a technológiába, de túl sok idejüket is töltik új technológiák tanulásával, technológiai ismereteik naprakészen tartásával, a technológiai változások miatti teendők megbeszélésével. Mindez az olvasókkal való találkozástól, foglalkozástól veszi el az idejüket, ami így a segédszemélyzetre marad. Érték-

rendünk megváltozott: fontosabbnak tűnik az új adatbázisok, új keresőeszközök, új kommunikációs protokollok, új „gizmók” ismerete, mind bármiféle, a könyvtár olvasóinak közösségére vonatkozó ismeret.

Jusson eszünkbe a szívélyesség

Mіндеzen problémák legtöbbje nyomon követhető a könyvtárosképzésben is. Amikor Lancaster könyvtárosnak tanult, a számítógép említésre is alig került, amikor – a hatvanas évek végén – könyvtárosképzéssel kezdett foglalkozni, három tipikus könyvtáros-kurzusból egy volt kimondottan, s talán egy másik, részben technológiai jellegű. Ma a technológia átítatja és uralja az egész képzést. Mennyit foglalkoznak ma a tanmenetek az emberi vonatkozásokkal? Mennyit a szakmai etikával? Mennyit a szolgáltatási eszménnyel? Ez az eszmény (a szolgálaté) még létezik a közkönyvtárakban és az iskolaiakban, viszont minél specializáltabbá válik a könyvtár (az akadémiai világban), a távfelhasználást segítve, annál inkább dehumanizálódik. Húsz éve – írja Lancaster – megjósoltam egy olyan technológiai fejlődést, amelyben a szakmából sokan kételkedtek. Ám a változások bekövetkeztek,

de ez sajnos nem vált a javunkra. 1979-ben egy konferencián *Derek de Solla Price* arról beszélt, hogy az automatizálás semmilyen mértéke nem képes helyettesíteni egy felkészült és odafigyelő könyvtáros szakember közvetlen, szemtől-szembe-ni segítségét.

A technológia önmagában nem teszi értékesebbé az olvasóinknak nyújtott szolgáltatásokat. Csökkentenünk kellene a technológiával való elfoglaltságunkat, és növelni az olvasókkal, mint egyéni igényekkel jelentkező egyénekké váló foglalkozás idejét. Fel kellene ismernünk, hogy a könyvtárosképzés középpontjába kell állítani a közösség szolgálatának etikáját. Több szívélyes (lelkes, buzgó) könyvtárosra lenne szükségünk.

Irodalom

1. LANCASTER, F. W.: Second thoughts on the paperless society. In: *Library Journal*, 1999. Sept. 15. 48–50.p.
2. SARACEVIC, T.: A study of information seeking and retrieving. In: *Journal of the American Society for Information Science*, 1988. No. 5. 161–176.p.
3. HARRIS, R.: Information technology and the deskilling of librarians. In: *Computers in Libraries*, 1992. No. 1. 8.p.
4. TENNANT, R.: Skills for the New Millennium. In: *Library Journal*, 1999. No. 1. 39.p.

ÚJ SZÉCHÉNYI-DOKUMENTUMOK. 2000. január 23-án, a magyar Kultúra Napján a Magyar Nemzeti Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár bemutatta frissen vásárolt Széchényi-anyagait, melyek fedezetét a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma külön keretből biztosította. A Nemzeti Múzeum szerzeménye két miniatűr arckép Széchényi Istvánról és feleségéről. Az OSZK pedig a könyvtár alapítójára és leszármazottjaira vonatkozó eredeti dokumentumokat vásárolhatott 5,2 millió forint értékben.

Nemzeti tároló stratégiák a nemzeti könyvtárak szemszögéből

Peter Johan Lor

Peter Johan Lor: National repository strategies: a perspective from the Conference of Directors of National Libraries című, a „Gyűjteményi problémák megoldása tároló stratégiák révén” elnevezésű nemzetközi konferenciára (Kuopio, 1999. május) készült előadását Mohor Jenő tömörítette.

A legtöbb országnak van nemzeti könyvtára, igen soknak több „nemzeti” (a.m. „országos” – a ford.) könyvtára is van, szakosodott feladat- vagy gyűjtőkörrel (például országos mezőgazdasági, orvosi, műszaki, stb. könyvtárak), s ezek közé sorolhatjuk – a tároló stratégiákról lévén szó – az országos tároló könyvtárakat is.

A felmerülő kérdést, hogy ezek a szakosodott nemzeti könyvtárak hogyan viszonyulnak „a” nemzeti könyvtárhoz, megválaszolhatjuk dogmatikusan, kijelentve, hogy egy országnak lehetőleg minél kevesebb nemzeti könyvtára legyen. Nálunk, Dél-Afrikában éppen most folyik két létező nemzeti könyvtár egyesítése, és kampányt folytatunk egy újabb „nemzeti könyvtár” létrehozása ellen. A nemzeti tároló stratégia kialakítása nem jelenti feltétlenül a nemzeti tároló könyvtár létének szükségességét.

Mi a nemzeti könyvtár?

A nemzeti könyvtár definíciója gyakran attól függ, hogy mit értünk „nemzeti” alatt. Azt értjük-e, hogy a nemzeti könyvtár az ország egyik nagy, központi könyvtára, esetleg a legnagyobb is? Vagy azt, hogy gyűjteménye nemzeti jelentőségű? Azt, hogy használói köre nemzet nagyságrendű? Netán azt, hogy koordinálja, ill. valamilyen módon vezérli a nemzet (ország) más könyvtárait? Továbbá, mire vonatkozik a „nemzeti” jelző: nemzetre, országra, államra? Lényegesebb ezeknél az a kérdés, hogy mit tesz a nemzeti könyvtár, és mi a szerepe saját országában. Az UNESCO 1971-es meghatározásában (Shick, 1971.) az elsődleges hangsúly az örökségen van, a nemzeti könyvtár felelősségén az ország (a kötelese példány-ügy szerinti) publikációinak beszerzése fel-

tárása és megőrzése terén. A másodlagos hangsúly az országos könyvtári szolgáltatási infrastruktúrára esik, pl. egy reprezentatív külföldi kiadványgyűjtemény építése, vagy nemzeti központi katalógusok fenntartása. Nem esik szó viszont olyan „infrastrukturális” funkciókról, mint pl. a nemzeti könyvtárközi kölcsönzési rendszer adminisztrációja, a nemzeti bibliográfiai szabványok fejlesztése és promóciója, vagy éppen a tároló könyvtári funkciók.

Egy korszerűbb nemzeti könyvtári szemléletet tükröz az 1997-es *Irányelvek a nemzeti könyvtári szolgáltatások jogi szabályozásához* (Lor, 1997.) c. dokumentum. Definíciója kiter a fejlődő országok újabb és a fejlett országok régi nemzeti könyvtárainak felelősségére, és hangsúlyozza a nemzeti könyvtárak által ma teljesített két funkciócsoportnak, a nemzeti örökséggel és a nemzeti könyvtári és információs infrastruktúrával összefüggő funkcióknak jelentőségét.

A nemzeti könyvtárak funkciói

Az e témában korábban született fontosabb tanulmányok legtöbbször a nemzeti könyvtárak által ténylegesen végzett munkálatokat foglalták logikai okfejtéssel funkciórendszerbe. Line 1989-es tanulmánya ennél tovább ment, és a nemzeti (azaz inkább nemzeti, mintsem helyi szinten jelentkező) könyvtári és információs igényekből kiindulva határoz meg 11 nemzeti szinten kielégítendő igénytípust. Line 11 pontjából kiindulva az említett Irányelvek három csoportba sorolta a nemzeti könyvtári funkciókat: az örökséggel, az infrastruktúrával, és az átfogó nemzeti szolgáltatásokkal összefüggő funkciócsoportjába. (Ez utóbbi a nemzeti könyvtár által közvetlenül, illetve könyvtári hálózaton keresztül országos szinten nyújtott szolgáltatásokat érinti, s itt a továbbiakban nem kerül szóba.) Az örökséggel és az infrastruktúrával kapcsolatos húsz funk-

ció közül témánk szempontjából a következők lehetnek érdekesek:

B1/ Az országban kiadott és az országgal kapcsolatos anyagok teljes gyűjteményének megőrzése;

B2/ Nemzeti megőrző könyvtárként: az ország könyvtáraiban folyó megőrző tevékenység tervezése és koordinálása; országos alapon működő restaurátor-szolgálat kialakítása;

D2/ A nemzeti gyűjtemény menedzsmentje: az ország könyvtáraiban lévő anyagok gyarapításának és megtartásának tervezése és koordinálása; külföldi kiadványok gyűjteményeinek felépítése az egyes könyvtári állományok kiegészítésére; a kevésbé használt állományok tárolása és/vagy az ország könyvtáraiból kivont anyagok újra elosztása céljából „repozitórium” üzemeltetése; a kiadványok nemzeti és nemzetközi cseréjének koordinálása;

E2 / A kiadványok nemzeti hozzáférhetősége: a nemzeti hozzáférés rendszereinek tervezése, koordinálása és működtetése, beleértve a nemzeti és nemzetközi könyvtárközi kölcsönzést (ide értve a központi katalógusok összeállítását, a szabványosítási tevékenységet);

G2/ Szakmai és technológiai vezető szerep (a nemzeti és nemzetközi fórumokon és projektekben való szakértői részvétel által);

I2/ Nemzeti tervezés és koordináció, hangsúllyal a forrásmegosztásra, a szabványosításra és a nemzetközi kapcsolatokra;

Nyilvánvaló, hogy a nemzeti gyűjtemény menedzsmentjénél (D2) felsorolt feladatok kapcsolódnak a nemzeti tároló stratégiákhoz, de kisebb-nagyobb mértékben relevánsak lehetnek témánk szempontjából a felsorolt többi funkciók is.

☉ A tároló feladat és a nemzeti könyvtárak

A továbbiakhoz szükséges előbb tisztáznunk, hogy mit értünk a tároló könyvtár és a tárolás feladata alatt. Az 1982-es, jól ismert *Capital Planning Information* c. jelentés a könyvtárakból kivont dokumentumok megtartására összpontosít, és kijelenti: „A tároló könyvtár funkciója annak biztosítása,

hogy egy ország (vagy régió) könyvtárai által beszerezett könyvek és egyéb anyagok továbbra is a használat rendelkezésére álljanak, akkor is, ha a helyi könyvtárak tovább már nem tudják megtartani azokat.” Line 1988-ban világosan megfogalmazta a nemzeti tárolás-tervezés általános célját a következőkben: „biztosítani, hogy az országban a könyvtári ellátás, és az anyagokhoz akár helyben, akár távolról való hozzáférés ne gyengülhessen azért, mert egyes könyvtárak akár szükségből (mert nincs hely a növekedésre), akár elvi okokból (mint a közkönyvtárak esetében, akik főként keresett és friss anyagokból akarnak jó állapotban lévő gyűjteményt tartani) kivonnak valamit az állományukból.”

Ennek figyelembe vételével az előbbieken kiválasztott nemzeti könyvtári funkciók az alábbiak szerint vannak összefüggésben a tároló könyvtárakkal, illetve a tárolási stratégiákkal:

B1/ E pont kétféle anyagot: (a) az ország kiadványtermését, a nemzeti impresszumot és (b) az országon kívül, de az országgal kapcsolatos (arról szóló művek, illetve az adott ország szerzőinek eredeti nyelven, vagy fordításban bárhol kiadott művei) kiadványokat említ. Elméletileg az (a) kategória nem okoz gondot: ennek gyűjtését a köteleispéldányrendszer biztosítja. A gyakorlatban azonban egyetlen országban sem teljes körű a köteleispéldányok szolgáltatása, gondot okoznak azok a kiadványkategóriák, amelyek nem (vagy nem voltak) tárgyai a köteleispéldány-szolgáltatási kötelezettségnek, és a nemzeti könyvtár gyűjteménye is ki van téve a rongálódás, elveszés veszélyének. E megfontolások érvként szolgálnak az országos tároló könyvtárnak a nemzeti könyvtár részeként, vagy azzal szoros kapcsolatban álló létesítése mellett. A (b) kategória gyűjtését sok nemzeti könyvtár kísérli meg, ennek teljes körű beszerzése azonban nem könnyű feladat. Dél-Afrikában például nincs elegendő személyzet a kiadványok felderítésére, és az anyagi lehetőségek is legfeljebb egy töredék beszerzésére elegendők. A nemzetközi cserekapcsolatok sem

nyújtanak átfogó megoldást (ráadásul ez is igen munka- és költségigényes gyarapítási mód). Ugyanakkor számos egyetemi, tudományos és szakkönyvtár szerez be ilyen anyagokat is. Ám ezek csak akkor képezhetik egy patriotika-gyűjtemény részét, ha – egy elfogadott nemzeti tároló-stratégia részeként – a könyvtárak állományából való kivonásuk koordináltan történik, s utolsó példányuk a nemzeti könyvtárba kerülhet. Ugyanakkor azzal is lehet érvelni, hogy az UAP alapján bízhatunk abban, hogy a megjelenés országában ezeket a nemzeti impresszum részeként megőrzik és biztosítják folyamatos hozzáférhetőségüket.

B2/ A megőrző tevékenység tervezése és koordinálása akkor játszik szerepet, ha a nemzeti impresszum és a külföldi patriotika olyan tároló könyvtárba kerül, amely nem része a nemzeti könyvtárnak.

D2/ E pont legalább három, a tároló stratégiákkal összefüggő nemzeti könyvtári feladatot érint:

- ☉ A tervezés és koordinálás a nemzeti könyvtár infrastrukturális szerepével függ össze; a nemzeti könyvtárnak megvan a maga szerepe a nemzeti tervek kidolgozásában, és a tervek teljesítését célzó erőfeszítések koordinálásában, s ez független attól, hogy maga a nemzeti könyvtár működtet-e tároló könyvtárat.
- ☉ A kevésbé használt anyagok „repositóriumának” működtetése: ez lehet „az” országos tároló könyvtár egy centralizált modellben, vagy a több tároló könyvtár egyike, a decentralizált tároló stratégia szerint.
- ☉ A kivont anyag újraelosztásának működtetésével kapcsolatban megjegyzendő, hogy a tároló könyvtárban való tárolás nem végleges megőrzést, hanem bizonytalan ideig való tárolást jelent (bizonyítva ezt a „repository”, ill. a „repose” szavak etimológiájával is). A tárolás és az újraelosztás egymást kiegészítő tevékenységek, amelyek a korábban említett nemzeti gyűjtemény-menedzsment összefüggésébe helyezendők.

E2/ Minden olyan nemzeti tevékenység, ami a könyvtári anyagok hosszú távú hozzáférését célozza, e funkció környezetébe kerül, és bár témánk a gyűjteményi problémák megoldása, mégis azt kell mondanom, a gyűjteményi problémák másodlagosak a hozzáférés problémáihoz képest.

G2/ és I2/ Mindkét pontra érvényes, hogy a nemzeti könyvtár valamilyen fokon érintett, ill. érdekelt minden olyan nemzeti (országos) tevékenységben, amely a könyvtári ellátással kapcsolatos.

Mindezek alapján nyilvánvaló, hogy figyelembe kell vennünk a nemzeti könyvtár helyét a nemzeti tároló stratégiában.

☉ A nemzeti könyvtárak szerepe a nemzeti tároló stratégiákban

Line (1988) szerint a hat különböző tároló könyvtári modell gyakorlatilag (és leegyszerűsítve) két csoportra: a centralizált és a decentralizált modellre oszthatók. A centralizált megoldás egyetlen modellt jelent: központosítás egy könyvtárban. Ez az egy nemzeti tároló könyvtár lehet:

- ☉ egy különálló, autonóm nemzeti tároló könyvtár,
- ☉ egy elkülönült, esetleg helyileg távol lévő egység a nemzeti könyvtár felügyelete alatt,
- ☉ a nemzeti könyvtár integráns része,
- ☉ valamely más (nem a nemzeti) könyvtár része, vagy annak felügyelete alatt működő intézmény.

Mint egy nemzeti könyvtári igazgatója, azt mondom, ha nemzeti tároló könyvtárat létesítenek, az legyen a nemzeti könyvtár része, hiszen ez a könyvtár már amúgy is azért van, hogy nemzeti feladatokat lásson el, és amúgy is rendelkezésére állnak azok a szükséges bibliográfiai, dokumentum-ellátási és információtechnológiai infrastrukturális eszközök, amelyek kiterjesztése az új feladatra lényegesen olcsóbb lesz, mint egy teljesen új intézmény létesítése. Általában szólva, új intézményt csak igen jó okkal lenne szabad létesíteni. Ha az ok a nemzeti könyvtár amúgy is nagy költségigénye, esetleg nem megfelelő működése, vagy elégtelen finanszí-

rozása lenne, ezeket a problémákat inkább megoldani kellene, mintsem egy új intézmény létesítésével megkerülni.

Decentralizált stratégia esetén a nemzeti könyvtár

- ☉ fenntartója, vagy irányítója lehet a résztvevő tároló létesítmények egyikének;
- ☉ lehet a nemzeti tároló rendszer központi tervező és koordináló intézménye;
- ☉ elláthatja a rendszer tervezési és koordinálási titkárságának feladatait;
- ☉ részt vehet a rendszer tervezésében, koordinálásában.

Bármely modellt választottuk is, a nemzeti tároló rendszernek illeszkednie kell a nemzeti gyarapítási politikához és a kiadványok hozzáférhetősége nemzeti rendszeréhez. A nemzeti funkciók nem szükségszerűen a nemzeti könyvtár által ellátandó feladatok. Mindazonáltal, ha a tároló feladatot a nemzeti könyvtáron kívüli intézmény(ek) látja (látják) el, a nemzeti könyvtár is szerepet kell, hogy kapjon a tervezésben és koordinációban, „a nemzeti gyűjtemény menedzsmentje” összefüggésében. (Jó példa erre az Ausztrál Nemzeti Könyvtár vezető szerepe.)

Az információs és kommunikációs technológia fejlődésének hatása

A továbbiakban – csak röviden érintve a témát – essék szó arról is, hogy egyre több információ válik hozzáférhetővé digitális formátumban is. Ezek a dokumentumok vagy digitális szurrogátumok (papírra nyomtatott, vagy más analóg formátumú dokumentumokról konvertált digitalizált formák), vagy „született digitális” dokumentumok. Ez utóbbiak, amelyeknek nincs analóg megfelelőjük, a valódi elektronikus publikációk. Tárgyunk szempontjából még egy megkülönböztetést kell tennünk: az ilyen dokumentumok egy része elkülönült fizikai hordo-

zón – pl. CD-ROM-on – jelenik meg (statikus, vagy off-line elektronikus kiadványok), mások (a dinamikus, vagy on-line kiadványok) csak on-line formában jelennek meg.

A legtöbb tároló program gyökere a helyhiány. A digitális dokumentumok helyigénye kicsi, viszont hosszú távú megőrzésük és rendelkezésre bocsátásuk okoz súlyos problémákat. Különösen a dinamikus elektronikus kiadványok efemer életűek és sérülékenyek. A könyvtárak általában nem is szerzik be ezeket „megfogható” formában, csak hozzáférésüket biztosítják. Ha tehát lejár az „előfizetés” (illetve a hozzáférési licenz-szerződés), a könyvtárban nem marad semmi. Felmerül tehát a kérdés, van-e értelme a dinamikus elektronikus kiadványok esetében repozitóriumokról beszélni.

Ami a nemzeti impresszumot illeti, az UAP elve az, hogy a hosszú távú hozzáférést a megjelenési hely országának kell biztosítania. Ennek érdekében át lehet írni a kötelezpéldány-jogszabályokat, kiterjesztve az elektronikus kiadványokra, ám ez a törvénykezés nem lesz könnyű. Nehéz lehet meghatározni egy webhely megjelenési helyét (az országkód nem éppen kötelezően megjelölt adat), vagy egy olyan elektronikus folyóiratét, amely nemzetközi együttműködéssel készül. (Megjegyzendő még, hogy a két leginkább eredményes, az elektronikus publikációk begyűjtését célzó stratégia gyakorlatában nem különíthető el világosan, hogy voltaképpen „depozitórium”-ról, vagy „repozitórium”-ról, azaz kötelezpéldány-gyűjtésről, vagy tároló könyvtár jellegű gyűjtemény kialakításáról van-e szó...)

A külföldi megjelenésű dinamikus elektronikus kiadványok esetében, az imént idézett UAP elvre hivatkozva, nem szükséges ezek tároló könyvtári gyűjtése, ám a fejlődő országok tekintetében kivételt tennék: számos ilyen nemzeti könyvtárnak nincs lehetősége ország az elektronikus publikációinak begyűjtésére, s ha azokat valamely fejlett országban el nem raktározzák, örökre eltűnnek a kiberúrbén.

Összegzés

A tároló könyvtári stratégiák számos nemzeti könyvtári funkcióval állnak kapcsolatban, legszorosabban az ország kiadvány-örökségének megőrzéséhez, a nemzeti gyűjtemény-kezeléshez és a kiadványok nemzeti hozzáférhetőségéhez kötődnek. A nemzeti könyvtárnak tehát közvetlen érdeke, hogy bekapcsolódjon a tároló könyvtári programokba, s e bekapcsolódásnak számos módja, formája lehet. A nemzeti könyvtár további szerepe nagy mértékben az ország könyvtári és információs rendszerében elfoglalt pozíciójától függ. Bizonyára egyetértés van abban, hogy a nemzeti könyvtáraknak legalább a tároló stratégiák tervezésében és koordinálásában részt kell venniük. Az elektronikus – különösen a dinamikus – kiadványok tekintetében elhomályosulni látszik a kötelezpéldány-gyűjtési és tároló könyvtári funkciók közti különbségtétel. A nemzeti könyvtárnak, a nemzeti kiadványtermés hosszú távú megőrzését és hozzáférhetővé tételét érintő felelősségére tekintettel, vezető szerepet kell játszania az elektronikus anyagok beszerzése és megőrzése terén.

Irodalom

1. SCHICK, F. L.: The international standardization of library statistics. In: UNESCO bulletin for libraries, 1971. Vol. 25. No. 1. pp. 1-11.
2. LOR, P. J.: Guidelines for legislation for national library services; Paris : UNESCO, 1997. (CII-97/WS/7.)
3. LINE, M. B.: National library and information needs: alternative means of fulfilment, with special reference to the role of national libraries. Paris : UNESCO, 1989. (PGI-89/WS/9.)
4. Capital Planning Information. National repository plans and programmes: a comparative study of existing plans and possible models. Wetherby, West Yorkshire : IFLA International Office for UAP, 1982.
5. LINE, M.B.: National repository planning. In: International library review, 1988. No. 20. pp. 309-319.

Brit vízió: az Egyesült Királyság Könyvtári és Információs Bizottságának elképzelései a könyvtárak jövőjéről az információs társadalomban

Margaret Heines

Haines, Margaret: The future of libraries in the information society: the UK Library and Information Commission's vision (Alexandria, 1998. Vol. 10. No. 2. pp.131–141.) című tanulmányát Mohor Jenő tömörítette.

A LIC céljai

Számos országban keresik a koordináció lehetőségét az egyre összetettebb könyvtári és információs területen, amelyben nemcsak a könyvtárak valamennyi típusa, hanem számos kereskedelmi terület is érdekelt. Anglia és Észak-Írország könyvtári és információs szektorának szakértői központjaként – sok vitát követően – 1995-ben létrehozták a Könyvtári és Információs Bizottságot (*Library and Information Commission - LIC*).

A LIC célja,

- ☉ hogy a terület minden problémájával kapcsolatban a kormány egyedüli, koherens és hatékony tanácsadója legyen;

- ☉ hogy a kormány figyelmét a felmerülő problémákra vonja, s megfelelő válaszokat javasoljon azokra;
- ☉ hogy az Egyesült Királyság (UK) érdekeit képviselje a terület nemzetközi fejleményei során;
- ☉ hogy tanácsait a könyvtári és információs közösséggel való teljes körű, és más szektorokat is lehetőség szerint bevonó konzultációk alapján adja.

Különleges feladatai közé tartozik,

- ☉ hogy nemzeti kutatási stratégiát dolgozzon ki a könyvtári és információs szektor számára;
- ☉ hogy menedzselje az UK „Fókuszban a telematika a könyvtáraknak” programját;

- ☉ hogy tanácsokat adjon a kormánynak a nemzeti információs politika megvalósíthatóságáról;
- ☉ hogy a közpénzekből fenntartott könyvtári és információs szolgáltatások értékének növelésére mutasson utat a szektoron belüli koordináció és kooperáció révén.

A LIC úgy dolgozik, hogy a lehető legjobban használja fel a rendelkezésére álló forrásokat, és ne duplikálja feleslegesen más országos szervek munkáját.

Tevékenysége során

- ☉ inkább holisztikus, mintsem szektorális megközelítést alkalmaz, és a teljes szektort átfogó projektekre összpontosít, illetve az olyanokra, amelyek eredményei transzferálhatók;
- ☉ a nemzeti (angol) és országos (UK-beli) stratégiai kérdésekre összpontosít, és olyan helyi problémákkal foglalkozik, amelyek általánosítható tanulságot hordoznak;
- ☉ partnerkapcsolatokat épít mind az országon belüli, mind az európai szakmai testületekkel (és keresi az európai fejleményekkel való harmonizáció lehetőségeit), valamint az Európán kívüliekkel, a tapasztalatok megosztása és a globális összefüggések jobb megértése érdekében;
- ☉ megválaszolja a kormány kérdéseit és felhívja a kormány figyelmét azokra a kérdésekre, amelyek e szektort is érintik, illetve amelyekben e szektor hozzájárulása értékes lehet az információs társadalom szélesebb összefüggéseiben;
- ☉ tanácsait széles körű, a könyvtári és információs közösséget és lehetőség szerint a nagyközönseget is bevonó konzultációkkal alapozza meg, illetve, ha az idő rövidsége ezt nem engedi meg, a partnerkapcsolatokra épít, s éppen így, eredményeit is a legszélesebb körben igyekszik terjeszteni.

A vízió

A *2020 vision* című dokumentumában – rövidítve – az alábbiakban vetíti elő látomását a könyvtári és információs szolgáltatások jövőjéről:

Hiszi, hogy az UK a globális információ-gazdaságban vezető szerepet fog játszani, mert egyetemes hozzáférést biztosít az emberi elme termékeihez („connectivity”), mert digitális könyvtárat hoz létre az UK szellemi örökségéből („content”), és mert felvértezi az egyéneket és a szervezeteket, hogy teljes szerepüket betölthessék a tudás és az információ társadalmában („competences”).

Felismeri, hogy a könyvtári és információs szolgáltatások egy olyan, gyorsan változó környezetben működnek, ahol:

- az információhoz való hozzáférés a demokratikus társadalom támasza;
- az információ nemzetközi szükségleti cikk (és árucikk);
- a tudás támaszt alá minden gazdasági tevékenységet;
- az ipar növekvő mértékben függ a munkaerő tájékozottságától;
- az információnak hozzáférhetőnek és szervezetteknek kell lennie;
- az információs jártasság az élethez (az életben maradáshoz?) szükséges alapvető jártasság;
- az információs szükségletek egyre összetettebbek;
- a technológia az információhoz való egyetemes hozzáférés lehetőségét (képességét) kínálja.

Hiszi, hogy a könyvtári és információs szolgáltatások „hozzáadott értéket” teremtenek, mert

- a gazdaság lényegi szektorát alkotják;
- szükségesek az egyének, a közösségek és a társadalom jólétéhez;
- a tudás gyűjtése és megőrzése révén a társadalom emlékezeteként működnek;

- a tudás hozzáférhetővé tétele, közvetítése, „csoomagolása” és „promóciója” révén értéket hoznak létre;
- azzal, hogy speciális használói csoportok részére nyújtanak forrásokat és információkat, valamint hogy a modern mindennapi élethez szükséges információs jártasságok terjedését segítik, az egyént erősítik, ugyanakkor a közös cselekvés értékét megtestesítve a közösség érzését keltyik, és biztonságot nyújtanak egy megosztott értékrendszeren belül.

Hiszi, hogy a könyvtári és információs szolgáltatások által teremtett hozzáadott érték is befolyásolja a külső környezetet, hogy 2020-ra olyan társadalom alakuljon ki, ahol

- a kormány, a testületek és cégek és az egyének első helyre teszik az információt;
- az OK információ- és tudásalapú társadalom lesz, és világviszonylatban vezető szerepe lesz a hozzáférésben, a szabványosításban, a (digitális) tartalomfejlesztésben, a menedzsmentben és a közlés eszközrendszerében;
- az ipar és a kereskedelem szervezeteiben intenzívebb szerepet kap a tudás;
- a tudás és az információ központjainak olyan hálózata jön létre, amely felerősíti a polgárok mind egyéni, mind kollektív képességeit;
- létrejön egy nemzeti és nemzetközi koordinációjú digitális könyvtári gyűjtemény, amely felöleli a világ kreativitását, s amelyben az UK intellektuális öröksége globálisan hozzáférhető lesz (digitális formában);
- az értékes tartalom és a kapcsolódás lehetősége biztosítja, hogy minden egyes embernek korlátlan hozzáférése lesz az egyetemes információhoz és tudáshoz.

Ennek a vízióknak – hogy az UK 2020-ra információs társadalommá válik – elérése érdekében a LIC elősegíti és bátorítja

- ☉ az UK szerepét a globális információgazdaságban;

- ☉ a nemzeti szintű információpolitika koherens megközelítését;
- ☉ a konnektivitás és a tartalom kiterjesztésére irányuló kezdeményezéseket;
- ☉ az információkhoz való egyetemes hozzáférést, és az ennek megfelelő kihasználását lehetővé tevő jártasságok megszerzését;
- ☉ a könyvtári és információs szolgáltatások fontosságát a gazdaság-, oktatás- és szociálpolitikán belül;
- ☉ a könyvtárak helyét a jövő társadalmában;
- ☉ a könyvtári és információs szolgáltatások értékteremtését demonstráló kutatásokat;
- ☉ a hozzáférés egyenlőségét a speciális igényekkel rendelkezők számára is.

Az eddig elért eredmények

Bár jelen írás célja a LIC jövőbeli terveit ismertetni, de talán érdemes arra is vetni egy pillantást, amit eddig elért és teljesített, a vízió 1996-os megfogalmazása, 1997-es megjelenése óta:

- ☉ Kutatásokat végzett (végeztetett) az internet-hozzáférésről a közkönyvtárakban, a helyi hatóságok könyv- és levéltáraiban folyó digitalizációról, a könyvtár szerepéről az élethosszig tanulásban.
- ☉ Nemzetközi bizottsága újrafogalmazta az UK álláspontját az Európai Közösség DG XIII könyvtári programja számára, továbbá copyright, adatvédelem, a könyvtárak szerepe és más témákban adott véleményeket az EU számára.
- ☉ Megvalósíthatósági tanulmányt készített az UK nemzeti információs politikájáról, amelyben más országok ilyen fejleményeit is áttekintette.

Legnagyobb teljesítménye annak a stratégiának a kidolgozása, hogy mi lehet a könyvtárak válasza – a polgárok javára – az információtechnológiai kihívásokra. Az 1997-ben közreadott *New library: the people's network* (elérhető a <http://www.ukoln.ac.uk/services/lic/> címen is) című tanulmányuk bemutatta, hogy a közkönyvtár már most az egyik legnépszerűbb, nem drága és sikeres közszolgáltatás, ami az UK népességének 60%-ához jut el, s a jelenleginél többet is tud tenni saját közösségei érdekében, különösen az információs társadalom korában. Javasolja, hogy a közkönyvtárak egészítsék ki mai gyűjteményüket és szolgáltatásaikat olyan új tartalmakkal és szolgáltatásokkal, amelyek a digitális és hálózati technológiákon alapulnak. Ez segíteni fogja az élethosszig tanulás támogatását; a hozzáférés megkönnyítését az üzleti információs szolgáltatásokhoz; az adott közösség története emlékeinek rögzítését, identitása növelését. Érvel a helyi könyvtári hálózatokat összekötő és más hálózatokhoz való átjárást is biztosító, megfelelően menedzselts országos hálózat megteremtése mellett. Felismeri, hogy bár a közkönyvtári személyzet ma is igen jártas munkaerőt jelent, szükség lesz egy nemzeti képzési stratégiára, amely biztosítja, hogy mind a 27000 főnyi személyzet teljes mértékben birtokába legyen az új körülmények közti munkához szükséges minden jártasságnak. E dokumentumra a kormány 1998 áprilisában adta közre választát, amelyben a lottó-bevételekből szándékoznak fedezni az információtechnológiai képzés költségeit és a digitális könyvtár tartalmának fejlesztését, valamint további munkára kérik fel a bizottságot.

Másik jelentős teljesítményüknek az országos kutatási stratégia kidolgozását tekintik. Az ezt tartalmazó *Prospects: a strategy for action* című anyag végleges változata 1998 májusában jelent meg, és széles körben terjesztették mind országon belül, mind Európa országaiban (elérhető a <http://www.lic.gov.uk> címen is).

Új összefüggések és lehetőségek

Következő négyéves programjának összeállításakor a LIC úgy látja, hogy leginkább a következő területek változásai befolyásolják munkáját: az oktatás és képzés, a regionális fejlesztések, az információ-szabadság, az európai fejlemények, a társadalmi és technológiai változások.

Összegezve, a LIC felismeri azokat a lehetőségeket és kihívásokat, amelyeket az új politikai, társadalmi és technológiai trendek jelentenek, különösen:

- ☉ az élethosszig tartó tanulás forrásaihoz és szolgáltatásaihoz, valamint a nemzet kulturális eredményeihez és örökségéhez való hozzáférés;
- ☉ az összeköttetés és a kapcsolat az iskolák, a felsőoktatás és a szélesebb tudós közösség között;
- ☉ azok a mechanizmusok, amelyek a helyi, regionális, országos és nemzetközi szintű partnerségen keresztül a könyvtári és információs szektort átfogva javítják az együttműködést;
- ☉ kezdeményezések a közkönyvtárak döntő fontosságú szerepének felismerésére és elismertetésére, különösen a társadalmi kohézió elősegítésében;
- ☉ a *New library*ban, és más, az oktatás, felsőoktatás és a tudomány előmozdítását célzó tervekben (pl. *National Grid for Learning, University for Industry* stb.) foglaltak megvalósítása.

A LIC ezen kívül partneri viszonyt kell, hogy kialakítson a könyvtári és információs szektoron belül, annak biztosítására, hogy a szektor szakemberei kellő jártassággal rendelkezzenek, és lehetőségük legyen a folyamatos fejlődésre az új körülmények között, és hogy alkalmazhassák az új megközelítéseket, valamint, hogy a könyvtári és információs kutatások a változó politikai, gazdasági, társadalmi és technológiai környezetben a legszükségesebb területeket célozzák meg, továbbá, hogy a kutatási eredmények hatékonyan terjedjenek, annak érdekében, hogy a könyvtári és információs szolgáltatások e területekre gyakorolt hatását javítsák.

A LIC cselekvési javaslata

A következő négy évben a LIC hét cselekvési irányban fog munkálkodni annak érdekében, hogy

- ⑥ feleljen a kormány kérdéseire a problémák széles körében, beleértve a nemzeti információpolitika megvalósíthatóságát;
- ⑥ bátorítsa a szektort átfogó koordinációt, főként a szakmai fejlődés/fejlesztés területén;
- ⑥ vezesse a szektor kutatási stratégiájának fejlesztését és megvalósítását;
- ⑥ figyelje a nemzetközi könyvtár- és információpolitikai és kutatási fejleményeket;
- ⑥ hatékonyan és kielégítően működő köztestület legyen.

A hét cselekvési irány a következő:

1. Hozzájárulás – a kormányon keresztül – az UK nemzeti információs politikája kereteinek kidolgozásához.
2. Aktív vezető szerep betöltése az UK közkönyvtári szolgáltatási hálózat megvalósításában.

3. Az UK digitális könyvtára fejlesztési politikájának vezetése.
  4. Annak biztosítása, hogy a könyvtári és információs szolgáltatások a kormánynak a „tudós társadalom” iránti terveiben középpontban legyenek.
  5. A könyvtári és információs szolgáltatások szerepének fejlesztése a „társadalmi befogadás” (a hátrányos helyzetűek segítése és integrálása, az információ-gazdagok és -szegények közti korlátok leküzdése stb.) támogatásában.
  6. Annak demonstrálása, ahogy a könyvtári és információs szolgáltatások hozzájárulnak a regionális fejlesztéshez és a gazdasági fejlődéshez.
  7. A kormányon belüli és kívüli véleményformálók szemében valamennyi könyvtári és információs szolgáltatás fontosságának növelése.
- A cselekvési irányokban meghatározottak mellett a LIC folytatja megkezdett tevékenységét a nemzeti kutatási stratégia megvalósítása, a nemzeti információpolitika alakítása, a könyvtári és információs szakemberek képzése és az európai együttműködés (DG XIII) terén is.

MÁR MŰKÖDIK AZ OSZK ÚJ SZÁMÍTÓGÉPES RENDSZERE, AZ AMICUS.

A Belgiumban és Kanadában kifejlesztett AMICUS az OSZK korábbi integrált rendszerét (DOBIS-LIBIS) váltotta fel. Bevezetésekor figyelembe vették a kanadai, a brit, az ausztrál és a portugál nemzeti könyvtár tapasztalatait a rendszerrel kapcsolatban.

Az AMICUS-ba konvertált OSZK-adatállományok: az OSZK törzsgyűjteménye (mely 1992-től tartalmazza a hazai kiadású könyvek, sorozatok, videodokumentumok adatait), az MNB Könyvek Bibliográfiája gyűjtőkörébe tartozó dokumentumok adatai (1976-tól), a Könyvtártudományi Szakkönyvtár által 1996-tól beszerzett hazai és külföldi dokumentumok leírásai. Folyamatosan konvertálják a következő Microslis adatbázisokat is: Külföldi Könyvek Katalógusa, Nemzeti Periodika Adatbázis, IKB (Magyar Periodika Adatbázis).

Képek a francia könyvtárakról - egy továbbképzés tapasztalatai

Klopper Ágnes

A Francia Kulturális Minisztérium nemzetközi kapcsolatokért felelős osztálya és a Világ Kultúráinak Háza (Maison des Cultures du Monde) közös missziójának tartja a kulturális élet különböző területein dolgozó, különböző országokban élő szakemberek találkozóinak, továbbképzéseinek szervezését. Alaposan átgondolt stratégia részeként teszik ezt: lehetőséget biztosítanak egyes országok kultúrájának bemutatkozására, egyúttal ösztönzik a francia kultúra terjesztését az adott országban; keretet biztosítanak a nemzetközi kulturális együttműködéshez szakmai továbbképzések szervezése révén; végül – az előző három tényező összegzéseként – egy jól összehangolt európai kooperáció kialakításán dolgoznak.

Évente négy-öt alkalommal szerveznek „Courants” (Áramlatok) elnevezéssel olyan kététnapos továbbképzést, amelyen én is részt vehettem. Tekintettel arra, hogy ösztöndíjamat témája a könyvtárügy volt, harmadik intézményként az ENSSIB (Ecole Nationale Supérieure des Sciences de l'Information et des Bibliothèques – Könyvtár- és Informatikatudo-

mányi Főiskola) is bekapcsolódott a szervezésbe: a képzés bázisa az ENSSIB Lyon Villeurbanne városnegyedében működő székhelye volt.

A szervezők már az első napokban a teljesség igényével igyekeztek képet adni a tizenkét országból (Portugália, Olaszország, Algéria, Tunézia, Togo, Lengyelország, Litvánia, Oroszország, Moldávia, Macedónia, Bulgária és Magyarország) érkező tizenhat fős csoport számára a francia könyvtárhálózatról, annak történetéről, adminisztrációs felépítéséről, valamint az egyes könyvtártípusokhoz tartozó könyvtárak feladatairól. A Francia Könyvtárosok Egyesületének elnökszónya (*Claudine Belayche*) egész napos előadás keretében ismertette az olvasás és a könyvtárak franciaországi helyzetét. Sok szó esett a Mitterrand-korszak elején, 1982-ben született decentralizációs törvényről, amely nagy változásokat hozott a francia könyvtárhálózat felépítésében és működésében egyaránt. A kötetlen beszélgetéssé átalakuló előadás jó bevezetője volt a következő napoknak, amelyek során különböző könyvtártípusokban tettünk látogatást.

A Lyoni Városi Könyvtárban (Bibliothèque Municipale de Lyon) a közönségkapcsolatokért felelős munkatárs magyarázta el a hatalmas intézmény (350 munkatárs, több mint 2 millió dokumentum, 15 fiókkönyvtár) szervezeti felépítését, a fiókkönyvtáraknak a központi könyvtárhoz való kapcsolódásának rendszerét. Tanulságos volt megismerkedni az intézmény gyarapítási gyakorlatával, különösen annak egyik irigylésre méltó elemével: a vásárolt könyvek legnagyobb hányada úgy kerül az állományba, hogy az egyik legtekintélyesebb francia könyvkereskedés (a lyoni DECITRE) hetente elküldi a könyvtárnak a könyvtermés friss példányait, melyből a gyarapítók kiválogathatják a szükségeseket. Ez hetente 300–400 könyvet jelent. Egy-egy művet legalább 3–4 példányban vásárolnak meg, amely átlagosan két hónap alatt jut el a vásárlástól a feldolgozás fázisain keresztül az olvasóhoz. Izgalmas elképzelés az intézményen belüli mobilitás támogatása, amelyről más könyvtárakban is hallhatunk.

A Lyoni Egyetem Könyvtárában (Bibliothèque de la Manufacture) tett látogatás során a merész elképzelés, az egységes szellemű csapatmunka és a csúcstechnológia szintjén megvalósított kivitelezés kivételes példáját tapasztalhattuk meg az igazgató és a tervező-építészet vezetésével. Furcsa volt azt látni, hogy a könyvvállomány egésze teljesen újszerű, nincs egyetlen sárgult lapú, régi kötésű könyv sem a polcokon, sőt nincs raktár sem, minden könyv hozzáférhető az olvasók számára. A lenyűgöző koncepció és kivitelezés ellenére az összehatás mégis hiányérzetet keltett bennem.

Drôme megye könyvtárhálózatának három intézményét tekintettük meg a következő napon, melynek során a 2500 lakosú Montmeyran kis könyvtárra jelentette a legnagyobb élményt. Ez a kedves kis könyvtár egyetlen főállású könyvtárossal működik, akinek munkáját 6–8 önkéntes segíti. Az önkéntesek különböző foglalkozású, egészséges lokálpatriotizmussal és természetes könyvszeretettel megál-

dott helyi lakosok, akik kedvük és idejük szerint heti-havi 2–6 órát töltenek el városkájuk könyvtárában. Tevékenységüket és időbeosztásukat természetesen az intézményvezető koordinálja. Mesét olvasnak a gyerekeknek, kézműves foglalkozásokat tartanak, a könyveket javítgatják stb.

Még aznap megismerkedtünk a megye könyvtárügyéért felelős igazgatójával és csapatával, a Valence megyei könyvtár dolgozóival. Ez a teljesen autonóm módon működő központi könyvtár nem közkönyvtár, olvasó nem látogathatja: módszertani és igazgatási központ, ahol a gyarapítás és feldolgozás ugyanúgy történik, mint a közkönyvtárakban. A különbség annyi, hogy ide – olvasók helyett – a kisebb-nagyobb megyebeli könyvtárak felelősei jönnek el meghatározott időnként, s válogatnak saját olvasóközönségük igényei szerint. Valamint ebből a központi állományból töltik föl a bibliobuszokat jól működő előjegyzési rendszerük segítségével, így módon a legtávolabbi hegyi faluba is eljut a kért dokumentum. A bibliobuszok jól bevált rendszere látván szomorúan gondolhatunk egyes magyar vidékek kulturális ellátottsági színvonalára. A megyei központ kiemelt feladata továbbá, hogy módszertani segítséget biztosítson a megyében dolgozó kollégák számára. Ez jelenthet különféle foglalkozások, műhelyek, kiállítások szervezésében nyújtott segítséget, de szakmai továbbképzés szervezését és szakfolyóirat (Lire en Drôme) kiadását is.

Bertrand Calenge (a Francia Könyvtárosok Értesítőjének főszerkesztője, a gyarapítási kérdések szakértője) érdekes, merész kérdéseket felvető előadást tartott az állományok (fonds) és a gyűjtemények (collection) szerepéről és különbségeiről. Véleménye szerint a könyvtáraknak az olvasói szükségletek függvényében folytonosan át kell gondolniuk állományukat és szolgáltatásaikat. Egy másik előadásban (Anne Kupiec, Paris X. Egyetem) az egyes olvasótípusokról volt szó, s ennek kapcsán arról, hogy a francia könyvtáraknak is komoly feladatot jelent a szociálisan hátrányos helyzetű rétegek segítése.

Álláskereső részlegeket, klubszerű összejöveteleket szerveznek a helyzet enyhítésére.

Hallottunk előadást a könyvtári menedzsmentről, ennek francia vonatkozásairól is. Az elmélet után kiscsoportos foglalkozások keretében konkrét feladatokat oldottunk meg, így minden résztvevő a saját hazai viszonyai között is alkalmazható ötleteket és módszereket sajátíthatott el.

Emlékezetes marad a Francia Nemzeti Könyvtár új épületének meglátogatása. Jelenleg ez a világ egyik legkorszerűbb nemzeti könyvtára, melynek külső és belső építészeti megoldásairól csak szuperlatívuszokban lehet beszélni. A széles olvasóközönség számára nyitott részben vezettek körbe minket, amely – vizsgaidőszak lévén – tele volt olvasóval,

diákkal. Két-három órát önálló kutatással eltöltve megtapasztalhattam, hogy ez is könyvtár a maga problémáival: sorba kell állni a bejutásért, várni kell a multimédiás gépre, az egyik gépen nem indul el a tanulmányozni kívánt CD-ROM, tehát itt is meg kell küzdeni az információért.

A két hét alatt látottak-hallottak azt bizonyították, hogy a francia közkönyvtárak fő feladatuknak a nyitottság, a teljes hozzáférhetőség biztosítását tekintik, s mindezt rendkívül komolyan véve sikeresen valósítják meg a gyakorlatban. Másrészt szembeötlő a tervezés, megvalósítás és működtetés professzionalizmusa, mely akár a legapróbb ötlet esetében, akár a Francia Nemzeti Könyvtár új épülete esetében is invenciót, bátorságot, következetességet, átgondoltságot és sok-sok munkát jelent.

ÚJ RENDSZERŰ BÖNGÉSZŐ. A West Florida University Human and Machine Cognition intézetének kutatói létrehozta egy olyan böngészőt, amely a „fogalomtérkép” elvére épül. Ez a hetvenes években oktatási céllal kifejlesztett módszer diagramok segítségével érzékelteti, hogy kapcsolódik egy kérdés más témákhoz. Az eljárást annak idején azért dolgozták ki, hogy nagy mennyiségű tudást hatékonyan tudjanak átadni. Az egyetemi kutatóintézet 6 millió dollárt kapott a kormánytól arra, hogy a haditengerészet és a NASA számára hatékony eszközöket dolgozzon ki. A régi eljárást alapul véve kifejlesztettek egy olyan böngészőt, amely lehetővé teszi fogalomtérképek készítését, az információ megváltoztatását és linkek hozzáadását a különböző forrásokhoz. A kutatók a szoftvert ingyen kínálják nonprofit felhasználóknak.

(M. G.: Miami Herald, 2000. december)

VÁLOGATÁS

az OSZK új szerezményeiből

BORGMAN, Christine L.

From Gutenberg to the Global Information Infrastructure : access to information in the networked world / Christine L. Borgman. – Cambridge : The MIT Press ; 2000. - 324 p. ISBN 0-262-02473-X

A GII (Global Information Infrastructure – Globális Információs Infrastruktúra) iránti lelkesedés közepe óta kételyek merülnek fel, hogy a számítógépes hálózatok tényleg a legnagyobb előrelépést jelentik-e az emberi kommunikáció terén Gutenberg óta. Sokan gondolják úgy, hogy a nyomtatott dokumentumokat hamarosan felváltják a sokkal rugalmasabb, változékonyabb és mobilabb elektronikus dokumentumok. A hagyományos könyvtárosokat kibernetikai szakemberek, a hagyományos gyűjteményeket elektronikus könyvtárak, elektronikus levéltárak váltják fel. Megvalósul a teljes szólássza-

badság, egyszóval minden az elektronikus információs infrastruktúra adta lehetőségek szerint alakul át.

A GII kialakításának kezdeti stádiumában vagyunk, és máris megjelennek a túlzó megállapítások.

Gutenbergnek nem a nyomtatás feltalálása, hanem az összerakható-szétszedhető betűkkel történő nyomtatás tökéletesítése volt a legnagyobb érdeme. Ehhez megszerezte a szükséges technikai ismereteket. Holisztikus megközelítése hozzásegítette, hogy a folyamat minden lépését kidolgozza, tökéletesítse, jelentősen hozzájárulva a humán kommunikáció és a technológia fejlődéséhez.

Ennek a könyvnek sem az a célja, hogy feltalálja a GII-t és összetevőinek eszméit, hanem az, hogy Gutenberghez hasonlóan építő, holisztikus módon segítse az információhoz jutást egy „hálózatosított” világban, az élet minden területén.

Az információhoz jutás biztosítása csak egy, bár jelentős célja a GII létrejöttének. Az elektronikus kereskedelem, -oktatás, -szórakozás, -kommunikáció színvonala azon múlik, képesek vagyunk-e rálelni az érdeklődésre számot tartó legkülönbélebb információkra. De az egészben nem ez az újdonság, hanem az, hogyan irányítjuk, hogyan hangoljuk össze az információkat. Egyes emberi tevékenységek virtuális térben zajlanak (munka, bevásárlás, stb.); más ténykedések különböző helyekhez kötődnek, de szálaik így is összefonódnak; korábban helyhez kötött cselekvések szétfutnak, mobilizálódnak.

Hogyan változtatják meg az új információk technológiák az emberek életvitelét? A történelem azt mutatja, hogy az időről-időre belépő új technológiák hozzáadódtak a korábbiakhoz, nem szorították ki a régi tudást. Feltehetőleg most is ez történik majd. Az emberek teszik a dolgukat, és ha az új technikai lehetőségek bármely módon megkönnyítik életüket, megfelelnek érdekeiknek és szükségleteiknek, adaptálni fogják azokat mindennapjaikba.

A GII kialakítása során a szakemberek a legtöbb energiát a technológia és a rendszer kialakításába fektetik, de viszonylag kevesebb energia jut a humán háttér számára. Fontos kérdés, hogyan illeszthetők a képbe az egyének és az intézmények, mely módokat minősítenek elfogadásra érdemesnek, hogyan alakítják át a különféle technológiákat, hogy azok megfeleljenek az egyén és a közösségek igényeinek, elvárásainak, mely módszerekkel lehet átöröközni országok és kultúrák határain? Sorolhatnánk a kérdéseket.

A siker azon múlik, hogyan illeszkedik be az emberek mindennapi életébe a GII. Ahhoz, hogy vonzó legyen, könnyen kezelhetőnek, hozzáférhetőnek és viszonylag olcsónak kell lennie.

Számunkra a mű második fejezete a legfontosabb, itt vizsgálja a szerző, milyen egymásnak sokszor ellentmondó és egymással versenyben álló elképzelések alakítják a digitális könyvtárról alkotott fogalmainkat. A „könyvtár” kifejezés új, néha bővülő,

néha szűkülő tartalommal töltődik. A szerző a globális elektronikus könyvtár mellett teszi le a voksot. Szerinte ez a mindennemű információhoz való hozzáférés egyedüli útja.

A könyv kérdések egész sorát veti fel. Fontos mielőbb választ kapni a felmerülő kérdésekre, de ne felejtjük el, hogy a most meghozott döntések az eljövendő generációk információhoz való hozzáférését fogják befolyásolni.

(Kaibinger Károlyné)

CORMICK, John M. – PRATASIK, Bennie
Popular puppet theatre in Europe, 1800-1914 /
John M. Cormick, Bennie Pratasik. – Cambridge :
University Press ; 1998. - 254 p.
ISBN 0-521-45413-1

A XIX. század művelődéstörténetének egyik legérdekesebb és legjellemzőbb kulturális jelensége a népi bábjátás volt.

Elfogadottan vagy eltűrtén – sokszor a kulturális paletta szélére sodródva – a bábszínház a XIX. században az alsóbb néprétegek számára a szórakozás legfőbb, sokszor egyetlen formáját jelentette, pótolva a színházat, a drámai műfajok jelenlétét. A bábsok keresztül-kasul utazták Európát és a bábszínház legkülönbélebb formáit továbbították a közönségnek. A repertoár igen változatos volt, a bibliai történetektől a melodramáig, minden szerepelt a műsorban.

Az utazó bábjátékosok közvetítésével jutott el a színhágyomány útján terjedő népi irodalom Európa egyes országaiba. A helybéli bábosok saját műsorukat a helyi aktualitásokkal fűszerezték, amivel gyakran kivívták a hatóságok ellenszenvét is.

A nagyvárosok és az ipar fejlődése nyomán Európa egyes területein nagy számban jöttek létre és virágoztak a bábszínházak, főleg 1860 és 1914 között.

A mű – mely angol nyelven az első összefoglaló munka – ezzel az időszakkal foglalkozik behatóan. A szerzők igyekeznek minden fontosat elmondani a műfajról, beleértve a színpadok leírását, a bábok működtetésének technikáját és a repertoárt.

A 19. század előtti bábjátás történetéről a könyv bevezetőjében olvashatunk. A könyv három fő fejezetből áll: az első rész a bábszínház mint társadalmi jelenséget elemzi és foglalkozik a műfaj művelőivel, és nézőközönségével, a bábszínház helyszíneivel és a mutatványosok élet- és munkakörülményeivel.

A második rész a bábéledással és a bábokkal foglalkozik, míg a harmadik rész az előadott szövegről szól, különös tekintettel a XIX. századi repertoár kialakulására.

Az Epilógus az 1914 utáni bábszínház helyzetét foglalja össze, szól a hagyományos és a művészi bábszínház kapcsolatáról és azokról az újkeletű kísérletekről, melyek igyekeznek megőrizni, illetve feléleszteni a hagyományos bábjátékot.

Értékes és ritka fényképek egészítik ki a kötetet. Praktikus segítséget ad az a szójegyzék, amelyik a szakterminológiába vezeti be az olvasót. Az indexben Paprika Jancsi és Kemény Henrik neve jelzi, hogy a kiadvány hungarika-szempontról is jelentős.

A mű az OSZK Színház-történeti tárába kerül.

(Kaibinger Károlyné)

HABSBURG, Otto von

Die Paneuropäische Idee : eine Vision wird Wirklichkeit / Otto von Habsburg – Wien ; München : Amalthea, 1999. – 239 p. – ISBN 3-85002-424-5

Habsburg Ottó az egész 20. század politika- és gazdaságtörténetének tanúja, aktív részese. Az Európa

Parlament korelnökeként jól ismeri az aktuális világpolitikai problémákat és korunk társadalmi krízisét.

Új könyvében rámutat azokra a bel- és külpolitikai veszélyekre, amelyek Európát fenyegetik. Hangsúlyozza, hogy a demokrácia is veszélybe került azáltal, hogy növekszik a politikától elforduló tömegek aránya, akik a választásokon meg sem jelennek. Pedig a 20. század nagy eredményeket hozott a választójog kiharcolásában. A század elején még börtönbüntetést kapott a nők választójogáért szót emelő francia aktivistán.

Elemzi az Európa szuverenitását befolyásoló tényezőket. Az Európa Tanács és az eddigi egyéb vezető szervezetek felépítése és apparátusa elavult. Bizonyította ezt a boszniai krízis idején tapasztalt nehézkesség. Szükséges lenne az Európa Parlamentben az egyes tagállamok mandátumának számát a lakosság arányához jobban közelíteni. Felveti a két-kamarás parlament gondolatát is, ahol a civil szféra népképviselője is megvalósulhatna. Szakszerűen felvázolja egy jobb Európa jövőjének perspektíváit. Minden javaslatát történelmi távlatokba állítja, gazdasági, politikai események tanulságaival támasztja alá.

„Pán-europa” alatt egész Európát érti, amelynek a legkisebbek is meghatározó tagjai. Számára az egyesült Európa gondolata az egyetlen reális béke-perspektíva.

Egy szuverén Európa létrejöttével a világ politikai és gazdasági térképe is megváltozik majd. Két nagy szomszédunk az Egyesült Államok és Oroszország lesz. Az iszlám világgal kölcsönösen jobban meg kell ismernünk egymást, ebben nagy segítségünkre lehet Törökország, amely már az Unió tagja. Közép- és Dél-Amerika népeit, Kínát és Japánt is mint lehetséges partnert mutatja be. Habsburg Ottó itt is szenvedélyesen ad hangot az Európai Unió minél előbbi és szélesebb körű bővítésének.

Természetesen a társadalmi- és közélet jelenlegi negatív tényezőit világosan látja a szerző. A kábító

szer-kereskedelem, korrupció, pénzmosás, csempészet szereplői határokon átnyúló bűnszövetkezeteket alkotnak, melyeknek látszólag kedvez a határok lebontása. Habsburg Ottó rámutat arra, hogy nagy felelősség terheli a cselekvésben az egyes nemzeteket, vezetőiket, törvényhozó és végrehajtó szerveiket. A legfontosabb feladatnak a morál és a hit értékeinek megismertetését és követését tartja. Dosztojevskijre hivatkozva: „Ha nincs Isten, mindent szabad.” Példaként említi Oroszországot, ahol soha nem látott méreteket öltött a bűnözés. Lándzsát tör amellet, hogy minden társadalmi rendnek morális követelményei vannak. „Ha a hit eltűnik, ajtót nyit a bűnözésnek. Az államok morál nélkül maguk is rablók lesznek.”

Egy boldogabb Európa érdekében síkra száll a család és a gyermekek jogainak védelme érdekében is. Számba veszi gyermekeink súlyos örökségeit a környezeti károktól az országok eladósodásáig. Hangsúlyozza a személyes cselekvés felelősségét. Olyan világot kell örökül hagynunk a felnövekvő generációra, hogy jól érezze magát a hazájában.

Európa minden nehézség ellenére is a jövő kontinense. Ezt számos európai gondolkodó vallja. Az öreg földrésznek még sok tartaléka van, nem szabad borulátóknak lennünk. A célért, gyermekeink életéért viszont keményen kell dolgoznunk.

Habsburg Otto az utolsó Habsburg uralkodó, IV. Károly és Zita királyné fia, 1912-ben született. A nemzeti szocialisták üldözték, az Anschluss ellenzése miatt kiutasították hazájából. Több mint ötven éve küzd Európa egyesítéséért. 1972-ben lett Pán-európai Unió elnöke, 1979-től tagja az Európa Parlamentnek, amelynek már korelnöke. 35 történelmi és politikai témájú könyv szerzője.

(Loránt Istvánné)

Kronstadt : Eine siebenbürgische Stadtgeschichte / Harald Roth (Hrsg.). – München : Universitas Verl., 1999. - 319 p. ill. ISBN 3-8004-1375-2

A mű átfogó, gazdagon illusztrált bemutatása Kronstadtnek (magyar nevén Brassónak), a többnemzetiségű erdélyi városnak, amelyet az erdélyi szászok, a magyarok és a románok virágoztattak fel.

A város története majdnem nyolcszáz éves változatos múltra tekint vissza. Kronstadtot a német lovagrend alapította 1211-ben a Barcaság szívében, II. András magyar királytól kapott hűbéri birtokon. A település a Kárpátokon túli országokkal folytatott kereskedelem egyik központi állomása lett. Miután 1225-ben elűzték a német keresztes lovagokat, a velük együtt betelepült németek új hazájukban maradtak, és jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy a várost a régió gazdasági és szellemi központjává építsék ki. A város német ajkú híres szülőtte a humanista tudós reformátor és nyomdaalapító, Johannes Honterus, akinek 1998-ban ünnepelték 500-adik születésnapját.

A vegyes nemzetiségű Kronstadt lakóinak számtalan, mély nyomokat hagyó sorscsapást kellett elviselniük hosszú történelmük során.

1241-ben a mongolok, a 15. században két ízben a törökök törtek be a városba. A 18. századig többször égett le Brassó, ezek közül az 1689-es tűzvész volt a legnagyobb, melyben az épületek legnagyobb része porrá lett. Többször pusztított pestisjárvány is. A 17. század közepén a tatárok törtek be, majd néhány évtizeddel később az osztrák csapatok szállták meg a Barcaságot.

A nehézségek közepette is képes volt ütemesen gyarapodni a város. 1820-ban 20 000 lakosa volt, 1930-ban már 300 000. Minden etnikai közösség létrehozta a maga iskoláit, templomait, színházait, múzeumait, folyóiratait. A 19. században nagy gazdasági fejlődés kezdődött. A második világháborút

követő Ceausescu-rendszerben Brassót 10 éven keresztül Sztálinvárosnak hívták, s, ahogy az ötvenes években más országokban is, úgy itt is jellemző volt a kényszer-evakuálás.

A kötet szerkesztőjének sikerült huszonöt kiváló történészt, szociológust, teológust, író, kultúrtörténészt és újságíró meggyernie a város történetének átfogó bemutatásához. A beszámolók közepontjában a történelem, a politika, a kulturális területek, a tudományos társadalmi és gazdasági élet eseményei állnak.

A szerkesztő, Harald Roth ügyelt arra, hogy a német nemzetiség mellett arányos terjedelemben tárgyalja a magyar és román közösség fejlődését is. Brassó ma is a nemzetiségek és kultúrák találkozási pontjában álló innovációs és művészeti központ, egy „erdélyi mikrokozmosz” fővárosa.

Harald Roth történész, 1965-ben született. Münchenben és Freiburgban tanult, Seattle-ben és Münchenben szerzett tudományos minősítést. 1993 óta vezetője az Erdélyi-Intézetnek, és a gundelsheimi Erdélyi Könyvtárnak.

(Loránt Istvánné)

PAPO, Adriano – PAPO, Németh Gizella

Storia e cultura dell'Ungheria / Adriano Papo, Gizella Németh Papo. – Catanzaro Rubbettino, 2000. 545 p.

ISBN 88-7284-988-8

Hiánypótló, hasznos művet tarthat kezében az érdeklődő, olaszul is értő olvasó. Hasonló kézikönyv, mely Magyarország történetét átfogóan, a kezdetektől napjainkig veszi számba, 1937 óta nem jelent meg olaszul.

Az olasz-magyar szerzőpáros hazánk történelmének bemutatását a magyarság eredetének, az őshazának majd a vándorlások korának bemutatásával

indítja, majd hasonló részletességgel foglalkoznak a koraközépkori Magyarországgal, a beilleszkedés nehézségeivel, viszonyunkkal a nyugat-európai államokhoz, s részvételünkkel az európai kultúrában.

A történelmi események bemutatását művészeti és kultúrtörténeti kiegészítésekkel árnyalják, és jól megválasztott képanyaggal (térképek, metszetek) illusztrálják.

Jól felépített, világos szerkezetű, tudományos igényű megírt munka, mely stílusának köszönhetően egyúttal szórakoztatóan olvasható. Jól használható a függelék adatsorai is: Magyarország királyai 1301-1918, Erdély fejedelmei, A legfontosabb események időrendje, Helynevek régi és mai használat szerint, Glosszárium, Kiejtési útmutató.

A szokásos névmutató és a képek jegyzéke egészíti ki a kötetet, melyet a magyar történelem és az olasz nyelv iránt érdeklődő olvasóknak lehet ajánlani.

Adriano Papo mérnök, történész, az udinei egyetem professzora. *Németh Gizella* történész. Kutatási területük a mohácsi vész utáni magyar történelem, különös tekintettel Szapolyai János kormányzójának, Lodovico Grittinek tevékenységére.

(Török Sára)

Recreating Europe : the European Union's policy towards Central and Eastern Europe / Alan Mayhew. – Cambridge : University Press; 1998. – 400 p.

ISBN 0-521-63897-6

Alan Mayhew professzor – aki korábban többféle tisztséget töltött be a brüsszeli Európa Bizottságban, jelenleg pedig az Európai Külgazdasági Kapcsolatok Általános Igazgatóságán belül a közép- és kelet-európai gazdasági kapcsolatok felelőse, s nagy gyakorlattal rendelkezik ezen a területen – olyan átfogó, minden részletre kiterjedő monográfi-

át állított össze, amely a legkülönbébb szempontok szerint csoportosítva vizsgálja és elemzi az Európai Unió kelet- és közép-európai gazdaságpolitikáját, feltárva az EU és a közép-európai országok jelenlegi kapcsolatait. A mű egyfelől a mostani helyzetet, másfelől a jövőbeni bővítés problémáit és lehetőségeit kívánja analizálni.

A kommunizmus bukása óta egyes közép-kelet-európai országok – köztük Magyarország és Lengyelország – látványos társadalmi és gazdasági fejlődésen mentek keresztül a demokrácia és a piacgazdaság felé vezető úton. Tíz közép-európai ország nyújtotta be belépési kérelmét az Európai Unióba. Felvételüket a szervezetbe az Európa szívébe visszavezető út utolsó állomásának tekintik. A bővítés a földrész erőszakos kettéosztottságának közel fél évszázada után a kontinens reintegrációjának utolsó lépése.

Ez a folyamat nem az 1989. évi átalakulással vette kezdetét. Az ügy sokat köszönhet annak a bátor harcnak, melyet az egyszerű emberek vívtak a szovjet fennhatóság ellen, mintegy harminc éven keresztül. Az 1953-as kelet-németországi munkáslázadás, a magyar forradalom 1956-ban, a Prágai Tavasz 1968-ban, a lengyelországi események sorozata, mind, mind a lépcsőfokai voltak annak a folyamatnak, melynek során az európai értékeket (demokrácia, a szellem szabadsága, az alapvető emberi jogok) elutasító rendszer megszűnt létezni.

Hét évvel a lengyelországi választások után Kelet- és Közép-Európa nagy részén változatlan a lelkesedés a belépés iránti. Másrészt Nyugat-Európára az elbizonytalanodás jellemző. Az 1990-es évek támogató politikai alapállását a bővítést megkérdőjelező álláspont váltotta fel. A kezdeti lelkesedés helyét a változástól, a munkanélküliségtől, az emigránsoktól és a versenytől való félelem vette át, amikor az EU-t egyébként is lassuló növekedés jellemzi.

A könyv egyik fontos témája, bizonyítani, hogy a széles körű integrációval az egész kontinens nyer. Közép- és Kelet-Európa először érezheti egy demokratikus közösséghez tartozás előnyeit, az EU

számára politikai, gazdasági és védelmi szempontból bír fontossággal a bővítés, s ami még fontosabb: felrázza Nyugat-Európát és hozzásegíti problémáinak megoldásához. Hozzájárul ahhoz, hogy Nyugat-Európa a béke és a fejlődés politikai, gazdasági és erkölcsi erejévé válhasson.

Európa egésze számára az elkövetkező évtized dönti majd el, hogy földrészünk békés és virágzó terület marad-e, vagy gazdaság hanyatlásnak indul, esetleg még rosszabb sors vár rá.

(Kaibinger Károlyné)

SIGMUND, Anna Maria

Die verschollenen Tagebücher Franz Josephs / Anna Maria Sigmund. – Wien : Böhlau Verl., 1999. – 216 p. ill.

ISBN 3-205-99117-6

Ferenc József ifjúkorában írt naplóját maga is eltűntnek hitte a későbbi családi levelezések tanúsága szerint. Az eltűntnek hitt kézirat eközben a császári kabinetiroda egy félreeső zugában vészelt el a monarchia összeomlását, s 1918-ban kalandos körülmények között, az utolsó pillanatban sikerült megmenteni a megsemmisüléstől. Az értékes leletet egy magán archívumban helyezték el, ahol a 20. század végéig aludta csipkerózsika-álmát.

„Franci” 13 és 18 éves kora közötti feljegyzései szórakoztató betekintést adnak az udvari élet mindennapjaiba. Megelevenednek az udvari élet ceremóniái és a császári család magánéletének eseményei, színházlátogatásokkal, bálokkal, vadászatokkal tarkítva.

A feljegyzések elárulják, hogy szigorú napirendet írtak elő az ifjú számára, korai keléssel, heti ötven tanórával. A kikapcsolódást nap közbeni séták és lovaglás biztosította.

A leendő uralkodó neveltetésének fontos része volt a monarchia államainak és népeinek megismerése

is. Szemléletes beszámolókat olvashatunk ezekről az utakról, melyeket lóháton, lovaskocsin, vagy gőzhajón tett meg. Sokszor megfordult Magyarországon is, elsősorban a Széchenyiek, Batthyányiak és Esterházyak vendéglátását élvezve.

A felkészülés részeként sok nyelvet kellett ismernie: a francia, cseh és olasz mellett magyarul is tanult (mestere Kiss abbé volt). Beszámol a nem túl kedvelt zeneórákról, lovaglóiskolai élményeiről, vizsgáiról is. Katonai kiképzése során már 14 éves korában ezredesi rangot kapott. Nagyon boldog volt, amikor hivatalosan is viselhette az uniformist. A napló Bad Ischlben a császári család nyaraló helyén, valamint a bajor nagyhercegnőknél és főhercegeknél tett rokon látogatásokon is végigvezeti az olvasót.

A legutolsó bejegyzés éppen 1848 március 13-án született, és a bécsi forradalom eseményeiről tudósít. Leírja, hogy délelőtt hatalmas tömeg gyülekezett a Burg előtt. Megfélemlésükre két gránátos zászlóaljat vezényeltek ki. Délben küldöttség adta át a nép kívánságait, elsősorban Metternich menesztését. A parlament előtt egy szónok hosszú beszédet mondott. (A szerző rávilágít, hogy éppen Kossuthnak, a pozsonyi országgyűlésen elhangzott követeléseit olvasták fel.) Miközben a küldöttség a Burgban tárgyal, kivezényelték a városba a katonaságot, akiket a nép közáporral fogadott. Amikor a katonaság tüzet nyitott, több ember meghalt és többen megsebesültek.

Ferenc József a koronázása után már nem folytatta a naplót.

A kötet szerkesztése kitűnő. A dőlt betűs eredeti naplórészeket a szerző magyarázatokkal és páratlanul gazdag képanyaggal egészítette ki. Az áttekinthetést nemzetségtáblák és időrendi tábla segíti.

Anna Maria Sigmund Waidhofenben született, a bécsi egyetemen történelmet és művészettörténetet tanult. Bécsben él, független történészként. Számos művészeti és művészettörténeti szakpublikációja mellett sikeres történelmi ismeretterjesztő művek szerzője.

(Loránt Istvánné)

Könyvek Szlovéniából, Horvátországból és Vajdaságból

Jugoszlávia szétesését követően az ott élő magyarok élete és sorsa is megváltozott.

Az életszínvonal alakulása alapvetően meghatározta a könyvkiadást, könyvkereskedelmet is. A Szlovéniában és Horvátországban kiadott magyar könyvek technikai minősége egyelőre még felülmúlja a Vajdaságban megjelenő magyar könyveket, noha mostanában már a vajdasági kiadású könyvek minősége is érezhetően javult. A kiadásra került könyvek költségeihez – az utódállamok költségvetésén kívül – a magyar állam kulturális kormányzata is hozzájárult.

Lássunk néhány példát.

Az utóbbi időben Muraközben a szlovén és a magyar állam anyagi támogatásával több magyar nyelvű könyv is megjelent. Bár műfajuk eltérő, mégis öröm forgatni és olvasni őket.

☉ Talán a „legjelesebb” közöttük **Halász Albert: Jeles napok, népi ünnepek a Muravidéken** (Lendva, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, 1999. 322 p.) c. műve.

A könyv a Mura- és Lendva-vidék magyar lakosságának jeles napokhoz és ünnepekhez kapcsolódó szokásait és hiedelmeit mutatja be. A könyv a többnyire katolikus vallású lakosság népszokásait eleveinti meg, de nem vallási, hanem néprajzi szempontból közelítve a témához, követve a folklórkutatások összehasonlítási elveit. A szerző a fő hangsúlyt – a hagyományok gyűjtése és az írott források felkutatása mellett – a jeles napok, szokások kölcsönhatására, kapcsolatára helyezte. A szöveges részt szép képanyag, értékes dokumentumok, kéziratok másolatai egészítik ki.

A könyv első része a vidék és a magyar nemzetiség bemutatása, majd ezt követi a jeles napokhoz fűződő szokások bemutatása hónaponként, naponként, gazdagon illusztrálva, jó minőségű papíron. A

könyv végén magyar, horvát és angol nyelvű összefoglaló található. A néprajzosokon kívül, minden olyan érdeklődő számára érdekes lehet az összeállítás, aki kíváncsi az itt megőrzött magyar hagyományokra és szokásokra.

☉ A szlovéniai magyarok **Naptár 2000** c. évkönyve gazdagon illusztrált, jó minőségű papírra nyomtatott összeállítás, amely bemutatja a vegyes etnikumú muravidéki közösséget, miközben követve a régi kalendáriumok hagyományos felépítését, bőseges olvasnivalót kínál a téli estékre. Természetesen nem marad el a humor, a millenniumi horoszkóp és az ételreceptek sem.

☉ **Bence Lajos : Ráolvasások** c. kötete a szerző régi és új verseiből áll össze. A Bence-versek témavilága: az alkotás öröme és fájdalma, a szabadság és az írói szabadság problematikája. A szerző a lendvai Népujság c. hetilap főszerkesztője, publicisztikai tevékenysége is számottevő.

Szlovéniában a nemzetiségi kérdésekkel foglalkozó országos intézet kutatócsoportjának vezetője, *Nečak-Lük Albina* javaslatára projekt született az etnikumok közötti viszonyok kutatására. Az eredményeket bemutató első tanulmánykötet az etnikumok közötti viszonyok és az etnikai identitás kérdéseit vizsgálja a szlovénok között. A mű eredeti címe:

☉ **Medetnični odnosi in etnična identiteta v slovenskem etničnem prostoru : Urejanje medetničnih odnosov v Lendvai. –Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja, 1998, 500 s.)**

A gyűjteményes kötet 20 kutató munkáját közli, közte Szabó Ildikó két tanulmányát, magyarul a „Kétnyelvűség és nyelvhasználat a Muravidéki magyarok körében,” és szlovénul „A Muravidéki magyarok szocializációs folyamatai” címűeket.

A Horvát Kulturális Minisztérium támogatásával megjelent két igényes tanulmánykötet szerkesztője *Damjanov Jadranka*. Mindkét kötet kiadása a Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaságot dicséri, azt a társaságot, amely a tudomány és művészet iránt érdeklődő magyarokat és más nemzetiségűeket maga köré tömöríti.

☉ **Zrinski i Europa / uredila Jadranka Damjanov. – Zagreb : Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj, 2000. - 403 s.**

A Zrínyiek és Európa címmel megjelent kötet szerkesztője írja az előszóban: „Ebben a gyűjteményben közöljük azokat a tanulmányokat, amelyek a Zrínyi család és Európa kapcsolatáról születtek. A téma kutatása a Horvátországi Kulturális Minisztérium anyagi támogatásával valósult meg.” A kutatás célja: bemutatni a két testvért – Miklóst és Pétert – nemcsak mint hadvezéreket, hanem európaiságukat, politikai eszméik világát a XVII. században. A könyv gazdag illusztrációs anyagot tartalmaz.

☉ **Hrvatska/Mađarska/Europa = Horvátország/ Magyarország/Europa : évszázados képzőművészeti kapcsolatok / uredila /szerkesztette Jadranka Damjanov. – Zagreb : Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj, 2000. - 500 s.**

A kötet a magyar-horvát művészettörténeti szimpózium anyagát tartalmazza.

A Horvát Művészettörténészek Egyesülete a horvát és a magyar művészettörténészek első, *Jadranka Damjanov* vezette szimpóziumát Zágrábban, 1997-ben rendezték meg. „Tizenhat magyar és horvát művészettörténész, régész és építész előadása és beszélgetése alkotja e szöveggyűjtemény tartalmát, melyet most átnyújtunk a nyilvánosságnak.”

A kutatások feldolgozzák a horvát és magyar kultúra egymásra hatását, kapcsolatát az európai népek-

kel. A tanulmányok abban a sorrendben kerültek a gyűjteményes kötetbe, amelyben az előadások és a beszélgetések a szimpóziumon elhangzottak.

A késő középkort (és a korabeli kapcsolatokat Magyarország és Horvátország, valamint Európa többi része között) három tanulmány mutatja be: *Takács Imre* művészettörténész „Villard de Honnecourt - Újabb szempontok a kutatásban, különös tekintettel a magyar művészettörténetíráásra” c. tanulmánya. *Diana Vukicevuc-Samarzija* zágrábi művészettörténész, (a Zágrábi Egyetem Művészettörténeti Intézetének főosztályvezetője) előadásának témája: „Horvátország és Magyarország kapcsolatai a késő középkori közép-európai művészet fényében.” A harmadik írás e témakörben *Lővei Pál* budapesti művészettörténész „Adalékok a zágrábi székesegyház építés-történetéhez” c. beszámolója.

A szerkesztő reméli, hogy ez a kezdeményezés – a Horvátország, Magyarország és Európa közötti összefüggések kutatása – folytatódik majd.

Vajdaságban, ahol a magyar lakosság az utóbbi években a túlélésért harcolt, nem születtek szerb-magyar vonatkozású vagy nemzetiségi kérdéseket tárgyaló összehasonlító tanulmányok, kutatások. Annál több könyv jelent meg viszont a Szerb Köztársaság Művelődési Minisztériuma és a Magyar Nemzeti és Kulturális Örökség Minisztériuma anyagi támogatásával, amivel talán új lapot nyitnak a két ország közötti kulturális örökség bemutatásában.

☉ A „Forum” kiadó ötlete volt a vajdasági magyar írók gyermekkorát vallomásszerűen idéző kötet, a **Boldog gyermekkort idézek.** (Újvidék : Forum, 2000.)

Három fiatal újságíró vállalkozott arra, hogy írókat szólaltassanak meg: valljanak gyermekkorukról, meséljék el, melyek voltak legkorábbi élményeik, stb. Tizenkét író, kritikus és irodalomtörténész – köztük mint *Bori Imre, Bogdán József, Burány*

Nándor, Kontra Ferenc, Mirnics Zsuzsa és mások – beszélnek múltjukról, gyermekkorukról.

A könyv ötlete jó, de vannak hiányosságai, amelyek a kérdezés hibáival is magyarázhatók.

A kiadó szerint a kötet elsősorban a tanulóifjúságnak készült, de a felnőttek is „érdekes olvasmányt kapnak kézhez.”

☉ **Bányai János: Mit viszünk magunkkal? (Újvidék : Forum, 2000.)** c. könyve tanulmányokat és könyvkritikákat tartalmaz. Bori Imre így jellemzi az író tevékenységét: „Bányai János első számú kritikusunk, aki éberrel figyeli mind a legújabb magyar irodalom jelenségeit, mind pedig a szakkritika modern készletének alakulástörténetét....”

A könyv címadó tanulmánya arra a kérdésre próbál választ keresni, hogy mit viszünk magunkkal a XX. századból? A szerző véleménye szerint „A jövő században tükröződő művek mellett olvasói tudatunkat visszük át az ezredfordulón....” A könyvkritikák a Jugoszláviában kiadott magyar írók könyveiről és a Magyarországon készült könyvtermésről szólnak.

☉ A jugoszláviai magyar irodalmi világ egy hasznos bibliográfiával is gyarapodott, **Csáky S. Piroska: „A Forum Könyvkiadó bibliográfiája 1984-1999”** c. könyvével, mely egy korábbi munka folytatása. A Forum Kiadó 1957 óta működik, s a kiadó első negyedszázadát (1957– 1983) bemutató retrospektív bibliográfia, melyet ugyancsak Csáky Piroska állított össze 1984-ben jelent meg. Ez a mostani bibliográfia az utóbbi tíz év termését regisztrálja. Mindkét munka Csáky S. Piroska kitarító szorgalmát dicséri.

Az új kiadói bibliográfia az előzővel összhangban készült, szerkezete kronológikus, az egyes éveken belül a szerzők betűrendjében található a tételek.

A bibliográfia a nemzetközi könyvtári szabványok szerint készült, világos, átlátható.

A bibliográfiának - azon kívül, hogy segíti a könyvtárosok és olvasók munkáját – nagy értéke, hogy megmutatja a Forum Kiadónak, a jugoszláviai magyar szépirodalom első, örökös gondozójának profilját.

☉ **Bori Imre: Identitáskeresésben. Művelődéstörténeti tanulmányok.** (Újvidék : Forum, 2000.) c. könyve az 1962 és 1998 között megjelent művelődéstörténeti tanulmányait és művelődéspolitikai cikkeit tartalmazza.

Az írások bemutatják a vajdasági magyar irodalom, kultúra, tudomány és oktatás önmeghatározásának folyamatát, fő állomásait, az identitás keresését. Bori Imre egész írói pályáját a vajdasági magyarság szellemi kultúrája szolgálatának szentelte, s írásaiban a jugoszláviai magyar kultúra másodrendűvé minősítése ellen harcol. A „Kisebbségi tudat és a másság” c. cikkében például így ír: „...„identitásom teljességében akarok létezni a világban, és az a vágyam, hogy ilyenként fogadjon el (és tiszteljen) a világ.”

(Hargitai Gáborné)

ELHUNYT AZ INFORMÁCIÓELMÉLET NAGY ALAKJA. Claude Elwood SHANNON,

a matematikai információelmélet megalapítója, 2001 februárjában elhunyt. – olvashattuk nemrégiben egy levelezőlistán. Claude Elwood Shannon a Bell Telephone Laboratories kutató matematikusa volt, amikor híres dolgozatát Warren Weaver matematikussal és tudományszervezővel közösen 1949-ban közreadta *A kommunikáció matematikai elmélete. Az információelmélet születése és távlatai* címmel. A magyar fordítás (Tompá Ferenc munkája) 1986-ban jelent meg az OMIKK kiadásában. A kötet két tanulmányt tartalmaz:

Warren: Újabb adalékok a hírközlés matematikai elméletéhez, valamint
Shannon: A hírközlés matematikai elmélete c. írását.

A két matematikus szemlélete kiegészíti egymást, egyszerre adnak utat a kommunikáció technikai problémáinak matematikai elmélete és társadalmi-emberi problémáinak filozófiai elmélete felől egy átfogó, általános információelmélethez. Az információelmélet alapjaival és felépítésével foglalkozók számára Shannon és Weaver munkássága ma is megkerülhetetlen.

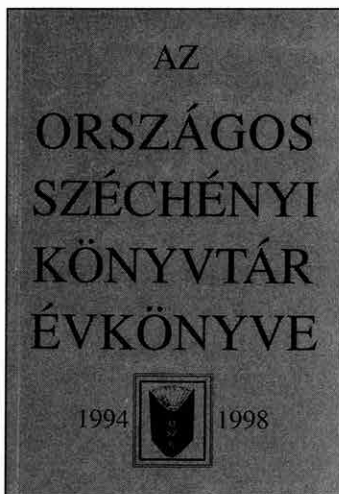

Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1994-1998

Öt év (1994–1998) történéseiről és tudományos eredményeiről ad számot nemzeti könyvtárunk új évkönyve. Az 1980-as évek óta meglehetősen nagy késéssel, évösszevonásokkal megjelenő vállalkozás tárgy- és megjelenési éve a mostani kötettel közelebb került egymáshoz, remélhetően a továbbiakban sikerül behozni a lemaradást. A *Kovács Ilona* szerkesztésében napvilágot látó tomos szerkezetében folytatja az évtizedek alatt kialakult hagyományokat, az intézmény működéséről beszámoló jelentés és az OSZK történetéről szóló írások mellett tágabb kitekintésű könyv- és művelődéstörténeti tanulmányok olvashatók lapjain. És sajnos, nekrológok. Az 1994–1998 között elhunytaktól, a könyvtár egykori munkatársaitól, *Csapodiné Gárdonyi Klárától, Windisch Évától, Nagy Károlynétól, Juhász Lászlóné Mátrai Judittól, Keresztury Dezsőtől, Soltész Zoltánnétól, Fodor Andrástól, Pajkossy Györgytől, Szilágyi Tibortól* kényszerült búcsúzni a nemzeti könyvtár.

A beszámolóban tárgyalt évek a magyar könyvtárügy és az Országos Széchényi Könyvtár számára is jelentős változásokat hoztak. A változások sajnálatos és gyakori kísérőjelensége a körülmények kedvezőtlenebbé válása, válságküzdeli, már-már válságosnak mondható helyzet kialakulása. A magyar könyvtárak az 1990-es évek elejétől egyszerre kényszerültek szembenézni a változó jogszabályokkal, a szigorodó gazdasági feltételekkel, a korábbiaktól eltérő finanszírozási formákkal, az információs igények növekedésével és módosulásával, új információhordozók és technológiák megjelenésével és rendszerbe il-

Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1994–1998 / fel. szerk. Kovács Ilona ; [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 2000. – 423 p.
ISSN 0524-8868

lesztésük anyagi és szakmai nehézségeivel és a mindezek következtében elkerülhetetlen könyvtárosi szemléletváltozás, mentalitás és értékrend kialakulásának problémáival. Mindez együtt és egyszerre sok volt (és a múlt idő használata még nem is teljesen indokolt); a korszakfordulókat alighanem kellemesebb utólag tanulmányozni, mint átélni.

Ezeket a folyamatokat az OSZK beszámoló jelentésében is nyomon lehet követni. Nincs mód a terjedelmes, több mint 100 oldalas, a KMK tevékenységéről is számot adó jelentés részletes bemutatására, az alábbiakban csupán néhány problémakör érintésére vállalkozhat a recenzens.

Az egyik, a könyvtár falain túlmutató kérdés az Országos Széchényi Könyvtár átalakulása nemzeti könyvtárból felsőoktatási könyvtári feladatokat is növekedő mértékben ellátni kényszerülő intézménnyé. Az 1980-as évek közepe, vagyis a várbeli elhelyezkedés óta az OSZK használóinak köre észrevehetően módosult. 1986-1990 között a gyűjtemény olvasói között éves átlagban még 14% volt a kutatók aránya, ez a szám azonban fokozatosan csökkent: 1991–1992-ben 11, 1993 óta 8% körül alakult. A felsőoktatási intézmények hallgatóinak és a nem diák, nem kutató olvasóknak az aránya értelemszerűen emelkedett, az egyetemisták és főiskolások abszolút száma 1991 óta a következő: 1991: 11 737; 1992: 12 521; 1993: 13 137; 1994: 16 396; 1995: 21 399; 1996: 18 380; 1997: 18 871; 1998: 17 186. (Az OSZK 1995-ben a beiratkozási díj helyett a drágább könyvtárhasználati díjat vezette be, az intézkedés következtében a könyvtár használóinak száma némileg csökkent.) A használóközönség összetételének módosulása természetesen önmagában nem baj, a statisztikai adatok azonban a magyar (budapesti) könyvtári rendszer egyik súlyos gondját érzékeltetik. A felsőoktatásba bekerült hallgatók létszáma a rendszerváltoztatás óta mintegy a kétszeresére emelkedett, ezzel a növekedési ütemmel az egyetemi és főiskolai könyvtárak szolgáltatásai nem bővültek arányosan, a diákok ezért – a saját szempontjukból teljesen érthetően – fordulnak napi tanulmányi célokból a nemzeti könyvtárhoz. Olyan – egyébként jogos – igények nehezednek az OSZK-ra, amelyek kielégítése nem eredendően és magától értetődően az intézmény feladata lenne. Hiányzik Budapesten (talán a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központjának rekonstrukciója után már nem) egy olyan tanulmányi és közművelődési célú, a legkülönbözőbb diszciplínák és szakok napi információs és oktatási igényeit kielégíteni képes közkönyvtár, amely mentesíthetné az OSZK-t ezen kötelezettségei alól. Ezáltal a nemzeti könyvtár a gyűjteményeiben és a munkatársai szakmai felkészültségében található erőforrásokat következetesebben tudná azokra a szolgáltatási feladatokra összpontosítani, amelyeket más könyvtár nem tud átvállalni helyette.

A könyvtár alapfunkcióit érinti tehát a használói kör összetételének módosulása. Ehhez a kérdéshez kapcsolódik az OSZK új struktúrája, intézményi felépítésének átalakítása, a feladatok újragondolása, a hatáskörök, a döntési mechanizmusok változtatása. Vagyis az intézmény munkájának átszervezése. Megint csak olyan kérdés, amely a nemzeti könyvtáron túlmutat, hiszen az OSZK nem csupán egyike a magyar könyvtáraknak. Ha nem is a „könyvtár”, de az alapfeladatait hatékonyan végző intézmény nélkül nem képzelhető el korszerű magyar könyvtári rendszer. Az 1996 óta folyó és 1999-ben, a főigazgatói váltást követően kiteljesedő, nemzetközi szakértői elemzésekre is támaszkodó szervezeti változások hatása, nyilván nem azonnal éreztetni hatását. Az OSZK mindenesetre talpon maradt a különféle, zömmel pénzügyi nehézségek között és feladatait is ellátta, annak ellenére, hogy munkatársainak tekintélyes részétől megválni kényszerült: 1994-ben még 885, 1998-ban már csak 647 fő dolgozott a könyvtárban. Annál inkább figyelemre méltó, hogy megvalósult eredményekről (pl. állományrevízió, a hungarika információs szolgáltatások bővítése – az *MNB. Külföldön megjelenő hungarikumok. Könyvek, új periodikumok* első kötetének 1998-as megjelenése – stb.) és biztató fejleményekről (mint az AMICUS rendszer tesztelésének elkezdése) is olvashatunk a kötetben.

A napi feladatok végzése mellett a könyvtár munkatársai közül többen tudományos tevékenységet is folytatnak. A könyvtárban folyó kutatásokat reprezentálják az Évkönyv tanulmányai. Három írás az intézmény történetét taglalja. *Somkuti Gabriella* az OSZK 1867–1875 közötti szervezeti és igazgatási helyzetét elemzi nagy forrásanyag felhasználásával, mintaszerűen. A könyvtár 1867 utáni történetével foglalkozó és az utóbbi évek kutatási eredményeit tartalmazó tanulmányai lassan megteremtik a szintézis feltételeit, így *Berlász Jenő* 1981-es monográfiájának remélhetően hamarosan olvasható lesz folytatása. *Kéglí Ferenc* is folytatja bibliográfiatörténeti

kutatásainak közreadását, ezúttal a hírlapok, folyóiratok 1867–1918 közötti kurrens nemzeti bibliográfiáit tekinti át a tőle megszokott alaposággal. *Németh Mária* a Fitz-korszak utolsó éveiről írt a kötetben, a méltatlanul félreállított főigazgató és munkatársai állománymentő erőfeszítéseit mutatja be a második világháború alatt, külön kitérve az 1946-os év eseményeire. A könyv- és művelődéstörténeti tanulmányok sorában *Borsa Gedeon* a régi hazai szerzők bio-bibliográfiai regisztrálásának koncepcióját vázolja, felhasználva az egyik hungarus szerző, *Michael de Hungaria* munkásságának kutatása közben felhalmozott tapasztalatait. *Plihál Katalin* a XVII. századi hollandiai térképek magyar vonatkozásaival foglalkozik. Azt vizsgálja a térképeken található helynevek alapján, hogy a németalföldi egyetemeken tanuló magyar diákok milyen mértékben járultak, járulhattak hozzá a hazánk természeti viszonyairól kialakuló nyugati ismeretekhez. *V. Ecsedy Judit* a pozsonyi jezsuita kolégiumi nyomda, az 1623–1652 között működő officina történetét és felszerelését mutatja be tanulmányában. *Soltész Zoltánné* – alighanem utolsó írásában – az OSZK gyűjteményében található különleges könyvkötések egyik típusáról értekezett, *P. Vársárhelyi Judit* pedig Balassi zsoltárfordításainak forrásait vizsgálja.

Az Évkönyvben közölt könyv- és művelődéstörténeti tanulmányok kivétel nélkül magas színvonalúak, méltók a nemzeti könyvtár rangjához. Szakterületük nélkülözhetetlen alpművei közé tartoznak. Választott tárgyuk szerint azonban mind a régebbi (vagyis közép- és kora újkori) magyar művelődéstörténet egy-egy kérdését elemzik. Ez a megállapítás nemcsak a mostani kötetre érvényes, a megelőző évkönyvekben is ez a tendencia figyelhető meg. Jó lenne, ha az OSZK munkatársai az újabb kori könyv- és művelődéstörténeti kutatásokat sem mellőznék és ilyen témájú írások is napvilágot látnának a következő kötetekben.

Pogány György

„Az írástudói mester- ség jelentette igazi hivatását”

Gondolatok a Szentmihályi- emlékkönyvről

November van. Búcsúzunk az évszázad. Lehet milyenségéről és szereplőiről töprengeni. Itt a jó alkalom: *Szentmihályi Jánosról* (1908–1981) a szakma méltón emlékezik. Születésének 90-ik évfordulójára a Magyar Könyvtárosok Egyesületének Bibliográfiai Szekciója *Bényei Miklós* szervezésében 1998-ban emlékülést szervezett, s ennek főbb előadásait most kötetben is olvashatjuk, – egy új sorozat első tagjaként. S az utódok is okulhatnak majd belőle.

Ki volt Szentmihályi?

Banktisztviselő, újságíró, műfordító, munkaszolgálatos, illegális kommunista, művelődéspolitikus, majd negyvenegy évesen – kényszerű pályamódosítást követően – könyvtáros. Az is maradt, s ez nekünk, könyvtárosoknak öröm és felelősség.

Sebestyén György a pályakép célratörő gesztusokkal történő megrajzolását ekképp summázza: „*a magyar könyvtár-és tájékoztatóstudomány legkiemelkedőbb nemzetközi hírnevet szerzett alakjai közé*” tartozik.

Szabó Sándor a mester bibliográfia-elméleti termését szemlélve ezt mondja: „*napjaink kutatója, ha a bibliográfia és a tájékoztatásügy kérdéseivel foglalkozik, ... Szentmihályi ... kutatási eredményeivel fog találkozni. ... A legmaradandóbbat ... mégis azzal alkotta, hogy majd negyedszázadon át könyvtáros generációk sokaságát oktatta, ... s egyben példát mutatott emberi és szakmai tisztességéből.*”

Horváth Tibor az idősebb pályatársról és barátról elmélkedve a szuverén értelmiségi apoteózisát alapozza: „*Szentmihályi európai szellemű, gondolkodása, neveltetése szerint.*” Továbbá: „*Jó európai, mert jó magyar.*”

Ferenczi Zsuzsanna a tanítványi ragaszkodás melegségével állítja: „*Nemcsak alkotó volt, hanem szellemi értékek közvetítője is*”, aki „*mindig szintézisben látta a könyvtárost, a könyvtárat és a képzést.*”

73 évesen, már négy éve nyugdíjas egyetemi docensként, de változatlanul szerkesztőjeként a nemzeti könyvtár hungarika-bibliográfiájának – halála előtt négy hónappal – megkapta a szakma legfelső kitüntetését, a Szabó Ervin Emlékérmét (ma Szinnyei-díj).

Szentmihályi-emlékkötet / szerk.
Nagy Anikó ; [kiad. az] Országos
Széchényi Könyvtár. – Bp. : OSZK ;
Osiris, 2000. – 116 p. – (Nemzeti
téka, ISSN 1586-1163 ; 8.)
ISBN 963 200 418 3

Kikkel dolgozott Szentmihályi János?

Mátrai László, Pálvölgyi Endre, Tóth András, Vértesy Miklós, Bibó István, Pajkossy György, Varjas Béla, Mezey László, Sebestyén Géza, Kóhalmi Béla, Szepesváry Tamás, Bélley Pál, Windish Éva, Dezsényi Béla, Havasi Zoltán, Tarnai Andor, Tordainé Péter Erzsébet (a kötetben említett személyeket sorolom itt). Ha megszületik egy szándékában, tartalmában valós XX. századi magyar könyvtártörténet, akkor közülük sokan ennek szereplőiként lesznek a jövő számára megörökítve. Egy alapos Szentmihályi-monográfia pedig még e fenti névsor többszörösét hozná.

Mit írt Szentmihályi János?

Nem lehet eléggé örvendezni, hogy a karcsú kötet utolsó harmada: Szentmihályi János-bibliográfia. Szerkesztője – akárcsak az egész köteté – Nagy Anikó, összeállítója pedig Jávori Ferencné, Gyöngyösi Istvánnénak a szombathelyi főiskolán 1985-ben készült szakdolgozatát (Szentmihályi János életrajzi bibliográfia) hasznosítva.

A bibliográfia tartalmazza Szentmihályi cikkeit, tanulmányait, bírálatait, fordításait és a róla szóló irodalmat is. A 271 tételes lista végén, mondhatni szimbolikusan, egy újabb szakdolgozat 1999-ből. Az első 91 tétel szinte kivétel nélkül zenei tárgyú anyaga 1935. március vége és 1938 vége közötti debreceni időszakában íródott, s a *Debreceni* (majd: Tiszántúli) Független Újság hasábjain jelent meg. E pár év eleven rajzát adja *Bényei Miklós* adatgazdag összefoglalója.

1943-ban négy írása látott napvilágot a *Vigília* lapjain, – ezúttal művészeti kiállítások bemutatásával szolgálva. *Thornton Wilder* regényének, a *Sorsom az égnek* fordítása is ekkor jelenik meg először (később még jó párszor), 1945–46-ban a „népi demok-

ratikus” kultúráról és iskolapolitikáról érkezett. 1947-ben egy monográfia fordítása fűződik a nevéhez (*Az angol nép története*). E páréves szakasz egy francia nyelvű összefoglalóval (*Az opera története Magyarországon*) zárul.

1952–1981 közt feszül a könyvtárosi szakasz termékeny íve, megannyi fontos művel. Az első az olvasószolgálatról szól (104. tétel), az utolsók pedig, melyek talán még életében megjelentek, a *Könyvtári Figyelő*nek, illetve a *Magyar Könyvszemlé*nek készültek. Témák: az IFLA és a FID könyvtárosképzéssel foglalkozó konferenciájáról tudósító összegzés; a két világháború közti könyvészet elsőnek kiadott, a magyar irodalmat átfogó kötetéről, továbbá a Magyar Nemzet repertóriumáról írt bírálatai (244–246. tétel).

Főbb műfajai: jegyzetek a közép- és felsőfokú képzés számára, elemző tanulmányok, külföldi alampüvek alkotó magyarítása, bibliográfiák értékelései, hivatali fejlesztési előterjesztések, lexikoncikk, konferenciákon tartott előadások publikációi. És két nagy mű: „a” *Szentmihályi-Vértesy* és a kéziratban maradt (miért is?!), a magyar nemzeti bibliográfia kezdeteiről szóló *kandidátusi disszertáció* (utóbbi 1973-ból). Itt csak ízelítőt adtam: teljesebb képet nyújt a bibliográfia név-és címmutatója után következő „műfaji mutató”. A bibliográfiától továbblépést kívánok-e, ha a számtalanszor „utánnomással” újra kiadott jegyzeteknek legalább utolsó megjelenési időpontját szeretném megtudni? Egy példa: a magyar nemzeti bibliográfiáról először 1960-ban készült összegzés a KMK középfokú könyvtárostanfolyama számára (133. tétel), az ELTE BTK felsőfokú jegyzete a következő évben látott napvilágot (138. tétel), én meg kezemben – a kaposvári főiskolai gyűjtemény darabjaként – egy 1977-ben megjelentetett „7. változatlan utánnomás”-át tarthatom (ez az utolsó, vagy volt még további megjelenés?).

Élő-e számunkra Szentmihályi?

Szakedolgozatok születnek róla. *Kégli Ferenc* tanulmánya gondolatrendszerének máig ható elevenségét példázza. S legjobb bizonyíték maga e csinos kötet, mely a pálya értését segíti. (De nem helyettesíthet egy teljes és lényeges célzó szakmai életrajzot. Csak egy példa: igaza volt-e Szentmihályinak, amikor Gulyás Pált a Szinnyi-örökségre alkalmatlannak ítélte?)

A kötet első könyvtárunk új sorozatának, a *Nemzeti tékának* nyitó darabja: maga a sorozat az OSZK és az Osiris Kiadó együttműködésének gyümölcse. Az Osiris így újólag tanusítja, hogy alkalmas lehet a ma idehaza még jószerivel hiányzó könyvtári-bibliográfiai alapkiadó szerepére. Nemes hivatás!

A sorozatszerkesztőknek – *Kégli Ferencnek* és *Monok Istvánnak* – kívánjunk bő termést, hogy e tartalmas nyitány méltó folytatást hozzon. A könyvtárosok javára és mindenki számára, kinek közel áll szívéhez a magyar művelődés ügye.

Játék

Meg lehet-e alkotni a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy legkiemelkedőbb alakjainak – hogy *Sebestyén György* kifejezését ismétellem – érvényes arcképcsarnokát? (Egyszer a Könyvért készített tíz szakmabeliről arckép-sorozatot.) Ha a XX. századra és csak azokra gondolok, akik már Szentmihályi János túlvilági beszélgető vagy vitapartneri lehetnek, ilyen nevek jutnak eszembe: *Ferenczi Zoltán, Erdélyi Pál, Szabó Ervin, Fitz József, Móra Ferenc, Gulyás Pál, Veredy Gyula, Nyíreő István, Kóhalmi Béla, Sallai István, Mátrai László, Asztalos Miklós, Dezsényi Béla, Haraszthy Gyula, Kozocsa Sándor, Csúry István, Goriupp Aliz, Várkonyi Nándor, Kemény G. Gábor, Fülöp Géza*. A nevek épp csak gondolatnyi futamként sorjáznak. Hány kiválóság nem jutott most eszembe. Kívánom Tanár Urunknak, találjon kellemes társaságot magának!

Sonnevend Péter

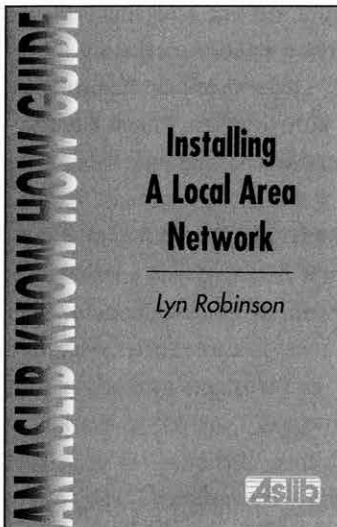
Jó tudni...

Jó tudni, hogyan kellene csinálni, jó tudni, hogyan csinálják mások. Erre a – korántsem új – felismerésre alapulva született meg a „*know how*” mint műfaj, születtek meg az ASLIB *Know how guide* füzetek, s végül, ezért született meg a sorozat néhány (menedzsment tárgyú) darabjának magyar kiadása, amelyekről *Bíró Júlia* írt lapunk 1999. 1. számában. Most, hogy a sorozat néhány eredeti darabja került kézbe, magától értetődő, hogy a fő kérdés, amelyre a könyvszemlében választ kell adni, így szól: érdemes lenne-e további erőfeszítéseket tenni

annak érdekében, hogy újabb három darabbal gyarapodjék az ASLIB füzetek magyar változatának sora?

Robinson, Lyn: Installing a local area network, azaz A helyi hálózat (LAN) installálását ismertető füzet – saját bevallása szerint – nem technikai kézikönyv és nem vásárlói tájékoztató; nem műszaki szakembereknek szól, de nem is olyan könyvtári és tájékoztatási szakembereknek, akik semmilyen számítástechnikai ismerettel nem rendelkeznek és nem olyanoknak, akiknek a könyvtári és tájékoztatási szakterületet idegen, s végül nem azoknak,

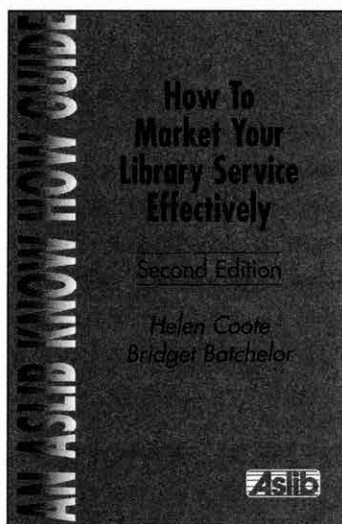
Robinson, Lyn
 Installing a local area network / Lyn Robinson ; [ed.] Aslib The Association for Information Management. – London ; Aslib, 1995. – 58 p. ; 24 cm. – (The Aslib know how series) Bibliogr.: p. 58. ISBN 0-85142-338-8
 Mt.: Aslib, The Association for Information Management (közread.) 3-12786

akik Unix, ill. mainframe (nagygépes) hálózati érdekeltségűek. Hát akkor kinek szól? Azoknak, a könyvtári és tájékoztatási szakembereknek, akik nem járatosak a LAN technológiában; akik meg akarják érteni, hogy a LAN-okat hogyan és miért használják a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások működésében; akiknek jártasságra van szükségük a LAN fogalmai és terminológiája, installálásának lépései terén, hogy áttekintést szerezhessenek egy ilyen installáció felett; akiknek meg kell érteni egy rendszer-specifikáció jelentőségét és tudniuk kell, hogy hogyan értékeljék az összetevőket annak érdekében, hogy egy a célnak megfelelő LAN specifikálásához hozzá tudjanak járulni; és akik főként személyi számítógéppel dolgoznak. Nos, a kérdés az, hogy hány ilyen könyvtáros (és tájékoztatási szakember) van a magyar nyelvterületen, aki nem tud angolul, s így szüksége van egy olyan füzetre, amely tömör bevezetés a LAN fogalmaiba és terminológiájába, különös tekintettel a könyvtári/tájékoztatási környezetre; lépésről lépésre vezető kalauz a LAN installálásának menetén át, és amiről a szerző azt mondja, pont ilyen könyvet szeretett volna kézbe venni akkor, amikor első helyi hálózatát installálta. Leginkább ez utóbbi vonást érdemes kiemelni a kitűnő könyvecskéről szólva: a szerző valóban tudta, mit akar, illetve mit akart annak idején, így – korábbi önmagának írva – persze az aktuális technológiai fejlődésnek megfelelően, tényleg azt a vezérfonalat állította össze, amire akkor van a könyvtárosnak szüksége, ha – életében először – helyi hálózatot kell installálnia könyvtárában.

Ehhez tudnia kellene, hogy mi az a helyi hálózat, és használata milyen előnyökkel jár, mi a LAN és az egyéb hálózatok viszonya (három oldal). Tudnia kell, hogy milyen hálózatos könyvtári alkalmazások vannak, illetve lehetnek, és melyek az alapvető LAN megoldások (három-három oldal). Amit még tudnia kell (voltaképpen a lényegét) az ezután következő negyven oldal foglalja össze, ismereteket nyújtva a hálózati modellekről és a hálózati kártyákról, a kábelezés megtervezéséről (a hálózat topológiájáról) és a tényleges kábelezésről, a hálózati protokollokról és operációs rendszerekről, végül a helyi hálózat menedzsmentjéről. Végezetül a füzet visszatér a három oldalas fejezetekhez, és kinyílik térben-időben, megemlítve a helyi hálózatok összekapcsolódásának lehetőségeit, módjait, valamint a könyvtári LAN-ok jövőjét, ami a hozzáférési igények, a könyvtáron kívüli kapcsolódások, a multimédiás igények, az elektronikus kommunikációs használat, és a munka-csoportos használat növekedését foglalhatja magában.

Coote, Helen – Batchelor, Bridget: *How to market your library service effectively*

A könyvtári szolgáltatások hatékony marketingje nem új téma a hazai szakirodalomban sem, s a marketing, mint a menedzsment-ismeretek egyik eleme is kellő mértékben van jelen hazai szakirodalmunkban. Ám aki kevesli, vagy akinek hiányzik egy jó kis tömör összefoglaló a marketingről, különös tekintettel annak könyvtári (és tájékoztató szolgáltatási) használhatóságára, annak jó szívvel ajánlom H. Coote (a magyarul „Hétköznapi marketing” címmel megjelent ASLIB-füzet szerzője) és B. Batchelor munkáját. Aki a hétköznapi marketinget olvasta, annak is ad újat az új füzet, amit már a két eredeti cím is sugall: *How to market your library*, illetve *How to market your library service effectively*. Azaz, a második esetben (a későbbi munkában) már nem könyvtárról, hanem könyvtári (és tájékoztató) szolgáltatásokról, s nemcsak azok marketingjéről, hanem hatékony marketingjéről van szó. Megváltoztak ugyanis a körülmények: on-line szolgáltatások, internet stb.; mindez azonban vajmi kevésbé érinti a marketing lényegét, ami nem más, mint „fogyasztóink” szükségleteinek megismerése és hatékony kielégítése egy kompetitív környezetben. Ennek kifejtésére, azaz a „mi a marketing?” kérdés megválaszolására picit több, mint három oldal jut, majd tíz oldalt kap a marketing-stratégia, hatot a marketing-tervezés és hetet a megvalósítás. Ezek az oldalszámok nem kevés oldalt, hanem lényegre törő, tömör összefoglalást jeleznek. Lehet ugyan hosszabban írni az említettekről, de a hosszabb nem jelent feltétlenül többet. Ám a java még csak most jön: az elmélet gyakorlati alkalmazására módszereket ajánló első, és a tényleges gyakorlatot esettanulmányokon bemutató második függelék, melyek a marketing munka tényleges hasznáról győzhetnek meg. Ugyanis – és ez a füzet egyik leginkább megszívlelendő mondata – *elolvashatód a világ összes könyvét, ha az abban foglaltakat nem ülteted át a gyakorlatba, semmi nem fog történni.*

Coote, Helen – Batchelor, Bridget
How to market your library service effectively / Helen Coote, Bridget Batchelor ; [ed.] Aslib, The Association for Information Management. – 2. ed. – London : Aslib, 1997. - 52 p. ; 24 cm. - (The Aslib know how series)
ISBN 0-85142-396-5
Mt.: Aslib, The Association for Information Management (közread.)
3-12785

A bevezetőben feltett kérdésre – hogy érdemes lenne-e a füzeteket magyarul is kiadni – a fentiek alapján nemmel válaszolnék. Nem mintha a füzetek nem lennének figyelemre méltóan jók, hanem mert a marketing-füzet elődje már olvasható magyarul (több más marketing-tárgyú írás mellett), aki pedig helyi hálózat installálásába kezd, talán nem lesz annyira magára hagyva, mint a szerző volt annak idején, s remélhetőleg tud maga mellé szerezni valakit, aki vagy konyít annyit a LAN-okhoz, mint ami a füzetben van, vagy tud angolul.

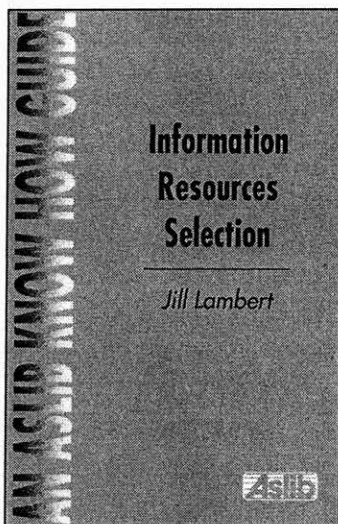

Lambert, Jill: Information resources selection

Nehezebb a helyzet az *információforrások kiválasztása* téma esetében. Ugyanis a magyar könyvtáraknak még a hagyományos állománygyarapító tevékenységét sem az elvi alapokon nyugvó, jól kidolgozott módszerek szerinti működés jellemzi, s így ezeket a módszereket – vagy legalább ezek meglétének igényét – nem tudták (tudják) áttemelni az információforrások szelektálásának gyakorlatába sem. (Abban a néhány könyvtárban, ahol nem a rég elavult gyűjtőkori szabályzat porosodik, s ahol tudják, hogy olvasóinknak mire van – lenne – szüksége, gyakran két adatbázist építenek, egyet az állományról, s egyet azokról a szükséges dokumentumokról és információforrásokról, amelyek beszerzésére, megrendelésére, hozzáférésük biztosítására nincs anyagi lehetősége az intézménynek.)

Gyakorlatilag tehát – az esetek nagy többségében – pusztába kiáltott szó lenne arról értekezni, hogy hogyan ismerjük meg a kínálatot, s abból milyen eszközök segítségével és milyen szempontok alapján válasszuk ki az igényeinknek (pontosabban szólva az olvasóink igényeinek) megfelelőket. Ám, ha ara gondolunk, hogy a második világháború óta a magyar könyvtárak hol ideológiai-politikai, hol anyagi okoknál fogva (hol mindkét körülmény szorításában) szinte egyetlen percig sem voltak abban a helyzetben, hogy elvszerű és módszeres állománygyarapítást folytassanak, akkor bizony helye van a hazai szakirodalomban egy olyan összefoglalónak, ami ezeket az elveket és módszereket a mai környezetben, nem a hagyományos állománygyarapítására, hanem az információforrások értékelésére, kiválasztására alkalmazva ismerteti. A bökkenő csak az, hogy mire eljutunk oda, hogy ennek gyakorlati hasznát vegyük, alighanem megváltozik a technológiai környezet, s így a füzet gyakorlati része (amely amúgy is minél inkább konkrét, annál inkább egyesült királysági), elavul. Akit a szép, de a mai magyar gyakorlatban alkalmazhatatlan elmélet érdekel, feltétlenül lapozza át *J. Lambert* füzetét. Mi pedig bízunk abban, hogy eljön az az idő, amikor könyvtárainknak szükségük lesz arra, hogy a beszerzendő, vagy megszerzendő hagyományos és/vagy elektronikus dokumentumok és információforrások kiválasztásának elveit és gyakorlati módszereit megismerjék. Akkor jusson eszünkbe, hogy volt erről egy jó kis *ASLIB Know How Guide*, és vegyük elő, mert lehet, hogy korszerűsíteni kell majd, és biztos, hogy magyar viszonyokhoz kell alkalmazni, de felépítése és tömörsége példaszzerű marad.

Mohor Jenő

Lambert, Jill
Information resources selection / Jill Lambert ; [ed.] Aslib, The Association for Information Management. – London : Aslib, 1996. – 49 p. ; 24 cm. – (The Aslib know how series) Bibliogr.: p. 47-48. ISBN 0-85142-379-5
Mt.: Aslib, The Association for Information Management (közread.) 3-12784

MANE9

Könyvtáros kollégáink figyelmébe ajánljuk *MANE9* nevű könyvtártudományi folyóiratcikk-adatbázisunkat.

Üzemeltetéséhez szükséges a MicroISIS program min. 3.0 változata

A kurrens anyag éves előfizetési díja 5800.- Ft + ÁFA. Az aktualizálást lemezen vagy az Interneten szállítjuk negyedévenként.

Lehetőség van az adatbázis visszamenőleges megrendelésére 1986-ig, évenként 3000.- Ft + ÁFA térítés elenében.

Előfizetési szándékukat jelezzék számunkra, hogy átutalási számlát küldhessünk.

Az adatbázis megrendelőinek az időközben kifejlesztett új funkciókat (on-line help, találatválogató program) térítésmentesen átadjuk: a tárgyi keresést megkönnyítő online tezaszusz ára: 8000.- Ft + ÁFA

További információkért forduljon a *MANE9* szerkesztőihez a 224-3796-os telefonon, vagy a novak@oszk.hu e-posta címen.

Várjuk megrendelésüket!

OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár
1827 Budapest, Budavári Palota F. épület

VÁLOGATÁS

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár új beszerzéseiből

Az ismertetett könyvekre vonatkozó könyvtárközi kölcsönzési kéréseket postán, faxon és e-mailben is fogadjuk.

Postacím: *KI Könyvtártudományi Szakkönyvtár*
Könyvtárközi kölcsönzés
1827 Budapest

Fax: (1)224-3795

E-mail: kszk@oszk.hu, szabozs@oszk.hu, racz@oszk.hu

Nyelvismeret -könyvtárosoké

Allen, C. G.

A manual of European languages for librarians /
C. G. Allen. – 2. ed. – London [etc.] : Bowker-
Saur, cop. 1999. – XIII, 994 p. ; 22 cm. – ISBN
1-85739-241-8

Raktári jelzet: 3-12747

Több mint húsz évvel az első kiadás után, teljesen átdolgozott formában jelent meg ez a könyvtárosok számára európai nyelvekhez készült kalauz.

Ahol lehetséges, nyelvrokonság szerinti csoportosításban követik egymást az ismertetések. Könyvekkel kapcsolatos eredeti mintaszövegek találhatóak közel negyven nyelven, angol tükörfordítással és szórendi jelölésekkel. Ezután a könyvek címlapján, előzékein előforduló nyelvi jelenségek bemutatása következik, tehát nevek, címek, számozás, kiadás jelölés, impresszum adatok, sorozati adatok sajátosságai stb. Követi ezt egy-egy rendszeres és rövid nyelvtan, mely általában a külföldi könyvek tartalomjegyzékének, elő- és utószavának bizonyos fokú megértéséhez jelenthet némi segítséget. Elemi

könyves szakkifejezések listái, szavak és végződések nyelvtani mutatói teszik teljesebbé a nyelvleírásokat. A kötet nem pótolja a különböző szabályzatokat, de nyelvilleg nagyban segítheti a feldolgozók munkáját.

(NpL)

Egyetemi könyvtár; Kódex; Könyvtárépület -egyetemi, főiskolai; Könyvtártörténet -nemzeti; Könyvtörténet -egyetemes; Különgyűjtemény; Levéltár; Tudománytörténet; Nagy-Britannia, Cambridge
Cambridge University Library : the great collections / ed. by Peter Fox. – Cambridge : Cambridge Univ. Pr., cop. 1998. – 231 p., [56] t. : ill., részben színes ; 25 cm. – ISBN 0-521-62647-1
Raktári jelzet: 3-12806

A kötet gazdagon illusztrált írásai a Cambridge-i Egyetem Könyvtárának különgyűjteményeit mutatják be. A nyitó, illetve záró esszé az egyetemi könyvtár és épületeinek történetét követi nyomon. A közbeeső tanulmányok a gyűjteményeket, esetenként azok egyes darabjait dolgozzák fel az alábbi témákban: illusztrált kódexek, IV. századi ókeresztény kézirat (Codex Bezae), középkori geniza töredékek, ősnymotatványok, korai antikvák, John More püspök és az ún. Királyi Könyvtár, a *Voyages pittoresques et romantiques dans l'ancienne France* című 1820 és 1878 között kiadott reprezentatív illusztrált könyvsorozat, mezőgazdasági művek a *japanica* gyűjteményben, Darwin iratai, Lord Acton történész könyvtára, Stefan Heym Archivum, a Királyi Nemzetközösségi Társaság (volt Királyi Gyarmatügyi Intézet) könyvtára, Edmond Halley csillagász könyvei és végül az egyetemi levéltár.

(NpL)

Digitalizálás; Honlap; Konferenciai anyag -nemzeti (forma); Közgyűjtemény; Online információkeresés; Egyesült Államok, Chicago -K

Collections, content, and the Web / [ed. by] Council on Library and Information Resources. – Washington, D.C. : CLIR, 2000. – IV, 73 p. : ill. ; 28 cm. – ISBN 1-887334-73-4
Raktári jelzet: 4-10750

A Council on Library and Information Resources (CLIR) és a Chicago Historical Society konferenciáján, 1999 októberében vezető könyvtári és múzeumi szakemberek arról tanácskoztak, hogy a kulturális örökség intézményei hogyan élhetnek a számítógép-hálózat adta lehetőségekkel; hogyan fogadják a nézők/használók a valóságos helyett a virtuális műtárgyakat és a hálózaton közzétett tudományos eredményeket; kik és milyen célra hozzák létre, illetve használják a múzeumi és könyvtári webhelyeket; miben különbözik a könyvtárak és a múzeumok jelenléte a weben.

(H. I.)

Elektronikus könyvtár; File-szervezés -gépi; Számítógép-hálózat; Tervezés

Creating a virtual library : a how-to-do-it manual for librarians / ed. by Frederick Stielow. – New York, NY ; London : Neal-Schuman, cop. 1999. – XI, 184 p. : ill. ; 28 cm. – (How-to-do-it manuals for librarians ; 91.). – ISBN 1-55570-346-1
Raktári jelzet: 4-10746

A Mid-Hudson Library System (MHLS, Poughkeepsie, New York) munkatársai elkészítették saját virtuális könyvtárukat, majd az e közben szerzett tapasztalataik alapján összeállítottak egy gyakorlati kézikönyvet azon könyvtárosok számára, akiknek

már van némi jártasságuk az internet és az extranet használata/fejlesztése területén.

A könyv a virtuális könyvtár négy elemére koncentrálna: az egy lépésben történő információkeresés jegyében a különböző elektronikus források összekapcsolására – legyenek ezek linkek, on-line katalógusok, adatbázisok vagy egyéb digitális források –, a könyvtár által válogatott és összeszerkesztett általános weboldalak gyűjteményére, melynek használata eredményesebb és egyszerűbb az általános keresőrendszereknél, a speciális forrásgyűjteményekre, melyek a megadott szakterület legrelevánsabb weboldalainak gyűjteményei, és a dokumentumok digitális archiválására.

Kilenc fejezetben olvashatunk a virtuális könyvtár megtervezéséről, a projekt lépéseiről, a virtuális könyvtár alapkérdéseiről (például a szerzői jogi, etikai kérdések és használati szabályzatok), valamint a virtuális könyvtár „berendezéséről”, a források kiválasztásáról, weblap-szerkesztő szoftverek használatáról, a frissítésről/karbantartásról és a web szabványok alkalmazásáról. A fejezetek általános áttekintéssel kezdődnek, ezután részletes útmutatás és technikai tanácsok következnek, majd pedig az MHLS-ben történt fejlesztések tapasztalatainak rövid leírása.

Az előszó megszívlelendő megállapítását különösen ajánljuk a könyv leendő olvasóinak figyelmébe: a virtuális könyvtár építéséhez nemcsak technikai tudásra van szükség, hanem egy jó adag humorra és a kibertér ellentmondásosságainak elfogadására is.

(H. I.)

Adatbázis-szolgáltató vállalat; Címtár (forma); Szakértő

Directory of library automation software, systems, and services / comp. and ed. by Pamela R. Cibbarelli. – 2000-2001 ed. – Medford, NJ :

Information Today, cop. 2000. – XVII, 354 p. : ill. ; 28 cm. – ISBN 1-57387-088-9

Raktári jelzet: 4-10735

A szóban lévő könyvtárgépesítési kalauz 2000–2001-es kiadása a *Directory of Information Management Software for Libraries* folytatásaként jelent meg. A kiadvány a könyvtárgépesítési szoftverek, rendszerek és szolgáltatások legújabb amerikai felmérése alapján készült. A legfontosabb információkat tartalmazza a könyvtárgépesítési döntéshozatalhoz szükséges információk (pl. hardver-követelmények, operációs rendszerek, modulok és alkalmazások, ár) megtalálásához és összehasonlításához. A következő fejezetekből áll: Könyvtárautomatizálási szoftverek; Retrospektív konverziós szolgáltatások és termékek; Könyvtárautomatizálási tanácsadók (konzulensek); Adatbázis-szolgáltatók; CD-ROM és hordozható-adatbázis szolgáltatók; Konferenciák és találkozók; Válogatott bibliográfia.

(N. I.)

Információtechnológia; Osztályozás története; Osztályozáselmélet; Osztályozási rendszer; Számítógép-hálózat

The future of classification / ed. by Rita Marcella and Arthur Maltby. – Aldershot ; Brookfield, Vt. : Gower, cop. 2000. – XV, 144 p. ; 24 cm. – ISBN 0-566-07992-5

Raktári jelzet: 3-12808

A tizenkét szerző tíz rövid tanulmánya az osztályozás jövőjét érintő kérdéseket vizsgálja, a végeredményt tekintve nem a teljesség igényével.

Szükség van-e még egyáltalán osztályozásra? Teszi fel a kérdést a szerkesztők bevezetője és helyzetképe közötti első írás. A humorosan igenlő válasz után néhány esszé óvatos és néhol elég általános

megállapításokat tesz az osztályozás szerepéről a különböző számítógépes hálózati környezetekben. A. C. Foskett a fazettás osztályozás előnyeit magyarázza, és érvel a módszer jövőbeli alkalmazása mellett. Avatott belső munkatársaik jellemezik néhány fontosabb osztályozási rendszer (Dewey, ETO, Kongresszusi Könyvtár Osztályozási Rendszere) elmúlt évtizedének fejleményeit, szervezeti kereteit, a gépi formátumokat, jelenlegi hiányosságokat és fejlesztési elképzeléseket. Az utolsó fejezet áttekinti az osztályozástörténet kutatásának forrásait.

(NpL)

Elektronikus könyvtár; Megőrzés, Levéltár; Egyesült Államok

Gilliland-Swetland, Anne J.

Enduring paradigm, new opportunities : the value of the archival perspective in the digital environment / by Anne J. Gilliland-Swetland ; [ed.] Council on Library and Information Resources. – Washington, D.C. : CLIR, 2000. – VI, 37 p. : ill. ; 28 cm. – ISBN 1-887334-74-2

Raktári jelzet: 4-10730

A digitalizálás és a digitális információk közreadása területén könyvtárosok, levéltárosok, állományvédelmi szakemberek, muzeológusok, rendszerszerzők, műszaki szakemberek egyaránt dolgoznak. Megfigyelhető, hogy ezek eltérő társadalmi szerepe és tevékenysége a digitális környezetben gyakran összemosódik. A kutatási jelentés főként azt tárgyalja, hogy a levéltári szakemberek, kéziratáro-
sok, levéltárral foglalkozó tudósok és a levéltári terület döntéshozói milyen elméleti és gyakorlati tudásanyaga hasznosítható a digitális környezetben.

(H. I.)

Közművelődési könyvtár; Módszertani útmutató (forma); Szolgáltatások; Tervezés

Himmel, Ethel Eileen – Wilson, William James

Planning for results : a public library transformation process / Ethel Himmel, William James Wilson with the ReVision Committee of the Public Library Association. – Chicago, IL ; London : American Library Association, 1997. – 2 db ; 28 cm

The guidebook. – IX, 126 p. –

ISBN 0-8389-3488-9

Raktári jelzet: 4-10721

The how-to manual. – IV, 109 p. : ill. ; 107 p. + mell. ([53 p.]). – Gyűrűs könyvbe fűzhető szabad lapok. – ISBN 0-8389-3479-X

Raktári jelzet: 4-10722

A kiadvány az amerikai Közkönyvtáros Egyesület (Public Library Association, PLA) által indított vezetési-tervezési sorozat tagja. Célja, hogy segítse a közművelődési könyvtárak igazgatóit, munkatársa-
it és a könyvtári tanácsok tagjait abban, hogy ne pusztán reagáljanak a jelen fejleményeire, hanem előre megtervezzék jövőjüket. Két fő részből: 1) A tervezési folyamat; 2) Hasznos tudnivalók a köz-
könyvtári szolgáltatásokról. Ez utóbbi esettanulmányok alapján tájékoztat arról, hogy a könyvtárak hogyan szolgálhatják hatékonyan közösségüket, hogyan értékelhetik szolgáltatásaikat, és milyen erőforrásokra van szükségük bizonyos speciális szolgáltatásokhoz. A könyvhöz egy „Hogyan csináljuk?” típusú kézikönyv is tartozik, amely *A tervezési folyamat* c. részhez ad gyakorlati instrukciókat, a megfelelő fejezetek szerinti bontásban.

(N. I.)

Könyvkereskedelem története; Könyvkiadás története; Könyvtörténet -egyetemes; Nyomdászattörténet -egyetemes; Tudománytörténet; Nagy-Britannia

Johns, Adrian

The nature of the book : print and knowledge in the making / Adrian Johns. – Chicago, IL ; London : Univ. of Chicago Pr., 1998. – XXI, 753 p. : ill. ; 25 cm. – ISBN 0-226-40121-9

Raktári jelzet: 3-12753

A könyv szerzője egy szociológiai tanszék tudománytörténeti képzettséggel rendelkező munkatársa. A D. F. McKenzie és Roger Chartier által kifejlesztett könyves társadalomtörténet hagyományának folytatója, a történeti szövegszociológia iskolájának követője. A vaskos kötet egyenként is könyvterjedelmű fejezetei általában a nyomdászatnak a tudás keletkezésében és terjesztésében játszott szerepét vizsgálják, elsősorban a koraujkori Angliára koncentrálva.

A bevezető fejezet tágabb európai perspektívából szemléli, hogy milyen szerepet játszott a nyomdászat a koraujkor tudományos forradalmaiban. A 2. fejezet a koraujkori London könyvkészítőinek és könyvterjesztőinek világáról rajzol eleven képet korabeli források alapján. A 3. fejezet a könyvkiadás szabályozásáról, nyomdászat és politika kölcsönhatásáról, a Stationers' Company szerepéről és tevékenységéről szól. A 4. fejezet lényegében szintén a nyomdászat és a politika összefonódásairól szól, de ezúttal egyetlen személy, a nyomdász, katona, pamfletíró John Streater pályáján, és különösen Stationers' Company monopóliumai ellen vívott küzdelmén keresztül. Az 5. fejezet a nyomdászattörténet XVII. századi historiográfiáját mutatja be közelebbről, vagyis azt, hogy miként befolyásolták egy forradalmi korszak konfliktusai és nyomdászathoz fűződő eszméi a nyomdászat hőskorának megírását a forradalom és restauráció Angliájában. A 6. fejezet szintén XVII. századi angol források tükrében

mondja el, hogyan képelték a kortársak az olvasás élettani, lélektani folyamatát és következményeit. A 7. fejezet a természettudományi ismeretek publikálásának nehézségeit mutatja be, valamint a tudósok erőfeszítéseit megbízható kutatási adatok közvételére egy kalózkodótól, plagizálótól, önkényes szövegváltoztatótól legkevésbé sem mentes környezetben. Részletezi még a Royal Society természettudományos könyv- és folyóirat-kiadásra vonatkozó kezdeményezéseit és eredményeit. A 8. fejezet a Historia Coelestis az 1712-es megjelenése kapcsán Isaac Newton és John Flamsteed között felhangoló szerzőségi vitáról tudósít.

Számos metszetreprodukció, térkép, táblázat teszi szemléletessé ezt az igényes kiállítású kötetet, a végén pedig közel hetven oldalas bibliográfia található.

(NpL)

Gépi információkeresés; Indexelés; Információkereső nyelv; Oktatási anyag (forma); Referátum; Számítógép-hálózat

Lancaster, F. Wilfrid

Indexing and abstracting in theory and practice / F. W. Lancaster ; [ed. by the Library Association]. – 2. ed. – London : Library Association Publ., 1998, cop. 1991. – XIII, 412 p. : ill. ; 24 cm. – ISBN 1-85604-268-5

Raktári jelzet: 3-12803

A kézikönyv 1991-ben megjelent első kiadása 1992-ben elnyerte az ASIS „Az év legjobb információtudományi könyve” díját. A szerző a nyomtatott és elektronikus indexelő és referáló szolgálatok által gyakorolt indexelési és referálási technikákra koncentrál, de az itt leírt gyakorlat hasznosítható azok számára is, akik az online katalógusok tárgyi feltárásának javításával foglalkoznak. Az 1991 óta

történt változásokat tükröző revideált változat az indexelés speciális problémáit tárgyaló új fejezetekkel bővült (pl. a képanyagok indexelése, a hipertext okozta problémák, valamint az indexelés és az Internet). A gyakorló szakemberek segítése érdekében számos hasznos indexelési és referálási példa illusztrálja a fejezeteket. A legfontosabb témakörök:

- indexelési elvek és gyakorlat;
- prekoordinált indexek;
- következetesség és minőség az indexelésben;
- a referátumok típusai és funkciói;
- a megfelelő értékelés;
- az indexelő és referáló szolgálatok gyakorlata;
- az indexelés javítása;
- a természetes nyelv használata az információkeresésben;
- géppel segített folyamatok;
- automatikus (gépi) indexelés és referálás;
- az indexelő és referáló szolgáltatások jövője.

A könyv elsősorban az indexelés és referálás oktatásának tankönyvéül szolgálhat a könyvtárosképző intézetekben, de értékes olvasmány mindazok számára, akik az információkeresés és az ehhez kapcsolódó területek oktatásával foglalkoznak, beleértve a gyakorló könyvtárosokat és információs szakembereket, valamint az adatbázis-előállítókat.

(F. Á.)

Gépesítési terv; Gépi feldolgozás könyvtárban -általában; Konferenciái anyag -nemzetközi (forma); Könyvtárpolitika; Támogatás -más országnak; Vezetés;

Lengyelország, Warszawa -K

Library automation in transitional societies : lessons from Eastern Europe / ed. by Andrew Lass & Richard E. Quandt ; [ed.] Andrew W. Mellon Foundation. – New York, NY ; Oxford :

Oxford Univ. Pr., 2000. – XV, 451 p. ; 25 cm. – ISBN 0-19-513262-9

Raktári jelzet: 3-12870

A The Andrew W. Mellon Foundation a közép- és kelet-európai országokban a rendszerváltozást követően kiemelten támogatta a felsőoktatási könyvtárak automatizálását. 1997 októberében a támogatás kedvezményezettjei (köztük a magyar felsőoktatási könyvtárügy színe-java) egy varsói nemzetközi konferencián számoltak be harmincöt előadás keretében arról, hogy honnan indultak és milyen eredményekre vezettek az alapítványnak köszönhető fejlesztések, hogyan érték el egyes könyvtárak a fejlett nyugat-európai és amerikai könyvtárak színvonalát, ahogy az előszó fogalmaz, „bizonyos szinteket átugorva”. Az előadásokat négy nagy témakör köré csoportosítva tették közzé: Az állam és a könyvtárpolitika; Esettanulmányok; Katalogizálás, egységesítés, retrokonverzió, tárgyszavak, információkeresés és központi katalógusok; Vezetési kérdések.

(H.I.)

Könyvtárosi hivatás; Munkabér, alkalmazás; Pályakezdő könyvtáros; Pályázat -állás betöltésére

Pantry, Sheila – Griffiths, Peter

Your successful LIS career : planning your career, CVs, interviews and self-promotion ꞑ Sheila Pantry ... and Peter Griffiths. – London : Libr. Ass. Publ., 1999. – XII, 115 p. ; 22 cm. – (The successful LIS professional). –

ISBN 1-85604-329-0

Raktári jelzet: 3-12781

Ahogy a munkavállalók többségének, úgy az információs területen dolgozóknak is tudomásul kell venniük, hogy nem létezik állandó biztonságot

adó, nyugdíjas korig tartó állás. Ma már nem várják el, hogy valaki egész pályafutása alatt egyetlen intézményhez/helyhez kötődjön, sőt a 3-5 évenkénti munkakör vagy munkahelyváltást tartják optimálisnak. A körülmények változása, a személyes ambíciók kielégítése gyakran állítja olyan helyzet elé a munkavállalókat, hogy új állást keressenek maguknak, azaz megpróbálják „eladni magukat”. Mivel ennek is megvannak a jól bevált mesterfogásai, amelyek birtokában sikeresebben lehet kilépni a munkaerőpiacra, nem árt, ha mindenki tisztában van velük. Az angol könyvtáregyesület kiadásában megjelent praktikus könyv azok számára kínál fogódzókat, akik változtatni szeretnének, s tovább kívánnak lépni a szakmai ranglétrán. Ehhez a szerzők összefoglalják a gyakorlati tudnivalókat, melyeket esettanulmányokkal illusztrálnak. Mintákat adnak a szakmai életrajzok írásához, kérelmek, jelentkezési lapok kitöltéséhez, jó tanácsokat a szakmai interjúkra való felkészüléshez, tippeket a munkaerőpiacon való tájékozódáshoz, és tájékoztatást a szakmai továbbképzési lehetőségekről. Pályakezdekőknek különösen fontos, hogy megtervezzék szakmai fejlődésüket, s törekedjenek a munkapiac kívánalmainak megfelelő szaktudás (kiegészítő ismeretek) megszerzésére, a szakmában már régebben dolgozóknak pedig a továbbképzések, átképzések kínálják a megújulás és továbblépés útját. Nyolc fejezetben és négy függelékkel kiegészítve tárgyalják a szerzők a témát a következő témakörökre koncentrálván: a munkaerőpiac kihívásai napjainkban, a szakmai előrelépés tervezése és a szükséges lépések megtétele, álláskeresés, a sikeres felvételi beszélgetés, következő lépések karrierünk alakításában, további lehetőségek az elhelyezkedésre. A jó szerkezetű, tömören megírt, gyakorlati szempontokat szem előtt tartó füzet elsősorban az angol könyvtárosok segédeszköze, de a magyar könyvtáros szakemberek is meríthetnek ötletet belőle.

(K. K.)

Gazdaságosság -könyvtárban; Modellálás; Nemzeti könyvtár; Vezetés; Egyesült Államok, Washington

Price, Laura – Smith, Abby

Managing cultural assets from a business perspective / by Laura Price and Abby Smith ; [ed.] Council on Library and Information Resources ; publ. in coop. with the Library of Congress. – Washington, D.C. : CLIR : LC, 2000. – IV, 31 p. : ill. ; 28 cm. – ISBN 1-887334-75-0
Raktári jelzet: 4-10729

A kutatási jelentés azt ismerteti, hogyan készítették el és valósították meg a Kongresszusi Könyvtárban az állományról való fokozott számadási kötelezettség (t. i. accountability) tervét. A beszámolót bizonyos fokig esettanulmánynak és modellnek számítják, amelyet könnyen lehet adaptálni különböző típusú, méretű, különböző mértékben szakosodott könyvtárakban. A kutatást azért indították, mert a Kongresszusi Könyvtárnak egyre többször tettek fel ilyen kérdéseket: mennyit ér az állománya; hogyan határozza meg, hogy mennyit költsön biztonságra (vagy feldolgozásra, vagy állományvédelemre); és mi lenne akkor, ha digitalizálná állományát. A kutatási jelentés egy olyan modellt javasol, amely figyelembe veszi a könyvtárvezetők, a finanszírozók és a személyzet előtt álló legfontosabb kihívásokat, amelyekre egyik példa az „állomány kontra hozzáférés” dilemmája. A modell – a kockázatértékelésből kiindulva – a könyvtári állományt az intézmény kulcsfontosságú tőkéjének tekinti és ennek megfelelően fogalmazza meg a számadási felelősséget.

(H. I.)

Összehasonlító könyvtártudomány; Tárgyszójegyzék
Principles underlying subject heading languages (SHLs) / ed. by Maria Ines Lopes and Julianne Beall ; approved by the Standing Committee of the IFLA Section on Classification and Indexing. – München : Saur, 1999. – X, 183 p. ; 25 cm. – (UBCIM publications ; 21.). – ISBN 3-598-11397-8
Raktári jelzet: 3-12805

Az IFLA egyetemes bibliográfiai számbavételt elősegítő sorozatában vehetjük kézbe ezt a tárgyszavas információkereső nyelvek alapelveit bemutató kötetet. Az Egyesült Államok, Németország, Portugália, Irán, Kanada, Norvégia, Spanyolország, Lengyelország, Franciaország és Oroszország tezauruszaiból,

szabályzataiból, osztályozási segédleteiből választott ki, fordított angolra és gyűjtött egybe a munkacsoport meghatározott alapelveknek megfelelő szövegrészeket. Az alapelveket két nagy csoportba sorolva megkülönböztettek képzési (konstrukciós) és alkalmazási (applikációs) elveket. Előbbi csoportba tartozik az uniformitás, szinonimitás, homonimitás, szemantika, szintaktika, konzisztencia, megnevezés, irodalmi igazolás (literary warrant) valamint a használó elve, az applikációs elveken belül pedig a tárgyszavazási irányelveket és a specifikus tárgyszó elvét különböztették meg. A kötet használható már létező tárgyszórendszerek összehasonlításához, értékeléséhez, és újabb keresőrendszerek (pl. többnyelvű tezauszok) megalkotásához.

(NpL)

HUNGARIKUM AJÁNDÉKBA – *Király Béla Kálmán* az 1956-os forradalom egyik hőse, a rendszerváltás utáni magyar politikai élet jelentős képviselője, az *Atlantic Studies on Society in Charge* c. modern történelmi sorozat szerkesztője a sorozat legutóbb megjelent kilenc kötetét ajándékozta az Országos Széchényi Könyvtárnak. Mindegyik kötet – a sorozat többi tagjához hasonlóan – magyar vonatkozású, fontos hungarikum. A Gyarpítási osztály munkatársai a Könyvtári Figyelő *Válogatás az OSZK új szerzeményeiből* c. rovatában fogják bemutatni a köteteket.

A Helsinkiben ülésezett 44. FID-kongresszuson az egyik szekció (Man as an Information Processor) fogalmazta meg napjaink információtudományának lényegét a következőképpen: Az információtudomány korántsem csak a jelekkel rögzített, illetve rögzítésre kerülő információk, a velük végzett folyamatok és a belőlük kialakított információs rendszerek tudománya, hanem a tudatunkban, az agyunkban ismeretökké feldolgozott/feldolgozandó információk tudománya is, miközben az információk ismeretökké alakításának pszichofiziológiai, teljes mértékben egyéni folyamatában található meg a bármiféle rögzített/rögzítésre kerülő információkkal végzett munka értelme.

A szóban forgó kongresszuson az objektív/objektívizált információkról a szubjektíven felfogott információk felé fordult a figyelem, mintegy igazolva McLuhan igazát, aki 1965-ben kiadott könyvében „bebörtönzött információknak” nevezi a rögzített információkat. Ez a fordulat nem következett volna be, ha a világba nem robban be a számítás- és távközlési technika, amely olyan meghatározó módon bővítette ki a jelekkel rögzített ismeretek, tapasztalatok és az élményekre való koncentráció, feltárás és szétsugárzás lehetőségeit, hogy ennek következményei nem maradhatnak kihatás nélkül azon intézményekre, amelyeket a társadalom az elmúlt évezredben létesített ezzel a céllal. Miközben ezek az intézmények abból kifolyólag, hogy az emberi kultúra folyamatosságát és mindannak terjesztését garantálják, aminek jelekkel való rögzítése végbe ment, korántsem fognak megszűnni, az új körülményekhez való igazodás elvárható és elvárando tőlük. Ennek különféle összetevői vannak, ún. funkcionálisak, szervezetiak, szerkezetiak, műszakiak és technológiaiak. E célból a vezetők, a munkatársak és a képzésben részt vevők tudatát igencsak meg kell változtatni, fejleszteni kell. Ma és holnap egyaránt arra van szükség, hogy a kutatás, a gyakorlat és a képzés kilépjen a szakmai tevékenységek kizárólag a rögzített információk általános és speciális kom-

munikálásához való kötésének „búvköréből”, és foglalkozzék azzal is, hogy az ember miként fogadja be a kommunikált ismereteket, illetve ez a befogadás miképpen hat magatartására és cselekedeteire. Szóval itt a könyvtárosi munka lényegének és értelmének megértése a követelmény, amit akkor is vállalni kell, ha közben egy sor más tudomány területére is átterészkedünk.

Nem tekinthető véletlennek, hogy egy sor felsőfokú könyvtárosképző intézmény máris könyvtári-információs jelzót vett fel.

(Futala Tibor)

Terminológia

Lásd 378, 404

Kutatás

Lásd 423

Tudománymetria, bibliometria

00/346

ZUS'MAN, O.M.: Naučnye sotrudniki kak potrebiteli rezultatov bibliometričeskih (naukometričeskih) issledovanij = Naučn.-Teh.Inf. 1.ser. 2000. 3. no. 11-17. p. Bibliogr. 9 tétel.

Tudományos kutatók mint a bibliometriai (tudománymetriai) kutatások eredményeinek felhasználói

Bibliometria; Felmérés; Könyvtártudományi kutatás; Kutató -mint olvasó

Szentpétervárott 294 tudományos kutató – 86 fizikus, 42 műszaki, 29 vegyész, 24 orvos, 21 matematikus, 61 „filosz” – válaszolt arra a kérdőívre, amely afelől érdeklődött, hogy mi a véleménye a biblio- és tudományometriai vizsgálatokról, illetve eredményeiket tudja-e hasznosítani kutatómunkájában.

A válaszokból mindenekelőtt az tűnik ki, hogy a mintasokaság négyötöde több-kevesebb figyelemmel kíséri a biblio- és tudományometriai vállalkozásokat. A biológusok, vegyészek és a fizikusok között akadt a legtöbb érdeklődő, a műszakiak között a legkevesebb. Ebből az a következtetés vonható le, hogy a biblio- és tudományometriai vizsgálatok mind több tudományterületre való kiterjesztése és a vizsgálati eredmények intenzívebb propagandája esetén a velük foglalkozó szakemberek „szép jövő elé néznek”. Uí. ebből a kérdőíves vállalkozásból is kiderült, hogy az érdeklődés és intenzitása jórészt attól függ, hogy az adott kutatók mennyire ismerik a biblio- és tudománymetria lehetőségeit, illetve eredményeit. A kutatókban mindenestre megvan

a hajlam, hogy az iménti irányban megszerezzék a szükséges ismereteket, illetve, ha már rendelkeznek alapjaikkal, bővítsék őket.

Örvendetes tény, hogy a válaszoló kutatók közül a legérdeklődőbbek mindegyike használja a könyvtári és információs szolgáltatásokat.

A beérkezett kérdőívek feldolgozása során az is kitént, hogy a biblio- és tudományometriai vizsgálatokban azok a kutatók közvetlenül és személyesen is érdekeltek, akiknek életcélja, hogy nemzetközileg is „jegyzett” eredményeket produkáljanak, nemzetközi elismerést szerezzenek.

A kérdőívekben lépten-nyomon felbukkanó bővítési és elmélyítési „elvárásoknak” a biblio- és tudománymetrikusok azért tudnak majd mindinkább megfelelni, mert a munkájukhoz szükséges számítógépi és távközlési technika napról-napra tökéletesebb és mindinkább a rendelkezésükre áll, természetesen irdatlan mennyiségű információt magában foglalva és elemezni tudva.

(Futala Tibor)

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSÜGY

Nemzeti könyvtárügy

00/347

BUTZ, Cornelia: Schlüsselfunktion für die Weiterentwicklung. Von Büchern, Bibliotheken und Lesern: Impressionen aus Tansania = Buch Bibl. 52.Jg. 2000. 5. no. 369-373. p.

Res. angol nyelven

Könyvek, könyvtárak és olvasók: tanzániai tapasztalatok

Állománygyarapítás; Könyvkiadás; Könyvtárügy; Támogatás -más országnak

A Tanzániai Köztársaság (31 millió lakos) a világ egyik legszegényebb és lefeladódottabb országa. A kormány évente 20 márkát fizet ki lakosonként az államadósság törlesztésére, de az oktatás- és

egészségügy fejlesztésére csak 5 márka jut egy lakosra számítva. Az analfabetizmus közel 29 százalékos. A könyvellátás az 1964-ben alapított Tanzániai Könyvtári Szolgálat kezében van, amely 18 regionális és 10 körzeti könyvtár ellátásáért felelős. Ezek állománya összesen 570 ezer kötet, használóik száma kb. 500 ezer. Miután decentralizálták a könyvtári munkát, és a fő felelősség a helyi hatóságok kezébe került, a pénzügyi helyzet javult ugyan, de megmaradt a falusi lakosság ellátásának problémája. Mivel nagyon kevés a nemzeti nyelvű (kiswahili) irodalom, gyakran kell költséges angol könyveket beszerezni. A hazai kiadói tevékenység ezért nem tud növekedni, illetve anyagi támogatásra szorul. Az államadóssági terhek elengedésének terve reményt ébreszt arra, hogy a jövőben több pénz jut majd az oktatásra.

(Autoref.)

00/348

KUZMIN, E.I.: Politika Ministerstva kul'tury Rossijskoj Federacii v oblasti sozdaniâ i integracii informacionnyh resursov rossijskih bibliotek = Naučn.Teh.Bibl. 2000. 1. no. 9-30. p.

Az Oroszországi Föderáció Kulturális Minisztériumának politikája az oroszországi könyvtárak információkészletének létrehozása és integrációja terén

Együttműködés -belföldi; Gépesítési terv; Könyvtárpolitika; Számítógépesítés

Az orosz kulturális minisztérium alá tartozó könyvtárakban 1986-ban indult meg a számítógépesítés, majd az 1980-1990-es évek határán tömeges méretet öltött. 1991-ben fogadták el „Az informatizáció a kultúra területén” c. programot, amely a gépi könyvtári rendszerek kifejlesztésének anyagi alapját teremtette meg. Ez a program még nem tartotta szem előtt az együttműködés, a hálózatok, az egységesítés lehetőségeit, a cél a könyvtári rutinfeladatok gépi megoldása volt. A legnagyobb könyvtárak

gépesítése egymástól függetlenül zajlott. Hamar kiderült, hogy az automatizálás terén a kulturális minisztériumhoz tartozó könyvtárak (pl. a nemzeti könyvtár vagy az idegen nyelvű könyvtár) lemaradtak a más ágazatokhoz tartozóktól (pl. a műszaki könyvtártól).

1993-ban országos, ágazatközi szakértői bizottságot állítottak fel, amely a kezdetektől egységes számítógép-hálózatot szorgalmazott a könyvtárakban. 50 millió rubelt különítettek el erre a célra, az induláskor 15 nagykönyvtárat felölelő program a LIBNET nevet kapta.

A Szovjetunió széthullásával új helyzet jött létre a könyvtárügyben is (tömeges könyvtárbezárások, az állományok áthelyezése, tulajdonjogi viták, új képzési és bérrendszer bevezetése, a finanszírozás nehézségei, a könyvkiadás és -terjesztés krízishelyzete, a könyvtárközi kölcsönzési rendszer összeomlása, a könyvtári szféra modernizálásának követelménye stb.), amellyel a kulturális minisztérium és a módszertani központok nem tudtak megbirkózni. A könyvtárügy fejlesztéséért felelős minisztériumi szakosztály mindössze 10-12 főből állt, ezért az osztály arra törekedett, hogy külső szakértőket vonjon be a munkáiba, illetve szorgalmazza könyvtári társadalmi szervezetek, egyesületek megalakítását, a szakmai kommunikáció erősítését, a könyvtárak közötti együttműködést, a regionális szintű koordinációt. A hagyományos igazgatási struktúrák nem tudtak hatékonyan működni, ezért a kulturális minisztérium közvetlen munkakapcsolatokat épített ki a nagy állami és regionális könyvtárakkal, a főhatóságuk kihagyásával.

A minisztérium mindenekelőtt a könyvtárpolitika alapelveinek megvalósulása érdekében dolgozik, és az idevágó kezdeményezéseket támogatja. Ilyen például az országos és regionális könyvtárak igazgatóinak rendszeres, országos, évente megrendezésre kerülő, könyvtárpolitikai kérdésekkel foglalkozó konferenciája vagy az évente szervezett nemzetközi krí-

mi konferenciák. Évente a szaksajtóban közlik a legfontosabb könyvtári rendezvények tervét.

A könyvtárak fejlődésének nyomon követésére szolgáló egyik legfontosabb eszköz a statisztika, amelybe 1996-tól kezdve vonták be a könyvtár-automatizálásra vonatkozó mutatókat is. 1998-ban a regionális központi könyvtárak 1993-1997 közötti helyzetéről önálló statisztikai kiadvány látott napvilágot. A könyvtárügy irányításának alapja a könyvtári tevékenység komplex elemzése lett, aminek kidolgozták a módszertanát.

A könyvtárügy jelenlegi legfontosabb kérdése a könyvtári információs erőforrások létrehozása és integrációja. A kulturális minisztérium alá tartozó könyvtárak közül 1998 végére 1700-ban (238 regionális és 1464 helyi önkormányzati könyvtárban) alkalmaztak gépi könyvtári rendszert, majdnem 600 rendelkezett gépi katalógussal, és e katalógusok több mint 16 millió rekordot tartalmaztak.

1999-ben a moszkvai nemzeti könyvtár (RGB) nagy lépést tett a gépesítés terén: a teljes orosz könyvtermés feldolgozásában új technológiát vezettek be, aminek eredményeként a könyv beérkezését követő max. 5 nap alatt a bibliográfiai rekordja az adatbázisba kerül. Kidolgozták az OCLC adatbázisából történő rekordátvitel technológiáját. Megállapodást kötöttek a British Library-vel, amelynek keretében az angol nemzeti könyvtár katalógusából 6 orosz nagykönyvtár vehet át bibliográfiai rekordokat. 1998-ban a nyilvános közkönyvtárakban jogi információs központokat alakítottak ki. A közművelődési könyvtárakban mára elterjedt az internet és a CD-ROM technológia. A nagykönyvtárakban megindult a retrokonverzió, a szentpétervári nemzeti könyvtárban (RNB) már 2 millió cédulát konvertáltak a 7 millióból. Beindult a könyvtárakban az elektronikus dokumentumszolgáltatás is.

A nyugati tapasztalatok arról tanúskodnak, hogy napjaink központi kérdése a katalogizálási szabályok egységesítése a rekordcsere sikere érdekében. Az orosz szabványok az 1960-as években születtek,

és eltérő alkalmazási gyakorlatuk következtében még a két nemzeti könyvtár rekordjai sem kompatibilisek, tehát az orosz könyvtárügy soron következő fontos feladatainak egyike szintén a szabványok harmonizációja, egységesítése és az orosz MARC formátum teljes körű bevezetése.

A másik, nem kevésbé fontos kérdés az osztályozási rendszerek, elsősorban a BBK (az orosz könyvtárakban alkalmazott könyvtári-bibliográfiai osztályozás) fejlesztése. Napirenden van a nemzeti tárgyszórendszer és a nemzeti besorolási rekordállomány (authority file) létrehozása is.

A néhány éve indított LIBNET program a könyvtárak egységes információs infrastruktúráját hivatott megteremteni. Maga a program inkább a gépesítés koncepciója, mint intézkedési terv, megvalósítása önálló, különböző forrásokból finanszírozott projektek útján lehetséges. A program keretében olyan projektek indultak, amelyek nélkül nem valósítható meg az áttérés az új könyvtári-információs technológiára:

1. A RUSMARC bibliográfiai csereformátum kidolgozása (elkészült a könyvekre és az időszaki kiadványokra vonatkozó formátum tervezete és megkezdődött a bevezetése);
2. A besorolási rekordok formátumának kidolgozása (az RNB a tárgyszavak, a személynevek, testületi nevek és egységesített címek besorolási rekordjait, az Állami Orvostudományi Könyvtár (GCNMB) a MeSH orvostudományi és egészségügyi teaurusz orosz nyelvű változatát készíti el);
3. A gépi katalógusok interneten való elérésének biztosítása és az on-line könyvtárközi kölcsönzési kérések lehetősége: kidolgozták az OPAC-R (RUSMARC formátumot használó OPAC) típus-tervét, megkezdte működését az on-line könyvtárközi kölcsönzési központ)
4. Közös telekommunikációs eszközök létrehozása a nagykönyvtárak információs erőforrásainak integrálására (a LIBNET alaphálózatának

projektje, amely a két nemzeti könyvtárat és a könyvtárközi kölcsönzési központot kapcsolja az internetre).

A LIBNET ma Oroszország első nyilvános információs hálózata, amely a könyvtáros-társadalom széles körű bevonásával jön létre.

(Rácz Ágnes)

00/349

Veřejné knihovny a reforma státní správy a samosprávy. Stanovisko Svazu knihovníků a informačních pracovníků CR = Čtenář. 52.roč. 2000. 3. no. 64-67. p.

Nyilvános könyvtárak és az államigazgatási és önkormányzati reform. A Cseh Könyvtárosok és Információs Dolgozók Egyesületének állásfoglalása

Együttműködés -belföldi; Fenntartó szerv; Jogszabály -könyvtárügyi; Közművelődési könyvtár

Csehország nyilvános könyvtári rendszerét (ide tartozik a nemzeti könyvtár, az állami tudományos könyvtárak és a Morva Tartományi Könyvtár együttese, a járási, városi és községi könyvtárak hálózata) az államigazgatási és önkormányzati reform rendszerként való továbbélésében fenyegeti.

E tény a következő jelenségek eredője: 1. A járási könyvtárak városi önkormányzatok kezelésébe történő átadása (cseh terminológiával: transzformációja) meglehetősen sok ellentmondást okozva halad. 2. Azok a törvénytervezetek, amelyek nyomán megszűnnek a járások és helyükbe 200-300 körzeti hivatal lép, nem tartalmaznak semmiféle garanciát könyvtár-fenntartási és hálózatgondozási ügyekben (Csehországban 1998-ban 6141 könyvtári egység működött, amiből 99%-nál is több helyi önkormányzati fenntartásban állt). 3. Az új könyvtári törvény elfogadása – sokadszor – ismét megfeneklett (2000 közepén kellett volna e jogszabályt a kormánynak elfogadnia, ám még mindig csak vitatkozni tartalma fölött).

Ha az iménti három irányban nem sikerül pozitív áttörést elérni, a nyilvános könyvtárügyi rendszere

nem tudja majd valamennyi állampolgárnak biztosítani az információhoz való szabad hozzáférést. A kisteleplések lakosságának a könyvtári ellátást illetően diszkriminációt kell szenvednie, egy sor kisteleplés könyvtára dotációs válságba kerül, s így kénytelen lesz megszűnni, kevésbé hatékonyan használják fel a pénzügyi ráfordításokat, miközben helyrehozhatatlan károk keletkeznek az állományok gyűjteményjellegében, és végül: kooperációs vállalkozások egész sora szakad meg, azaz megszűnnek a mostani járási és körzeti szintű társulások, amelyek jelentős mértékben javították a vidék könyvtári ellátásának színvonalát.

A Cseh Könyvtárosok és Információs Dolgozók Egyesülete állásfoglalásának eddig közzétett részletei – olykor drámai hangnemben – a nyilvánvalóan nagymértékű értetlenséget, mi több: a könyvtárüggyel való nemtörődömséget képviselő törvényhozás címére kerültek megfogalmazásra. E negligálás folytán az ország törvényhozása nem eurokonform (vö. az Európa Tanács könyvtári törvényhozási javaslatával), s elmarad azoktól a posztkommunista országoktól is, amelyek sorra-rendre produkálnak korszerű könyvtári törvényeket. Az „ismétlés a tudás anyja” alapján az állásfoglalás felsorolja, hogy milyen kérdéseket kell majd az új cseh könyvtári törvénynek szabályoznia. Ezek sora a következő: a könyvtárak helye és szerepe a közszolgálati informálás keretében; az állam kötelezettségei a könyvtári rendszer iránt (nemzeti könyvtár, állami tudományos könyvtárak és a Morva Tartományi Könyvtár központi fenntartása, a tárcák által fenntartandó könyvtárak köre, a területi funkciók minimális és az őket ellátó intézmények és jogosítványok megnevezése); a fenntartók felelőssége a diszkrimináció nélküli hozzáférésben; a könyvtárak kötelezettségei és a könyvtári-tájékoztatási szolgáltatások alapvető paramétereinek meghatározása; a könyvtári munka több forrásból való finanszírozása; nyilvántartási és állományvédelmi minimumok (különösen a történeti állományok védelme), az

UNESCO- kiáltvány és az Európa tanácsi ajánlások megvalósításaként a könyvtári alapszolgáltatások ingyenessége; az együttműködés és a forrásmegosztás legkülönfélébb formáinak támogatása; a könyvtárközi szolgáltatásokban való részvétel kötelezettsége; a hátrányos helyzetű olvasók és a kisebbségek könyvtári ellátásának biztosítása; a könyvtárosok jogosítványai, szakképzési követelmények.

(Futala Tibor)

Lásd még 368, 394, 417

Együttműködés

00/350

ŠRAJBERG, A.L.: Bibliotečno-informacionnaâ supermagistral' Rossia/SNG – SSA v XXI veke: konceptual'nyj podhod i prakticeskaâ realizaciâ = Naučn. Teh. Bibl. 2000. 1. no. 31-36. p.

Könyvtári-információs szupersztráda Oroszország/FÁK és az USA között a 21. században: konceptuális megközelítés és gyakorlati realizálás

Együttműködés -nemzetköziFejlesztési terv; Számítógép-hálózat

Az utóbbi időben Oroszországban és a FÁK-államokban egyaránt sok és sokféle adatbázis keletkezett. A bennük található hatalmas információ-tömeg legfeljebb (nyilvánosság esetén) hazai kutatókat elégíti ki. Ezek az adatbázisok nemzetközi használatra azért nem kerülnek, mivel nem felelnek meg a nemzetközi szabványoknak, és angol nyelvű értelmezésekkel sincsenek ellátva. Az a viszonylag kis számú adatbázis, amelyekre nem jellemzők az imént jelzett hiányosságok, propaganda és marketing híján ugyancsak nem jutnak ki külföldre. Pedig köztük nem is egy unikumnak, olyannak tekinthető, amely iránt külföldön is meg lenne a kereslet.

A hagyományos orosz elzárkózottságot célszerű lenne – lehetne is – felszámolni. Ez a folyamat mindenképpen az USA-n keresztül indulna meg, mivel ebben az országban él a legtöbb információhasználó, itt van a legtöbb lehetőség a szolgáltatások megfizetésére, illetve számos alapítvány és szponzor hajlandó támogatni a könyvtári-információs projekteket, a gazdaságban pedig hagyomány a hatékonyság növelése.

Ezen túlmenően az orosz-amerikai együttműködés hatásosan szimbolizálná az új évezred törekvéseit, s precedensül szolgálhatna más nyugati nemzetekkel való kapcsolatfelvételhez is.

Az USA-ban különben máris van egy olyan intézmény, a Nemzetközi Könyvtári-Információs Elemző Központ, amely felvállalhatná a szóban forgó szupersztráda kiépülésének menedzselését. Oroszországi partnere várhatóan nemsokára ugyancsak létrejön (Oroszországi Bibliográfiai-Információs On-line Központ néven.)

Első lépésként a szupersztrádát egyvonalú szerkezetben volna célszerű létrehozni, majd aztán osztott vonalúvá tenni. Végkifejletként a többvonalúság valósulna meg.

(Futala Tibor)

00/351

MAZURICKIJ, Aleksandr Mihajlovič: Èho vojny. (K probleme restitucii kul'turnyh cennostej.) = Bibliotekovedenie. 2000. 2. no. 113-118. p. Bibliogr.

A háború visszhangja. A kulturális értékek restitúciójának problematikájához

Hadizsákmány; Kézirat -muzeális; Régi és ritka könyvek

A második világháború után újjáalakult európai államok nemzeti öntudatra ébredésével egy időben, az 1990-es években merült fel a külföldre hurcolt kulturális javak visszaszerzésének, restitúciójának bonyolult és igen érzékeny kérdése.

Az oroszországi veszteségek nyomon követésének egyik lehetősége a német iratanyag tanulmányozása. Ezek közül került elő az 1940 májusában papírra vetett memorandum, amely a „germanizálást” tűzte ki célul mindannak megsemmisítésével, ami „ázsiai hatást” gyakorolhat az európai kultúrára. Ez nem csak a bolsevik befolyás, hanem valamennyi olyan kulturális érték kivonását is jelentette, amely még 1917 előtt keletkezett.

1942 elején Berlinben kiállítást rendeztek a Keletről elhurcolt javakból, Hitler kancelláriájának munkatársai egyenesen innen válogattak saját gyűjteményeik számára. A német külügyminisztériumban 1942 októberében létrehoztak egy speciális csoportot, amelynek feladatául a kulturális javak Németországba juttatását tűzték ki célul. A csoport nem sokkal később az SS különleges hadosztályává vált, második századának feladata a Leningrád környéki cári paloták értékes könyvállományának megszerzése volt. A század feladatát utasítások alapján látta el: a propaganda-irodalmat megsemmisítették, a gazdasági jellegűt a felderítő csapatokhoz, a régi nyomtatványokat és kéziratokat, különleges kiadványokat és a tudományos műveket pedig Németországba irányították. Az elhurcolt könyvanyagra alapozták Berlinben az ún. Ostbücherei-t, de az elosztásnál figyelembe vették a Birodalom vezetőinek személyes igényeit is. A Szovjetunió területén felállított gyűjtőhelyek egyike a keleti területek birodalmi minisztere által irányított törzskar volt: speciális, az elfoglalt városokról elnevezett mozgóalakulatok alkották. 1943-ban ehhez érkezett meg a különítménytől Carszkoje Szelo és Pavlovszk anyaga. A beérkező gyűjtemények katalógizálását Rigában végezték, a szokásos német precizitással. Amikor az orosz hadsereg kezdte visszaszorítani területeiről a német egységeket, felgyorsult a könyvek kivonása: egy 1944 októberi jelentés összesen 1418 vagonnyi és 427 ezer tonna vízi úton szállított kulturális érték német területek felé indításáról számolt be.

Orosz részről már a háború éveiben megkezdődött az elveszített javak felmérése. 1942-ben Különleges Állami Bizottság alakult a károk feltérképezésére. A bizottság fennmaradt iratai mintegy 100 millió kötetben jelölték meg a Szovjetunió közkönyvtárait ért veszteséget, ezek között a moszkvai területeken 101 könyvtár semmisült meg mintegy 1 002 200-as kötetszámmal, Leningrád és környékének könyvtárai pedig összesen 2 910 363 kötetet veszítettek el. 1999 áprilisában jelent meg az első három kötete annak a katalógusnak, amely a második világháborúban elhurcolt és megsemmisített orosz kulturális értékek felmérését tűzte ki célul, összesen 7 ezer egységet sorolva fel. 1996 áprilisában az Orosz Nemzeti Könyvtár létrehozott egy irodát, amely valamennyi oroszországi könyvtárral együttműködve adatbázist állít össze az elveszett javakról. A teljességre törekvés természetesen lehetetlen, a cél a legértékesebb anyagok hiányának feltárása, ehhez feltétlenül szükséges annak felmérése – a háború előtti publikációk, bibliográfiai források, könyvtárismertető, a még élő egykori könyvtárosok segítségével –, hogy milyen régi és ritka kiadványok voltak eredetileg az orosz könyvtárak tulajdonában. A restitúció kérdése az 1998-ban fogalmazott föderációs törvény miatt igen kényes, megoldása az orosz és német szakemberek oldaláról egyaránt sok jóakaratot és kompromisszumkészséget igényel.

(Hangodi Ágnes)

Lásd még 348, 364, 367-368, 380, 387

Jogi szabályozás

00/352

ŠPANCEVA, S. – KUZNECOVA, S.: Obázatel'nyj ekzemplar – sovsem ne obázatel'nyj? = Biblioteka. 2000. 3. no. 19-21. p.

Kötelezpéldány, egyáltalán nem köteles?

Jogszabály -könyvtárügyi; Kötelezpéldány

Az 1990-es évek elején sorra alakultak Oroszországban is a könyvkiadó és -terjesztő vállalkozások, amelyek nem ismerték a kötelezpéldány-szolgáltatási kötelezettséget, vagy nem tettek eleget ennek; összeomlott a korábbi könyvtárellátási struktúra. A kötelezpéldány-szolgáltatásról szóló rendeletet ezért a könyvtárak nagy várakozással fogadták. A rendelet több vonatkozásban „első”: Oroszországban először alapul a kötelezpéldány-szolgáltatás az egész országra kiterjedő törvényen; a jogszabály először terjed ki mindenfajta dokumentumtípusra, az információhordozótól függetlenül; először épültek bele a szerzői jogvédelem normái; először határozza meg jogszabály az állam politikáját az országos dokumentumvagyon alapját képező kötelezpéldányokkal és a nemzeti bibliográfiai rendszer fejlesztésével kapcsolatban. Az országos törvény lökést adott a regionális szintű szabályozásnak is.

A rendelet kidolgozásában aktív szerepet játszott a két orosz nemzeti könyvtár szakértőgárdája. A hatályba lépés óta eltelt öt évben a két nemzeti könyvtár sokat tett annak érdekében, hogy javuljon a kiadók jogi kultúrája és teljességgel szolgáltatassanak kötelezpéldányokat. 1995 óta folyamatosan nő az Orosz Állami Könyvtárba (RGB) eljuttatott kötelezpéldányok mennyisége (1994-ben 35 ezer alatt, 1998-ban 77,7 ezer cím).

A nyomtatott kiadványok terén valamivel teljesebb lett a kötelezpéldányok gyűjteménye, de a kiadványok 20%-a még így sem kerül be a nemzeti bibliográfiát készítő Könyvkamarába és a nemzeti

könyvtárakba. Többnyire a regionális, illetve újonnan alakult kiadók, a tudományos szervezetek és az oktatási intézmények nem szolgáltatnak kötelezpéldányt. Gyakran előfordul, hogy a kiadók csak egyetlen példányt szolgáltatnak be a Könyvkamarának, így a nemzeti könyvtárak állományába nem kerül be a kiadvány. Gyakran nem jutnak el a könyvtárakba az orosz megrendelésre külföldön előállított kiadványok, főként drága monográfiák, művészeti albumok, fotóalbumok. (Ezek a kiadványok a teljes nemzeti impresszum 4-5%-át teszik ki.)

Az utolsó három évben némiképp nőtt az RGB-be beszolgáltatott kartográfiai és képi dokumentumok száma, de a legjelentősebb térképek a kötelezpéldány-rendszer mellőzésével kerülnek be az állományba. A plakátok, reprodukciók, metszetek szinte egyáltalán nem jutnak el a könyvtárba, mivel kis példányszámú dokumentumnak minősülnek, s a terjesztési jog a művészek tulajdonában van. Kritikus helyzet alakult ki a regionális jellegű periodikus kiadványok beszolgáltatásában is, mivel a kis helyi kiadók nem tudják megfizetni a küldemények postaköltségét, amely nemritkán meghaladja magának a kiadványnak az árát. A törvény rendelkezéseinek eltérő értelmezése miatt nem teljes a szabadalmi leírások beszolgáltatása, elsősorban azért, mert esetükben a papírhordozót többnyire felváltotta az elektronikus forma.

A hézagos kötelezpéldány-szolgáltatásból adódó hiányzó dokumentumokat különféle csatornákon próbálják pótolni: ajándékozás és vásárlás útján évente mintegy háromezer címet szereznek be.

1998-ban a moszkvai nemzeti könyvtár javaslatot küldött az Állami Dumának a törvénytörő kiadók elleni lehetséges szankciókról (a pénzbüntetéstől a működési engedély visszavonásáig).

Nagy probléma a tudományos könyvtárak, elsősorban a nemzeti könyvtárak állományának helyzete, pontosabban a kötelezpéldányok összetétele és színvonala. Az 1990-es években negatív tendenciák erősödtek a könyvkiadás terén, csökkent a fontos,

értékes kiadványok száma, a tudományos kiadványok példányszáma, nőtt a kevésbé értékes irodalom aránya. Romlott a kiadói kultúra, a kiadók nem tartják be a könyvek előállítására vonatkozó szabványokat, hiányosan közlik a bibliográfiai adatokat a könyvben, teljes káosz van a dokumentumtípusok között, annotáció helyett reklámszöveget közölnek a könyvről.

Öt évvel a törvény megjelenése után néhány cikke még mindig csak a deklaráció szintjén van a követő jogszabályok hiányában. Súlyos gondot okoz az is, hogy nem szabályozza az elektronikus dokumentum kötelespéldányainak beszolgáltatását a nemzeti könyvtárakba.

(Rácz Ágnes)

00/353

OPPENHEIM, Charles: Does copyright have any future on the Internet? = J.Doc. 56.vol. 2000. 3. no. 279-298. p. Bibliogr. 30 tétel.

Van-e a szerzői jognak jövője az Interneten?

Elektronikus publikáció; Jogszabály -más területről; Számítógép-hálózat; Szerzői jog

A cikk azt vizsgálja, hogy a szerzői jognak van-e jövője elektronikus környezetben. A szerzői jog tulajdonosainak több problémával kell szembenéznük; ezek legtöbbje abból ered, hogy az anyagok igen egyszerűen másolhatók. A szerző ismerteti néhány bírósági esetet, majd bemutatja az *EU Database Directive* és az *EU Draft Directive on Copyright* című európai irányelveket. Arra a következtetésre jut, hogy a szerzői jog jelenlegi formájában nem maradhat fenn, és az olyan kísérletek, amelyek a tulajdonosok jogainak növelésével próbálják meg a rendszert erősíteni, éppen ellenkező eredményekhez vezethetnek. A szerzői jog túlélése érdekében új gondolkozásmódra, új ötletre, és a tulajdonosok és használók között fokozottabb együttműködésre lenne szükség.

(Autoref.)

00/354

KOPYLOV, V.A.: O sisteme informacionnogo prava = Naučn.-Teh.Inf. 1. ser. 2000. 4. no. 1-9. p.

Az információjog rendszere

Adatvédelem; Információ; Tájékoztatás szabadsága

Oroszországban számos tudomány- és szakterületen folyik az információs társadalomra történő felkészülés. Közülük – természetesen – nem maradhat ki az információügy sem. A keretében folyó előkészületi munkák egyik fontos szektora az információjog eleddig nyitott kérdéseinek felvetése és megoldása. E téren nélkülözhetetlen az informatikusok és a jogászok közös erőfeszítése.

Az alább referált cikk egy közelmúltban befejezett alapkutató feladat eredményét ismerteti. Ennek keretében kimunkálták az információjog definícióját, nevezetesen: „Az információjog azoknak a társadalmi normatíváknak és viszonyoknak a rendszere, amelyeket az állam ereje véd, illetve amelyek az információs szférában, az információ termelésében, átalakításában és felhasználásában keletkeznek.”

A definíciót követően az információjog rendszerének meghatározása kerül sorra, 16 témacsoport segítségével. Ezek a következők: alapfogalmak; az információ mint az információjogon belüli jogviszonyok alapvető tárgya; az információs szféra mint jogszabályozási terület; az információjog tárgya és módszere; információvédelem; az információs jogszabályozás mint az információjog alapvető forrása; jog az információkeresésre, az információhoz való hozzáférésre és információhasználatra; a szellemi tulajdon információs nézőpontjai; jogszabályozás a tömegtájékoztatási rendszer viszonyában; az információkészletek kialakításának és használatának jogi szabályozása; az információkészletek meghatározott területeinek sajátosságait érvényesítő jogszabályozás; az államtitkot tartalmazó információkkal végzett munka jogi szabályozása; a kereskedelmi titkot tartalmazó információkkal végzett

munka jogi szabályozása; a személyi adatokkal végzett munka jogi szabályozása; információs rendszerek, technológiák és biztonsági berendezések installálásával és használatával összefüggő folyamatok jogi szabályozása; az információs szférában elkövetett jogsértésekért viselt felelősség.

Az első hat témakört általánosnak, a többi speciálisnak minősíti a szerző. Az egyes témakörökön belül igen sok szűkebb-szélesebb részkerdés jogi szabályozás volna időszerű. Volna, mivel a jogszabályozás eddigi üteme egyáltalán nem bírja a lépéstartást az információs terület fejlődésének lélegzetelállító ütemével. Egyetlen példa: az internet térhódításának sohasem tapasztalt dinamikája olyan jogi problémákat vet fel, amelyek szabályozás hiányában rengeteg bonyodalmat fognak okozni a mindennapos gyakorlatban.

(Futala Tibor)

Lásd még 413

Könyvtárosi hivatás

Lásd 372, 416

Oktatás és továbbképzés

00/355

JÄNSCH, Wolfgang: Bibliothekarische Ausbildung im Umbruch = Bibliotheksdienst. 34.Jg. 2000. 6. no. 980-990. p.

Átalakulóban a könyvtárosképzés Németországban

Fejlesztési terv; Képesítés; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Tanterv, óraterv

A német könyvtárosképzés háromszintű: 1. Az asszisztensképzés képesít a középszintű munkakörök-

re. 2. A főiskolai könyvtárosképzés az ún. „emelt szintű” könyvtári tevékenységre. 3. Az egyetemi képzés a felső szintű munkakörökre (pl. vezetők, szaktájékoztatók). Ez a hagyományos rendszer a közeljövőben át fog alakulni.

Az asszisztensképzést felváltja a néhány éve indított média- és információs szolgáltatói szakalkalmazotti képzés.

A két felsőoktatási képzési formának alkalmazkodnia kell az EU normákhoz, át kell venni a bachelor és a master fokozatokat. Jelenleg a német főiskolák többsége az elméleti orientációjú master fokozat bevezetésére készül. Ez a könyvtárosképzés számára végzetes lenne, a könyvtárügynek ugyanis nincs szüksége ilyen tömegű elméleti képzettségű munkatársra. A szerző véleménye szerint Németországban évente 200-300 gyakorlati orientációjú, bachelor szintű új munkaerőre van igény, és 20-30 (esetleg: 10-15) elméleti felkészültségű, master szinten végzett hallgató elégséges. Másfelől viszont azt is figyelembe kell venni, hogy a végzett hallgatók nem mind a könyvtárakban vagy információs intézményekben helyezkednek el.

A bachelor képzés rövidebb időtartamú, mint a jelenlegi német főiskolai szintű könyvtárosképzés. Bevezetésével a jövőendő könyvtári dolgozók többsége a jelenleginél gyorsabban jutna képesítéshez.

Az EU-kompatibilis képzéshez tartozik a kreditrendszer bevezetése is. Ez képzési modulok kialakítását követeli meg. A moduloknak autonómoknak kell lenniük, és egy-egy képzőintézménynek párhuzamosan sok modult kell választéklul nyújtania, ezzel az egy modulra eső hallgatói létszám csökkenését is vállalni – és finanszírozni – kell. A kreditrendszerben ennek következtében csak a nagy létszámú oktatási intézmények képesek színvonalasan és ugyanakkor gazdaságosan működni.

A könyvtárosképzés számára a jövőben a következő megoldás lenne célszerű:

A középszintű munkakörök számára az eddigi asszisztensképzés helyét a szakalkalmazotti képzés

X

veszi át. Az emelt szintű könyvtárosi munkakörök számára a metodikai-technológiai orientáltságú bachelor-képzés a megfelelő.

A felső szintű munkakörök számára három képzési variáns nyílik:

1. Kétszakos magiszterképzés. (A jövőben a bachelor – master fokozatok bevezetésével ez a forma elveszti jelentőségét.)
2. Master fokozat, kiegészítés nélkül. Elmélet-orientált képzés a könyvtár- és információtudományból.
3. Master fokozat, LIS (Library and Information Science) kiegészítéssel. Gyakorlat-orientált képzés, mely egy másik szakterületen szerzett master fokozatot vagy főiskolai diplomát tételez fel.

A felső szintű könyvtárosi munkakörök igényeinek a 3. variáns felel meg legjobban.

A felső szintű képzés tartalmi súlypontjai a következők lehetnének: A könyvtárak, mint a tudomány és a társadalom infrastrukturális intézményei, tudományszervezet. Management. Információtechnika. Az információtudomány elmélete és módszerei. Állományépítés, állományapasztás. Állományfeltárás. Állományközvetítés. Az információ előállítása és közvetítése. Információtudomány/-piac. Kommunikációtudomány/-stratégia. Könyvtári technológia. A könyvtár- és információügy történeti alapjai. Idegen nyelvű szakterminológia. A multimédiák technológiája.

Az ismertetett kétfokozatú képzési rendszerben először a bachelor fokozatot szerzi meg a hallgató, ezzel az emelt szintű könyvtári munkakör betöltésére jogosító végzettséget szerez. A képzés eddig a pontig ingyenes. Viszonylag kevesen fognak a master fokozaton tovább tanulni. Az ő számukra a képzés már tandíjköteles lesz. Az egymásra épülő két fokozattal megvalósul a kétfokozatú könyvtárosképzés áttekinthető, logikus felépítésű formája.

(Katsányi Sándor)

00/356

NIELS, Ole Pors: The education of information professionals in Denmark = Bibliothek. 24.Jg. 2000. 1. no. 12-17. p. Bibliogr.

Res. francia és német nyelven

Információs szakemberek képzése Dániában

Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképző intézmény

A cikk ismerteti a dán királyi könyvtár- és tájékoztatástudományi iskola (Royal School of Library and Information Science) helyzetét az új évezred küszöbén. Az új jogi szabályozás értelmében 2000-től az iskola teljes egyetemi státuszt kapott. Az új törvény nyomán a tanrendet a „bachelor of science” diploma követelményeinek megfelelően alakították át. E program jellemzői a rugalmasság, a választható tantárgyak és a hallgatók szükségleteihez való igazodás. A cikk a munkaerőpiac helyzetét is elemzi az iskola stratégiai tervének három jellemzőjével (nemzetközi kapcsolatok, továbbképzés, kutatás) kapcsolatban.

(Autoref.)

00/357

CALENGE, Bertrand: Formation et recherche bibliothéconomiques en France: lecture d'une complexité = Bibliothek. 24.Jg. 2000 1. no. 18-26. p. Bibliogr.

Res. angol és német nyelvenű

Könyvtárosképzés és könyvtártudományi kutatás Franciaországban

Dokumentálóképzés -felsőfokú; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtártudományi kutatás

Franciaországban a könyvtáros szakmában megkülönböztetik a könyvtárosokat, a dokumentálókat és a kutatókat. Ez félreértésekhez és a tevékenységek szétszóródásához vezet, és ez az oka az oktatás következtelenségének és az erős kutatói gárda hiányának is. Az informatika erőteljes fejlődése új megkü-

lönbötetéseket eredményez, ugyanakkor a képzés tartalmának és prioritásainak átgondolására készlet, különösen a folyamatos továbbképzés szükségességének fényében. A „könyvtártudomány” fogalmának ambiciózus újradefiniálása és a nemzetközi, különösen az európai nyitás következtében közösen ható, felerősödő hatásokkal is számolni kell.

(Autoref.)

00/358

MIRALPEIX, Concepció – ABADAL, Ernest: Education on library and information science in Spain. Development and current tendencies = Bibliothek. 24.Jg. 2000. 1. no. 44-53. p. Bibliogr.

Res. francia és német nyelven

Könyvtár- és információtudományi képzés Spanyolországban

Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképző intézmény; Tanterv, óraterv

A cikk bemutatja a spanyolországi könyvtártudományi képzés történetét, fejlődését és jelenlegi helyzetét. A fejlődés számszerűen és minőségi tekintetben is megnyilvánult. Ami a számokat illeti, a 80-as évek elejéig csak egyetlen iskola működött, ma viszont már 18 egyetemi könyvtárosképző központ szolgáltatásai közül lehet választani. A minőségi változás abban áll, hogy eredetileg csak egyféle diplomát lehetett szerezni, ma viszont már háromfélé, nem beszélve a különféle továbbképzési tanfolyamokról. A cikk a tanrendet is elemzi, kiemelve néhány tárgyat, pl. a menedzsment és az információs technológia fontosságát. Végül a terület fejlődési irányait és a jövőbeli kilátásokat veszi szemügyre.

(Autoref.)

00/359

LÖÖF, Staffan: Research, development of the discipline and a changing profession. Central issues for schools of library and information studies in Sweden = Bibliothek. 24. Jg. 2000. 1. no. 36-43. p.

Res. francia és német nyelven

Kutatás, tantervfejlesztés és a változó szakma – a svéd könyvtár- és információtudományi képzés központi kérdései

Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképző intézmény; Tanterv, óraterv

Az elmúlt tíz évben a svéd könyvtárosképzés gyökeresen megváltozott. A cikk a változások hátterét ismerteti. Bemutatja a Borås-i könyvtárosiskola fejleményeit, ahol jövőben is a legszélesebb körű a képzést tervezik megvalósítani. A fejlődés egyik fő jellemzője a váltás a merevebb, szakirányú képzésről a rugalmasabb, elsősorban problémamegoldásra koncentráló, elméleti képzés irányába. Az iskola új programja szerint az első félév közös, alapozó kurzusa után a második és harmadik félévben a hallgatók a következő négy terület egyikére szakosodhatnak: 1.) Könyvtárak, kultúra és információ a társadalomban; 2.) Az ismeretszervezés alapvető problémái; 3.) Kommunikáció egyének, csoportok és könyvtári rendszerek között; 4.) Szervezés, vezetés, stratégiai tervezés és fejlesztés a könyvtárakban. A korábbi, szakirányú képzés megváltoztatása hatással van a könyvtárosi munkaerőpiacra is.

(Autoref. alapján)

00/360

OCHOLLA, Dennis N.: Training for library and information studies: a comparative overview of LIS education in Africa = Educ.Inf. 18.vol. 2000. 1. no. 33-52. p. Bibliogr. 30 tétel.

Könyvtárosképzés Afrikában: áttekintés

Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Támogatás -más országnak

A szerző összehasonlítás céljából felmérést készített az afrikai könyvtárosiskolák helyzetéről. A szakirodalom és személyes interjúk alapján a következő jellemzőket vizsgálta: tanrendek, programok, akkreditáció, források, gyakorlat, továbbképzés, hallgatók, oktatók. Sok ország tervezi oktatási prog-

ramjainak önálló kidolgozását, de az elégtelen erőforrások és infrastruktúra, továbbá a szakképzett oktatók hiánya még mindig akadályozza a korszerű tantervek kifejlesztését. A legnagyobb fejlődés az angol nyelvterületű országokban, pl. Dél-Afrikában tapasztalható, szemben a francia és a portugál nyelvterületek viszonylagos elmaradottságával. Szoros kapcsolatok mutathatók ki a könyvtárosképzés területén az egyes afrikai országok és ezek korábbi gyarmatosító birodalmi (Nagy-Britannia, Franciaország és Portugália) között; az utóbbiak támogatják is korábbi gyarmataikon a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatásokat. A tanulmányban közreadott és tárgyalt irányzatokat és problémákat a szerző értékes nyersanyagként tartja az összehasonlító könyvtártudomány számára. Függelékben közreadja az afrikai könyvtárosképző intézmények jegyzékét.

(Autoref. alapján)

00/361

LE COADIC, Yves F.: *Vers une intégration de savoirs en Science de l'information dans le CAPES de documentation = Documentaliste. 37.vol. 2000. 1. no. 28-35. p. Bibliogr. lábjegyzetben.*

Res. német, angol és spanyol nyelven

A középiskolai könyvtárostanárok toborzására szolgáló informatikai CAPES-vizsga kibővítése információtechnológiai ismeretekkel

Disszertáció -könyvtártudományi; Információtechnológia; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Középiskolai könyvtár

A legutóbbi reformig a középiskolai tanári diplomát adó ún. CAPES vizsgák könyvtártudományi szakon csak igen kevés informatikai-technológiai ismeretet kívántak meg a pályázóktól. A jelen tanulmány a vizsga írásbeli részének módosítására irányuló lépéseket mutatja be. Az információtudományi tartalom lehetővé teszi a korszerű és verseny-

szerű vizsgáztatást középiskolai könyvtárosok toborzására. Ez a fejlesztés is hozzájárult ahhoz, hogy az informatika fokozatosan beépüljön a középiskolai és egyetemi oktatásba.

(Autoref. alapján)

Szabványok, normatívák

00/362

DZIOSA, Natalia: *Normalizacja w zakresie informacji naukowej i bibliotekarstwa = Bibliotekarz. 2000. 4. no. 19-21. p.*

Tudományos tájékoztatási és könyvtári szabványosítás

Szabvány -könyvtári

Az 1993. évi május 3-i szabványosítási törvény a Lengyel Szabványosítási Bizottságot és annak hivatalát tette meg e tevékenység irányítójának és szervezőjének. Maga a szabványosítás problémaköri albizottságokban folyik. Az európai szokásokhoz való igazodás jegyében a továbbiakban, hacsak egy-egy főhatóság nem tesz e tekintetben kivételt, a szabványok használata nem kötelező.

Mihelyst a szabványosítás tárgya szabványtervezetté fogalmazódik meg, a Normalizacja c. havi közlöny szövegét nyilvános vitára bocsátja. E szövegekhez két hónapon át lehet hozzászólni. Az esetleges módosításokat követően a tervezet – PN megjelöléssel – elfogadott szabvánnyá lép elő. Az említett megjelölést gyakorta az ISO megjelölés is kiegészíti, ami ugyancsak jelzi a lengyelek Európához való igazodását.

A tudományos információs és könyvtári szakterület egyfelől a 261. sz. mikrográfiai, másfelől pedig a 242. sz. információs-dokumentációs albizottságban érdekelt. Esetenként más albizottságok is készíthetnek információs-könyvtári vonatkozású

Egyesületek, konferenciák

00/363

SZULC, Jolanta: Federacja Bibliotek Kościelnych – FIDES – historia powstania, zadania, działalność = Bibliotekarz. 2000. 4. no. 11-15. p. Bibliogr.

FIDES, az egyházi könyvtárak föderációja: létrejöttének története, feladatai, működése

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Egyházi könyvtár

A 70-es és a 80-as évek fordulóján némelyik lengyel egyházi könyvtárban is megjelentek a számítógépek. Ennek nyomán hamarosan bebizonyosodott, hogy az egyházi könyvtárak munkatársai nem értenek hozzájuk, nem tudnak mit kezdeni velük. Tanácsstalanságukban elkezdtek egymást keresni, s közösen hozzálátni a felkészültségbeli fogyatékoságok leküzdéséhez. Ebbéli törekvésük korántsem csak a szükséges számítástechnikai ismeretek elsajátítását eredményezte, hanem hozzájárult szakmai egyesületük létrehozásához is, amire 1979 októberében került sor. Ebben az egyesületben még csak a teológiai könyvtárak vettek részt.

Az új egyesület ideiglenes vezetőségét 1980 májusában választották meg, amely még ugyanazon év júniusában felvette a kapcsolatot a teológiai könyvtárak nemzetközi szervezetének tanácsával, a Conseil International de Bibliothèques de Théologie-val. Egyébként a munka továbbra is a számítógépesítés különféle kérdései körül csoportosult. 1991 júniusában e témakörből az egyesület országos konferenciát szervezett, amelyen 48 egyházi és 14 egyéb könyvtárból 120 személy vett részt. Itt fogalmazódott meg az egyházi könyvtárak föderációba történő szervezésének gondolata, amely még ugyanazon év szeptemberében FIDES néven inkarnálódott.

Nagy siker volt, hogy a lengyel püspökkari konferencia – ötévnyi időtartamra – elfogadta a FIDES alapszabályát, amely leszögezi, hogy a föderáció a

szabványt, ám e munkálatokba bevonják a „par excellence” albizottságok képviselőit.

A mikrográfiai albizottság illetékességi köre: mikroformák és mikrográfiai berendezések mérete és jellemzői, mikrodokumentumok használata, mikrográfiai terminológia, a terület jogi kérdései. A vele kooperáló albizottságok: optikai, irodatechnikai és információs-dokumentációs albizottság. Nemzetközi téren az ISO/TC 171-gyel kooperál. A napjainkban hatályos szabványok száma: 37, előkészületben 5-6 új szabvány.

Az információs-dokumentációs albizottság illetékessége: dokumentumstruktúra, dokumentumok azonosítása és leírása, kódolás és átírás, információkereső nyelvek, dokumentumok őrzése, a számítástechnika információs-könyvtári alkalmazása. Az albizottságban a nemzeti könyvtár, a jelentős nagykönyvtárak és információs központok, továbbá a rokon területek képvisellete egyaránt biztosítva van.

Az albizottság eddigi „termése”: ISBN, folytatolagos dokumentumok leírása, címlapelemek, országkódok, csereformátum, matematikai jelek használata a csereformátumban témakörét felölelő szabvány. Szabványtervezet szintjén van az ISMN (a zenei dokumentumok nemzetközi azonosító számozása), az elektronikus dokumentumok leírása, a nyelvi kódok, az ISSN, továbbá három közös szabvány a mikrográfiai albizottsággal. Az illetékes szaktárca eddig csak az ISBN szabvány alkalmazását tette kötelezővé, s ha megjelenik az ISSN szabvány, ugyancsak kötelező lesz alkalmazni.

A korábbi rendszerben készült és elfogadott szabványok mindaddig hatályosak lesznek, míg nem készül új szabvány az általuk szabályozott témáról.

(Futala Tibor)

Lásd még 386, 402

kánonjog alapján működik, az ország egyházi könyvtárait fogja össze, és céljai érdekében bel- és külföldi szakmai együttműködést folytat. Patrónusa: Maximilán Mária Kolbe.

Az eredeti cikkben részletesen közölt alapszabály feladatai néhány fejlesztési trend köré csoportosíthatók. Nevezetesen:

- a könyvtári információk könnyű és széles körű elérhetőségének biztosítása;
- teológiai, filozófiai és egyháztörténeti bibliográfiák készítése;
- az egyházi könyvtárak számítógépes hálózatának szervezése;
- közreműködés a bibliográfiai csereformátumok és besorolási adatok kimunkálásában;

- szakmai találkozók, továbbképzési alkalmak és tanfolyamok szervezése;
- a gazdálkodás szabályainak kialakítása, a különféle támogatási formák igénybevételére történő felkészítés;
- képzési és módszertani jegyzetek kiadása, ajánló bibliográfiák készítése;
- az ország felsőoktatási és nem katolikus egyházi könyvtáraival való együttműködés;
- együttműködés a külföldi teológiai könyvtárakkal.

(Futala Tibor)

Lásd még 392

KÖNYVTÁRAK ÉS TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZMÉNYEK

Nemzeti könyvtárak

Lásd 381

Felsőoktatási könyvtárak

00/364

FOX, Peter [ed.]: The Consortium of University Research Libraries = New Rev.Acad.Lib.ariansh. 5.vol 1999. 115-157. p. Bibliogr.

CURL – az angol egyetemi tudományos könyvtárak konzorciuma. Cikkcsoport, 4 közlemény

Adatbázis; Állományvédelem; Egybehangolt állományalakítás; Egyetemi könyvtár; Konverzió; Közös katalogizálás

A cikk felvázolja a brit egyetemi könyvtári konzorcium (Consortium of University Libraries, CURL) történetét, és áttekinti hozzájárulását a tudományos könyvtárak fejlődéséhez és a tudomány támogatásához. Működésének húsz éve alatt a CURL a közös katalogizálásban érdekelt nagykönyvtárak kis csoportjából az országos és nemzetközi könyvtárügy egyik főszereplőjévé fejlődött. Egyre széle-

sebb körű tevékenysége kiterjed a forráskutatás, -ismertetés, -hozzáférés és -szervezés területeire, és egyre inkább a hibrid könyvtár irányába fordul.

(Autoref.)

00/365

MILNE, Ronald – DAVENPORT, Gill: The Research Support Libraries Programme Access Survey = New Rev. Acad. Librariansh. 5.vol. 1999. 23-39. p. Bibliogr.

Felmérés a felsőoktatási könyvtárak külső használók okozta terheléséről és a szükséges kompenzáció mértékéről

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Kutatás információellátása; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A nagyobb állománnyal rendelkező brit felsőoktatási könyvtárak egészen mostanáig semmi kiegyenlítő támogatást nem kaptak azért a teherviselésért, amit a más felsőoktatási intézményekhez tartozó kutatók kiszolgálása jelent számukra. Ezt a feladatot vállalta magára az RSLP program (Research Support Libraries Programme), amely kompenzálni szeretné a „külső kutatók” kéréseinek kielégítésével járó költségeket. Mivel a rendelkezésre álló források megfelelő elosztásához nem álltak rendelkezésre átfogó és ellenőrizhető adatok, az RSLP felmérést végzett annak megállapítására, hogy milyen mértékben használják a brit felsőoktatási könyvtárakat külső kutatók. Közel 5000 kutatással foglalkozó oktató és hallgató vett részt a felmérésben, amelyet 1999 márciusa és augusztusa között végeztek el. Azoknak a személyes, e-mail-, levél-, fax- és telefon-kapcsolatoknak a mennyiségét igyekeztek felmérni, amelyekkel a használók nem a saját intézményük könyvtárát keresték fel. Felkérték a résztvevőket arra is, hogy adják meg a kutatási területük szempontjából legfontosabb öt felsőoktatási könyvtár nevét. A felmérés megerősítette, hogy a kutatók igen intenzíven használnak külső könyvtárakat, és sikerült olyan adatokhoz jutni, amelyek alapján az RSLP arányosan el tudta osztani az

1999-2000-es és a 2000-2001-es tanévre szóló támogatásokat.

(Autoref. alapján)

Lásd még 388, 399, 409, 411, 420, 424

Közművelődési könyvtárak

00/366

BORETTI, Elena: Le biblioteche pubbliche alle soglie della società della conoscenza. Ritorno al futuro 2. = Boll.AIB. 40.vol. 2000. 1. no. 27-43. p. Bibliogr. 61 tétel.

Res. angol nyelven

A közkönyvtárak a tudás társadalmának küszöbén

Elektronikus könyvtár; Információs társadalom; Könyvtárpolitika; Közművelődési könyvtár

A cikk alcímét (Vissza a jövőbe 2.) az magyarázza, hogy voltaképpen L. Brun 1995-ös írását (Vissza a jövőbe: a közkönyvtárak szembesülése a távadatfeldolgozás forradalmával = Boll.AIB. 35.vol. 1995. 1. no. 21-33. p.) folytatja és igazítja a jelen körülményeihez.

A közkönyvtárak, mivel olvasójuk az egész társadalom, mindenkinél jobban érzékelik az úgynevezett „globális információ” növekvő piacából következő lehetséges modifikációkat, és elkezdték újra meghatározni feladataikat. Az világos, hogy a közkönyvtáraknak új versenytársai vannak, azonban a stratégia megtalálása nem könnyű. Túl sok a „független változó”, és a technológiai újítások, valamint a szektort érintő piaci viszonyokból, kormányzati politikákból és jogi szabályozásból következő gazdasági, politikai, társadalmi és kulturális változások alapján túl sok lehetséges forgatókönyv adódik. Meglehetősen nyilvánvaló tehát, hogy nem csak egyféle jövő van, amit előre kellene látnunk.

Tudván, hogy igen hosszú lesz az az időszak, amíg a papír alapú források együtt élnek az elektronikusokkal, a könyvtárosok különböző, néha szenzációs hipotéziseket formálnak a jövőről. Ezek némelyike azt feltételezi, hogy a virtuális könyvtár megszünteti a különbséget a különböző könyvtártípusok között. A szervezeti és szolgáltatási változások dán, angol, skót és USA-beli könyvtári szituációk és tapasztalatok alapján a következő témákban jelennek meg leginkább a könyvtárosok megbeszélésein: digitális könyvtárak, távolsági referenzszolgálat, egyetemes katalógusok, világméretű könyvtárközi kölcsönzés.

Mindezek előtt azonban legelső témaként a menedzsment emelkedik ki, az az egyre inkább szükséges készség, hogy előre lássuk a közönség igényeit, s mielőbb meg tudjunk felelni azoknak; hogy megértsük a költségeket és megértsük az árakat, hogy forrásokat fedezzünk fel és irányítsuk a személyzetet, s hogy be tudjuk mutatni az értékeit annak, amit kínálunk. Mivel a közkönyvtár egyben a képe is annak a társadalomnak, amelyet szolgálnia kell, meg kell kísérelnünk megérteni a láthatóvá váló elvárásokat. Ezért lehet elképzelni azt, hogy a jövő közkönyvtára a szórakoztatás és a virtuális élmények helye lesz, de azt is, hogy a tudás társadalmának fundamentális eleme, amelyben széleskörűen használják az intelligens technológiát.

Nemzetközi szinten nehéz az olaszhoz hasonló helyzetet találni, mivel itt hiányzik a nemzeti könyvtárpolitika, az információs politikák viszont nem szánnak szerepet a könyvtáraknak. A Koppenhágai Nyilatkozat (*Copenhagen Declaration*: www.aakb.dk/invitation/declaration.html.) felhívja a kormányokat, hogy határozzanak meg olyan nemzeti információs politikát, amely elismeri a közkönyvtárak egyedi és alapvető szerepét, s külön jogi szabályzással tartsa fenn azokat, de Olaszországban erősen hiányzik az országos koordináció, amely meghatározná a különböző intézményi szintek közötti kooperáció feladatait és formáit.

(Mohor Jenő)

00/367

SKRZYPOWSKA, Joanna: Rola bibliotek we wspólczesnym świecie = *Poradnik Bibl.* 2000. 2. no. 3-7. p. Bibliogr.

A könyvtárak szerepe napjaink világában

Együttműködés -nemzetközi; Fejlesztési terv; Könyvtárpolitika; Közművelődési könyvtár; Nemzetközi szervezet

Az Európai Bizottság 13. Főigazgatósága (DG XIII/E-4) a közelmúltig csak marginálisan szerepeltette a közkönyvtárakat programjaiban. 1984-ben az Európai Parlamentnek kellett a főbizottság figyelmét felhívnia e könyvtártípus és a vele való foglalkozás (kutatás, fejlesztés, támogatás) fontosságára. Ekkor fogadták el a Libraries Programme c. dokumentumot is.

A könyvtári program 1992. évi második kiadásában mindazonáltal meg kellett állapítani, hogy az első kiadásban még mindig nem szerepeltek a közkönyvtárak számukhoz és jelentőségükhöz méltó módon. Ezért aztán a főbizottság égisze alatt 1993-ban megindultak a közkönyvtárak és az információs társadalom témakörébe illeszthető kutatások és közös akciók. Ezekben Belgium, Dánia, Finnország, Németország, Görögország, Írország, Hollandia, Portugália, Svédország és Nagy-Britannia közkönyvtárai vettek részt. E törekvések eredője az 1995-ben debütáló PubliCA terv lett, amelynek célkitűzései a közkönyvtárak információs funkciójának kifejlesztése-erősítése körül koncentráálódnak, és a könyvtárak közötti különbségek kiküszöbölése és a hálózatfejlesztés tennivalóiban konkretizálódnak. 1998 márciusában Luxemburgban mutatták be a PubliCA keretében futtatott projekteket, úm. az ILIERS-t (Integrated Library Information, Education and Retrieval System), a CHILIAS-t (Children in Libraries: improving multimedia virtual library access and information skills), a VERITY-t (Virtual and electronic sources skills

training) és a LISTED-et (Library Integrated System for Telematic-based Education).

1998 augusztusában Leuvenben a PubliCA-t kiterjesztették Közép-Kelet-Európa új demokráciáira is. Az 1999. évi február 26-án és 27-én tartott szentendrei találkozón a közkönyvtárak információs központi szerepével kapcsolatos feladatok megvitatása szerepelt a napirenden, és elfogadást nyertek az 1999. évi nyugat-európai könyvtárakban abszolválandó továbbképzések programjai.

Napjainkban még további programok és cselekvési irányelvek szolgálják a PubliCA terv teljesítését és a közép-kelet-európai közkönyvtárak felemelkedését az „európai szintekre”.

Meglehet, hogy a futtatott tervek és programok realizálása nem lesz könnyű, és a közkönyvtárak csak jelentős erőfeszítések árán közelítenek majd az optimum felé, de az máris biztos: a szóban forgó célkitűzések reálisak. Ráadásul gyors változásokra van szükség, mivel a helyi társadalmak e könyvtárak információs funkciójának kiteljesedése nélkül képtelenek lesznek rendeltetészerűen működni.

(Futala Tibor)

00/368

D'ALESSANDRO, Dario: La biblioteca provinciale in Italia: appunti per una storia non scritta = Boll. AIB. 40. vol. 2000. 1. no. 75-84. p.

Res. angol nyelven

A megyei könyvtárak Olaszországban: megjegyzések egy meg nem írt történethez

Együttműködés -belföldi; Megyei könyvtár

A „megyei” jelző az olasz megyei könyvtárak esetében nem ellátandó területet, hanem fenntartó, illetve tulajdonos testületet jelöl. A megyei könyvtár (Olaszországban is) közkönyvtár, azaz szolgáltatásait mindenki számára nyújtja, szociális és kulturális megkülönböztetés nélkül. Általában közepes, illetve nagy méretű könyvtárak, működések nagyság-

rendje erősen függ tartalmuk minőségétől és mennyiségétől, s e tartalomban nagy szerepe van a helytörténeti anyagnak. Nem csekély szerepet kap az a tény, hogy a megyei könyvtárak székhelyén (lévén ezek megyei illetve regionális „fővárosok”, a magas kultúra számos intézménye (egyetemek, konzervatóriumok, akadémiák) van jelen. Nem elhanyagolható jellegzetessége e könyvtáraknak, hogy – a székhelyek legnagyobb (legfontosabb) könyvtárai lévén – megyei köteletpéldányjoguk van.

A megyei (és területi konzorciumok által fenntartott) könyvtárak száma (a most alakuló bolzanóival együtt) 35, ezek közül az 1950 előtt alakultakat „történeti”-nek tekintik. A 18 történeti megyei könyvtár közül 15 közép- és dél-itáliai, s mindössze három található Toscanától északra. Az új alakulások esetén a helyzet sokkal kiegyensúlyozottabb: 9 van Itália közép- és déli, míg 7 közép- és északi régióiban.

Ezek a könyvtárak egészen a legutóbbi időig teljes elszigeteltségben működtek, mind területi, mind intézményi szempontból. A fordulópontra 1997 szeptembere, a megyei könyvtárak első országos konferenciája volt. A pescarai összejövetel e könyvtárak intézményi szerepével és nyilvános funkcióival foglalkozott, a következő évi konferencián a vezetés és a szakképzés, majd a szakmaiság és a személyzeti menedzsment volt a téma. Az első konferencián kifejeződött együttműködési és információcsere igénynek még nincs intézményesült megvalósulása.

Bár a megőrző funkció igen fontos a megyei könyvtárakban, fő feladatuk mégis a naprakész anyag rendelkezésre bocsátása minden területen. Gépesítés tekintetében nagyjából a városi könyvtárak szintjén (talán egy-két lépéssel előbbre) állnak.

(Mohor Jenő)

00/369

INGWERSEN, Bernd: Mit den „Glorreichen Sieben“ fängt es an... Die Internetinitiative der Hamburger Öffentlichen Bücherhallen = Buch Bibl. 52.Jg. 2000. 5. no. 351-358. p.

Res. angol nyelven

A Hamburgi Városi Könyvtár Internet-projektje

Használók képzése; Számítógép-hálózat; Városi könyvtár

Az elmúlt években költségvetési megszorításai és átszervezési tervei miatt a szakma és a médiumok sokat foglalkoztak a Hamburgi Városi Könyvtárral, ami gyakran beárnyékolta a könyvtári rendszer szakmai és technikai fejlődését. A „hamburg.de” projekt keretében a könyvtár egymillió márkát kapott számítógépes rendszerének korszerűsítésére, továbbá a használók és a könyvtárosok rendelkezésére álló internetrészleg kibővítésére. A cél az, hogy minden hamburgi lakos ingyenes internet-hozzáférést és e-posta-címet kapjon. Mindezek következtében a képzés a könyvtár egyik legfontosabb funkciójává válik. A projekt szervezői nem csak a könyvtárosok, hanem a használók számára is szerveznek képzést, és egy ún. internetközpont felállítását is tervezik.

(Autoref.)

00/370

ROMINSKI, Marion – FEIERABEND, Jörg: Stadtbücherei und Stadtbildstelle – ein Medienzentrum für die Stadt = Buch Bibl. 52.vol. 2000. 4. no. 288-293. p.

Res. angol nyelven

Városi könyvtár és médiatár Gelsenkirchenben

Eszköztár; Képanyag; Szolgáltatások; Városi könyvtár

Annak ellenére, hogy a vizuális eszköztáraknak és a könyvtáraknak komoly hagyományai és hasonló funkciói vannak, általában nem sokat tudnak egy-

másról. A technológia fejlődésének és annak a ténynek köszönhetően, hogy a könyvtárak nyitottak az új információhordozók felé, nem tagadható a két intézménytípus közeledése egymáshoz. Németországban már vannak példák a sikeres és produktív együttműködésre a vizuális eszköztárak és a könyvtárak között. Gelsenkirchen városa egy lépéssel tovább ment ennél: a városi vizuális eszköztár 1972 óta a városi könyvtár részeként működik. Ennek ellenére 25 évbe került, amíg a teljes integráció megvalósult. Mára a munkafolyamatok és a munkatekerek egyaránt egymásba fonódtak, és az állomány nem a hordozók, hanem tartalmi szempontok szerint csoportosítják. Ily módon sikerült a két intézmény erősségeit egyesíteni.

(Autoref. alapján)

Lásd még 349, 397

Tudományos és szakkönyvtárak

00/371

ORTOLL ESPINET, Eva: Bibliotecas de los colegios profesionales en el área de salud en Cataluña: servicios actuales y necesidades de actuación = Rev. Esp. Doc.Cient. 23.vol. 2000. 2. no. 148-158. p. Bibliogr. 9 tétel.

Res. angol nyelven

A katalán egészségügyi szakmai szervezetek könyvtárai: szolgáltatásaik és a szükséges fejlesztések

Egyesületi könyvtár; Szakkönyvtár -egészségügyi

Terjedőben van az az angolszász eredetű tendencia, amely növekvő szerepet és jelentőséget ad a szakmai egyesületeknek, akkreditációs tevékenységük által. Ez a felelősség viszont azzal jár, hogy a szakmai egyesületek, kollégiumok információkat

és tájékoztatási szolgáltatásokat kell, hogy nyújtsanak tagjaiknak. Az információk terjesztését, a tájékoztató szolgáltatások (de legalább a bibliográfiai tájékoztatás) nyújtását pedig nyilvánvalóan a könyvtárakra kell bízni. Felmerül a kérdés, hogy a szakmai egyesületek könyvtárai alkalmasak-e, képesek-e ezen feladatok ellátására? Ezt vizsgálták kérdőíves felméréssel a katalán orvosi-egészségügyi szakmai egyesületek körében. A rendkívül vegyes (de általában nem megnyugtató) képet adó eredmények alapján szükség lenne egy szolgáltatási minimum meghatározására, és könyvtári irányelvek kidolgozására.

(Autoref. alapján)

Iskolai könyvtárak

00/372

KOZLOVA, O.: S vysoty metodičeskogo Olimpa = Biblioteka. 2000. 3. no. 24-28. p.

A módszertani Olümposz magasából. Az iskolai könyvtárak helyzete Oroszországban

Iskolai könyvtár; Könyvtárosi hivatás; Módszertani munka

A Biblioteka hasábjain gyakran kerül sor az orosz iskolai könyvtárakról szóló publikációk közlésére, azonban ezek egyike sem tekinthető összegző tanulmánynak. A módszertani munkát sokban segítik a „Szeptember elseje” és az „Iskolai könyvtár” című lapok közleményei, ezekben az Usinszkij Állami Tudományos Pedagógiai Könyvtár módszertani osztályának munkatársai adnak a témában tanácsokat és válaszolnak a felmerülő kérdésekre.

Az iskolai könyvtár létalapját az adja, hogy az iskola alapegységeként vesz részt a tanítási-tanulási folyamatban. A könyvtárakról szóló orosz törvénybe bekerült az iskolai könyvtár fogalmának pontos definíciója, az oktatásról szóló törvény 55. paragrafu-

sa pedig kimondja az iskolai könyvtár ingyenes használatának jogát és az információhoz való korlátlan hozzáférés lehetőségét. Napjainkban az alsófokú oktatási intézmények könyvtárai egy-egy osztályteremnek megfelelő helyiséget foglalnak el az iskola épületében, egy-két könyvtáros dolgozik bennük, állományuk nagysága, összetétele az iskola helyszínétől és a régió pénzügyi helyzetétől függően mintegy 15 ezer egységnyi szépirodalom és ismeretterjesztő anyag, valamint a tanulói létszámtól függően 20-100 ezer egységnyi tankönyv.

Az állomány mintegy hetven százalékát kitevő tankönyvek beszerzését mindig is a könyvtáros intézete, ez ma már nem csak a „szeptemberben kiosztani, tanév végén összegyűjteni” feladatát jelenti, hiszen a megrendelés során tanulmányozni kell a föderációs, a regionális és a helyi ajánló könyvjegyzékeket, konzultálni kell az iskolában tanító pedagógusokkal, a tanulmányi-módszertani-könyvtári szakértőkkel és nem utolsósorban nem szabad túllépni a rendelkezésre álló pénzügyi keretet.

A negyven éve művelődési minisztériumi keretek között funkcionáló Központi Könyvtári-Informatikai Bizottság részeként működő alsófokú oktatási intézmények könyvtárainak szekciója a könyvtári törvénnyel összhangban készít ajánlásokat és normatív dokumentumokat. A korábbiakban már összeállították az iskolai könyvtárakra vonatkozó jogszabályok gyűjteményét, ebből azonban még hiányzik a beszerzés és a selejtezés erősen megváltozott rendszerének rögzítése. Nem került viszont rendezésre egyelőre a könyvtárosok fizetése (tevékenységük alapján kulturális munkatársak, hovatartozás szerint azonban az oktatási szféra részét képezik, fizetésük szempontjából egyébként az utóbbi az előnyösebb), kedvezményekre való jogosultsága (a pedagógus-kedvezményekre nem jogosultak és a könyvtári törvényben rögzített kedvezményekből is kimaradnak, mert az csak a közművelődési könyvtárak vonatkozásában rendelkezik), az állománnyal kapcsolatos anyagi felelőssége. Nem készült még

utasítás az állománystatisztikáról, a BBK harmadik kiadásának az iskolai könyvtárakban alkalmazandó rendszeréről és a könyvtárakban eltöltött munkaidő nemzetközi normák szerinti rendezéséről.

Az iskolai könyvtárosok körében végzett felmérések szerint a könyvtáros munkájában a legfontosabb a gyerekekkel való együttlét és a cselekvés szabadsága. Ami a szakmai hozzáértést illeti: a könyvtáros végzettséggel rendelkezők aránya a peresztrojka előtt 10-15 százalékos volt (és nagy volt a fluktuáció), ma ez az arány eléri a 40 százalékot, a könyvtárosok átlagéletkora 45 év. A fejlődés útját mutatja és a könyvtárostól is újszerű alkalmazkodást kíván, hogy – ha kis számban is, de – megjelenik az iskolai könyvtárban a számítógép és megerősödik a könyvtár médiatár-szerepe.

(Hangodi Ágnes)

Egyéb könyvtárak

00/373

PITSCH, Rolf: Menschendienlichkeit als Massstab. Zur Situation der katholischen Büchereiarbeit = Buch Bibl. 52. Jg. 2000. 5. no. 365-368. p.

Res. angol nyelven

A társadalmi hasznosság a mérce. A katolikus könyvtárak helyzete Németországban

Egyházi könyvtár; Feladatkör; Fenntartó szerv; Könyvtáros -társadalmi munkás

A 19. század közepe óta sok könyvtár létesült templomi parókiákon. Az első törekvések a Borromeus Társaság nevéhez fűződnek, amelyet 1845-ben alapítottak. Később, 1900-ban Bajorországban egy másik, Szent Mihály Társaság nevű központi szervezet is létrehozta. Az 1960-as és 70-es években a katolikus egyházat különösen foglalkoztatták a társadalmi kérdések. Azóta a katolikus könyvtári szolgáltatások mindenki számára elérhetőek, nemcsak a

helyi, egyházi szolgáltatások részeként, hanem az országos közkönyvtári rendszeren belül is. Legjelentősebb felhasználói az egyházi gyülekezetek, a kórházak és a nyugdíjas otthonok. A nagyvárosokon kívül sok helyen a katolikus könyvtárak jelentik az egyetlen helyi könyvtárat. Mint kisebb egységek, elsősorban más szervezetek felügyelete alatt álló könyvtárakkal működnek együtt a hálózati környezetben. Egyik társaság sem hajlandó olyan hálózati partnerrel együttműködni, amelynek fő érdeke a költségmegtakarítás. Képzett önkéntesek alkalmazása érdekében a társaságok képzési és továbbképzési programokat is kifejlesztettek. Központi szolgáltatásokat is nyújtanak, például az állománygyarapítás területén.

(Autoref.)

00/374

KASSENBRÖCK, Gabriele: „Die Bücher sind nur die eine Seite...” Evangelische Büchereiarbeit zwischen Selbstbild und Fremdbild, Image und Realität = Buch Bibl. 52. Jg. 2000. 5. no. 362-365. p.

Res. angol nyelven

Evangélikus könyvtárak Németországban

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Egyházi könyvtár; Könyvtáros -társadalmi munkás; Támogatás -pénzügyi -általában

1999-ben ünnepelték a német evangélikus könyvtárak fennállásuk 150. évfordulóját. A Német Evangélikus Könyvtárak Egyesülete helyi szervezetei és tanácsadó testülete révén több mint 1000, társadalmi munkásokkal működtetett települési és kórházi könyvtár munkáját felügyeli. (A személyzet létszáma 5400, az állomány mintegy 1 386 000 egységet tesz ki). Az evangélikus könyvtárak elsősorban felekezetüket szolgálják, de nyitva állnak a település minden lakója előtt. Elsősorban a gyermekek számára kínálják olvasásfejlesztő programjaikat, tevékenységük másik kiemelt területe a kórházi mun-

ka. Az egyházi könyvtárak a közkönyvtári hálózat fontos kiegészítői. Gyakran olyan helyeken működnek, ahol nincs önkormányzati fenntartású könyvtár. Azt a tényt, hogy az egyházi könyvtárakat társadalmi munkásokkal működtetik, az önkormányzatoknak nem szabad érvként felhasználniuk, ha létszámleépítésről, vagy könyvtárbezárásról van szó. Az Egyesület sokféle módon támogatja e könyvtárak tevékenységét: a képzés és továbbképzés megszervezésével, állománygyarapítási segédletekkel, a PR-munkához és a különböző rendezvényekhez szükséges anyagok biztosításával.

(Autoref. alapján)

00/375

IVAŠKIN, S.: Vostrebavana... klassika = Biblioteka. 2000. 4. no. 26-28. p.

A börtönkönyvtárak helyzete Oroszországban

Börtönkönyvtár

Az orosz börtönkönyvtárak összetételének és használatának vizsgálata, az elítéltek olvasói szokásainak kutatása speciális megközelítési módokat igényel.

Nem is olyan régen az Orosz Föderáció területén még súlyos börtönbüntetés járt a közlekedési szabályok megsértéséért, manapság már kíméletesebb az orosz Btk és a bírói gyakorlat. Nincsenek már másként gondolkodásukért bebörtönzött politikai elítéltek sem – holott korábban éppen ők voltak a legaktívabb olvasók, a mostani elítéltek nagy százalékát kitevő gyilkosok, erőszakot tevők, rablók és zsarolók közül viszonylag kevesen válnak a börtönkönyvtár olvasóivá. A kis- és fiatalkorúak börtöneiben az állomány alapvető részét képezik a tankönyvek, ezek azonban szigorú válogatáson esnek át: a gyűjtemény használói ugyanis nem juthatnak az adott helység térképét, kémiai kísérletek leírását vagy szűrő- és lőfegyverek ábráit tartalmazó könyvekhez.

Amikor Oroszország az Európa Tanács tagja lett, a börtönök könyvtárügyének javítása konkrétan nem került szóba, de a szervezet feltételül szabta az orosz börtönök általános állapotának javítását és a halálbüntetés megszüntetését. Az előbbi a pénzügyi viszonyok javulásától függ, az utóbbival kapcsolatban megkezdődött a jogszabályok módosítása.

Az elítéltek szokásainak vizsgálata egyes olvasói csoportok kialakulását és jellemzőit mutatja történetileg és a jelenben egyaránt. A kutatást sokban segítik azok a börtönnaplók, amelyekben a totalitárius rezsimben bebörtönzött másként gondolkodók emlékeznek meg a börtönkönyvtárakról.

A szibériai Butürszkaja börtön könyvtára a múltban azért volt gazdag lengyel anyagban, mert ide száműzték a nemzeti függetlenségükért harcoló lengyeleket. A húszas évek táján a gyűjtemény köteteit még használták, azóta nyomuk veszett. A kábítószert fogyasztásáért fogva tartottak csoportja az időben is elkülönül: a hetvenes évek kábítószeresei a társadalommal való szembenállást jelezték a drogfogyasztással, életformájuk részét képezte az olvasás, igényeiket (Nietzsche, Schopenhauer, Heidegger, Freud művei) a börtönkönyvtár gyakran nem is tudta kielégíteni. Az utóbbi évek narkósainak többsége fiatalkorú, felsőfokú tanulmányaik befejezése előtt kerülnek börtönbe, a számítógép, a techno-zene, a diszkók és a klubok világa az övék, olvasási kultúrájuk kialakulatlan, legföljebb a fiataloknak szóló újságokat ismerik és olvassák.

Csoportot alkotnak az elítéltek között azok is, akik olvasnivalójukat vallási szempontok alapján választják. A múltban a petravisták számára kizárólag az Újszövetség olvasását engedélyezték, ugyanez történt Dosztojevszkijjal is az omszki börtönben. A régi Oroszországban csak a pravoszláv vallás gyakorlása volt engedélyezett, különösen igaz volt ez a büntetés-végrehajtási intézetekben. A muzulmánok, zsidók, protestánsok, katolikusok, buddhisták nem végezheték szertartásaikat a börtönben, viszont a vallásukhoz kapcsolódó irodalmat ol-

vashatták. Különleges azoknak a helyzete is, akik nemzetiségük szerint nem tartoznak a börtön helyszínének népcsoportjához.

A börtönkönyvtárak állománya alapvetően orosz nyelvű, és igen ritka az olyan kivétel, mint a Nyekraszov Központi Állami Közművelődési Könyvtár és a Butürszkaja börtön kapcsolata: köztük rendszeres a FÁK nemzeteinek nyelvén írott könyvek cseréje. Speciális olvasói csoport figyelhető meg többek között Szolzenyicinnek a Gulágról szóló műveiben. A táborokban raboskodó értelmiségi réteg: orvosok és más egészségügyi feladatot ellátó személyek, kutató- és ipari mérnökök használhatták az ott kialakított ún. tudományos kutatóintézetek

könyvgyűjteményeit, könyvtárközi kölcsönzést is igénybe vehettek – igaz, folyamatos ellenőrzés mellett, sőt: a rokonok, ismerősök, barátok (orvosok esetében a táboron kívüli páciensek) beszerző tevékenységének köszönhetően saját barakkjukban lehetőségük volt könyvgyűjtemény felállítására is.

A tanulmányt követő felhívásban a Biblioteka szerkesztősége felajánlja közvetítői segítségét ahhoz, hogy – főleg kis- és fiatalkorúak börtöneibe és nevelőintézteibe – magánszemélyek és könyvkiadással, -terjesztéssel foglalkozó intézmények könyvadományokat juttathassanak el.

(Hangodi Ágnes)

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Állomány, állományalakítás

00/376

JEEVAN, V.K.J.: Information drought in research: an Indian perspective = *Libr.Rev.* 49.vol. 2000. 3. no. 112-118. p.

Res. francia és német nyelven

A kutatás információhiánya Indiában

Felmérés; Folyóirat; Folyóirat-előfizetés; Kutatás információellátása; Szakirodalom -természettudományi és műszaki; Üzemi szakkönyvtár

A cikk az Indiai Technológiai Intézet (Indian Institute of Technology, ITT, Kharagpur) központi könyvtárának folyóirat-előfizetési adatait elemzi

1995 és 1997 között, hogy megoldást találjon a kényszerű folyóirat-lemondások nyomán kialakult helyzetre. Ismerteti a tanulmány logikáját, és igyekszik eloszlatni néhány mítoszt, pl. a nyomtatott folyóiratok elektronikus kiváltásának lehetőségét. A könyvtár 1995-ben összegyűjtötte a többi indiai ITT folyóirat-előfizetési adatait is, hogy fényt derítsen a drága folyóiratok duplikált előfizetésének mértékére. Elektronikus adatbázisok, pl. a CCOD (Current Contents on Diskette) és az INSPEC használatával a kharagpuri egyetemen készült kutatások mennyiségét is számba veszi, továbbá bemutatja a könyvtár költségvetési alapelveit. Néhány javaslatot tesz a folyóirat-lemondások következtében kialakult „információs aszály” problémájának megoldására.

(Autoref.)

00/377

BAXTER, Kathleen: Your discards may be somebody's treasure = Libr.J. 125.vol. 2000. 6. no. 62-63. p.

Az ön könyvtárában kiselejtezett könyvek másoknak sokat érhetnek: adásvétel az interneten

Kivont anyag eladása; Számítógép-hálózat

Kathleen Baxter, az Anoka County Library gyarapító könyvtárosa új módszert talált a könyvtár bevételeinek növelésére. A dolog úgy kezdődött, hogy feliratkozott a Maud Hart Lovelace rajongók levelezőlistájára. A tagok többek között virtuális csereberét folytatnak kedvenc íróijük műveivel. A virágzó üzletmenetre már néhány könyvkereskedő is felfigyelt. A szerző pedig azt vette észre, hogy az eladásra ajánlott könyvek közül nem kevés könyvtári állományból kivont darab volt. És feltette magának a kérdést: mért nem maguk a könyvtárak húznak hasznot ezekből? Lovelace egyik könyvét például, melyet több mint negyven éve adtak ki utoljára, egy könyvtár 50 centes árral tett ki az eladandó könyvek polcára, s aki megvette 650 dollárt kapott érte, mikor eladta. A könyvtárosok tehát sokszor nincsenek tisztában az állományból kivont, vagy ajándékba kapott könyvek értékével. Ezen pedig könnyű segíteni. Egyszerűen rendszeresen kell látogatni az interneten az eBay, a BiblioFind és a Book-Finder weblapjait (www.ebay.com, www.biblio-find.com, www.bookfinder.com). Az eBay az internet legnagyobb aukciós vállalkozása, kb. 3 millió eladandó árucikkkel, melynek kb. egy tizede könyv. A másik kettő pedig speciálisan antikvár könyvkereskedésre szakosodott.

Baxter tehát kísérletezni kezdett. Hónapokig bújta az eBay oldalait, majd a főnöke beleegyezésével eladott négy könyvet 130 dollárért – ami nem is rossz eredmény. A sikeren felbuzdulva a könyvtári tanács és a belső ellenőr hozzájárulásával intézményesítették az eljárást. A könyvtári büdzséből fedezték az eBaynek járó regisztrációs díjat, és szisztematikusan gyűjteni kezdték az eladhatónak gondolt

könyveket. Weblapjukon közzétették ezek pontos leírását és címlapfotóját. Az eBay oldalaira pedig betették a könyvtárat bemutató leírást. (Bárki megtekintheti a „Find Members” pontnál, ha az ACLBoss azonosítóra keres.)

Az eladások után az eBay-nek néhány százalék jutalékot kell fizetni. De még ezt is el lehet kerülni. A „Peter Pan and Wendy” egy példányának eladása-kor például az eBay kínálatából kiderült, hogy egy – a könyvtárénál kevésbé értékes – példányért 62 dollárt kínáltak. Mivel a példány leírásánál az ajánlattevőkről is információkat kaphat az ember, így Baxter e-mailt küldött a második licitálónak, aki boldogan fizetett 100 dollárt a könyvtár könyvéért. És a közvetítési díj a könyvtár zsebében maradt. Baxter sok jó tanáccsal látja el a kezdőket. Például: az eladásra kínált példány leírásánál ügyeljünk a pontosságra, közöljük a minimális árat, a szállítási költséget, ne terheljük a vevőjelölteket az eladásra vonatkozó körülményes szabályokkal, tartsuk nyilván eladandó könyveink adatait és a már eladottakét a vevők neveivel együtt stb.

Mikor az Anoka County Library könyvtárosai más könyvtárak munkatársaival beszélgetnek a könyvek ilyen módon történő értékesítéséről, azok először általában elcsodálkoznak, majd elgondolkoznak rajta, vajon ők is meg tudnák-e csinálni. Hiszen miért is kéne ellenálni egy olyan ideának, mely pénz hozhat könyvtárunk konyhájára?

(Fazokas Eszter)

Lásd még 387, 401

Feldolgozó munka

00/378

SUKIASÁN, E.R.: Klassifikacionnye sistemy v sovremennom mire: problemy tipologii i terminologii = Naučn. Teh.Bibl. 2000. 3. no. 47-53. p.

Osztályozási rendszerek napjaink világában: tipológiai és terminológiai problémák

Osztályozási rendszer; Terminológia

E cikk az osztályozási rendszerek tipológiai kérdéseivel foglalkozik, amelyek egyfelől az osztályozási rendszerek tartalmával (egyetemes, ágazati, szakterületi), másfelől elterjedtségével (nemzetközi, nemzeti, helyi) kapcsolatosak.

Tartalmi vonatkozásban az osztályozási rendszerek egyetemesek (universal) vagy ágazatiak (special), a rendszerező elv itt a tartalmi, tematikai határ. Ebből a meghatározásból hiányzik az osztályozási rendszer struktúráját tükröző, jelzeteiben kifejezésre jutó, alapvető osztályozási elv kifejezése: az ágazati, szakterületi rendszerekben a struktúra nem feltételez a tartalommal kapcsolatos felosztáson kívül egyéb felosztást. Ha ezt a feltételt figyelmen kívül hagyjuk, akkor a speciális osztályozási rendszer fogalma sérül olyan esetben, amikor egy egyetemes osztályozási rendszer egy-egy osztályának külön kiadását speciális, szakkiadásnak tekintjük, holott ebben az esetben az egyetemes osztályozási rendszer részletéről van szó, és nem speciális osztályozási rendszerről. Pl. az ETO egy-egy tárgykört felölelő, önállóan kiadott részét gyakran nevezik tévesen ágazati osztályozási rendszernek (special subject edition).

Az egyetemes jelzőt alkalmazzuk olyan esetekben is, amikor az nem a tartalomra, hanem egyéb paraméterekre vonatkozik, pl. egyetemesnek nevezünk olyan osztályozási rendszereket, amelyek valamely kiadványtípus (kartográfiai anyagok, kották, képek stb.) osztályozására szolgálnak.

A „nemzeti” jelzőt általában nem használjuk osztályozási rendszerek elnevezésében, holott a „nemzeti könyvtár”, „nemzeti bibliográfia” fogalmak elfogadottak. Ezekben a „nemzeti” jelző az „országos” szinonimája, s ebben a vonatkozásban elgondolkodtató a nemzeti osztályozási rendszer, illetve országos osztályozási rendszer fogalma. A nemzeti osztályozási rendszer egy adott nemzet történelmét, földrajzát, néprajzát, gazdaságát, kultúráját, nyelvét, jogrendszerét stb. jellemző fogalmakat tartalmaz. A nemzeti osztályozási rendszer akkor válik országossá, ha valamely országos hatáskörű dokumentum (szabvány, törvény, rendelet) ezt megalapozza. Minden országos osztályozási rendszer nemzeti, de nem minden nemzeti osztályozási rendszer országos is egyben.

A nemzetközi osztályozási rendszerek első, fő jellemzője az elterjedtség, a második, szervezési jellemzője pedig az, hogy általában nemzetközi szervezetek vagy több ország szakértői közösen gondoskodnak róluk. Két ilyen rendszert ismerünk: az ETO-t, illetve a Dewey-féle tizedes osztályozást (TO), amelyet 135 országban és nagy bibliográfiai adatbázisokban, pl. az OCLC-ben használnak. A mai gyakorlatban keveredik két fogalom: a „nemzetközi” és a „nemzetközileg elterjedt”. Az ETO és a TO inkább az utóbbival jellemezhető. Az igazi nemzetközi osztályozási rendszer tartalmának el kell különülnie a nemzeti osztályozási rendszerre jellemző sajátosságoktól, de nagyon nehéz meghúzni a határt a világ- és a nemzeti kultúrák között. Ugyancsak nehéz a földrajzi, nyelvi, etnikai stb. táblázatok összeállítása egy nemzetközi osztályozási rendszer számára. A nemzeti jellegtől független osztályozási rendszer létrehozására már több kísérlet történt, a legsikeresebbnek mondható Ingetraut Dahlberg Information Coding Classification című rendszere. Szerzői nemzetközinek szánták a Bliss-féle bibliográfiai osztályozás 2. kiadását, de még nem fejezték be.

A szakértők véleménye szerint a jelenlegi osztályozási rendszerek aligha maradnak fenn a 21. század első

két évtizedénél tovább, hacsak nem kerülnek gyökeres átdolgozásra az új technológiáknak, illetve az információs és könyvtári gyakorlatnak megfelelően.

(Rácz Ágnes)

00/379

CHAN, Lois Mai – LIN, Xia – ZENG, Marcia Lei: Structural and multilingual approaches to subject access on the Web = IFLA J. 26.vol. 2000. 3. no. 187-197. p. Bibliogr.

Res. francia, német, orosz és spanyol nyelven

Tárgyi feltárás a weben: többnyelvű és szerkezeti megközelítés

Online információkeresés; Osztályozás; Számítógép-hálózat; Tárgyi feltárás

A világháló forrásainak szaporodásával egyre nagyobb az érdeklődés a források tárgyköri vagy hierarchikus csoportosítása iránt. Az ilyen szervezéssel általában hatékonyabb keresés végezhető. A tárgyköri csoportosítás alapjául szolgálhatnak létező osztályozási rendszerek, népszerű webkalauzok és keresőgépek tárgyköri hierarchiái, illetve a könyvtárak saját, helyi osztályozási rendszerei. A nyelvi és kulturális korlátok áthidalására sok webes keresőrendszer fejlesztett ki új szolgáltatásokat, így például regionális változatokat, nyelv/régió szerinti keresési lehetőséget, keresőkérdések és weblapok fordításait stb. A cikk áttekinti a fő keresőrendszerek módszereit a kompatibilitás megőrzésére és a regionális szolgáltatások kifejlesztésére. Elemzi továbbá a társadalmi és a kulturális fejlődés hatását a tárgykörök és a használói felületek szervezésére. A hierarchikus struktúrákat speciális, tárgyköri weblapok, speciális célok és egyéni használók számára is alkalmazzák. Erre az utolsó kategóriára példa a cikkben bemutatott Knowledge Class nevű eszköz.

(Autoref. alapján)

00/380

CREMER, Monika – NEUROTH, Heike: Das CORC-Projekt von OCLC an der Niedersächsischen Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen = Bibliotheksdienst. 34.Jg. 2000. 5. no. 755-776. p.

Az OCLC CORC projektje a göttingeni Alsó-Szászországi Állami és Egyetemi Könyvtárban

Együtműködés -nemzetközi; Elektronikus dokumentum; Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Tárgyi feltárás

Az OCLC az InterCat projektet követően indította el 1999 januárjában a CORC-projektet (Cooperative On-line Resource Catalog, <http://oclc.org/oclc/corc/index.htm>). A program célja, hogy a könyvtárak nemzetközi együttműködésével átfogó adatbázis épüljön az on-line forrásokról. A projekt során egyúttal tesztelik a szabványokat, technikai módszereket és eszközöket is. Feltárára jelenleg az AACR2-t és a MARC-formátumot használják, de vannak már a metaadatokkal kapcsolatos kezdeményezések is, ilyen a göttingeni egyetem SSG-FI-programja (SonderSammelGebiets-Fachinformationsführer-Projekt, szakmai tájékoztatás gyűjtőköri megosztás alapján, <http://www.sub.uni-goettingen.de/ssgfi/>).

A CORC összesen négy adatbázisból áll:

- dokumentumrekordok,
- besorolási adatok,
- CORC-pathfinder (szakterületi csatolásgyűjtemények),
- Dewey-féle Tizedes Osztályozás.

A CORC adatbázisába különböző eredetű címfelvételek kerülnek be MARC 21, vagy Dublin Core formátumban, ezek le is tölthetők a helyi adatbázisokba. Egy-egy internetes dokumentum előállítására az URL beírásával kezdődik: a CORC-rendszerből a HTML-oldalon levő információk (metaadatok stb.) alapján automatikusan generálhatók ún. bázis-címfelvételek. Ezek módosítása MARC 21 vagy Dublin Core formátumban manuálisan történik.

Az Alsó-Szászországi Állami és Egyetemi Könyvtár (SUB), Göttingen, 1999 áprilisa óta vesz részt partneri státuszban a programban (egy évig a DFG támogatásával). A még folyó metaadat- és lezárt SSG-FI-program során a SUB munkatársai rengeteg hasznosítható tapasztalatot szereztek. Részvételeik egyik haszna, hogy már a kezdeti szakaszban be tudnak kapcsolódni a nemzetközi katalogizálásba, továbbá az adatbázisok újrahazsnosításával, illetve tesztelésével hozzájárulhatnak a program sikeréhez.

1. A korábban készült SSG-FI-kalauzok a világ internetes szakirodalmi információs forrásait gyűjtötték össze, és katalogizálták a Dublin Core Element Set alapján. Ezek a kalauzok ún. minőségi tematikus zsilipek, s mivel angol nyelvűek, az egész világon használhatják őket (már működik a Geo-Guide, a MathGuide, a History Guide, az Anglistik Guide és előkészületben van a Forestry Guide.)
2. A már működő WebDoc-szervert fontos HTML-dokumentumok archiválására hozták létre; a tárolt monografikus dokumentumokat a CORC-ban feltárlják.
3. A digitalizált észak-amerikai útleírások programban összesen hatszáz dokumentum vár off-line bevitelre.
4. A rendszert válogatott HTML-oldalak révén is tesztelték. Olyan dokumentumokat választottak, amelyek különböző nyelvűek, közülük egyesek rendelkeznek metaadatokkal és meta-hívójelekkel, nyitóoldalukon Javascript található, az oldal tartalmáról PDF-adatállomány áll rendelkezésre.

A részben automatikus feltárás folyamatát a SUB a következőkre tekintettel vizsgálta: a Dewey Tizedes Osztályozás jelzeteinek (Scorpion) és a tárgyszavak (Word Smith kulcsszavak) automatikus rögzítése, a bibliográfiai adatok automatikus leírása, a javításokhoz szükséges munkaidő-szükséglet. A Göttingeni rekordok, amelyek a CORC-ba bekerül-

nek, kizárólag az automatikus harvest-módszerrel készülnek, MARC 21 formátumú URL-ek alapján.

A leíró katalogizálás tapasztalatai:

- ha vannak metaadatok a forráskódban, alig kell a bibliográfiai adatokon utólag módosítani,
- a MARC 21 formátumban végzett adatbevitelhez szükség van az AACR2 és az ISBD szerinti központosításra,
- szabályozni kell a MARC-adatok áttelepítését a helyi rendszerbe, mert az eltérő szabványok tetemes többletmunkát okoznak.

A tartalmi feltárás eddigi eredményei:

- ha egy HTML-oldal forráskódja elegendő metaadatot tartalmaz, lényegesen kisebb az utólagos munkálatok időigénye; a leíró és kulcsszó-mezőket/adatelemeket legfeljebb csak ki kell egészíteni vagy ki kell javítani,
- az automatikus tizedes osztályozási tevékenység (Scorpion) és a tárgyszavak begyűjtése (WS) az angol dokumentumok esetében csak 50%-osan, a németeknél alig funkcionál.

Az ún. pathfinderek csatolások jegyzékei, illetve ún. „webliográfiák”, amelyeket a rekordok adatbázisától függetlenül manuálisan vagy automatizálva állítanak elő. A SUB ehhez az SSG-FI-rendszer alkalmazásával járult hozzá: az Allegroban kifejlesztettek egy adatexportáló rutint, amelynek segítségével az SSG-FI-kalauzok tételeit automatikusan eljuttatják a CORC megfelelő adatbázisába. Ezt a megoldást először a Geo-Guide-on tesztelték. Jelenleg azt kell mérlegelni, hogy milyen tematikus katalógusokat exportáljanak az adott kalauzból a göttingeni on-line osztályozás (GOK) segítségével. A pathfinder számára a cím-, az URL- és a forrásleíró mezőket értékelik. A pathfindereket XML/HTML-formátumban adják majd ki, és a web-oldalakra is alkalmazhatók lesznek; a copyright-előírásokat szem előtt tartva minden könyvtár letöltheti, és további feldolgozás céljára le is másolhatja ezeket.

1999 vége óta a CORC-rendszer sokat javult, több szempontból is: pl. jelentősen bővült az adatbázi-

sok dokumentációja, és a Dewey-féle tizedes osztályozás is segíti a hatékonyabb munkát.

A projektben világszerte 289 könyvtár és más intézmény vesz részt. A Dublin Core-t adatbevitelre elsősorban Ausztrália alkalmazza; a MARC 21 és a DC tetszőleges alkalmazása rugalmassá teszi a rendszert, ezt Németországban még nem tudják kihasználni. Amint a DC nemzetközi szabvánnyá válik, a CORC jelentősége is meg fog nőni; ennek azonban az a feltétele, hogy már a szerző is használható metaadatokat közöljön. A katalogizálókra továbbra is szükség lesz, de felgyorsul és eredményesebbé válik a tájékoztató munka. A „Dublin Core Mapping” módszert a jövőben szabványként készülnek alkalmazni a német könyvtári rendszerekben.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 418

Katalógusok

00/381

DE ROBBIO, Antonella: Lancio Web di Voyager nel cyberspazio: il nuovo catalogo online della Library of Congress = Boll.AIB. 40.vol. 2000. 1. no. 45-59. p.

Res. angol nyelven

A Library of Congress új online katalógusa

Nemzeti könyvtár; Online katalógus; Számítógép-hálózat

A *Library of Congress* korábbi, IBM mainframe gépi rendszeren működő nyilvános katalógusát, a LOCIS-t 1999. szept. 21-én felváltotta a WebVoyager, vagyis az új, kliens-szerver alapú OPAC-hoz hozzáférést biztosító HTTP-interfész.

A Voyager a Des Plaines, Illinois béli *Endeavor Information Systems* szoftverház terméke, amely a LC integrált könyvtári rendszerére kiírt tendert megnyerve 15 hónap alatt végezte el a munkát. Míg a

LOCIS számos katalógust „aggregált”, így a „copyright fájlokat” és a kormányzati hivatalos kiadványokét stb., a Voyager csak olyan dokumentumok rekordjait tartalmazza, amelyek a LC állományában vannak. Az egyéb, a könyvtárhoz más módon kapcsolódó katalógusok a honlapról érhetőek el.

Az új OPAC közel 12 millió rekordot tartalmaz, a könyveken és időszaki kiadványokon kívül számítógépes fájlokról, kéziratokról, térképekről, kép- és hangrögzítésekről (beleértve a 4,7 millió PREMARC fájlból származó rekordot is). Az új OPAC Z39.50-en keresztül is elérhető, keresni egyszerűen (kulcsszavakkal) és „haladó fokon” (Boole-operátorokkal), valamint csak szöveges (ASCII) módon, telenet útján is lehet. A kereső és böngésző lehetőségek széles skáláját nyújtja, a névtől a raktári jelzetig, a megjelenítésnek négy változata lehetséges (a rövid leírástól a MARC tag-ekig).

(Mohor Jenő)

Információkeresés

00/382

GREEN, David: The evolution of Web searching = Online Inf.Rev. 24.vol. 2000. 2. no. 124-137. p. Bibliogr.

A világhálón való információkeresés fejlődése

Gépi információkeresés; Gépi információkeresési rendszer; Szakértő rendszer; Számítógép-hálózat

A WWW-n történő keresésében a webkeresők (keresőgépek, keresőmotorok, search engines) mellett a webkalauzok (directoryk, webkatalógusok) is fontos szerepet játszhatnak. Ezek weboldalak előre meghatározott listái, amelyeket emberek szerkesztenek (nem gépi úton készülnek), téma (tárgy) szerinti rendezettségűek és szelektívek. Ennek megfelelően minőségi forrásokat tartalmaznak és népszerűek is a felhasználók körében. Egy-egy ilyen kalauz használatakor a felhasználó az adott szakrend sze-

rint navigálhat, vagy kereshet is a kalauz tételei között. Nagyobb kalauzokhoz keresők is kapcsolódnak, hogy segítségükkel másodlagos adatokat nyerhessünk, ha magában a kalauzban nem talált a felhasználó megfelelő dokumentumot. Tágabb értelemben véve, minden olyan weboldal, amely kapcsolatok (linkek) valamilyen rendezett listáját tartalmazza, kalauznak tekinthető.

A portálok először azoknál a szolgáltatóknál jelentek meg, amelyek vagy csak internetkapcsolatot nyújtottak, vagy a böngészők alapértelmezésben beállított honlapjait (a Netscape esetében ez a Netcenter, az Explorernél az MSN.). Az utóbbiak esetében a felhasználók sokszor nem tudták vagy nem akarták átállítani az alapbeállítást. Hasonló helyzet volt a csak keresést kínáló webhelyeken. A keresett dokumentum megtalálása után már nem maradt tovább az olvasó az adott oldalon. Ha viszont a felhasználó számára más, további értékes információkat kínálnak, kialakul a portál, amely csábító lehet a felhasználók számára.

Közben a keresők és a kalauzok közötti különbségek némileg elmosódtak.

1998 táján jelentek meg a keresők új generációi. Ide tartoznak a metakeresők, amelyek lehetővé teszik, hogy a felhasználó több kereső segítségével kevesen párhuzamosan. Ezek egy része a duplumokat is kiszűri. A keresett szavak gyakoriságának és elhelyezkedésének, mint relevancia-mutatónak az elemzése mellett az adott hely népszerűségének szempontja is megjelent a keresésben. A gyakran látogatott webhelyeknek nincs külön keresője, saját indexszel, amelyet közvetlenül el lehetne érni. Itt a keresési eredmények másodlagos elemzéséről van szó, amelyet a meglevő keresőkhöz kapcsolnak.

A keresett karaktorsor betű szerinti megfeleltetése mellett megjelentek a természetes nyelvi keresést alkalmazó, az emberi nyelv szemantikáját figyelembe vevő keresők is. Ezek vagy korábbi kérdések adatbázisával vetik össze az adott kérést és kínálják fel választásra a legmegfelelőbbnek talált formát, vagy szintaktikai elemzést végeznek.

Az első generációs keresők nem vették figyelembe az egyes webhelyek közötti kapcsolatokat, pedig az azonos alakú szavak, a rokonértelműség és a mondat szerkezetek okozta problémák úgy is leküzdhetők, hogy a bibliometriai módszerekhez hasonlóan figyeljük a kapcsolatokat. Így releváns, minőségi találatokat kaphat a felhasználó, hiszen a weboldalak szerkesztőinek értékítéletét veszi a kereső alapul. A kapcsolatok elemzésével jóval több weboldal tárható fel, mint az emberi munkával összeállított kalauzokban.

A weboldalakon reprezentált explicit tudás mellett az implicit, azaz tehát a tapasztalatra, ötletre, kreativitásra épülő tudásra is egyre nagyobb az igény. Ilyen tudást nyerhetünk a hírcsoportok (newsgroupok) anyagaiban keresést végző eszközökkel. Egyre nagyobb szerepet kapnak a tematikus, azaz egy-egy szűkebb-tágabb szakterület anyagát feltáró keresőszolgáltatások is. A keresők hatékonyabb használatát a kérdéseket interpretáló kiegészítő szoftverek segítik.

Az XML megjelenésével nagy lehetőségek nyílnak meg a keresés fejlettebb formái előtt. Ehhez azonban megegyezésnek kell születnie arra nézve, egy-egy szakterületen milyen egységes címkézést használjanak. Ezt a címkézést aztán a keresőszolgáltatásoknak is használniuk kell, és lehetőséget kell nyújtaniuk használóiknak arra, hogy választhassanak a szöveges keresés és a mezőkben való keresés között. A cikk számos konkrét példával illusztrálja a fenti fejlődést.

(Koltay Tibor)

00/383

LANDONI, Monica – BELL, Steven: Information retrieval techniques for evaluating search engines: a critical overview = *Aslib Proc.* 52.vol. 2000. 3. no. 124-129. p. Bibliogr. 15 tétel.

Információkeresési technikák a keresőgépek értékeléséhez: kritikus áttekintés

Gépi információkeresés; Hatékonyság; Számítógéphálózat

Mind az információkereső szakemberek, mind a webes szolgáltatók részéről igény van arra, hogy az interaktív információkereső rendszerek, többek között a keresőmotorok teljesítményének értékeléséhez szempontokat dolgozzanak ki. A két szakmai közösségnek vannak közös problémái és egymás számára hasznosítható eredményei.

A keresőmotorokat eddig legtöbbször úgy értékelték, hogy összevetették őket, melyik eszköz „jobb” a másikkal. A klasszikus szempontokat (relevancia, teljesség, pontosság, visszahívás) megújító kritériumrendszerben figyelembe kell venni a web dokumentumainak összetettségét és a használóközpontú új szemléletet. Az értékelés öt lépése a következő:

1. Forgatókönyv készítése – annak eldöntése, mit teszünk, ki számára és milyen célból. Ki kell tűzni, mi a célunk: a különbségek feltárása, a jobbítás, tervezési ötletek tesztelése, bizonyos kritériumokkal való összehasonlítás, általános elvek meghatározása vagy kipróbálása. Olyan kérdésekre kell itt választ adni, hogy azt akarjuk-e meghatározni, melyik keresőmotor a legjobb, vagy azt, hogy mennyire hasznos egy bizonyos keresőmotor stb.
2. A vizsgálati kritériumok meghatározása – A *relevancia* értékelésénél figyelembe kell venni a webdokumentumok sajátosságait (a találatok között lehetségesek duplumok, például a tükrözés miatt; a csatolások lehetnek inaktívok; a találatok között szerepelhetnek csatolásgyűjtemények is; a legrelevánsabb találatok a lista elején található; a dokumentumok lehetnek idegen nyelvűek). A *pontosságra* nézve a releváns oldalak számát lehet megadni, jelezni a találati halmaz összesített relevanciáját; igénybe lehet venni egy rangsoroló algoritmust. A *visszahívás* mértékét Clarke és Willett úgy határozza meg, hogy az egyes szolgáltatásokból kinyert releváns dokumentumokat vizsgálja. Az egyes adatbázisokban újabb keresést kell végezni a más szolgáltatók által felderített dokumentumokra. Az újabb keresésnél hozzáférhető, de az eredeti találati listán nem szereplő dokumentumok számát hozzá kell adni a releváns dokumentumok induló számához – ez lesz egy mutatószám nevezője. A számlálóba pedig a releváns dokumentumok kiinduló mennyisége kerül. A *relevancia-rangsor* összeállításához két módszer használatos. A találati lista első felében lévő releváns dokumentumok számát elosztják a halmazban lévő összes releváns dokumentum számával, vagy a halmazban a dokumentumoknak a legrelevánsabb dokumentumhoz képest elfoglalt helyük szerint adnak egy értéket. A *lefedés* kiszámításához egy konkrét keresés esetében a hozzáférhető releváns dokumentumok számát elosztják az összes keresőmotor adatbázisaiban talált összes releváns dokumentum számával. A *használhatósággal* kapcsolatos szempontok a másodlagos szolgáltatásoknál: a források kiválasztása, a leírások szintje, tárgyi feltárás, értékelési kritériumok. A duplumok, az inaktív és tükrözött csatolások mennyisége azt jelzi, mennyi zajra számíthat a használó. Az állandó *elérhetőség* és a zavartalan keresés érdekében célszerű ellenőrizni, hány-szor küld egy-egy keresőszolgáltatás „nem érhető el” vagy hibaüzenetet.
3. A keresőgépek elemzése – Az értékelendő keresőgépekről a lehető legtöbb adatot össze kell gyűjteni (az adatbázis nagyságáról, azaz pl. az indexelt weblapok számáról; a szerkesztés manuális vagy automatikus módjáról; arról, hogy az internetnek mely részét indexeli, milyen mélységig, milyen gyakori a frissítés és a teljes frissítés; a dokumentumok mely része van indexelve, regisztrálják-e a csatolásokat). További szempontok: a keresőképernyők, a keresési módszerek, a keresési eredmények megjelenítése, kiegészítő szolgáltatások.

4. A kísérlet céljai és környezete – A kutatók számára nagy segítséget jelent, ha valódi használók kéréseit használják fel, vagy akár velük végeztetik el a kereséseket (és irányelvek birtokában az értékelést). Minél több keresést célszerű elvégeztetni, lehetőleg időben egymáshoz minél közelebb. Előre meg kell határozni, mi tekinthető relevánsnak, nem relevánsnak (a duplumok, az inaktív és a tükrözött csatolások), mikor nem értékelhető egy találat (ha egy csatolás többször nem érhető el). A nyelvük miatt nem értékelhető dokumentumokat a találati halmazból egy másikkal kell helyettesíteni. Csak eredeti webdokumentumokat kell értékelni. A használói vizsgálatok tapasztalatai alapján a találati lista elején lévő húsz dokumentumot szokták a további számításoknál figyelembe venni.
5. Az eredmények értelmezése – Az eredményeket a vizsgálat célja szerint kell elemezni. Az egyes kereséseknél kapott értékeket átlagolni kell, és a keresőgépekre nézve a középértéket ki kell számítani. Egyéb statisztikai tesztekre és kiterjedtebb tesztelésre is szükség lehet az eredmények hitelesítéséhez.

(Hegyközi Ilona)

00/384

XIE, Hong Iris – COOL, Colleen: Ease of use versus user control: an evaluation of Web and non-Web interfaces of online databases = *Online Inf.Rev.* 24.vol. 2000. 2. no. 102-115. p. Bibliogr.

Könnyű használat vagy használói szabadság? Online adatbázisok webes és nem webes változatainak összehasonlítása

Adatbázis; Ember-gép kapcsolat; Információkeresési rendszer értékelése; Online információkeresés

A cikk egy vizsgálatról számol be, amely a keresők tapasztalatait hasonlítja össze on-line adatbázisok webes és nem webes változataiban. A tanulmány a következő kérdésekre kereste a választ: Mit kedvel-

nek jobban a keresők a webes, illetve nem webes használói felületekben, és – konkrétan – melyek ezeknek a felületeknek a keresés hatékonyságát segítő, illetve csökkentő jellemzői? A vizsgálatot két hallgatói csoport segítségével végezték, kérdőívek használatával. Az eredményekből azt a következtetést lehetett levonni, hogy annak ellenére, hogy a webes felületeknek vannak olyan funkciói, amelyek felülmúlják a nem webes felületeket, a használók mégsem az előbbieket részesítik előnyben. A felmérés során kiderült ugyanis, hogy a kiüntetett felület megválasztása attól függ, hogy a kereső a könnyű használatot vagy a nagyobb irányítási, beavatkozási lehetőséget részesíti-e előnyben. A tanulmány ezért emellett emel szót, hogy az információkereső rendszerek tervezői nagyobb figyelmet fordítsanak ennek az ellentmondásnak az áthidalására.

(Autoref.)

00/385

VALLE BRACERO, Antonio – del REY GUERRERO, Alfredo [et al.]: Tesaurus en HTML. Un modelo de diseno y estructura para su consulta en la malla mundial (WWW) = *Rev.Esp.Doc.Cient.* 23.vol. 2000. 2. no. 159-178. p. Bibliogr. 26 tétel.

Res. angol nyelven

HTML tezauszok. Egy tervezési és strukturális modell a weben való kereséshez

Online információkeresés; Számítógép-hálózat; Tézausz

A világhálón elérhető adatbázisok indexeléséhez a tezauszok is segítséget nyújthatnak. A spanyol tudományos információs és dokumentációs központ (CINDOC) keretében végzett munkálatok kiindulásaként számos on-line help modellt (AcroRead, NetHelp stb.) elemeztek. Végül a Microsoft HTML helpjének vezérfonalát alkalmazták, s a próbákhoz a CINDOC CAT (Confeción Automática de

Tesauros) automatikus tezaszusz-előállító rendszer által létrehozott eredeti tezaszusz-formátumokat használták fel. Ezekre alapozva egy olyan HTML fájlrendszert fejlesztettek ki, amely kereső- és lokációs indexeket, valamint linkeket tartalmaz. A fájlrendszer lehetővé teszi, hogy a felhasználó pontosan a szövegnek arra a pontjára jusson el, amely leginkább megfelel a keresőfogalomnak. Ugyanakkor a keresőképhez kapcsolódó más helyek indikátorai is megjelennek, s ez utóbbiak újabb keresések kiindulópontjaként szolgálhatnak. A CINDOC különböző tezaszuszaiával végzett próbák jó eredményeket produkáltak.

(Autoref. alapján)

Lásd még 379, 390, 405, 408

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

Lásd 371

Könyvtárközi kölcsonzés, doku- mentum- szolgáltatás

00/386

GOULD, Sara: Sending ILL request by e-mail: a discussion and IFLA guidelines = Interlend.Doc. Supply. 28.vol. 2000. 2. no. 73-78. p.

Könyvtárközi kölcsönzési kérések küldése e-postán: a felmerülő problémák és az IFLA irányelvei

Elektronikus posta; Felmérés; Gépi könyvtárközi kölcsönzés; Irányelvek -könyvtári

A könyvtárak egyre több könyvtárközi kölcsönzési kérést (KKK) továbbítanak egymásnak e-mailen,

strukturált üzenetek (AVISO, ARTEmail, ISO ILL Protocol Standard stb.) és szokványos elektronikus levelek formájában egyaránt.

Az IFLA nemzetközi kölcsönzési irodáját felkérték, hogy a faxon küldött kérésekre vonatkozó irányelvek után dolgozza ki az elektronikus postai irányelveket is. Az előkészületeket a helyzet kérdőíves felmérésével kezdték. A válaszolók kb. egyharmada használta a faxszal kapcsolatos irányelveket. Kb. 60%-uk kommunikált elektronikus postán, mégpedig a legkülönbözőbb, nem szabványos formátumokban, és nem tapasztalták, hogy ez gondot okozott volna. A válaszolók hasznos szempontokkal szolgáltak az irányelvek megfogalmazásához.

A már használatos irányelvek (ALA, BLDSC stb.) egy-egy országon belüli könyvtárközi kölcsönzésre vonatkoznak vagy egy bizonyos típusú kérésre. Léteznek olyan megoldások, hogy a kéréseket szigorú szabályok szerint kell megformálni, hogy a kérés automatikusan kezelhető legyen. Ugyanakkor van, ahol semmilyen megkötés nincs, ekkor viszont nagy esély van arra, hogy a lebonyolításhoz szükséges lényeges információk hiányozni fognak.

Az IFLA irányelveit nemzetközi használatra szánták. Néhány általános tudnivaló rögzítése után (pl. a kérések e-mailen továbbíthatók, de nem kötelező az e-mail használata; a küldő könyvtár nem felelős a számítógépes hálózat hibájából adódó késedelemért; az irányelvek regionális és belföldi használatra is valók stb.) a következőképpen határozzák meg az elektronikus levél tartalmát és szerkezetét.

Az üzenet tárgyába az írandó, hogy ILL Request (nemzetközi KKK kérés), és ide írandó a kérés sorszáma. A levél szövegébe külön is beírandó a kérés dátuma; szerepelnie kell a könyvtár vagy a részleg azonosítására alkalmas adatnak (legalább a könyvtár neve, a KKK részleg e-mail címe vagy a könyvtár kódja); annak, hogy milyen határidőre kéri a teljesítést; milyen formában és milyen formában nem; fel kell tüntetni a kért dokumentum teljes bibliográfiai adatait; elhelyezési adatait, ha ismertek; a

vállalt költségek felső határát a kérő vagy a szolgáltató könyvtár helyi pénzemében; kér-e a megrendelő könyvtár előzetes tájékoztatást a költségekről; milyen fizetési, illetve dokumentumszolgáltatási módszert részesít előnyben; másolatoknál nyilatkozatot kell tennie a szerzői jogi előírások betartásáról (ennek szabályai országonként eltérnek); meg kell adnia a végfelhasználó/ügyfél valamilyen azonosítóját; végül a megrendelő könyvtár teljes címét és – ha szükséges – a szállítási, valamint a számlázási címet.

(Hegyközi Ilona)

00/387

JACKSON, Mary E.: Meeting the challenges of international lending and document supply: learning from the Global Resources Program = Interlend.Doc. Supply. 28.vol. 2000. 2. no. 79-85. p.

Feleljünk meg a nemzetközi kölcsönzési és dokumentumszolgáltatási kihívásoknak! Mit tanulhatunk az amerikai Global Resources Program projektjeiből?

Dokumentumszolgáltatás; Egybehangolt állományalakítás; Könyvtárközi kölcsönzés; Munkafolyamat; Tudományos és szakkönyvtárak

A Mellon Alapítvány támogatásával indult 1997-ben az Association of Research Libraries és az Association of American Universities ún. Global Resources Programja (GRP, Globális Források Program), amelynek célja, hogy jobb hozzáférést biztosítson a kutatóknak és diákoknak a nemzetközi tudományos forrásokhoz, főleg kooperációs szervezetek és új technológiák révén, valamint segítse az érintett könyvtárakat a kiadások limitálásában. A program keretében hat projekt működik:

- az afrikai hírlapok központi katalógusa (a résztvevők egyelőre csak amerikai könyvtárak, később vonnak be külföldi partnereket);
- a német forrásprojekt célja javítani az amerikai tudósok német nyelvű irodalommal való ellátását, s kifejleszteni az észak-amerikai és német

könyvtárak között egy rendszeres dokumentumellátó szolgáltatást;

- a japán folyóiratokhoz való hozzáférés projektje keretében létrejön az észak-amerikai könyvtárakban lévő japán folyóiratok és hírlapok központi katalógusa;
- a digitális dél-ázsiai könyvtár projektje azt célozza, miképpen lehet megvalósítani az elektronikus dokumentumszolgáltatást az észak-amerikai és néhány kiválasztott dél-ázsiai könyvtár között;
- a dél-kelet-ázsiai folyóiratprojekt keretében néhány amerikai és egy bangkoki könyvtár kooperációjában valósítja meg a kiválasztott folyóiratok indexelését.

Hagyományosan a könyvtárosok nemigen szerettek támaszkodni partnereik állományára. Várhatóan ez a hozzáállás különböző tényezők hatására megváltozik, s az amerikai könyvtáraknak is jobban számításba kell venni a tengerentúli könyvtárakban található forrásokat. A GRP néhány projektje különösen jelentős a könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás szempontjából, bár számos akadállyal és kihívással találják magukat szemben. Ezek közül említést érdemelnek a következők:

- hogyan lehet hatékonyan azonosítani, hogy a keresett tétel megvan-e egy adott könyvtár állományában?
- problémát jelent a használók azonosítása is (helyi és távoli használó stb.), valamint az egyes felhasználói kategóriák jogosultságának megállapítása;
- a könyvtár-e vagy az olvasó a használó? Azaz elveszik-e a könyvtár saját használójának előnye?
- a munkafolyamat, az eljárások, a technikai megoldások egységesíthetők-e vagy sem? A szakreferensek vagy a technikai személyzet illetékességébe tartozik a KKK-DSZ?
- hogyan lehet kiválasztani a legmegfelelőbb szállítót? Ha a német könyvtár olcsóbban teljesít, mint az amerikai, mi a teendő?
- leküzdhető-e a tartózkodás a tengerentúli szállításokkal szemben?

- hogyan oldhatók meg a finanszírozási problémák?
- hogyan lehet megfelelni az egyes országok szerzői jogi előírásainak?

(Papp István)

00/388

PETERSON, Elaine: Lending directly to the patron. A successful German model = J.Interlibr. Loan Doc. Del. Inf. Supply. 10.vol. 1999. 2. no. 9-17. p.

Közvetlen könyvtárközi kölcsönzés a használók számára: egy sikeres németországi modell

Dokumentumszolgáltatás; Egyetemi könyvtár; Ésszerűsítés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Egy németországi tanulmányút és a Tübingeni Egyetemi Könyvtár tapasztalatai nyomán a szerző sikeresnek ítéli meg a német könyvtárközi kölcsönzési és dokumentumellátó gyakorlatot, amely az egyszerűsége és a használóba vetett bizalomra épül. A használó feladhatja megrendelését anélkül, hogy be kellene mennie a könyvtárba, igénybe vehet bármilyen kommunikációs csatornát, a kért tételt hamar és munkahelyére vagy lakására szállítva kapja meg.

A Tübingeni Egyetemi Könyvtárban négyfajta dokumentumszolgáltató rendszer működik.

A hagyományos könyvtárközi kölcsönzést négy munkatárs végzi, s évente 30 000 ki- és bejövő tételt kezel. A diákoknak minden kérésért 1,75 dollárt (kb. 3,30 DM) fizetnek. Külső használók kéréseit helyi könyvtárak útján juttathatják el. A hallgatók számítógépen is feladhatják a kérést az OPAC-terminálok mellől, s nem kell kitölteniük papír űrlapokat.

A DBI-Link (a Deutsches Bibliotheksinstitut szolgáltatása) lehetővé teszi, hogy a használók végigkeressék a különféle német közös katalógusokat, s közvetlenül rendelhessék meg a számukra szükséges anyagokat, a helyi könyvtár igénybevétele nélkül. Egyelőre csak folyóiratcikkeket lehet rendelni a részt vevő 21 könyvtártól; a szállítási idő két nap. Mindenért fizetni kell: Tübingenben az európai használók és nem kereskedelmi intézmények 8 DM-et a postai, 5 DM-et az FTP (File Transfer Protocol) útján és 10 DM-et a faxon történő szállításért. Európán kívülre és kereskedelmi cégeknek 15, 15 és 20 DM a térítés.

A SUBITO egy dokumentumszolgáltató rendszer, s hasonlít a DBI-Linkhez, de egységes térítési tételt alkalmaz, amelyek nem függenek a szolgáltató könyvtártól. 1998-ban 101 ezer cikket, 1999-ben már 210 ezret szállított.

Mivel a Tübingeni Egyetemi Könyvtár különös felelősséget visel néhány szakterületért a gyűjtőkori együttműködésben, garantálja, hogy az e szakokba tartozó könyvekre és cikkekre vonatkozó kéréseket három napon belül teljesíti. Ugyanazokat a díjtételeket alkalmazza, mint a DBI-Link szolgáltatásban, a monográfiákért azonban tételenként 15 DM-et számít fel. A kölcsönzési idő 4 hét, postázásra 2-2 hetet szánnak. A kérések 52%-a weben, 23%-a postán, 14%-a faxon, 6%-a telefonon és 5%-a e-mailen érkezik. A legtöbb teljesítés postán történik, de az FTP-s szolgáltatás növekvőben van a cikkek terén. Fizetni hitelkártyával is lehet, de a használók nagy többsége előnyben részesíti a bankszámlán keresztül való átutalást. A könyvtár lényeges bevételre tesz szert: 1998-ban havonta kb. 2000 DM volt a bevétele.

Noha az amerikai hasonló szolgáltatás más síneken mozog, két tanulságot érdemes megfontolni az amerikai könyvtáraknak. Az egyik, hogy a monográfiák könyvtárközi kölcsönzésében meg kellene különböztetni azokat, akik a hagyományos utat választják azoktól, akik készek fizetni a szolgáltatá-

sért, hogy közvetlenül kapják meg az anyagot. A másik: érdemes-e annyi energiát fordítani a kérések verifikálására, amikor a használók egyre járatosabbak a számítógépek kezelésében.

(Papp István)

00/389

SMITH, Malcolm – OSBORNE, Mick: The changing role of the traditional players in the new information age: the future of document delivery services = Interlend.Doc. Supply. 28.vol. 2000. 2. no. 86-90. p. 86-90. p.

A hagyományos szereplők változó szerepe: a dokumentumszolgáltatás jövője a fejlett országokban és a fejlődő országok problémái

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus folyóirat; Gépi könyvtárközi kölcsönzés

A könyvtárak számára az utóbbi idők egyik legjelentősebb fejleményét az jelentette, hogy a nagy kiadók egyre több folyóirata lett hozzáférhető elektronikus változatban. Felvetődik, hogy szükség lesz-e a könyvtárakra mint fizikailag létező intézményekre; a használók ezután önállóan fogják-e a számukra szükséges dokumentumokat visszakeresni; hogyan integrálhatók az új és a hagyományos szolgáltatások. Technikailag nagyon sok minden lehetővé vált, de az üzleti modellek, az információszolgáltatási infrastruktúra és a hagyományos szereplők közötti kapcsolatok még mindig átalakulóban vannak.

Már a 90-es évek elején kiderült, hogy a könyvtárak önálló állományfejlesztése nem valósítható meg, ez a felismerés indította el a könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás rohamos fejlődését. Egy darabig úgy látszott, hogy a változás csak annyi, hogy a „mindenesetre” beszerzést felváltja a konkrét kérésre történő beszerzés, a kevésbé használt dokumentumok esetében pedig a saját gyűjtemény kialakítását felváltja a dokumentumszolgáltatás igénybevétele. Az újabb fejlemények (a

globális távközlési hálózatok, az új kiadási módszerek, az olcsó és kényelmes elektronikus tárolás, az internet- és WWW-technológia, a helyi hálózatok és intranetek; újfajta kapcsolatok a kiadók, az előfizetési ügynökségek és a könyvtárak között; az egyre több és egyszerűen használható PC; a növekvő használói elvárások; az új árképzési eljárások a folyóirat-előfizetés és az információszolgáltatás területén) viszont mindent megváltoztattak.

Ma már a könyvtárosok, oktatók, hallgatók és kutatók elvárják, hogy közvetlenül tájékozódhassanak arról, milyen dokumentumok találhatóak a weben, és azokat igen rövid idő alatt kézhez is kaphatják PC-jükön. Elképzelhető, hogy egy-két év múlva a legjelentősebb tudományos folyóiratokat és a legnépszerűbb magazinokat kizárólag vagy a nyomtatott változattal párhuzamosan elektronikusan fogják kiadni. Bővülni fognak a cikk- és disszertáció-adatbázisok; egyre több szerző fogja az eddigektől eltérő módszerrel terjeszteni kutatási eredményeit. Veszély fenyegeti a hagyományos folyóiratkiadást és a hagyományos előfizetési modellt. Mindezek a változások dominószerűen maguk után vonják a dokumentumszolgáltatás megváltozását is.

A hagyományos szolgáltatásokra (könyvkölcsönzés, cikkmásolás) továbbra is lesz igény, de más infrastruktúra közepette. A használók biztosak szeretnének lenni abban, hogy a megrendelt tételekhez hozzájuthatnak, ezért a dokumentumszolgáltatók állományjegyzékek, elektronikus tartalomjegyzékek vagy más adatbázisokhoz való csatlakozások formájában közzé kell tenniük „árúkinálatukat”. Egyre több megrendelés a weben bonyolódik le. Az elektronikus dokumentumszolgáltatás (különböző formátumokban és rendszerek révén) egyre jobban kiszorítja a postai stb. küldést. A korábbi fizetési és számlázási megoldások helyett az alkalmi használók szívesen fizetnének hitelkártyával vagy más elektronikus módszerrel. Nő az elektronikus adatcsere jelentősége.

Az a dokumentumszolgáltató lehet sikeres, aki értéknövelt szolgáltatást nyújt, az ún. „one stop shop” (mindent egy helyen) modern megfelelőjét. Emellett digitális könyvtári szolgáltatásokat is kell nyújtania: hozzáférést folyóiratok és más kiadványok elektronikus változatához, a fontos webes dokumentumtárakhoz, egyéb elektronikus és digitális formátumú dokumentumokhoz, problémamentes keresést és hálózati kapcsolódást egy integrált zslip segítségével.

Nem valószínű, hogy egyetlen intézmény képes lesz mindezt nyújtani, legalábbis saját erejéből vagy a nagyon közeli jövőben. Partneri kapcsolatok kiépítésére van szükség. Ilyen pl. a British Library Digital Library Programme-ja, amely egyetlen hozzáférési ponton keresztül készül szolgáltatni a könyvtár összes termékét és szolgáltatását, köztük a BDS (Bibliographic Services and Document Supply) kínálatát. A kéréseket sokfelől tudják majd fogadni, lehetőleg számítógéppel fogják kezelni, a dokumentumokat pedig a használó által megkívánt formátumban (postán, faxon, Ariellel, elektronikus úton vagy közvetlenül on-line megtekintésre) szolgáltatják. A projekt sikerének két előfeltétele van: az egyes technológiák integrálása, és megállapodások a szerzői jogtulajdonosokkal és adatbázis-előállítókkal.

A fejlődő országok szempontjából ezek a fejlemények azért érdekesek, mert a technikai lehetőségek megkönnyítik a szolgáltatások használatát. A weben el tudják érni a bibliográfiai adatbázisokat, elektronikus úton küldhetik el kéréseiket, és ugyanígy tudják fogadni a dokumentumokat. A fejlődő országokban ugyanolyan nagy a kereslet a tájékoztatás és a dokumentumszolgáltatás iránt, mint a fejlettekben, de a szolgáltatások használatának gátat szabnak a szűkös anyagiak. Ha sikerül is egy-egy programhoz néhány évre támogatást szerezni, a projekt lezárása után ismét nem állnak rendelkezésre a megfelelő források. Talán az lehetne a megoldás, hogy – esetleg az IFLA közvetítésével és egy ki-

sebb modellkísérlet után – a kiadókat, adatbázis-előállítókat és dokumentumszolgáltatókat rábírnák, hogy rövid vagy középtávon alapszolgáltatásuk egy részét elérhető áron tegyék hozzáférhetővé a megfelelő infrastruktúrával rendelkező fejlődő országok számára, vagy pl. öt évre tekintsenek el a szerzői jogi hozzájárulás kifizetésétől.

(Hegyközi Ilona)

Dokumentációs eljárások és termékeik

00/390

HEHL, Hans: Medline-LINK. Ein Linksystem zur Integration von Literatursuche und Literaturbeschaffung = NFD Inf. 51.vol. 2000. 4. no. 209-216. p.

Res. angol nyelven

Medline-LINK. Linkrendszer az információkeresés és az állománygyarapítás integrálására

Adatbázis -orvostudományi; Dokumentumszolgáltatás; Számítógép-hálózat; Teljes szövegű adatbázis; Tájékoztató -orvostudományi

Egyre több kereskedelmi és közszolgálati adatbázis-előállító és forgalmazó használja a világháló lehetőségeit. Adatbázisaikat úgy kínálják, hogy a keresési eredményekből navigálni lehet az elektronikus teljes szövegekhez, továbbá kapcsolatok állnak rendelkezésre más adatbázisokhoz, katalógusokhoz és szolgáltatókhoz. A cikkben bemutatott Medline-LINK is ilyen rendszer: a keresési eredményeket összekapcsolja a helyben elérhető elektronikus folyóiratokkal vagy könyvtári katalógusokkal, ezenkívül egy megrendelő űrlap is rendelkezésre áll. Az adatbázist az említett kiegészítő szolgáltatásokkal összekapcsoló rendszer javasript-re épül. A szerző bemutat egy egyszerű, de eddig ismeretlen mód-

szert arra, hogyan lehet a keresési eredmények teljes listáját (50-200 tétel) átvinni egy űrlap szövegmezőjébe, ahol már a javasript alkalmazható rá. A Medline-LINK ezt a kapcsolati rendszert a PubMed nevű, az interneten ingyenes adatbázisban való kereséshez alkalmazza. A Medline-LINK teszt-változatához a primer forrásokat egyrészt a regensburgi egyetemi könyvtár által beszerzett elektronikus folyóiratok, másrészt a könyvtárba járó Elsevier-folyóiratok jelentik. Az eredménylistából a folyóiratok lelőhelyeit az ISSN szám alapján keresi meg a program. A cikk bemutatja az automatikus rendelési funkció működését. Példaként a Regensburgi Egyetemi Könyvtár könyvtárközi kölcsönzési űrlapját használja.

(Autoref. alapján)

00/391

MIHAJLOVA, Elena Rudol'fovna: Pod sozvezdiem „Berenika”. Saamskij katalog budet vystavlen v Interne = Bibliotekovedenie. 2000. 2. no. 42-45. p.

A lapp bibliográfia felkerül az Internetre

Nemzetiségi irodalom; Patriotika bibliográfia; Számítógép-hálózat

A lappok Észak népeinek egyikeként négy ország területén élnek: a legtöbben Norvégia északi részén, jóval kevesebben Finnország, Svédország és Oroszország területén. Az oroszországi lappok – mintegy kétezer ember – túlnyomórészt a Kola-félszigeten élve rénszarvast tenyésztenek, vadászatból, halászatból tartják fenn magukat. A „lapp” elnevezés finn vagy svéd eredetű, a „lappia” kifejezést először az 1200 körül keletkezett Szász Krónika tartalmazta, de norvég utazók már a IX. században beszámoltak a Fehér-tenger partján élő különleges népekről.

A Murmanszki Állami Területi Általános Tudományos Könyvtár megalapítása pillanatától a helytörténeti állomány részeként gyűjti és dolgozza fel a lappokkal kapcsolatos irodalmat. A leíró katalógus

a XVIII. század vége óta megjelent anyagot tárja fel, 1993-tól elektronikus formában is. 1994-ben a nyugat-európai gyakorlathoz hasonlóan Murmanszkban is megalakult a lapp kultúrájú gyűjtemény. Finnországban Rovaniemiben jött létre Lappföld Területi Könyvtára, az 1960 óta folyó gyűjtés eredményeként mintegy hétezer monográfia, újság, hangfelvétel, videokazetta és egyéb audiovizuális dokumentum található a könyvtár állományában. Norvégia lapp vonatkozású gyűjteménye 1983-ban alakult Karasjok város könyvtárában, 1989-től a gyűjtemény a lapp vonatkozású kiadványok tekintetében köteleespéldányban részesül. Svédországban Jokkmokk városába került az utóbbi időben a lapp irodalom.

1980-ban Norvégiában, a trondheimi egyetemen svéd és finn támogatással megkezdődött a lapp nyelven írt és lappokról szóló irodalom adatbázisának kialakítása.

A Murmanszki Állami Területi Általános Tudományos Könyvtárban összeállítás készül „Lapp bibliográfia” címmel. A kötet anyagához több oroszországi könyvtár szolgált adatokat, a bibliográfia mintegy háromszáz év irodalmát öleli át. Hat fejezete a következő témákat érinti: általános munkák; etnogenezis; kultúra; vallás; a lappokkal kapcsolatos témák hazai és külföldi kutatói; forrásművek.

1993-ban létrejött a Barencev Euro-Arktiszi régió, amelyhez Norvégia, Finnország és Svédország északi tartományai, a Murmanszki és az Arhangelszki területek, valamint Karélia tartoznak. 1995-ben egy nemzetközi könyvtárügyi konferencián született meg az elképzelés a régió könyvtári hálózatának létrehozásáról. Ez a projekt a „Bereniké fürtjei” csillagképről kapta a nevét, egyik alprogramja az internet használói számára is elérhető egységes lapp katalógus összeállítását vállalja fel. A megvalósításban részt vevő könyvtárak között van a norvég nemzeti könyvtár Rana városában működő részlege, a finn Lappföldi Területi Könyvtár, a stockholmi királyi gyűjtemény és a murmanszki könyvtár.

1998-ban a könyvtárak képviselőiből tanácskozó-testület alakult, első találkozójukat Tromsø-ban rendezték, később szemináriumot tartottak Jokkmokkban.

A jelenlegi állapot szerint valamennyi tagintézmény regisztrálja a területén megjelenő lapp vonatkozású könyveket, folyóiratokat, hírlapokat és az utóbbiak cikkanyagát, folynak a tárgyalások a felveendő dokumentumtípusok körének bővítéséről (audiovizuális és elektronikus dokumentumok) és a lapp katalógus időhatárainak kijelöléséről. Megoldásra vár az alkalmazandó osztályozási rendszer és tézaurusz kérdése, valamint az adatbázisba kerülő rekordok egységesítése (UNIMARC vagy MARC21, UNICODE, importálás, Z39.50 szabvány). A program résztvevői a megvalósítás során felmerülő kérdéseket és problémákat az interneten (BSCW és Same net) vitatják meg.

(Hangodi Ágnes)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

00/392

TIMOFEEV, A.: Lečit... slovo. O pervom međunarodnom seminaru po biblioterapiji = Biblioteka. 2000. 4. no. 37-39. p.

Gyógyít... a szó. Az első nemzetközi biblioterápiai szemináriumról

Biblioterápia; Konferencia -nemzetközi

Moszkvában 1999 végén az Oroszországi Állami Gyerekkönyvtár kétnapos nemzetközi szemináriumot rendezett a gyerekekkel foglalkozó biblioterápia legfontosabb kérdéseiről.

A biblioterápiában jelen lévő általános trendek, a biblioterápia történeti fejlődésének állomásai kerültek a szemináriumon bevezetésként előadásra. Ezt követően két előadás hangzott el a szellemi fejlődésben hátramaradt gyerekek biblioterápiai korrekciójának lehetőségeiről és határaitól a legintenzívebb érdeklődést a „milyen legyen a biblioterápiai korrekcióhoz alkalmas gyerekkönyv” kérdésköre váltotta ki. A végkövetkeztetés: az ilyen könyvnek tartalmilag és külalakilag egyaránt derűt és bizalmat kellőnek kell lennie.

A szeminárium résztvevői összességként azt hangsúlyozták, hogy a gyerekek körében a biblioterápiát intenzíven és tervszerűen kell alkalmazni. Az ebbéli foglalkozásokra – sajnos – népes publikum szorul/szorulna rá. Az anyagi és szervezeti nehézségek ellenére e témakörből módszertani segédleteket kell közzétenni, és képzési-továbbképzési alkalmakat kell biztosítani a könyvtárosok számára. Az iménti elvárások kielégítése mindenesetre megindult. Így az Oroszországi Állami Gyerekkönyvtár már harmadik számát rendező sajtó alá egy módszertani segédletsorozatnak. A pedagógiai Innovációs Intézet adatbázist fejleszt a témába vágó cikkek-ből. Szervezőbizottság alakult a biblioterápiai ráhatásban alkalmazható gyerekkönyvek kiválogatására. Az arhangelszki megyei gyerekkönyvtárban megnyílt az első oroszországi gyereksegítő könyvtári központ. Arra, hogy Oroszországban fellendüljön a hátrányos helyzetű gyerekekkel való biblioterápiai törődés, a 20-as és 30-as évek kísérletei is köteleznek.

(Futala Tibor)

Lásd még 415

TÁJÉKOZTATÁSI RENDSZEREK

Hálózatok, regionális rendszerek

00/393

PENG, Weihong – CISNA, Jennifer: HTTP cookies – a promising technology = Online Inf.Rev. 24. vol. 2000. 2. no. 150-153. p. Bibliogr.

Ígéretes technológia: az ún. „cookie”-k megjelenése a világhálón

Ember-gép kapcsolat; Hatékonyság; Számítógép-hálózat

A cikk ismerteti az ún. „cookie”-k alkalmazását a világhálón, és a használók azonosításában játszott szerepüket. Miközben ezek az eszközök fokozzák a webhelyek barátságosságát, aggodalomra ad okot, hogy a szolgáltatók a használók tudta nélkül a kliens-gépekre küldik őket. A szerzők az érem mindkét oldalát megvizsgálják, és rámutatnak a technológia előnyeire és hátrányaira.

(Autoref.)

Lásd még 350, 353, 369, 377, 379, 381-383, 385-386, 390-391, 405, 408, 411

Természettudományi és műszaki tájékoztatás

00/394

MALINOWSKA, Elżbieta: Problemy informacji naukowej i technicznej w Polsce = Prz.Bibl. 67.rocz. 1999. 4. no. 285-294. p.

Res. angol nyelven

A tudományos-műszaki tájékoztatás problémái Lengyelországban

Tájékoztatási rendszer; Társadalmi követelmények

A tudományos-műszaki tájékoztatás rendszere Lengyelországban, noha készültek vonatkozásában fejlesztési tervek (ld. pl. a SINTO-ban megfogalmazott koncepciót), nem rendelkezett soha olyan támogatással és annyi erőforrással, mint amennyivel a fejlett nyugati államok hasonló szervezeti rendelkezetek és azóta is rendelkeznek.

Ha a lengyel szakemberek értek is el eredményeket a tudományos-műszaki tájékoztatás terén, azok a sanyarú körülmények miatt torzók maradtak. Ezen túlmenően a szóban forgó tevékenység bizonyos mértékig légüres térbe is került, minthogy az ipar inkább licenceket és know-how-kat hasznosított: rest volt arra, hogy a szakirodalomra támaszkodva maga fejlesszen.

A demokratikus átalakulás ellentmondásos folyamataiban a rendszer egészséges és életrevaló összetevői – szervezetei, szolgáltatásai és eljárásai – sem maradtak fenn. A lengyel kormányzati szervek csak azt hallották ki a nyugati pályázatokból, hogy „mindenki felelős a saját informáltságáért”.

Úgyhogy szinte mindent előről kellett kezdeni a tudományos-műszaki tájékoztatási rendszerben, még ha voltak is a múltból átvehető rendszerfragmentumok. A Tudományos Kutatási Bizottság mindenestre kimunkálta, hogy az új rendszernek „mi mindent kell tudnia”. Nevezetesen: a rendszer központi intézményeit finanszírozási és jogi szempontból „életképes” állapotban kell tartania, el kell végeznie a rendszer intézményhálózatának és szolgáltatási modelljeinek rekonstrukcióját, rendbe kell

tennie a technikai infrastruktúrát, elindítania a kutatómunkát, gondoskodnia a képzésről és továbbképzésről.

Napjainkban az a legsürgetőbb, hogy a rendszer ismét legitimmé váljék. E tekintetben bizvást támaszkodni lehet a tudományos-műszaki információs rendszerről szóló 1971. évi 35. számú minisztertanácsi határozat meghatározott részleteire. Rendet kellene teremteni az információforrások gyűjtésében, amire ugyancsak van használható előkép 1979-ből, amikor minisztertanácsi rendelet határozta meg 18 központi könyvtár gyűjtőkörét, illetve a gyűjtőkör megoszlását. Nagyon fontos volna kijelölni a nemzeti könyvtár helyét ebben a rendszerben, e nélkül ui. nincs megfelelően funkcionáló rendszer. Nem kevésbé azonnali feladat a NASK számítógépi hálózat gyors kiépítése az akadémiai és tárcaintézeti, illetve a felsőoktatási központok valamennyi szervezeti egységének bevonásával.

A kutatásban és a képzésben-továbbképzésben az EU irányzatokhoz kell igazodni, s ezen belül elérni a lengyelországi szükségleteket fedező nagyságrendeket.

(Futala Tibor)

Orvostudományi tájékoztatás

Lásd 390

Kutatás és termelés információellátása

Lásd 365, 376, 406

Közérdekű tájékoztatás

00/395

MARCELLA, Rita – BAXTER, Graeme: Citizenship information needs in the UK: results of a national survey of the general public by personal doorstep interview = *Aslib Proc.* 52.vol. 2000. 3. no. 115-123. p. Bibliogr. 10 tétel.

Az állampolgárok információigénye az Egyesült Királyságban: egy országos közvéleménykutatás eredményei

Igény; Közérdekű tájékoztatás; Közvéleménykutatás

A British Library kutatási és innovációs központja 1999-ben folytatta le a lakosság információs igényeire vonatkozó felmérés első szakaszát (*Aslib Proceedings*, 1999. 4. sz.). A második szakaszban mintavétel alapján 898 interjú készítették a megkérdezettek lakásán. A minta összetétele általában megfelelt az országos arányoknak, de a nők, az idősek, és a gazdaságilag inaktívak aránya meghaladta az országosakat.

Az interjúk során az alábbi kérdésekre vártak választ:

- melyek a legaktuálisabb, őket foglalkoztató ügyek;
- mely forrásból szerezték ezekben az ügyekben a legtöbb információt (a médiumok messze vezetnek 75%-kal a források között, de a legtöbben a könyvtárakhoz fordulnának, ha további információkra lenne szükségük);
- befolyásolták-e jelentősen ezen ügyek életüket;
- mennyiben voltak informálva az európai közös valuta, az egészségügyi válság és az önkormányzati pénzügyi megszorításokról;
- az ún. „túlélési” információk (munkahely, tanulás, lakás, szociális támogatások) terén voltak-e problémáik, illetve milyen forrásból szerezték be a szükséges információt;

- milyen hátrányt szenvedtek a szükséges információ hiánya következtében;
- mennyire informáltak az ún. állampolgári kérdésekben (országos és helyi politika, állampolgári jogok, szociális támogatások, emberi jogok);
- milyen fajta egyesületekben tagok;
- milyen rendszerességgel szavaznak az országos, a helyi és az európai választásokon, ezen túlmenően milyen politikai aktivitást fejtenek ki;
- mennyiben használják az információs és kommunikációs technikát;
- milyen eszközt használnak, hogy az illetékesek tudtára adják véleményüket.

Az interjúban ezek után a könyvtárak és más információs források használatára irányultak a kérdé-

sek. A legnépszerűbbeknek a közkönyvtárak bizonyultak, a válaszolók 43%-a említette őket, mert könnyen hozzáférhetőek, mert rendszeresen használják őket, tekintélyük és megfelelő atmoszférájuk van. A válaszolók 72,5%-a könyvtári tag (ez magasabb, mint a legutóbbi felmérés 58%-a). Ugyanakkor kevés bizonyíték volt arra vonatkozóan, hogy fel is keresték ilyen információk megszerzése ügyében a közkönyvtárakat. Meglehetősen sokan vannak, akik nem tudják, hogy a könyvtárak rendelkeznek az Európai Unióra, a kormányzati kiadványokra, az egészségügyre, a jogszabályokra és a tanulmányi lehetőségekre vonatkozó információkkal. A könyvtáraknak többet kell tenniük idevágó gyűjteményeik és felkészültségük fejlesztésére.

(Papp István)

VEZETÉS, IRÁNYÍTÁS

Munka- és rendszereservezés, értékelés

00/396

LUCKE, Christian: Teamgeist oder Machtkampf in Besprechungen? Organisationsentwicklung durch Zusammenarbeit = Bibliotheksdienst. 34.Jg. 2000. 5. no. 737-754. p.

Csapatszellem vagy hatalmi harc a megbeszéléseken? Szervezetfejlesztés együttműködéssel

Kommunikáció -személyzetten belül; Munkaértekezlet; Munkaszervezés

A Berlieni Központi és Tartományi Könyvtár, mely 1995-ben a Berlieni Városi Könyvtár és az Amerikai Emlékkönyvtár egyesítéséből jött létre és két székhelyen működik, a bonyolult új struktúrában sok szervezési problémával küzdött. Például az értekezletek meglehetősen sok időt igényeltek és nem a kívánt határfokkal működtek. Ezért a könyvtár vezetése 1998-ban külső szakértőkhöz fordult: milyen szervezeti változtatást javasolnak, többek között mit tanácsolnak az értekezletekkel kapcsolatban? (A téma nem periférikus: egy németországi vizsgálat keretében 850 vezető úgy nyilatkozott, hogy munkaidejének 65%-ig terjedő részét értekezleteken tölti.)

A vizsgálat felmérte a Központi és Tartományi Könyvtárban rendszeresen tartott értekezleteket. Felső vezetői szinten két ilyen szerveznek: igazgatósági értekezletet a részlegvezetők részére, hetente 1,5-5 órás időtartamban és a tágabb körű vezetői értekezletet havonta egyszer kb. 2 óra ráfordítással. Ezekon kívül heti rendszerességgel találkoznak a különböző szintű vezetők és szakreferensek a két ház külön-külön tartott „kerekasztal-megbeszélésin”, az aktuális kérdések megbeszélésein, a szakreferensek megbeszélésein, a nyilvános szolgálat értekezletén, a gyerek- és ifjúsági könyvtárosok tájékoztatásán stb. Összesen húsz különböző értekezlet folyik a könyvtár keretében rendszeresen.

A megbeszélések hatásfoka nem volt kielégítő. Az igazgatósági értekezlet gyakran a részletkérdésekben veszett el, nem jutott idő a súlyosabb stratégiai kérdések megbeszélésére, a vezetői értekezlet pedig gyakran hosszadalmas és meddő vitákba sülyedt. A különböző szakértői megbeszélések nemritkán kaotikussá és érzelmileg túlfűtötté váltak. A külső szakértői elemzés kimutatta, hogy az értekezleteknek ez a struktúrája nem tette lehetővé az információk megfelelő áramlását, ezért a könyvtár gyakran kényszerült soron kívüli megbeszéléseket tartani. A megbeszélések egyik része állandóan változó résztvevők bevonásával zajlott. Mindennek következtében az igazgatóság közlései nem jutottak el maradéktalanul az érdekeltekhez. Ráadásul az értekezletek gyakran rögtönzöttek voltak, a résztvevők felkészületlenek.

A megfigyelők a következő változtatásokat javasolták:

- az értekezletek legyenek rövidek (pl. a korábban 5 órát is igénybe vevő igazgatósági értekezlet maximum 2 órással);
- csak akkor szabad értekezletet tartani, ha a résztvevők legalább két nappal korábban kézhez kapják annak napirendjét;
- a résztvevők körét az értekezlet témája határozza meg, a részvétel legyen flexibilis;

- az értekezletek felelős szervezője határozza meg pontosan a napirendre kerülő témák státuszát (információ, tanácskozás vagy döntés), a témához rendelkezésre álló időt és a kulcsponthoz kérdéseket. Az eldöntendő kérdéseket írásban kell rögzíteni.

A könyvtár főigazgatója elrendelte a tanácsadók által javasolt rend féléves próbaidőre történő bevezetését. A fél év igazolta a javaslatok helyességét: az értekezletek vezetői nagyobb felelősséget éreztek, a megbeszélések átláthatóbbak lettek, a problémák gyorsabban megoldódtak. Ugyanakkor a próbaidő bizonyos problémákat is felszínre hozott:

- Egyes résztvevők szenvedélyes hangnemben igyekeztek a szakmai vitákat „megnyerni” vagy szakértelmüket demonstrálni. Ez a szubjektívizálás nem használ sem a könyvtár objektív érdekeinek, sem a szociális légkörnek. Az értekezleteken a szakszerű kérdéstechnika bevezetésével elejét kell venni a „szociális darwinizmus” eluralkodásának.
- A szakmai vitákban a munkatársak magatartását erőteljesen befolyásolja, hogy mit mond a vezető. Ez gyakran a vezető „kedvenc megoldásának” kedvez. El kell érni, hogy a munkatársak döntéseiben a könyvtárpolitikai és a szakmai kritériumok legyenek a meghatározók.
- Bár az értekezletek elsődleges célja a munkaproblémák megoldása, nem szabad figyelmen kívül hagyni azok szociális szerepét sem. Sok munkatárs számára az értekezlet mint a kollégákkal való találkozás lehetősége is fontos. Ezt a munkahely szociális légkörére is kiható igényt ki kell elégíteni, pl. szünetek biztosításával lehetőséget kell adni az informális véleménycserékre.

(Katsányi Sándor)

00/397

GALLUZZI, Anna – SOLIMINE, Giovanni: Le biblioteche pubbliche italiane negli anni Novanta: dalle misure agli indicatori e dagli indicatori ai dati = Boll.AIB. 39.vol. 1999. 4. no. 455-468. p.

Az olasz közkönyvtárak a kilencvenes években: mértékek, mutatók, adatok

Közművelődési könyvtár; Statisztika

A szerzők különböző felmérések eredményeinek összevetése és verifikálása alapján mutatják be, hogy az adatok mennyire különbözhetnek egymástól, még ha azonos eredményekre (teljesítményekre) vonatkoznak is.

Az olasz közkönyvtárak értékeléséhez kiadott vezérfonal (*Linee guida per la valutazione delle biblioteche pubbliche italiane*) is ennek figyelembevételével kínál önértékelési rendszert és olyan vonatkoztatási értékeket, amelyek szinte minden könyvtár számára lehetővé teszik, hogy elhelyezze önmagát, és kialakíthassa fejlődésének saját menetét. Az értékelés folyamata mindig szembeállításon, ütköztetésen keresztül történik: az összegyűjtött adatokat és a kidolgozott indikátorokat konfrontálni kell más adatokkal és indikátorokkal annak érdekében, hogy jelentésük megmutatkozzék.

Az értékelés első szintjeként a könyvtárat önmagával szembeállíthatjuk, ehhez olyan megfigyelő („monitoring”) rendszert kell beépíteni a tevékenységbe, amely adott időszakonként azonos (homogén) adatokat nyújt, s így minden egyes mutató (indikátor) történeti alakulása is nyomon követhető. Ennek a trendnek az ismerete jelenti a megismerés-értékelés első szintjét, amelyre a könyvtárnak törekednie kell. A következő lépés a könyvtár adatainak szembesítése a környező valóság adataival, amiből a fejlesztés céljai is kimunkálhatók.

(Mohor Jenő)

00/398

WROCLAWSKA, Maria: Normy pracy w bibliotekarstwie polskim = Prz.Bibl. 67.rocz. 1999. 4. no. 311-320. p.

Munkanormák a lengyel könyvtárügyben

Norma

A norma, normatíva a könyvtárügyben is többjelentésű fogalom. Így jelenthet jogi normát (a könyvtárügyi törvénytől a működési és szervezeti szabályzatokig sokféle jogszabály tartozik ide), szakmai normát (közkeletűen mondva: szabványokat), etikai normát (a kollégák és az olvasók iránt tanúsítandó magatartások gyűjteményét) és – végül – munkanormát, amely a tömegesen és „azonosan” előforduló munkafeladatok végzésében megkövetelhető mennyiségeket hivatott szabályozni.

A könyvtári közvéleményben nincs vita a jogi, szakmai és etikai normák létezését illetően. Annál inkább problematikus a teljesítménynormák (munkanormák) könyvtári használatának indokoltságát és eredményességét hirdető álláspontok fogadása, aminek szelídebb formája a rezignált beletörődés, indulatosabb pedig a gunyoros elutasítás.

A szocialistának mondott könyvtárügyi irányítás meg volt győződve arról, hogy a munkanormák a könyvtárakban is lényegesen nagyobb teljesítményekre vezetnek, s ezért különféle utasítások jelentek meg meghatározott munkafeladatok (katalogizálás, osztályozás, bibliográfiai leírások korrigálása, katalógusgondozás, leltározás, dokumentumok szerelése) normához kötéséről. Ezek a normatívák – elvileg – a nagykönyvtárak számára voltak alkalmasak. Az egy-két személyes kiskönyvtárak használatára „átfogó” normákat írtak elő (pl. évente 12-16 ezer kölcsönzés, 4-8 ezer látogatás stb.).

A kitartó igyekezet ellenére a nagykönyvtárakban is maradtak olyan területek (irányítás, igazgatás, ellenőrzés, módszertani tevékenység, speciális ismereteket kívánó munkakörök), amelyeken a még oly

„merész” munkaszervezők sem mertek normákat előírni.

Az említett utasításokat mindmáig nem vonták vissza, elfeledkeztek róluk. Különbösen már megjelentésük idején is legfeljebb „tessék-lássék” módon alkalmazták őket, ui. minden könyvtárban, a legnagyobbakban is, mások és mások voltak a feltételek, s a munkafeladatok is mindenütt más és más összetevőkből alakultak ki.

Napjainkban mindenki által akceptált felismerés, hogy időegységekben és darabszámokban csak teljesen mechanikus és unos-untalan ismétlődő munkafeladatokra lehet munkanormákat megszabni. Ám ilyenek a könyvtárakban alig fordulnak elő, hisz pl. a korábban szívesen normához kötött katalógizáláshoz és osztályozáshoz nem kevés intellektuális erőfeszítésre van szükség. Nem elhanyagolandó szempont az sem, hogy mostanában a könyvtárak technikai és technológiai forradalmat élnek át, s így végképpen nagy különbségek adódnak a bennük végzett munkában, illetve az e célból rendelkezésre álló feltételekben. A végkövetkeztetés: jelenleg a könyvtárakban nem lehet munkanormákat bevezetni.

(Futala Tibor)

Lásd még 402

Pénzügyi és gazdasági kérdések

00/399

RADER, Hannelore B.: Fundraising in academic libraries: the United States experience = Bottom Line. 13.vol. 2000. 2. no. 93-99. p. Bibliogr.

Pénzszerzési megoldások az amerikai felsőoktatási könyvtárakban

Felsőoktatási intézmény; Felsőoktatási könyvtár; Gazdálkodás -könyvtárban

Mind az állami, mind a magán felsőoktatási intézmények könyvtárai egyre nagyobb költségvetési nehézségekkel küzdenek az USA-ban. A kiadások növekedésével (csak az állománygyarapítás terén 10-15%-os az évi infláció) nem tart lépést az anyaintézménytől vagy az államtól kapott támogatás. De számottevő emelkedés mutatkozik a szakképzett személyzet fizetése, a technikai felszerelés, az épületfenntartás terén is. Ezért általános gyakorlatá válik, hogy a könyvtárak egyéb forrásokból egészítik ki költségvetésüket

A legtöbb felsőoktatási intézményben külön iroda foglalkozik a magán- és nyilvános forrásokból megszerzhető adományok, támogatások, hozzájárulások megszerzésével. A könyvtárak vagy együttműködnek ezzel az irodával, vagy saját maguk kezdenek ebbe a vállalkozásba. Mindenesetre ez a munka gondos tervezést, a terület alapos ismeretét, hosszú távú kapcsolatépítést tételez fel.

Figyelmet érdemelnek azok a sikeres akciók, amikor az egyetem könyvtárának segítségére az egyetemi kosárlabdacsapatok vagy atlétikai klubok siettek, az így szerzett összegek esetenként milliós nagyságrendben mozogtak.

Előfordul az is, hogy a diákok készek maguk is hozzájárulni a könyvtári alaphoz, vagy pedig meghatározott térítést fizetnek a könyvtári szolgáltatért.

Van, ahol kötvényeket kap a könyvtár, másutt közös számlán vonják össze a kisebb adományokat. Georgiában az állami szerencsejátéktól kapnak támogatást az egyetemi könyvtárak.

Nagyon sikeresek lehetnek a támogatások megszerzésében a könyvtári baráti körök. Rendezvények, árverések, különféle más események szerepelnek eszköztárunkban.

Connecticutban a törvényhozás megengedte, hogy az állami egyetem kötvényt bocsásson ki egymilliárd dollár értékben, tíz évre. (Szükség is volt rá, mert az egyetem költségvetése 40%-kal csökkent az elmúlt öt évben). A bevételből a könyvtár is részesül.

Állami és magánforrásokból pályázatok révén elnyerhető támogatásban részesülhetnek a könyvtárak. Némely könyvtár külön személyzetet alkalmaz a pályázatok megírására, másutt az egyetemi irodát vagy a külső segítséget veszik igénybe. Ezek a pályázatok különösen hasznosak, ha a könyvtár más típusú könyvtárakkal vagy egyetemen kívüli csoportokkal együtt kíván támogatást elnyerni.

A költségvetés pozícióinak megerősítésére nagyon hatásos módszer a forrásmegosztás. 1994-ben a felsőoktatási könyvtárak 15 millió könyvtárközi kölcsönzést bonyolítottak le, de a jövőben az ilyen irányú fejlemények minden eddigit meg fognak haladni. A könyvtári konzorciumok alakítása újabb és újabb forrásokat nyithat meg, (pl. OhioLINK, Kentucky Commonwealth Virtual University). Hasznosak a vállalatokkal kötött szerződések is, amelyek pl. a vállalati szakkönyvtár működtetésére irányulnak. Az információs szolgáltatások terén pedig egyre általánosabb a térítésért végzett tevékenység. A jövőben egyre nagyobb szerephez jut a vállalkozó kedvű könyvtáros.

(Papp István)

00/400

KLÜEV, V.K.: Fandrejzing v usloviáh biblioteki = Bibliografía. 2000. 2. no. 51-55. p.

Fundraising a könyvtárban

Támogatás -pénzügyi -társadalmi

Az angolul „fundraising”-nek nevezett forrásnövelés, forrásbegyűjtés – tanúskodnak róla a szerző által felhozott tudományos és közművelődési könyvtári példák – az oroszországi könyvtárügyben is mindinkább meghonosodik.

A „fundraising”-gal való élés a könyvtárak esetében jogszabályilag is akceptált forrásnövelő forma. Nevezetesen a karitatív tevékenységről és szervezeteiről szóló törvény lehetőséget ad arra, hogy a tudományban, kultúrában, művészetekben, ismeretterjesztésben és a szellemi fejlődés elősegítésében

karitatív közreműködésre kerüljön sor. Ebbe a körbe a könyvtári-információs munka természetszerűen beletartozik.

Az említett törvény megkülönbözteti egymástól a karitatív munkát és a szponzorálást. A karitatív munka missziós tevékenység, amelyet intézmények és magánszemélyek önként és szabad célkitűzéssel, ellenszolgáltatást el nem fogadva fejtenek ki. Vele szemben a szponzorálás a támogatásért meghatározott szolgáltatásokat vár el a támogatott intézménytől. A kettő között van egy „köztes forma” is, amelyet grantnak hívnak. Ezt általában pályázatok útján lehet visszatérítendő, részben visszatérítendő és vissza nem térítendő támogatásként megszerezni.

A „fundraising” szerzésére minden intézménynek, így a könyvtáraknak is fel kell készülniük, mivel csak jól előkészített és körülhatárolt támogatás illeszthető be a rendelkezésre álló erőforrások közé. Az előzetesen megválaszolandó kérdések köre tág. Egyaránt szerepel benne a mire, mire lehet, kitől remélhető és miképpen-milyen módszerrel kérdésre adandó megalapozott válasz.

Maga a könyvtárak számára számba vehető „fundraising” is felettebb változatos formákban jelentkezhet. Így lehet: ajándék, felajánlás, letét, pénz, jótékonyági gyűjtés eredménye, munkavégzés, patronázs, illetve a fentieknek többféle kombinációja. Legcélszerűbb, ha a „fundraising” átfogó cél megvalósításában nyújt segítséget, ui. a könyvtári munka nem kedveli az esetlegességet, az esetiséget és a rövid lejáratot.

(Futala Tibor)

00/401

KOZLOVA, L.: Privleč' sponsora – delo nelegkoe = Biblioteka. 2000. 4. no. 69-71. p.

Szponzort találni – nem könnyű dolog

Állománygyarapítás; Gazdálkodás -könyvtárban; Támogatás -pénzügyi -társadalmi

Belgorod megye gazdaságilag mindig az élenjárók között volt Oroszországban. Ennek ellenére ezt a közigazgatási egységet is elérte a válság. Különösen az állománygyarapítási keretek csappantak meg a keretében működő 25 központosított rendszerben, 658 városi és 4 állami könyvtárban. A megyei nyilvános tudományos könyvtár pl. feleannyi művet tud évek óta beszerezni, mint amennyit kénytelen leírni a leltárból.

Ebben a helyzetben a könyvtárosok célszerűnek látták felfedezni a múltat, nevezetesen azt, hogy a hajdani belgorodi kormányzóság kereskedő dinasztiáinak és zemsztvóinak körében tartós hagyomány volt a jótékonykodás, a szociális intézmények létrehozására és fenntartására irányuló donáció. E forrásokból 1870 után az iskolai, 1894 után pedig a népkönyvtára is részesültek.

Az említett múltfelfedezés ösztönzést adott a könyvtárosoknak támogatók és támogatások szerzésére. A megyei könyvtár az ebbéli akciókat előkészítendő, a járási könyvtárakkal vállvetve szemináriumokat, tapasztalatcseréket szervezett.

A támogató akciók mindenekelőtt könyvek ajándékozására irányultak és irányulnak. Saryj Oskolban ez úton pl. több mint ezer kötethez jutott hozzá a könyvtár, a belgorodi gyerekkönyvtár pedig több mint 250-hez. Ilyen ajándékokra – mennyiségileg szép eredménnyel – sok más könyvtárban is sor került. (A szerző megjegyzi: az efféle könyvgyűjtés korántsem „netovábbja” az állománygyarapításnak, de a kényszer az kényszer). Néhol önkormányzati vezetők és munkatársak álltak az élén az adományozásnak. Más forrás: (általában idős) könyvtárbarátok adják át közcélú hasznosításra magán-

gyűjteményeiket, amelyekben helyel-közzel ritkaságok is akadnak.

Nem tagadható: a támogatások szerzésének ez az útja-módja az esetek egy részében sok győzködést kíván: a mai orosz üzletembereknek és vállalkozóknak rendszerint nem gondjuk, van-e a könyvtárnak pénze állománygyarapításra, rendeltetésszerű működésre.

A referáló megjegyzése: a szerző szponzorokról ír, de ami példát felhoz, az inkább támogatás, jótékonykodás, jó esetben mecenatúra. Úgy látszik, Oroszországban még ingadozás van a civil segítségnyújtás megnevezéseiben.

(Futala Tibor)

Lásd még 365, 377

Személyzet**00/402**

GOULDING, Anne – MISTRY, V. et al.: Investors in People in library and information services in the United Kingdom = Libr.Inf.Briefings. 2000. 91. no. 1-18. p. Bibliogr.

Humán erőforrásgazdálkodás a könyvtári és információs szolgáltatások területén Nagy-Britanniában

Hatékonyág; Munkaszervezés; Személyzet; Továbbképzés

Ma már közhelynek számít, hogy egy intézményben az emberek, a munkaerő a legfontosabb erőforrás, a könyvtári és információs szolgáltatások területén azonban továbbra is a személyzet igényli a legtöbb költségráfordítást, és potenciálisan a legértékesebb tőke. Az embereknek kulcsszerepük van a hatékonyság, az ügyfelekkel való foglalkozás, a marketing és a versenyképesség javításában, de ahhoz, hogy a „legtöbbet hozzuk ki belőlük”, hatékonyan kell irányítanunk őket. 1991 óta az Egyesült Király-

ságban több tízezer intézmény a minőségi szolgáltatásokat tűzve ki célul az ún. Investors in People" (IiP) nevű szabványt alkalmazza humán erőforrásai kapacitásának optimális kihasználására. Ezt a szabványt elsősorban üzleti javító eszközként fejlesztették ki annak érdekében, hogy az Egyesült Királyság vállalatai sikeresebben vehessék fel a versenyt európai partnereikkel, és jelenleg rendkívül sikeres kezdeményezésnek bizonyult. A folyóirat bevezetést nyújt a szabványba és áttekinti a könyvtári és információs szektorban való alkalmazásának lehetőségeit. Nagyrészt arra az 1998-ban végzett kutatásra támaszkodik, amely e szabványnak a könyvtári és információs szolgáltatásokra gyakorolt hatását vizsgálta.

(Autoref.)

00/403

BELOGLAZKINA, I.G.: Prava čeloveka v realih bibliotečnoj žizni = Bibliografiā. 2000. 2. no. 37-40. p.

Emberi jogok a könyvtári élet realitásai közepette

Felmérés; Munkahelyi légkör; Személyzet

Tíz éve esett szét a Szovjetunió. Ezzel Oroszországban is megszűnt a pártállami lét, az ideológiai elkötelezettség, az alattvalói állapot. Ez a könyvtárosokat is szabad állampolgárokká, emberi jogokkal rendelkező emberekké tette. Másrészt azonban hatalmas problémák elé állította az intézmények ezreinek megszűnése, a működési feltételek beszűkülése, a munkanélküliség terjedése miatt.

Cseljabinszkban ugyanúgy alakult a könyvtári helyzet, mint országosan. Ezért nem látszott érdektelennek megtudakolni (kérdőív segítségével), hogy megváltozott-e a városban a könyvtárosok identi-

tástudata és (az emberi jogok szempontjából) a munkahelyek bánásmódja a személyzettel. Az iménti témakörből 4 cseljabinszki könyvtár (3 felsőoktatási és 1 ifjúsági) 36 munkatársának „vallomása került” feldolgozásra.

A résztvevők 80%-a ismeri az alapvető emberi jogokat. 66%-nak már alkalma nyílt arra, hogy e jogok érvényesítését kérje számon a munkahelyén. A jogszabályokban való „hit” gyöngye, miközben annál erősebb (80%-os) a kételkedés abban, hogy könyvtári környezetben egyáltalán van-e lehetőség az emberi jogok érvényesítésére. Csak egy jog esetében volt kedvező a válasz, nevezetesen az információhoz való hozzáférésben.

A mintasokaság fele szerint a vezetők általában megpróbálják érvényesíteni az emberi jogokat. 20% viszont határozottan állítja, hogy ők az érvényesülés megakadályozói.

A nők jogérvényesítése is szerepelt a felmérésben. E ponton a válaszok megegyeztek a közismert ténnyel: Oroszországban a nők igencsak hátrányos helyzetűek.

A jogérvényesítésnek azok az életvitelt alapvetően befolyásoló szférái, mint amilyen a méltányos bérezés, a személyi szabadság, az alkotóerők kifejlődése, egyelőre nincsenek meg a szakma pályaképében.

Noha a túlnyomórészt lehangoló „helyzetjelentés” nagyjából összhangban van a tapasztalatokkal, a kis mintasokaság miatt nem kiáltható ki reprezentatívnak. Ehhez átfogó vizsgálatra van szükség. Ez mindenesetre előkészületben van, akárcsak az a vizsgálat is, hogy a használók emberi jogai miként érvényesülnek a könyvtárakban.

(Futala Tibor)

Lásd még 396

FELHASZNÁLÓK ÉS HASZNÁLAT

Általános kérdések

00/404

NICHOLAS, David – DOBROWOLSKI, Tom – HUNTINGTON, Paul [et al.]: The information „player”: a new concept for the information user = *Aslib Proc.* 52.vol. 2000. 5. no. 163-165. p.

Az információs „játékos”: új fogalom az információhasználó helyett

Használó

Ahhoz, hogy megértstük, mi is zajlik az új digitális információs környezetben új szótárra van szükségünk. Még a reneszánsz szókincsét használjuk, pedig már egy virtuális világban dolgozunk. Az új nyelv szükségét mindenekelőtt azok érzik, akik kapcsolatba kerültek az internettel, a webbel, az intranettel, a WAP mobiltelefonokkal. Egy dinamikus bonyolult és kifinomult információs közegben élünk, s ezt kell tükröznie a terminológiánknak, gyakorlatunknak és gondolkodásunknak is.

Nem szabad lebecsülni a nevek jelentőségét. A terminológia hajtóereje a gondolkodásnak, még inkább azoknak a személyeknek a fogalmainak, akiket szolgálunk.

Meg kell változtatnunk szavainkat, hogy megváltozzék gondolkodásunk. Kulcsszerepet játszik a „használó” elnevezés. Használónak nevezzük azt, aki használ vagy használhat egy információs szolgáltatást; ez nem fejezi ki azt a bonyolult viszonyt, amely létrejön egy személy és a mai interaktív információs rendszerek között, túl passzív és túl mechanikus. Eljött az idő, hogy elhagyjuk, vagy pontosan írjuk le megváltozott értelmét.

Helyesebb lenne az „információs játékos” kifejezés használata. („Játékos abban az értelemben, ahogyan a sportban vagy az üzleti világban használják). Ez az új terminus tükrözi a mai információkeresés négy jellegzetességét.

Interaktivitás. A használó egydimenziós, vagy legalábbis lineáris tevékenységre utal, míg a játékosnak többdimenziós fejlődő szerepe van. Egyre újabb utakat keres a cél eléréséhez. A játékos a rendszer része, a használó kívül áll a rendszeren. A játékos az információs térben tevékenykedik, a használó használja az információs rendszert.

Rekreációs jelleg. A mai információs rendszerek egyre inkább mindennapi életünk részeivé válnak, különösen, hogy a mobiltelefonok megjelentek az információkeresés területén is. Az információkeresés ma már nem csak a szakmai problémák megoldásával kapcsolatos, hanem a szellemi rekreációra is jellemző.

Társadalmi jelleg. Az információszerzés társadalmi tevékenység. A játékosok valaki másokkal játsznak a játékot, s más-más társadalmi szerepük van (pl. tanár és tanítvány, politikus és szavazó, újságíró és olvasó).

Versenyjelleg. A szükséges információ megtalálása – vagy meg nem találása – költségelem, akár pénzben, akár időben kifejezve. Nyerni és veszíteni is lehet az információ lokalizálásának játékában. A játékosok információs beruházóknak is tekinthetők.

A játékos kifejezésnek van néhány más fontos összefüggése is. A játékos, mint fogyasztó, nincs annyira kiszolgáltatva pl. a könyvtárközi kölcsönzést intéző könyvtárosnak. A játékos nézője, de szereplője is a játékfolyamatnak. A játékos nagyon is megfelel az internet nyelvezetének, s csak akkor szólíthatjuk meg az internetet használó tömeget,

ha beszéljük nyelvét. A játékos fogalmának bevezetése segít megérteni az emberek és az információs rendszerek közötti interaktív viszonyt. S végül: az új fogalom jobban az egyénre és szükségleteire irányítja figyelmünket.

(Papp István)

Használat- és igényvizsgálat

00/405

BROWN, Frederick L.: What users know and why they know it: an examination of search behavior and search service rules = Internet Ref.Serv.Q. 4.vol. 1999. 4. no. 57-73. p. Bibliogr.

Keresési szokások és a keresőrendszerek szabályainak vizsgálata

Gépi információkeresési rendszer; Használói szokások; Számítógép-hálózat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Hawthorth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A tanulmány négy-négy gyakorlott, Northern Light rendszert, illetve Yahooot használó kereső keresési szokásait vizsgálja. A résztvevőket, akik a Washingtoni Egyetem könyvtár- és információtudományi tanszékének hallgatói, akkor figyelték meg, amikor szokásos keresőszolgáltatuk során könyvtári referenz típusú kérdésekre keresték a választ. Mindegyik résztvevő ugyanazt a kérdést kapta. Keresési stílusuk tükrözi azokat az eltérő szabályokat, amelyeket a két keresőrendszer a keresés karakterláncánál alkalmaz. A Northern Light-keresők sokkal inkább használták a Boole-operátorokat, mint a Yahoo-keresők. Az előbbieket szívesebben írtak nagybetűkkel és gyakrabban használták a csonkolást. Ugyanakkor ők voltak azok, akiknek gondot okozott

választott keresőrendszerük szabályainak pontos meghatározása, holott ezek nyilvánvalóan befolyásolták keresésüket.

(Autoref.)

00/406

BELZILE, Sylvie – KNEALE, Jean [et al.]: NRC clients' perceptions of electronic resources and use of CISTI's virtual library = Internet Ref.Serv.Q. 4.vol. 1999. 4. no. 5-16. p. Bibliogr. 8 tétel.

Hogyan vélekednek a kutatók az elektronikus források és a CISTI (a Kanadai Tudományos és Műszaki Információs Központ) virtuális könyvtárának használatáról?

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Kutatás információ-ellátása; Országos szakkönyvtár -természettudományi és műszaki; Szolgáltatások

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Hawthorth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A cikk a Kanadai Tudományos és Műszaki Információs Központ (CISTI) két éve létező virtuális könyvtárának kutatói környezetben való fogadtatását és használatát, illetve az ezzel kapcsolatos vizsgálati eredményeket mutatja be. A felmérést a Kanadai Országos Kutatási Tanács kutatói és az őket segítő munkatársak körében végezték. A tapasztalatok szerint a kutatók kedvezően fogadták az elektronikus források használatát, bár volt némi eltérés a kétféle használói csoport között. Meglepő módon a kutatók elfogadják és élvezik a digitális környezet adta lehetőségeket. Pozitív az összefüggés a digitális források használata és a képzettségi szint között, de a hagyományos könyvtárban való tartózkodás és ott elektronikus források használata nem bizonyult népszerűnek. A felmérés eredményeit felhasználják a webhely újratervezésénél és képzési programok szervezésénél.

(Autoref.)

00/407

WEINGART, Sandra J. – ANDERSON, Janet A.: When questions are answers: using a survey to achieve faculty awareness of the library's electronic resources = Coll.Res.Lib. 61.vol. 2000. 2. no. 127-134. p. Bibliogr.

Amikor a kérdések maguk a válaszok: milyen tanulságokkal járt az elektronikus források bemutatása oktatók számára

Adatbázis; Felmérés; Figyelőszolgálat; Igény

Az Utah-i Állami Egyetem könyvtárában több mint egy évtizede gyűjtik az elektronikus dokumentumokat, mára a gyarapítási költségvetés 11%-át ezekre költik. Egy kérdőíves felmérés keretében 1998 januárjában az intézmény vezetőit és oktatóit (881 fő) meginterjúválták arról, mennyire ismerik és használják a különböző adatbázisokat és a könyvtár elektronikus információs szolgáltatásait. A megkérdezettek a kérdőívvel együtt megkapták a rendelkezésre álló 55 adatbázis annotált jegyzékét, az elérési módszerek szerinti csoportosításban (a campuson, a könyvtárak on-line CD-ROM hálózatán, csak a referenszrészleg kijelölt munkaállomásain, az egyetem domainjén, a könyvtár on-line katalógusán keresztül). A válaszolók aránya 50%-os volt.

Az adatbázisok közül a Dissertations Abstracts volt a legismertebb, ezt követte a Current Contents és az ERIC. Az adatokat később tanszéki bontásban is áttekintették, és a szakreferenseknek is átadták. A megkérdezettek munkájukhoz a Dissertations Abstracts-et tartották a legfontosabbnak, de az oktatók nagyobb arányban használták, mint tanítványaik. Viszonylag kevesen válaszoltak a használat bonyolultságával kapcsolatos kérdésekre. A válaszolók 68%-a volt tisztában azzal, hogy az adatbázisokat távolról is elérheti, és 54% élt is ezzel a lehetőséggel. A válaszolók 23%-a részesült képzésben egy vagy több adatbázis használatáról, 40%-uk minősítette a képzést a megfelelőnél jobb színvonalúnak, 50% megfelelőnek és 10% nem megfelelőnek.

A felmérésnek az volt a legfőbb tanulsága, hogy az egyetemi könyvtáraknak többet kell tenniük annak érdekében, hogy a használók megismerjék az elérhető elektronikus forrásokat. A válaszolók kifejezték azt az igényüket, hogy több tájékoztatásra, írásos útmutatókra és segítségre lenne szükségük az elektronikus források távoli elérésével kapcsolatban. Nagyra értékelték viszont az adatbázisokról és az elérési módokról szóló ismertetőket. Jelezték, hogy már maguk a felméréshez készített adatbázis-ismeretők is sokat jelentettek igényeik kielégítésében. A felmérés eredményeit és az észrevételeket, valamint a könyvtárosok utóbbiakra adott válaszait elhelyezték a könyvtár honlapján.

(Hegyközi Ilona)

00/408

FERNANDEZ, Leila: Scholarly communication in the sciences – a third world perspective = Internet Ref.Serv.Q. 4.vol. 1999. 4. no. 19-27. p. Bibliogr.

Tudományos kommunikáció a kutatók között – a fejlődő országok perspektívájából

Felmérés; Könyvtárosi hivatás; Kutató -mint olvasó; Online információkeresés; Számítógép-hálózat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A cikk a legfontosabb indiai kutatóintézetek tudósai és információs szakemberei körében végzett felmérés segítségével azt mutatja be, hogyan hat az internet a tudományos kommunikációra. A szerző célja az indiai tudósok és információs szakemberek információkeresési és internethasználati szokásainak felderítése volt. Az internethasználat témakörök szerinti megoszlásának meghatározása érdekében a felmérésbe fizikusokat, matematikusokat, vegyészeket, orvos-biológusokat és információs szakembereket vont be. A cikk a tudósok véleményét is

tükrözi a tudományos kommunikáció legújabb fejleményeiről, és vizsgálja az indiai könyvtárosok és információs szakemberek szerepét az elektronikus világban.

(Autoref.)

00/409

TENOPIR, Carol – READ, Eleanor: Patterns of database use in academic libraries = Coll.Res.Lib. 61.vol. 2000. 3. no. 234-246. p. Bibliogr. 17 tétel.

Adatbázis-használati szokások észak-amerikai felsőoktatási könyvtárakban

Adatbázis; Felsőoktatási könyvtár; Használói szokások

Véletlenszerűen kiválasztott amerikai és kanadai felsőoktatási könyvtárakban felmérést végeztek az adatbázis-használat jellemzőinek kutatására. Kiderült, hogy a vizsgált intézménytípusok az adatbázis-használat tekintetében közös jellemzőkkel rendelkeznek. Így például a kereskedelmi on-line adatbázisokat leggyakrabban a hét elején, a déli órákban és a vizsgaidőszakok végén (a jelen féléves minta esetében novemberben) használják a leggyakrabban. Átlagosan aránylag kevés használó használja egyidejűleg az adatbázisokat. A válaszok szerint sok egyéb tényező is befolyásolja még a használatot, például a képzés szintje, a távoli bejelentkezés lehetősége, és az adatbázis elérhetősége a könyvtár honlapjáról, de statisztikai szempontból ezek egyike sem jelentős.

(Autoref.)

Lásd még 346, 395

Használók képzése

00/410

HOMANN, Benno: Informationskompetenz als Grundlage für bibliothekarische Schulungskonzepte = Bibliotheksdienst. 34.Jg. 2000. 6. no. 968-978. p.

Információs jártasság mint a használóképzési programok alapja

Használói szokások; Használók képzése -felsőoktatásban

Az állomány-orientált könyvtárakat fokozatosan felváltják az információszolgáltatási központtá válók, melyek ideális helyszínei lehetnek az információs társadalom által megkövetelt permanens tanulásnak is. A könyvtár az az intézmény, amely egy helyszínen összegyűjtve tudja felkínálni a különféle információhordozókat, és e téren tapasztalt személyzete képes megfelelő segítséget adni az önálló információhasználat elsajátításához. A „tanító könyvtár”, a teaching library az Egyesült Államokban már évtizedek óta része a tanítás ill. a tanulás mindennapjainak, a német könyvtárakat azonban e téren évtizedes lemaradás jellemzi. A „tanító könyvtár” kialakításához szükséges

- az alapvető koncepció kialakítása,
  - az információ-didaktikai módszerek kimunkálása,
  - megfelelő oktatási terek kialakítása,
  - a feladatban részt vevő könyvtárosok kiképzése.
- A „tanító könyvtár” koncepcionális megalapozásához már rendelkezésre állnak az információs folyamat kidolgozott modelljei. Ilyen pl. Kuhltau: Information Searching Process modellje, mely az egyéni információkereső és -feldolgozó folyamat leírásánál a kognitív és az emocionális tényezőket (pl. „küszöbfélelem”, „elbizonytalanodás”) egyaránt figyelembe veszi, vagy Eisenberg és Berkowitz Six-Big-Skills elnevezésű modellje. (Lépcsőfokai: 1. Az információszükséglet meghatározása. 2. A megfelelő információs forrás kiválasztása. 3. Az információs rendszer használata. 4. Az információk kiválasztása és értékelése. 5. Szintézis: az

információk újraértékelése. 6. Az információk beépítése a döntési folyamatba.) Az amerikai közép- és felsőfokú oktatásban az utóbbi modell szolgál leggyakrabban alapvetésül.

A „tanító könyvtár” fokozatos megvalósításának egyik példája a Heidelbergi Egyetemi Könyvtár. Itt már megtették az alapvető lépéseket:

- kis (1-2 órás) oktatási egységeket szerveznek strukturált képzési koncepció alapján;
- folyamatos lehetőség van az oktatási egységek továbbfejlesztésére;
- a fentieket az internetre alapozott lehetőségek egészítik ki;
- a pedagógiai kompetenciát az e célra szervezett munkacsoport kialakítása biztosította.

A könyvtár 1999 folyamán 205 alkalommal szervezett rövid oktatást a következő témakörökből: a könyvtár használata (64 alkalommal), katalógus-használat (67), internethasználat (16), szakterületi bevezetés az információhasználatba (45), egyéb témák (13). Egy-egy oktatási csoportban átlagosan 10-11-en vettek részt, az oktatásban részt vevők száma az év folyamán: 2130 fő, nagyjából elsőséves egyetemisták, de növekszik az érdeklődő felsősévesek és a gimnáziumi csoportok száma is.

A csoportos oktatást a hallgatók kiegészíthetik az internetre alapozott egyéni képzés útján, ahol könnyen áttekinthető és ellenőrizhető szakmai információkeresési ismereteket kapnak. E szolgáltatás kiépítése azonban rendkívül munkaerőigényes, ezért lassan halad.

A szolgáltatásokat egy technikailag jól felszerelt oktatóterem alapozza meg. A feladatokat 5-6 személy végzi, az ő állandó együttműködésük teszi lehetővé a tapasztalatok kicserélését, az újítások kidolgozását és bevezetését.

A heidelbergi tapasztalatok alapján a következő lépések látszanak szükségesnek ahhoz, hogy a német könyvtárügyben is megvalósuljon a „tanító könyvtár” ideálja:

- részlegeket vagy csoportokat kell létrehozni, melyek a képzéssel foglalkoznak;
- a képzésben részt vevő könyvtárosokat pedagógiai továbbképzésben kell részesíteni;

- össze kell hangolni a könyvtárakban folyó információhasználati képzést a főiskolákon és a középiskolákban folyóval;
- tovább kell fejleszteni az információ-didaktikai módszereket;
- ki kell építeni és minél szélesebb körben alkalmazni kell az internetre alapozott önképzési rendszereket.

(Katsányi Sándor)

00/411

XIAO, Daniel Yi: Experiencing the library in a panorama virtual reality environment = Libr.Hi Tech. 18.vol. 2000. 2. no. 177-184. p. Bibliogr.

Ismerkedés a könyvtárral: a valóságos könyvtár látványára alapozott virtuális bemutató kifejlesztése

Egyetemi könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Számítógép-hálózat

A jelen cikk az ún. panoráma alapú virtuális valóság (panorama virtual reality) internetes könyvtárhasználati képzésének lehetőségeit vizsgálja. Ismereti a Texas A&M University Sterling C.Evans könyvtárának projektjét, amely egy valóságos könyvtárbemutatót utánoz, 360 fokos virtuális „körséta” lehetőséggel. A könyvtár körbevezetéses bemutatásának mint oktatási formának három fejlődési fokozata létezik: a fizikai bemutató, a webes virtuális bemutató és a „virtuális valóság” bemutató. A projekt tanúsága szerint a panoráma alapú virtuális valóság technológia igen hatékonyan kombinálja a fizikai bemutatót és a web alapú virtuális bemutatót, lehetővé téve a navigálást, a nézelődést, az olvasást, a hangos tájékoztatást és a távoli hozzáférést. A cikk érinti a tervezést, a hardvert, a szoftvert és a költségek kérdését. Áttekinti az internet alapú virtuális valóság technológiákat, szakirodalmi áttekintést ad a témáról, és a jövőbeli alkalmazás lehetőségeivel is foglalkozik.

(Autoref.)

Lásd még 369

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS ÉS -TERJESZTÉS

Digitizálás

00/412

JOHNSON, Rosalind: Digitisation in European libraries = VINE. 118. no. 2000. 56-60. p. Bibliogr. 18 tétel.

Digitizálás az európai könyvtárakban

Digitizálás; Fejlesztési terv

A kulturális örökséggel foglalkozó intézmények Európa-szerte igyekeznek közzétenni gyűjteményüket digitális formában. A legkisebb digitalizálási projektek egy-egy intézmény valamely részlegéhez kötődnek, a közepes nagyságú vállalkozások országos hatókörűek, míg a legnagyobbak több európai ország részvételével és európai szervezetek anyagi támogatásával zajlanak.

A digitalizálási projektek problémáit jól illusztrálja az utrechti egyetem könyvtárának a „Peter Stuyvesant világa” című projektje, amely egy különgyűjtemény kiválasztott anyagának (húsz kötet) kísérleti digitalizálására vállalkozott. A köteteket mikrofilmre vették, a későbbiekben a mikrofilmet állományvédelmi másolatként megtartották. A kísérlet folyamán gondok voltak a gótbetűs írás optikai felismerésével (végül begépeltek a szövegeket), a HTML kódolással (célszerűbb lett volna az SGML-t választani).

Az Európai Bizottság több európai országot összefogó digitalizálási projekteket és kutatásokat finanszíroz, illetve finanszírozott a korábbi tematika-alkalmazási program, az Esprit, az INFO2000, a TEN-Telecom, és újabban az IST (Information Society Technologies) program keretében. Az 5. ke-

retprogram (1998-2002) és az IST 1999-es munkaprogramja nem tartalmaz kifejezetten digitális könyvtárakkal kapcsolatos témákat, de vannak benne az „emlékezet intézményeinek” (ez a közgyűjtemények új elnevezése az európai zsargonban) szóló témák. Az IST újabban olyan projekteket támogat szívesen, amelyek folytatása a kezdeti finanszírozás után is biztosítva van; nagy súlyt fektet a használók bevonására; és egyre inkább a nagyszabású projekteket részesíti előnyben, ami hátrányos a közgyűjteményekre nézve. A 2000. évi IST-munkaprogramban három akcióirány jöhet szóba a könyvtárak számára: a digitális gyűjtemények elérése, a tartalomhoz való új hozzáférési formák kipróbálása és az objektumok virtuális bemutatása.

A korábbi projektek közül a cikk a következőket ismerteti néhány mondatban: DIEPER (Digitised European Periodicals, a digitális folyóiratok európai központi letéti helyének létrehozása), DEBORA (16. századi dokumentumok gyűjteménye a weben), VENIVA (elektronikus archiválás és publikálás), MENHIR (új digitális termékek és szolgáltatások, MINERVA szoftvercsomag, Museums On Line hálózati képgyűjtemény), INFO2000 (új multimédiás termékek és szolgáltatások), ARTWEB (három nagy művészeti könyvtár képgyűjteményének közös elérése), EVA (európai vizuális archívum, húszezer fotó elérése az Interneten).

A projektek koordinációját több szervezet is igyekszik előmozdítani. Az ECPA (European Commission on Preservation and Access) érdeklődése főként a hozzáférés és az állományvédelmi alkalmazás kérdéseire irányul. A szerzői jogra szakosodott az EBLIDA (a könyvtáros-, tájékoztatói és doku-

mentációs egyesületek nemzetközi szövetsége). Az ERCIM DLI (European Consortium for Informatics and Mathematics Digital Library Initiative) program a technológiai fejlesztést és a kutatócsoportok együttműködését igyekszik segíteni, többek között a European Conferences on Digital Libraries (ECDL) keretében.

A cikkben említett programok, szervezetek és projektek webcímei a cikk függelékében vannak felsorolva.

(Hegyközi Ilona)

00/413

ROYAN, Bruce: Content creation and rights management: experiences of SCRAN (the Scottish Cultural Resources Access Network) = Program. 34.vol. 2000. 3. no. 131-142. p. Bibliogr.

Tartalom létrehozása és jogkezelés: a SCRAN projekt (Skót Kulturális Erőforrások Hálózata) tapasztalatai

Digitalizálás; Hozzáférhetőség; Megőrzés; Szerzői jog

A SCRAN (Skót Kulturális Erőforrások Hálózata, Scottish Cultural Resources Access Network, <http://www.scran.ac.uk>) betűszó jelentése egyúttal – ősi skót szóval – takarmány, abrak is. Ez a 15 millió fontos projekt múzeumok, könyvtárak és levéltárak anyagainak digitalizálását célozza meg.

A projekt megvalósítása során számos szerzői jogi és más jogi vonatkozású kérdés merült fel.

A cikk áttekinti a lehetséges kérdéseket, és néhány tekintetében bemutatja a SCRAN gyakorlatát, valamint a projekt megvalósítása során számbajöhető megoldásokat.

A SCRAN résztvevői legtöbbször egyedi tárgyalásokat folytatnak a jogtulajdonosokkal, amihez a SCRAN licencmegállapodását használják. Ebben a jogtulajdonosok fenntartják maguknak a digitalizált objektum minden kereskedelmi értékesítési jogát, de a SCRAN-ra ruházzák annak nem profitorientált, oktatási célú, örökös, nem kizárólagos fel-

használási jogát. A SCRAN a kereskedelmi célú felhasználásért díjat fizet. Amennyiben a SCRAN tulajdonosává egy harmadik kereskedelmi fél válna, a jogok visszaszállnak az eredeti jogtulajdonos(ok)ra.

Az elektronikus dokumentumokkal kapcsolatos szerzői jog továbbra is szürke zóna maradt. A SCRAN-nak is vélhetően azt a gyakorlatot kellene követnie, miszerint nem azt a kérdést kell feltennünk, hogy mi jogszerű, hanem azt kell kérdeznünk, árt-e valakinek. Amennyiben tehát valakinek a pénzügyi érdekeit nem sérti a tervezett intézkedés, biztonságosan megtehetjük azt.

A SCRAN az archivált digitális képek „hüvelykujj” méretű (thumbnail, legnagyobb méretében 256 szín, 150 pixel) képeket készít az on-line tárolás és szolgáltatás céljaira. Az ilyen képeknek kicsi a közgazdasági értelemben vett értéke, de a teljes méretű képek helyettesítőjeként (egyfajta metaadatként) nagyon hasznosak, továbbá a weboldalakat igen mutatósá teszik. Ahogy a legtöbb intézmény ingyenesen teszi lehetővé a gyűjteményekhez kapcsolódó dokumentációhoz, valamint a katalógusokhoz való hozzáférést, a kisméretű képeket is hasonló módon kellene kezelni. Ezeket tehát a nem bejegyzett felhasználók számára is hozzáférhetővé kellene tenni, elkerülve az azonosítás és a jogosultságok vizsgálatának procedúráit. Ez utóbbi tevékenységet egyébként nem maga a SCRAN végzi, hanem egy, főként a felsőoktatást kiszolgáló intézményt bízott meg ezzel. A SCRAN egyaránt alkalmazza az IP-címek alapján, valamint azonosító és jelszó alapján történő bejelentkezést.

Bár a képernyőn megjelenő képek nem érik el az archivált képek minőségéget, könnyen másolhatók és sokszorosíthatók. Ennek megfelelően a SCRAN digitális vízjelekkel védi ezeket a képeket. A képek diszkrétén, de láthatóan megjelölhetők lennének. Ez azonban csapdát rejt magában. Ha ugyanis a jelzést olyan helyre tennék, ahol nem zavarja a képet, könnyedén letörölhető lenne. Ha viszont látható helyre tennék, a képek értékét csökkentené.

(Koltay Tibor)

EGGER, Alexander – MÜHLBERGER, Günter: ALO oder die virtuelle Bibliothek der österreichischen Literatur. Ein Arbeitsbericht = Bibliotheksdienst. 34.Jg. 2000. 6. no. 958-967. p.

ALO – az osztrák irodalom virtuális könyvtára

Digitalizálás; Gépi információkeresési rendszer; Hozzáférhetőség; Patriotika

Az interneten rendelkezésre álló több millió digitális oldal között alig található valami a német nyelvű és azon belül az osztrák irodalomból. Ezt a hiányt kívánja pótolni az ALO-program (Austrian Literature Online; on-line osztrák irodalom), amelynek célja az osztrák irodalom ezer legfontosabb könyvének digitalizálása a 18. század végétől 1930-ig (az utóbbi időpontot a szerzői jogvédelem miatt választották).

1999 tavaszán az osztrák könyvtárak és egyetemek egyik munkabizottságának a kultuszminisztérium számára készített tanulmánya azt vizsgálta, milyen feltételekkel valósítható meg az osztrák irodalom virtuális könyvtára, és ajánlásokat is megfogalmazott. A megvalósíthatósági tanulmányt és a rendszer prototípusát ld. a <http://alo.aib.uni-linz.ac.at/> címen. A prototípus a virtuális könyvtár legfontosabb funkcióit és azok kivitelezését szemlélteti:

- az osztrák irodalmat reprezentáló néhány könyv és folyóirat digitalizálását,
- az elektronikus faksimilek, az automatikusan felismert teljes szöveg tárolását, a hozzáféréshez és az adatok integritásához szükséges metaadatokat (MOAII-modell),
- a digitális faksimilekben való navigálást, a teljes szövegben és az indexállományokban való keresést,
- a különböző alkalmazási területeknek megfelelő elektronikus formátumok előállítását (pl. PDF-adatállományokat a nyomtatáshoz, audioformátumot a vakok és csökkentlátók számára),

- egy kiválasztott mű reprintjét (Kafka: Hungerkünstler 1924) a Libri-cég szolgáltatása révén, valamint
- az elektronikus könyvek elérését az osztrák ALEPH-hálózatban (<http://BVZR.bibvb.ac.at:4505/ALEPH>).

Az előprojekt lezárása után indult el az ún. ALO-könyvtár megvalósítása. Ennek első lépése a lehető legtöbb magán- és közforrás mozgósítása. Egy-egy tájegység vagy város vállalhatja a számára legfontosabb művek digitalizálásának költségeit, illetve tematikus „könyvcsomagok” állíthatók össze szponzorok számára. (Pl. a „Száz fontos könyv az osztrák sajtószabadságról 1780-1930” c. témacsoport esetében újságok, televíziók vagy az újságíró-szövetségek jöhetnek szóba támogatóként.)

A közeljövőben a digitalizálás elterjedésére lehet számítani a mindennapi munkafolyamatokban (könyvtárközi kölcsönzés, kutatás támogatása) is. Ha egy-egy könyvtárközi kérést felhasználnának a könyv digitalizálására, folyamatosan nőhetne az elektronikus könyvek száma. A kutatási programoknál viszont már induláskor digitalizálhatnák a szükséges irodalmat, és az anyag elektronikus szakkönyvtárként állhatna a továbbiakban rendelkezésre. Megvalósítható lenne például, hogy „A történelmi regény 1780-tól 1945-ig” című kutatási program folytatása részére (<http://germanistik.uibk.ac.at/hr/>; Innsbruck) a legfontosabb 150-200 könyvet már az induláskor digitalizálják. Az összköltségen belül a digitalizálás csak a támogatási összeg töredékét tenné ki, de a bekövetkező minőségi ugrás összehasonlíthatatlanul nagy hasznot jelentene a kutatás számára.

Az ALO-rendszer keretében készült, szabványos formátumú (MPW99) elektronikus könyveket egy digitális könyvtárban tárolják és az interneten bocsátják az olvasók rendelkezésére. Egy-egy digitális könyv az eredeti könyvoldalak elektronikus faksimiléjéből (az eredeti pontos rekonstrukciójához), ezeknek az oldalaknak géppel olvasható szövegéből

(a teljes szövegű kereső- és szövegelemző programok alkalmazásához), valamint a könyv eredetijének és elektronikus változatának metaadataiból áll. A nagy felbontású faksimilékből egy kópiát is készítettek a webes megjelenítéshez. A szövegeket beépítéssel vagy egy szövegfelismerő programmal rögzítik. A szöveg jelölésénél a Text Encoding Initiative (TEI) által kidolgozott irányelveket követik (a TEI és a TEI Lite formátumokat használják). A grazi egyetemi könyvtárban egy Minolta-szkennelével állítják elő a faksimilét. A könyveket 600 dpi felbontással fekete-fehérben szkennelik és .tiff-formátumban CD-ROM-on grafikus formában archiválják. Az ALO-könyvtári felhasználáshoz a faksimilét .gif-formátumra konvertálják és az ALO-szerver keménylemezen tárolják. Szövegfelismerő rendszernek a Finereadert választották.

Az elektronikus könyveket az ALO-könyvtárban helyezik el és kezelik, ezenkívül tárolják a könyvek metaadatait, és gondozzák a rendelkezésre álló művek jegyzékét. Az ALO-könyvtár képezi a rendszer magját. A felhasználók a weben érhetik el a könyvtárat; HTML-oldalakon kereshetik ki a könyveket, nézhetik meg a szövegeket és a faksimilét, onnan tölthetik le a műveket különféle formátumokban (PDF, XML, ASCII-szöveg stb.). A keresési lehetőségek a metaadatokra és a teljes szövegre egyaránt kiterjednek. A könyveket nyomtatott formában közvetlenül meg is lehet rendelni (book-on-demand), ebbe a Libri céget (<http://www.libri.de/>) vonták be; az ALO-könyvtár egyes darabjait a cég a hálózaton feladott megrendelésre kinyomtatja és szállítja, de a könyveket a könyvkereskedelmi forgalomban is meg lehet rendelni.

(Hegyközi Ilona)

00/415

COOMBS, Norman: What's new in talking books? = Libr.Hi Tech. 18.vol. 2000. 2. no. 191-194. p.

A hangos könyvekkel kapcsolatos technológiai fejlemények

Digitalizálás; Hangos könyv; Olvasógép; Vak könyvtárhasználó

Mivel kevés vak ember tanulta meg a Braille-írást, a Kongresszusi Könyvtár már évtizedek óta kínál – eleinte hanglemezekben, most már hangkazettákban is – főként szórakoztató olvasmányokat mind az 50 államban megszervezett regionális könyvtárak révén számukra. Az 50-es évek közepén alakult a *Recording for the Blind (RFB)* nonprofit szervezet, amelynek célja tankönyvekkel és szakkönyvekkel ellátni a világtalan tanulókat; ez a szervezet azóta áttért a hangkazetták kizárólagos használatára, s bevonta a diszlexiásokat is szolgáltatásai körébe.

Az új technológiák ezen a téren is új lehetőségeket nyitottak. A digitalizált szöveg nem csak a képernyőn, tetszőleges nagyságban jeleníthető meg, hanem szintetizált hangon is megszólal. A különböző szoftverek inkompatibilitásán az ASCII formátum bevezetésével próbáltak meg segíteni. A Gutenberg-projekt csak egyike a sok vállalkozásnak, amelyek a szerzői joggal már nem védett könyvek ezreit teszik hozzáférhető digitális formában az interneten. A diszlexiásoknak ez nagy segítségére van, mert egyszerre hallhatják és láthatják is a tanulmányozott szöveget. Ma már olyan szoftverek is vannak, amelyek a kényelmetlen tekercekekben való prezentáció helyett a könyvszerű lapozást teszik lehetővé.

A következő lépést a hangdigitalizáció jelentette, ami a modern hangos könyvek alapját képezi. Különösen a diszlexiások és az idősebb vakok idegenkednek a szintetizátorral keltett mesterséges hangtól.

Itt némi érdeklődés jelentkezett. A vak tanulók és szakemberek az elektronikus szöveghez akarnak hozzáférni, mert – habár szintetizált hangot kell

hallgatniuk, – lehetséges számukra a dokumentum egyes részleteit gyorsan kikeresni, s könnyebben dolgozhatnak velük (másolás, áthelyezés, ellenőrzés stb.). Ugyanakkor a diszlexiások az emberi hanghoz ragaszkodnak, hiszen ők használhatják a nyomtatott verziót is.

A gyakorlatban tesztelik már a digitális hangos könyveket, amelyek ugyanazon a CD-n tartalmazzák az elektronikus szöveget és az emberi felolvasó digitalizált hangját. A HTML segítségével lehetőséggé vált kivetíteni a szöveget és hallatni az emberi hangot, s az SMIL (synchronized multimedia integration language) pedig szinkronizálja a szöveget és a hangot a prezentáció folyamán. Elősegíti a jobb navigációt is, egészen hasonlóan ahhoz, ahogy a használó a hagyományos könyvet olvassa.

A termék kifejlesztésével már évek óta foglalkoznak szerte a világon. A projekt neve DAISY (Digital Audio-based Information System). Az analóg rendszer messze nem elégítette ki a használókat, s ezért svéd kutatók már 1993-ban előállították a DAISY prototípusát, amely várhatóan de facto szabvánnyá fog válni. Az új digitális hangos könyvek nem csak a hátrányos helyzetű személyek, de az olvasók széles körében is minden bizonnyal népszerűvé válnak.

(Papp István)

Nyomtatott dokumentumtípusok

00/416

NUOVO, Angela: La biblioteconomia del libro antico (Rare book librarianship) negli Stati Uniti = Boll.AIB. 40.vol. 2000. 1. no. 7-26. p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Res. angol nyelven

A régi és ritka könyvek ügye az USA-ban

Könyvtárosi hivatás; Régi és ritka könyvek gyűjteménye

Az amerikai könyvtárügyben a régi és ritka könyvekkel való foglalkozás az 1930-as években jelent meg, mint a könyvtáros szakmán belüli, önálló „szakosodás”. Erre az időre már komoly ritka-könyv- és kéziratmennyiség gyűlt össze az USA könyvtáraiban, részint az állományok korosodása miatt, részint mert számos gyűjtő adományozott (gyakran adócsökkentési céllal) értékes dokumentumokat a közkönyvtáraknak.

Az első, régi és ritka könyveket gyűjtő könyvtárak Amerikában mégis a szakkönyvtárak voltak, mindekenélőtt a történeti társaságok könyvtárai, amelyek a 19.sz. első felében kezdték el az amerikai történelem dokumentumainak megőrzését, s ugyanekkor keletkeztek az első nagy magángyűjtemények is (részben európai vásárlások, részben helyi gyűjtés révén), amelyek alapítványi, vagy adományi formában váltak könyvtárrá (pl. *Morgan Library*, *Huntington Library*, illetve az *Indiana Egyetem Lilly* könyvtára, a *Widener Library* a Harvardon stb.) Ezt követően, legalább is az 1960-as évekig igen nagy anyagi erőforrások álltak e szektor rendelkezésére, így a könyvtárosok elsősorban gyűjtők voltak.

Újabbban egyre inkább bibliográfusokká váltak, és a *Bibliographic Society of America* tevékenységében vesznek részt, illetve az ALA keretében 1958-ban megalakított *Rare Books and Manuscripts Section*-ben dolgoznak ki szabványokat és útmutatókat, hogy ezzel is pótolják a szakmai képzés ilyen jellegű hiányait.

(Mohor Jenő)

Lásd még 351

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

00/417

EREMINA, L.: Programma „Památ' Rossii”. Problemy i perspektivy razvitiâ = Biblioteka. 2000. 4. no. 6-7. p.

Az „Oroszország emlékezete” program. Problémák és a fejlődés perspektívái

CD-ROM; Kézirat -muzeális; Megőrzés; Régi és ritka könyvek

Az Orosz Állami Könyvtár (Rossijskaâ gosudarstvennaa bibliotekâ, RGB) 1995-től kapcsolódott be az Unesco által kezdeményezett, „A Világ Emlékezete” nevű programba, és kezdte meg az orosz írott kulturális emlékek digitalizálását. A moszkvai nemzeti könyvtár „Oroszország emlékezete” nevű programja a régi, unikális és értékes dokumentumok megőrzésére irányul, és nemcsak a digitalizálást, hanem egyes kéziratok és gyűjtemények restaurálását és konzerválását is magában foglalja. A CD-ROM-ra rögzítendő dokumentumok első köre a nemzeti könyvtár szakértőinek javaslata alapján:

- az első nyomtatott, cirill betűs szláv könyvek a XV. századból és a XVI. század első negyedéből;
- régi kéziratok könyvek;
- a legértékesebb régi kéziratok a XI-XII. századból;
- orosz, hársfalemezről készített metszetek;
- orosz plakátok;
- Oroszország első térképei.

Az első CD-ROM lemez 1995-ben, az Unesco anyagi támogatásával készült el, de sokszorosítására nem került sor. Az 1491-ben Krakkóban nyomtatott első cirill betűs könyv mellett kéziratokat, plakátokat és metszeteket tartalmazott. Ez a CD-ROM sikeres kísérlete volt a képzőművészeti alkotások digitalizálásának, de a térképek géppel olvasható formájúvá alakítását későbbre kellett halasztani a megfelelő felszerelés hiányában.

1995 végén kezdődött el 138 db, XIV-XV. századi orosz kéziratok miniatűrjeinek digitalizálása, de a kéziratok könyvek tudományos bemutatását és a bibliográfiát tartalmazó fejezet még nem készült el, így a CD-ROM még nem jelent meg.

1996-ban E. Nemirovskij professzor irányításával elkezdődött a szláv ősnymtatványok gyűjteményének kialakítása. Elkészült egy ősnymtatvány-katalógus is, amely 63 db, a világon ismert XV-XVI. századi cirill betűs ősnymtatványt vesz számba. 1996-97-ben összeállították az ősnymdászok kiadványainak gyűjteményét. A munkát 1999-ben az Open Society Institute támogatásával tudták befejezni. A munka nehézségét az jelentette, hogy a cirill betűs ősnymtatványoknak nem maradt fenn teljes példánya, így az egyes könyveket csak több könyvtár példányaiból tudták szkennelni. A szakértők egy része a teljes szövegű példány létrehozása helyett azon az állásponton volt, hogy az egyes ősnymtatványokat a jelenlegi állapotukban kell digitalizálni, és a hiányzó, más könyvtárból pótoltszövegrészeket csak függelékként kellene közölni. A kutatók elsődleges igényeire hivatkozva végül a teljes szövegű változatokat készítették el. A gyűjtemény nyomdászokként tartalmazza a fennmaradt 63 db ősnymtatványt (csaknem 13 ezer oldal), mindegyik részt életrajzi-könyvtörténeti tanulmány vezet be.

Az „Oroszország emlékezete” program a tervek szerint a XVI. sz. második felében megjelent nyomtatott szláv könyvek, majd a XVII-XIX. századi újságok, térképek és képek, metszetek digitalizálásával folytatódik, de terveznek bibliográfiai kiadványokat is nyomtatott és elektronikus formában (pl. Oroszország múzeumai, Az orosz színház, Orosz kézművesség és mesterségek stb.). A programba más könyvtárak is bekapcsolódnak tematikus gyűjtemények létrehozásával (pl. az orosz tudomány és technika történetét a GPNTB, az orosz orvostudomány történetét az Állami Orvostudományi Könyvtár, a GCNMB dolgozza fel).

(Rácz Ágnes)

Hálózati dokumentumok a német nemzeti könyvtárban*Elektronikus dokumentum; Munkafolyamat; Nemzeti könyvtár*

A Börsenverein 2000. évi tavaszi kiadói értekezletére a német nemzeti könyvtár (Die Deutsche Bibliothek, a továbbiakban DDB) is meghívást kapott az AG Elektronische Depotbibliothek (elektronikus tárolókönyvtári rt.) képviselőjeként.

A hálózati kiadványok DDB által kidolgozott gyűjtési irányelvei abból indulnak ki, hogy a kötelezpéldányok törvényi előírásai a hálózati kiadványokra is alkalmazhatók; finomításokra szükség van, ezeknek a beszolgáltatásra, archiválásra és a használatra kell kiterjedniük. Az ingyenesen hozzáférhető publikációk esetében már alkalmazzák az automatikus begyűjtést (harvesting). Nagy számuk miatt a hálózati kiadványokat legalább három eltérő módon kezelik a DDB-ben:

- archiválás és teljes bibliográfiai feltárás, illetve metaadatok alapján történő feltárás vagy teljesen automatikus eljárás (státusz: „archiválva”),
- csatolás létrehozása és feltárás (későbbi archiválással, státusz: „csatolással”),
- csatolás létrehozása és feltárás (későbbi archiválás nélkül, státusz: „szolgáltatva”).

Általánosságban igaz, hogy a DDB fenntartja eddigi területi alapú, objektív és teljesen „értékeléstől mentes” gyűjtési elveit; így a kiadóknak be kell szolgáltatniuk minden hálózati kiadványt, amelynek jogtulajdonosa a törvény hatálya alá esik, ha csak eleve nincs kizárva a gyűjtésből (pl. az üzleti és éves beszámolók, hirdetések stb.).

Az osztrák és svájci német nyelvű hálózati kiadványok esetében szerződésekkel kell biztosítani a DDB számára a belső on-line hozzáférést; ezeket

nem archiválnák, de továbbra is feltárnák a nemzeti bibliográfiában.

Ha a hálózati kiadvány az elektronikus változattal párhuzamosan hagyományos formátumban is megjelenik, mindkettőt gyűjtik; ha a hálózati változat mellett elektronikus hordozón is kiadják, csak az adathordozón kiadott változatot szerzik be. Amennyiben a hálózati kiadvány több formátumban is megjelenik, a DDB által kívánt formátumban kell szolgáltatni. Azokat a hálózati kiadványokat, amelyeket a kiadó másolásvédelemmel vagy bizonyos rendszerkövetelményekkel hoz forgalomba, olyan formában kell szolgáltatni, amely megengedi, hogy a DDB eleget tudjon tenni a hosszú távú megőrzés és szolgáltatás feladatának. A beszolgáltatásnak a megjelenést követő egy héten belül kell megtörténnie, a beszolgáltató – az on-line disszertációktól eltérően – a kiadó. A jelenlegi együttműködés és tapasztalatok révén már arra is vállalkozhatna a DDB, hogy egyes kiadók, illetve regionális könyvtárak helyett a kötelezpéldányaikat gyűjtse és megőrzési kötelezettségeiket átvegye.

Az új hálózati kiadványokat elektronikusan kell bejelenteni. Az ún. statikus kiadványok esetében a bejelentéssel egyidőben juttatják el a kiadványt a DDB dokumentumszerverére. A dinamikus kumulált, frissített és interaktív hálózati kiadványok esetében az első bejelentés egybeesik a kiadvány első megjelenésével, az alapmű beszolgáltatásával, illetőleg a kiadói szerverhez való hozzáférés megteremtésével. A bejelentés előre megadott metaadatok alapján történik, amelyek a kiadvány azonosítását és leírását szolgálják: azonosítók (URL, DOI, URN), jogi, hozzáférési, valamint használati jogok és feltételek, szerkezeti, tartalmi és technikai metaadatok stb.

A hálózati kiadványok beszolgáltatása a DDB szerverére ideális esetben a következő három lépésben történik, a biztonsági követelmények figyelembevételével:

- a beszolgáltató on-line bejelenti a hálózati kiadványt (interaktív bejelentő űrlap, visszaigazolás elektronikus levélben);
- metaadat-csere a DDB-vel (szabványa a Dublin Core, on-line visszajelzés az első és minden további esetben);
- a kiadványok beszolgáltatása (a DDB által megszabott feltételek között, on-line küldés FTP-vel vagy adathordozón).

A beszolgáltatóknak a következő technikai-szervezési infrastruktúrával kell rendelkezniük: egyedi azonosítóval; olyan web-böngészővel, amely felismeri a Javascriptet és az SSL-t; továbbá FTP- és e-mail-klienssel.

A tervek szerint 2000 őszén már megkezdődik a DDB-ben a hálózati kiadványok üzemszerű gyűjtése és archiválása. A DDB archiváló szerverén tárolt, szerzői jogi védelem alá eső elektronikus kiadványokat csak helyileg lehet elérni, mégpedig kizárólag a frankfurti Deutsche Bibliothek multimédia-olvasótermében, illetve a lipcsei Deutsche Bücherei speciális multimédia-munkaállomásain, beiratkozott és jelszóval rendelkező olvasóknak. Megengedett egy-egy kiadványrészlet kinyomtatása vagy letöltése magáncélra, a munkát központi helyen vég-

zik el díjazás ellenében. Bizonyos elektronikus kiadványok esetében, amelyek a kiadói szervereken lesznek elérhetőek, ésszerű megállapodni a kiadókkal az adathordozón való beszolgáltatásról, de addig is lehetővé kell tenni a DDB számára a kiadónál való hozzáférést. Külső hozzáférésre csupán a jogvédelem alá nem eső anyagoknál van mód. (Érdemes lenne mérlegelni egy számlázórendszer bevezetését, amelynek révén a jogdíjas publikációk is elérhetőek lennének térítés ellenében. Főleg azoknál a kiadványoknál lenne ez érdekes, amelyek már nem szerepelnek a kiadó szerverén.)

Az európai nemzeti könyvtárak konferenciája (CENL) és az európai kiadók szövetsége (FEP) képviselőiből álló vegyes bizottság 1997-ben alakult meg azzal a céllal, hogy felmérje az elektronikus kiadványok helyzetét, ezek felhasználását és az európai államok információpolitikájába való bekapcsolását. A munka egyik eredményeként ajánlás született az elektronikus kiadványok önkéntes beszolgáltatásáról a nemzeti könyvtárak számára. Az ajánlás a Börsenverein 2000. tavaszi konferenciáján nyerte el végső formáját.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 370, 380, 389, 407, 415

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁREPÜLET

Könyvtárgépesítés általában

00/419

ŠRAJBERG, Ā. L.: Avtomatizaciā kak novoe naučnoe napravlenie v bibliotečno-informacionnoj oblasti. Desāt glavnyh principov avtomatizacii = Naučn. Teh. Bibl. 2000. 2. no. 5-11. p.

A számítógépesítés mint a könyvtári-információs terület új tudományos irányzata. A számítógépesítés tíz alapelve

Számítógépesítés

A könyvtári-információs folyamatok és rendszerek gépesítését az információk növekvő mennyisége és a használók igényei ösztönzik. A „használó” fogalma több kategóriát foglal magában: olvasó, kölcsönző, látogató, informátor, tehát mindazok, akik a könyvtárak és információs központok szolgáltatásait igénybe veszik akár helyben, akár távolról. A könyvtári technológiák, különösen a személyi számítógépek elterjedésével, az 1970-1980-as években változtak meg gyökeresen és minden könyvtárra kiterjedően. A számítógép alkalmazása nemcsak meggyorsítja a használók kiszolgálását és emeli ennek színvonalát, hanem teljes egészében átalakítja a munkafolyamatokat. Az elsődleges forrásokhoz való gyors hozzáférés mellett a nyitott társadalom fő elve, az információhoz és a publikációkhoz való szabad hozzáférés feltételei is megteremtődnek. A számítógép-hálózat (főként az internet) révén összekapcsolt könyvtárak igénybevétele növeli az információvagyon használatának hatékonyságát.

Mindez a könyvtárakat az ország és a társadalom tudományos-műszaki és szociális fejlesztésének egyik alapvető eszközévé teszi. Ahhoz, hogy ezt a könyvtárak elérhessék, a következő feladatok megoldása szükséges:

- a könyvtári-információs folyamatoknak (rendszerek, hálózatok), mint a gépesítés objektumainak rendszerszemléletű elemzése;
- a folyamatok, rendszerek és hálózatok modellezése a gépesítés előtt és után;
- a könyvtári-információs rendszerek és hálózatok tervezésénél általános rendszerelméleti alapelvek adaptálása;
- módszertan kidolgozása a szoftvereszközök kidolgozásához, illetve kiválasztásához,
- ajánlások kidolgozása a technológiai folyamatok megszervezésére a gépesítés körülményei között;
- paraméterek és képletek kidolgozása a könyvtári-információs rendszerek összehasonlításához;
- az integráció, a kooperáció és az információvagyon közös használata elveinek erősítése;
- ajánlások kidolgozása hálózati rendszerek létrehozására és a telekommunikációs és internet-technológiák könyvtári gyakorlatban való elterjesztésére;
- modell kidolgozása az új információs technológiák bevezetésére a meglévő és fejlesztés alatt álló könyvtári-információs rendszerekbe;
- elvek kidolgozása a gépesítés eszközeinek bevezetéséhez és fejlesztéséhez a könyvtári gyakorlat számára.

E feladatok megoldása érdekében általános sémát kell kidolgozni a könyvtári-információs rendszerek felépítéséhez.

A könyvtári rendszerek és hálózatok gépesítése terén már megfelelő szintű elméleti kutatások zajlottak, sőt a téma a könyvtárosképzésben is teret nyert. Mint új tudományos diszciplína 10 alapelven nyugszik:

1. Az identitás elve: az új gépi könyvtári rendszerek kidolgozása, a meglévők korszerűsítése és a készen kapottak bevezetése azonos tudományos problémát jelentenek, csak a lépések sorrendjében és időparaméterekben különböznek egymástól.
2. Az eszközök összeegyeztethetőségének elve: a gépi könyvtári rendszer hardver- és szoftvereszközeinek megválasztása függ a gépesítendő könyvtár technikai felszereltségétől és a meglévő eszközök kompatibilitásától.
3. A szoftver integrálhatóságának és modulálhatóság elve: a szoftver modulokból épüljön fel, az elterjedt operációs és adatbázis-kezelő rendszerekre alapozva.
4. Az üzemszerűség elve: a gépi technológia új technológiát, esetleg a meglévő gépi rendszer továbbfejlesztését jelentse, és semmiképpen se a régi, hagyományos munkafolyamatok gépi leképezését.
5. Az egyszerűség elve: az egyszer létrehozott és megőrzött információ sokszori és sokoldalú felhasználása a helyi és hálózati rendszerekben.
6. A testületiség elve: a létrehozott könyvtári-információs erőforrás ne egyedi, hanem terjeszthető legyen.
7. A hálózati integráció elve: az információforrás létrehozásának technológiájában és a helyi és távoli felhasználók kiszolgálásában hálózati integrációra és egységes technológia alkalmazására kell törekedni.
8. A monitoring elve a vezetésben: állandó ellenőrzési mechanizmust kell beépíteni a rendszer működésének minőségi és mennyiségi jellemzőinek gyűjtése céljából.
9. A nemzetközi együttműködés elve: a könyvtári rendszer kialakításakor szem előtt kell tartani a nemzetközi együttműködés és kooperáció lehe-

tőségeit, illetve a nemzetközi információcsere szabványainak és protokolljainak alkalmazását.

10. A rendszerek és hálózatok szoftvereszközeinek kidolgozása a lehető legmagasabb fokú egységesítéssel és tipizálással valósuljon meg.

(Rác Ágnes)

00/420

KHALID, H.M.: The use of technology for housekeeping and bibliographic searching activities in university libraries of Saudi Arabia: the need for acceleration = *Libr.Rev.* 49.vol. 2000. 4. no. 179-185. p. Bibliogr.

Res. francia és német nyelven

Az információtechnológia használata Szaúd-Arábia egyetemi könyvtáraiban

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Gépi feldolgozás könyvtárban -általában; Gépi információkeresés

Ma már maximálisan ki lehetne használni az információtechnológia lehetőségeit a könyvtárakban, s ez egy új korszak kezdetét jelenthetné a könyvtári szolgáltatások területén. Ennek ellenére egy postai felmérés azt mutatta, hogy a szaúd-arábiai egyetemi könyvtárak a lehetségesnél kisebb mértékben használják az információtechnológiát a munkafolyamatok gépesítésére és információkeresésre. Egy irodalomkutatás eredménye szerint az alacsonyabb használatnak főleg az országos tájékoztatási politika hiánya, továbbá a képzett személyzet hiánya lehet az oka. Az információtechnológia nagyobb mértékű használatának elősegítése ezért a szakmai szervezetek és a kormányhivatalok kezében van. A következő programokra lenne szükség: technológiai tervezés, tájékoztatási politika kifejlesztése, a könyvtárakban használható információtechnológia népszerűsítése, a könyvtárosképzés és használóképzés előmozdítása.

(Autoref.)

Lásd még 348

Könyvtárépítés, -berendezés

00/421

BOYDEN, Lynn – WEINER, James: Sustainable libraries: teaching environmental responsibility to communities = Bottom Line. 13.vol. 2000. 2. no. 74-82. p.

A fenntartható könyvtár: egy energiatakarékosan megépített könyvtárépület felhasználása a közösség környezeti nevelésére

Esettanulmány [forma]; Könyvtárépület -közművelődési; Tájékoztatás -környezetvédelmi

A cikk definíciója szerint az energiatakarékos és környezetbarát tervezés (sustainable design) olyan folyamat, melyben a gazdasági, valamint a közösséggel és az épülettel kapcsolatos megfontolásokat a szóban forgó cél szolgáltatába állítják. A könyvtárak kiváló bemutatói lehetnek az ilyen tervezésnek. A cikkben ismertetett esettanulmány (Oak Park Library, Ventura, California) egy közös használatú közművelődési és középiskolai könyvtár korszerű, energiatakarékos épületét mutatja be. Az előzetes használói felmérések, nyilvános bemutatók, számítógépes modellezés és környezetvédelmi kutatások nyomán sikerült egy olyan tervet készíteni, amely közel 250 ezer dolláros támogatást kapott. A könyvtár energiatakarékos elemeinek számítógépes elemzése kimutatta, hogy a használt módszerekkel sikerült csökkenteni a fűtési, hűtési és világítási költségeket. Az alkalmazott energiatakarékosági és építészeti megoldások más projektekben is alkalmazhatók. A cikk a témával kapcsolatos internetforrások jegyzékét is közreadja.

(Autoref. alapján)

00/422

BOONE, Morell D.: "Are you going wired or wireless?" = Libr.Hi Tech. 18.vol. 2000. 2. no. 185-190. p. Bibliogr.

Könyvtárépítés: kábeles vagy kábel nélküli technológiát alkalmazunk?

Építési terv; Helyi gépi hálózat; Könyvtárépület

Amikor meglévő épület felújítását vagy új épület építését tervezzük, mindig központi kérdés, hogy helyettesítsük-e a kábeles technológiát kábel nélkülivel. Ez utóbbival kapcsolatban kétféle „hiedelem” él: 1. A kábel nélküli építkezés csökkenti a műszaki infrastruktúra költségeit; 2. A kábel nélküli technológia jelenleg többnyire nem tudja kezelni a különböző hálózatisávszélesség-igényeket. Ezeket és egyéb tévhiteket leplez le és tárgyalt részletesen a szerző. Ismerteti az ún. „Negroponte-i váltás” elméletét (Negroponte egy 1995-ben megjelent könyvében azt jósolta, hogy a kábel nélküli kommunikáció a vártnál hamarabb felváltja a kábeleset). Sikeres és kevésbé sikeres kábel nélküli projekteket mutat be. Egy információtechnológiai szakember és egy építész mondja el véleményét a kétfajta technológiáról. A címben feltett kérdésre a válasz: mindkét infrastruktúrára szükség van.

(Autoref. alapján)

Elektronikus könyvtár

00/423

BAWDEN, David – ROWLANDS, Ian: Digital libraries: a conceptual framework = Libri. 49.vol. 1999. 4. no. 192-202. p. Bibliogr.

A digitális könyvtárak fogalmának egy modellje

Elektronikus könyvtár; Könyvtártudományi kutatás; Modellálás

A digitális könyvtár mibenlétét a szerzők egy korábbi tanulmányuk koncepciójára, terminológiájára és feltételezéseire támaszkodva értelmezik, majd egy átfogó modellt állítanak fel az 1995-1999-es időszak irodalmára épülő szemléjükben (a szemlében szereplő hivatkozásoktól itt többnyire eltekintünk – a ref.).

A digitális könyvtár területén alkalmazott modellek zöme rendszerszemléletű és blokk-diagrammokról építkeznek. Jóval egyszerűbb, a következő három tényezőtől álló modellt kínál Borgman: 1. tartalom, gyűjtemény és kommunikáció, 2. intézmények vagy szolgáltatások, 3. adatbázisok. A modellek legegyszerűbb formája a metafora; a legkézenfekvőbb a „hibrid”-könyvtár, újabb keletű az információ „táj” vagy az „információ-ökológia”.

A digitális könyvtári kutatásokról szóló irodalom témái a következő nyolc klaszterbe sorolhatók: emberi tényezők, szervezési tényezők, a könyvtári menedzsment tényezői, az információra vonatkozó jogi és politikai tényezők, rendszertényezők, tudásszervezési és -feltárási tényezők, az információátviteli láncre ható tényezők, jövőkutatói tanulmányok és forgatókönyvek.

Yates három, egymással összefüggő, a hagyományos és a digitális könyvtárat egyaránt jellemző szempontot emel ki modelljében: a dokumentumokat, a technológiát és a tevékenységeket. Ezzel egyben azt is hangsúlyozza, hogy a technológiai fejlő-

dés a digitális/komplex könyvtár megújulásának nem az egyetlen forrása.

Levy és Marshall a Yates-féle modell következményeit áttekintve kijelenti, hogy csak a technikától egy könyvtár még nem lesz digitális; a tartalom, mégpedig egy jól körülhatárolt közönséget szolgáló és gondozott gyűjtemény teszi azzá. A digitális könyvtár kialakulásának főbb ismérvei: az interoperabilitás, a skálázhatóság, a mély szemantikai visszakeresés lehetősége, a megőrzés stb. A Yates által említett három tényezőt Levy és Marshall a digitális könyvtár „információs” (dokumentumok), „rendszerrel kapcsolatos” (technológiai) és „társadalmi” területének nevezik, majd felhívja a figyelmet arra, hogy az egyes kategóriák témaklaszterei között jelentős átfedések, ismétlések vannak.

A digitális könyvtár társadalmi környezetéről szóló irodalom (amelyben pszichológiai, kulturális, szervezési, gazdasági, jogi, igazgatási elemek egyaránt fellelhetők) meglehetősen szóródást mutat. Az ezzel kapcsolatos kutatási témák négy átfogó csoportba sorolhatók: 1. tájékozódási gyakorlat és jártasság (legfejlettebb formái a szabad tanulás és a szükség szerinti információszolgáltatás), 2. a tevékenység természetére gyakorolt hatás (a „kollaboratórium” mint új szervezeti forma; a konzorciumok új súlypontjai a digitális könyvtári projektek; a közvetítők szerepváltása; a digitális megőrzés két jelentése), 3. a szervezetekre gyakorolt hatás (a „transzformisták” és a „kontinualisták” álláspontja; a szakmai értékek megváltozása), 4. az információval kapcsolatos jogi és politikai megfontolások (az információ integritása, a dokumentumok hitelessége, a használói bizalom, a használó hitelesítése, a térítések kezelése, a biztonság, a titkosítás és a személyes adatok védelme, valamint a szerzői jog).

A digitális könyvtár információs területén folytatott vizsgálódások elsősorban a forrásleírás és a tartalmi hozzáférés kérdéseire összpontosítanak. Az „információ-felfedezés” koncepciója néhány egymással összefüggő tevékenységet érint: az elérést

(ezt tekintik a legáltalánosabb fogalomnak), a keresést (azaz a tételek azonosítását), a böngészést, illetve a navigálást (ezek még lazább strukturált megközelítést jelentenek). Egy digitális könyvtárban háromféle metaadat-szerkezetre van szükség: a leíró (vagy intellektuális), a strukturális és az adminisztratív szintűre (a könyvtári katalogizálás a leíró szintre vonatkozik). Az információkeresés területén nagy kihívást jelent, hogy milyen mélységig lehetséges a visszakeresés hatalmas heterogén dokumentumállományokban. A hatékonyság értékeléséhez új mérőeszközöket kell kifejleszteni.

A digitális könyvtár rendszerrel kapcsolatos területén a kutatás-fejlesztés két legfontosabb kérdése az interoperabilitás és a skálázhatóság. Az interoperabilitás szinte a digitális könyvtár minden mozzanatával összefügg. Befolyással bír a rendszer architektúrájára, az adatátviteli szabványokra és protokollokra, a metaadatokra és a jelölőnyelvekre is. Brophy és Fisher az interoperabilitás öt szintjét különbözteti meg (technikai, szemantikai, politikai, közösségek közötti és a nemzetközi). A digitális könyvtárak (nemzeti és nemzetközi) skálázhatósága is csak az interoperabilitási szabványok keretein belül lehetséges.

A digitális könyvtárnak három általános modellje ismeretes: a valódi digitális könyvtár, a hibrid könyvtár és az elektronikus könyvtár. A legegyszerűbb, elektronikus könyvtári modell a könyvtárat fizikailag létező helynek tekinti, ahol a használók egy-egy digitális forráshoz hozzájuthatnak. E forrásokat szinte a hagyományos dokumentumokkal azonos módon szerzik be és teszik hozzáférhetővé. A hibrid könyvtárat egyesek önálló modellnek tekintik, mások szerint csupán egy átmenetet jelent az igazi digitális könyvtár felé vezető úton. Ez a modell pragmatikus hozzáférést kínál a sokféle hordozóból és formátumból álló információkínálathoz, az elektronikus könyvtárnál szorosabb integráció és interoperabilitás keretein belül. Egyben intézménymodell is, hiszen feltételez egy fizikai teret,

ahol tárolják az információkat, és biztosítják elérésüket. Az igazi digitális könyvtár kapcsolódhat egy intézményhez, de éppúgy valamely tudományághoz vagy szakmához, tájegységhez vagy országhoz. Lehet fizikai elhelyezése, de ez nem szükségszerű. Igen gyorsan létrehozható és megszüntethető. Sokkal nehezebb realiztikus modellt rajzolni róla dinamikus jellege, többarcúsága és többrétúsége miatt. Az egyik megközelítés azt javasolja, hogy a digitális könyvtár modellje a következő négy szerkezeti szintből álljon: használói interfész, hálózatok és kommunikáció, információforrások, a tájékoztató szolgálat rendszerei. Az alapfunkciók: digitalizálás, nagykapacitású letéti hely, gyors adatátvitel, előjogok, menedzsment.

Az említett három általános modellt egy általános modellbe lehet összevonni Crawford komplex könyvtári koncepciójának felhasználásával, amely felöleli mindazokat a rendszereket és szolgáltatásokat, melyek valamennyire már digitalizáltak, de elkerüli a „hibrid” kifejezés negatív mellékzöngéit (ti. átmenetiség).

A digitális könyvtár értékelése kapcsán Reid ötszintes modellje alkalmazható a kísérleti projektek és kezdeményezések osztályozására. Ez a modell arra épül, hogy a vizsgált projektek a megvalósítás mely stádiumában vannak: 1. a bevezetés, 2. a kibontakozás, 3. a többi szolgáltatással (pl. dokumentumszolgáltatással) való integráció, 4. az intézményen belüli és az intézmények közötti elterjesztés, végül 5. valamilyen üzleti előny megszerzésére való felhasználás szakaszában.

Barry a digitális könyvtári kezdeményezések értékelésének öt fontos szempontját említi: ezen az új területen nem ismerjük eléggé a működési változókat; összetett információkeresési folyamattal van dolgunk; a tájékoztató és kutatási jártasság implicit természetű; az eredményeket nehéz kutatási fogalmak szerint megfogalmazni; nem ismerjük megfelelően a kutatást segítő információs rendszerek szerepét és szolgáltatásait.

A digitális könyvtári kísérleti és demonstrációs projektek igencsak eltérnek egymástól feltételezéseiket, az összetevők autonómiájának mértékét, a feladat összetettségét tekintve, ezért az eredmények értékelése is nehéz. Aggodalomra ad okot, hogy hiányzik a megfelelő és elfogadott értékelési szempontrendszer.

A szerzők végül felvázolják koncepcionális sémájukat, amely, úgy vélik, magában foglalja a digitális könyvtárral foglalkozó kutatások számos fontos témakörét, és értékes eszközzül szolgálhat a digitális könyvtárak természetének megértéséhez, a kutatási eredmények és a gyakorlati tapasztalatok összehasonlításához és elemzéséhez.

(Hegyközi Ilona)

00/424

MARCAS, Jair de – BRANSE, Yosef et al.: Hybrid library development at the University of Haifa Library = *Libr.Rev.* 49.vol. 2000. 4. no. 165-172. p. Bibliogr.

Res. francia és német nyelven

Hibrid könyvtár kialakítása a Haifai Egyetemi Könyvtárban

Adatbázis; Egyetemi könyvtár; Helyi gépi hálózat; Online katalógus; Számítógép-hálózat

A cikk bemutatja a hibrid könyvtár kifejlődését a Haifai Egyetemen. A hibrid könyvtár lényege a különféle források, pl. OPAC, on-line és hálózati adatbázisok és elektronikus folyóiratok egységes rendszerbe való integrálása. Különféle terminálok és munkaállomások helyett a könyvtári erőforrások egyetlen webfelületen érhetők el, ahol lehetőség van a horizontális és a vertikális navigálásra. Megvalósították a könyvtár katalógusából kiinduló navigálás lehetőségét is. A cikk a szóban forgó fejlesztés céljait, technológiai megoldásait és alkalmazását ismerteti. A kísérleti projekt sikeresen ért véget, annak ellenére, hogy több probléma is akadt. Az eredményes kísérlet nyomán az összes munkaállomást az új rendszer szerint átalakítják.

(Autoref.)

00/425

ŠRAJBERG, A. L.: Na puti k sozdaniü koncepcii Nacional'noj elektronnoj biblioteki = *Naučn.Teh.Bibl.* 2000. 3. no. 10-13. p.

A nemzeti elektronikus könyvtár létesítésének koncepciója útján

Elektronikus könyvtár; Fejlesztési terv; Nemzeti könyvtár

Az elektronikus könyvtár vagy digitális könyvtár fogalma még ma sem tisztázott, a sok meghatározás közül két alapvetőt lehet kiemelni: az egyik szerint az elektronikus könyvtár az elektronikus forrásoknak a könyvtári elvek alapján szervezett összessége (hagyományos szabályok és technológiák szerint gyarapítva és feldolgozva), a másik szerint pedig az elektronikus forrásoknak speciális módon szervezett gyűjteménye, amelynek nincs köze a hagyományos értelemben vett könyvtárhoz

Az elméleti kérdések tisztázása különösen fontos most Oroszországban, ahol 1999-ben kormányhatározat született az elektronikus könyvtár koncepciójának kidolgozásáról. A kidolgozott javaslat alapján 2000-től kezdve országos programot indítanak a „Nemzeti elektronikus könyvtár” kiépítésére, költségvetési forrásokat biztosítva hozzá.

E cikk a javaslatokat kidolgozó munkacsoport vezetőjének tollából az orosz műszaki könyvtár tapasztalataira alapozva világít meg néhány kérdést:

Meg kell különböztetni a nemzeti elektronikus könyvtárat (a továbbiakban: NEK) az egyes szervezetek, intézmények által létrehozott elektronikus könyvtáraktól: a NEK esetében országos szintű, egységes program kidolgozásáról van szó, amelynek keretében az elektronikus források létrehozása, számbavétele, katalogizálása, használatása történik. Ebben az értelemben a NEK egyfelől magában foglalja az országban létrehozott elektronikus források összességét, másfelől pedig egy olyan „metaprogram”, amely egyesíti a már meglévő vagy fejlesztés alatt álló országos és ágazati progra-

mokat. Ezért létfontosságú az elektronikus könyvtár fogalmának tisztázása.

A program fontos részét képezi az országban meglévő elektronikus könyvtárak kataszterének elkészítése, az elektronikus könyvtár felépítésének kidolgozása, jogi alapjainak megteremtése, a programban részt vevő intézmények együttműködésének megszervezése, az elektronikus könyvtár szoftver-

és hardverszükségletének összeállítása és egységesítése minden elektronikus könyvtár számára, a meglévő telekommunikációs szabványokhoz való igazodás, az elektronikus könyvtár használóinak oktatása.

(Rácz Ágnes)

Lásd még 366, 406

KAPCSOLÓDÓ TERÜLETEK

Kiadói tevékenység

00/426

SOLOVEV, V.: Sto ázykov rossijskoj knigi = Biblioteka. 2000. 4. no. 11-13. p.

Az oroszországi könyv száz nyelve

Könyvkiadás; Nemzetiségi irodalom

A nemzeti öntudatra ébredéssel egy időben az Orosz Föderáció területén nehéz helyzetbe került a könyvkiadás: a megváltozott társadalmi, gazdasági és szociális helyzetben megjelent a Föderáció valamennyi népének nyelvein történő könyvkiadás igénye, ugyanakkor a romló pénzügyi helyzet mind ez ideig nem biztosított lehetőséget a könyvkiadás teljes hálózatának kialakítására.

A könyvkiadási politika alapját az olvasói összetétel (szociális és demográfiai szempontok; a nemzetiségek, kisebb népcsoportok, autonóm területek számadatai a teljes lakosság számarányához viszonyítva) ismerete és a nyelvet művelő lakosság

adottságai jelentik. A szociológiai kutatások eredményei szerint vannak olyan tagköztársaságok, ahol a nemzetiség a lakosság többségét teszi ki (Tuva, Csuvasföld); vannak olyanok, ahol a nemzetiségek aránya kisebb mint ötven százalék a többségi oroszok mellett (Kalmükföld); és vannak olyanok, ahol a nemzetiségek aránya harminc százalék alatt van (Karélia, Baskíria).

Az Orosz Föderáció könyvkiadása nehéz helyzetben van: csökkenő tendenciát mutat a megjelenő művek száma és a példányszám egyaránt, a tagköztársaságok könyvkiadásának helyzete pedig nagyjából megfelel az oroszországinak. A tematikus megoszlásban a szépirodalom kiadása áll az első helyen, ez adja a kiadványok mintegy egyötödét Oroszországban, és valamivel kisebb részét a tagköztársaságoknál. A legnagyobb növekedést a kilencvenes években az oktató-nevelő munkát támogató kiadványok érték el. Az e témában orosz nyelven kiadott művek száma két és félszeresére, a nemzeti nyelveken kiadottaké másfélszeresére nőtt. Ezek a kiadványszámok azonban messze nem

elégítik ki az anyanyelvű könyvkiadás igényeit. A tagköztársaságokban – csakúgy mint Oroszországban – csökkent a gyermek- és ifjúsági művek kiadásának mértéke. A krízis elkerüléséhez mindkét szinten feltétlenül szükség lenne a pénzügyi támogatás újragondolására. A tagköztársaságok könyvkiadásából teljességgel hiányzik a hiteles statisztika, a nemzetiségek könyvkiadása igen kevésbé képviselteti magát az orosz és nemzetközi könyvvásárokon.

Szerencsére vannak kivételek: a türk nyelvcsaládhoz tartozó nemzeteknél az utóbbi években megnőtt a kiadott művek száma, és ugyanez tapasztalható a finnugor nyelvcsoporthoz tartozó komiknál is. Pozitív tendenciák jelennek meg az orosz és a nemzetiségi nyelvű könyvkiadás egymáshoz viszonyított arányaiban is: az utóbbi években Tatárföld, Baskíria és Jakutföld kiadványainak egyharmada nemzeti nyelvű volt.

További problémát jelent a lakosság tagköztársaságokon belüli megoszlása: Tatárországban az összes tatár mindössze 26,6 százaléka, Mordvinföldön a mordvinok 27,2 százaléka, Csuvasföldön a csuvasok 49,2 százaléka él, a diaszpóra többi tagja az egyéb tagköztársaságok lakója. Éppen emiatt a következő, egyelőre megoldás előtt álló problémát a könyvterjesztés megszervezése jelenti. Ebben játszanak fontos szerepet az ún. nemzeti-kulturális társaságok, ilyenek működnek már Mordvin- és Csuvasföldön és e munkából veszi ki a részét a Volga-vidék legrégebbi könyvkiadója, a Tatár Könyvkiadó is. A probléma végleges megoldásához a későbbiekben szükség lesz a könyvkiadók regionális együttműködésére és a Föderációtól kapott anyagi támogatásra. A terület etnikai összetételét feltáró térkép összeállításával párhuzamosan feltétlenül fontos lenne a könyvkiadás és a könyvterjesztés új struktúrájának megtervezése is.

(Hangodi Ágnes)

Lásd még 352-353

Az ismertetett cikkek forrásai:

- Aslib Proc. – Aslib Proceedings (GB)
- Bibliografiá – Bibliografiá (RU)
- Biblioteka – Biblioteka (RU)
- Bibliotekarz – Bibliotekarz (PL)
- Bibliotekovedenie – Bibliotekovedenie (RU)
- Bibliothek – Bibliothek. Forschung und Praxis (DE)
- Bibliotheksdienst – Bibliotheksdienst (DE)
- Boll.AIB. – Bolletino Associazione Italiana Biblioteche (IT)
- Bottom Line – The Bottom Line (US)
- Buch Bibl. – Buch und Bibliothek (DE)
- Coll.Res.Libr. – College and Research Libraries (US)
- Čtenář – Čtenář (CZ)
- Dial.Bibl. – Dialog mit Bibliotheken (DE)
- Documentaliste – Documentaliste (FR)
- Educ.Inf. – Education for Information (I)
- IFLA J. – IFLA Journal (I)
- Interlend.Doc. Supply – Interlending and Document Supply (GB)
- Internet Ref.Serv.Q. – Internet Reference Services Quarterly (I)
- J.Doc. – Journal of Documentation (GB)
- J.Interlibr. Loan Doc.Del.Inf. Supply – Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery and Information Supply (US)
- Libr.Hi Tech. – Library Hi Tech (US)
- Libr.Inf.Briefings – Library and Information Briefings (GB)
- Libr.J. – Library Journal (US)
- Libr.Rev. – Library Review (GB)
- Libri – Libri (I)
- Nár.Knih. – Národní knihovna (CZ)
- Naučn.-Teh.Inf. – Naučno-Tehničeská Informaciá (RU)
- Naučn.Teh.Bibl. – Naučnye i Tehničeskije Biblioteki (RU)
- New Rev.Acad.Libariansh. – The New Review of Academic Librarianship (GB)
- NFD Inf. – NFD Information – Wissenschaft und Praxis (DE)
- Online Inf.Rev. – Online Information Review (I)
- Poradnik Bibl. – Poradnik Bibliotekarza (PL)
- Program – Program (GB)
- Prz.Bibl. – Przegląd Biblioteczny (PL)
- Rev.Esp.Doc.Cient. – Revista Española de Documentación Científica (ES)
- VINE – VINE (GB)

Útmutató a Könyvtári Figyelő szerzői és közreműködői számára

- ☉ *A lap célja:* a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével és gyakorlatával foglalkozó eredeti tanulmányok közlése, kiegészítve a külföldi könyvtárügyi fejleményeket bemutató rovatokkal.
- ☉ *Műfajok, terjedelem:* eredeti tanulmányok (20-25 A/4-es oldal), az ennél hosszabb tanulmányokat több részben jelentjük meg), szemle tanulmányok (10-20 A/4-es oldal), tömörítések, fordítások (5-15 A/4-es oldal), recenziók (3-6 A/4-es oldal), referátumok (1-2 A/4-es oldal). A megadott terjedelemtől a szerkesztővel megegyezve, el lehet térni.
- ☉ *Szövegszerkesztővel* készült kéziratokat e-mailben (csatolt fájlként) vagy mágneslemezen lehet küldeni (a lemezt visszaküldjük). A formázás nélkül írt szöveget tudjuk a legkönnyebben használni; a címhierarchiát számozással célszerű jelölni. Idézeteket, neveket, fontosnak ítélt részleteket lehet kurziválni. Jó, ha a mondandó áttekinthetősége érdekében alcímekkel tagolják a szöveget. A rövidítések, betűszók feloldását az első előfordulásuk után kérjük megadni. A géptel kéziratokat egy példányban 25 soros (50-52 betűhelyes, kettes sortávolságú) A/4-es oldalon, folyamatos oldalszámozással, egy példányban kérjük benyújtani.
- ☉ *Javítás, tipográfia:* a szerkesztőség stiláris és nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatja a kéziratokat, a tartalmat érintő változtatást csak a szerző jóváhagyásával lehet végrehajtani. Az íráskor tipográfiai kialakítását a szerkesztőség végzi el, a szerző kérheti a betördelt cikket korrektúrára.
- ☉ *Illusztrációk:* illusztrációkat (ábrák, táblázatok, grafikonok stb.) a kézirat mellékleteként kell beadni és a szövegben, a margón kell megjelölni a helyüket. Az ábrákat számozzák be (folyamatosan, arab számokkal) és adják meg az ábrafeliratot.
- ☉ *Tartalmi összefoglaló:* a Tanulmányok és a Kitekintés rovat írásaihoz az angol és német nyelvű rezümék elkészítéséhez kb. 10-15 mondatos tartalmi összefoglalást is kérünk mellékelni.
- ☉ *Irodalomjegyzék, hivatkozások:* A szövegben említett hivatkozások forrásait a cikk végén irodalomjegyzékben kell megadni Irodalom vagy Jegyzetek cím alatt. A szövegben a felső indexbe írják a hivatkozás számát. A lábjegyzetet csillaggal kérjük jelölni és az oldal alján lehet megadni. Ha 3-nál több a megjegyzések száma, folyamatos sorszámozással kérjük a jegyzeteket, de ilyenkor a cikk végén az irodalomjegyzékbe beépítve Jegyzetek cím alatt közöljük majd.

Folyóiratcikkre történő hivatkozás az Irodalomban:

1. ROCKMANN, I. M.: Coping with library incidents.
In: College and Research Library News, vol. 56. 1995. no. 7. pp. 456-457.

Vagy

1. TÓTH Gyula: Áttörések. A public library megjelenése, első térhódítása Magyarországon.
In: Könyvtári Figyelő. 1999. 45. évf. 2. sz. 223-235. p.

Könyvekre történő hivatkozásnál:

1. Magyar helyesírási szótár. A Magyar Tudományos Akadémia szabályai szerint.
Szerk. Deme László, Fábíán Pál, Tóth Etelka. Bp. : Akad. K., 1999. 587 p.
1. BATÁRI Gyula: Fejezetek a külföldi magyar sajtó történetéből. (1853-1920).
Bp. : OSZK, 1999. 88 p. (Az Országos Széchényi Könyvtár Füzetei, 12.)

Könyvrészletre történő hivatkozásnál:

2. MARX György: Az informatikai kultúra. In: Trendek magyar módra. Bp. : OMIKK, 1989. 116-126. p.

- ☉ *Honorárium:* A szerzőkkel felhasználási és megbízási szerződést köt a szerkesztőség, mely alapján a folyóirat szám megjelenése után tiszteletdíjat fizetünk. A felhasználással kapcsolatos részleteket a felhasználási szerződés tartalmazza. Támogatjuk a szerző által leszámolt tiszteletdíj kifizetését is.
- ☉ *Szerzői jog:* amennyiben a folyóiratban közölt írások máshol is megjelennek, kérjük hivatkozzanak a folyóiratban történt közlésre.
- ☉ *Tiszteletpéldány:* a Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle, CD-ROM bemutató című rovatok szerzőit a folyóirat megjelenése után 1 tiszteletpéldány illeti meg.

A
KÖVETKEZŐ
SZÁM
TARTALMÁ-
BÓL

KÉPEK DIGITALIZÁLÁSA AZ
EZREDFORDULÓN

NAGY KATALOGIZÁLÁSI IRÁNYZATOK
KIALAKULÁSA A XX. SZÁZAD
ELSŐ FELÉBEN

KÖNYVKULTÚRA NAPJAINKBAN
OROSZORSZÁGBAN

NEMZETI BIBLIOGRÁFIA
LETTORSZÁGBAN

HELYZETKÉP AZ INTERNETES KERESŐK
ÉRTÉKELÉSÉRŐL

HIRDESSZEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.

ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

ONLINE
FOR
RENTALS
AND
SALES
OF
CONCRETE
FORMWORK
SYSTEMS